

VÝZKUM PRAXE NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE A ZKUŠENOSTI AKTÉRŮ S TOUTO PRAXÍ

Věduna Bubleová, Ondřej Novák, Marie M. Vágnerová,
Jan Paleček, Olga Šmídová-Matoušová,
Filip Vyskočil

**VÝZKUM PRAXE
NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE
V ČESKÉ REPUBLICE A ZKUŠENOSTI
AKTÉRŮ S TOUTO PRAXÍ**

**Věduna Bubleová, Ondřej Novák, Marie M. Vágnerová,
Jan Paleček, Olga Šmídová-Matoušová,
Filip Vyskočil**

**Středisko náhradní rodinné péče, spolek
Praha 2014**

Tento výzkum byl podpořen z prostředků projektu „Centrum podpory NRP“, který je financován Nadací Sirius z grantového řízení programu: preventivní programy a systematická řešení. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na www.nahradnirodina.cz a www.nadacesirius.cz

VÝZKUM PRAXE NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICĚ A ZKUŠENOSTI AKTÉRŮ S TOUTO PRAXÍ

© PhDr. Věduna Bubleová; Mgr. Ondřej Novák; prof. PhDr. et RNDr. Marie M. Vágnerová, CSc.;
Mgr. Jan Paleček; PhDr. Olga Šmídová-Matoušová, Ph.D.; Mgr. Filip Vyskočil

Výzkumný tým:

PhDr. Věduna Bubleová; Mgr. Ondřej Novák; prof. PhDr. et RNDr. Marie M. Vágnerová, CSc.; Mgr. Jan Paleček; PhDr. Olga Šmídová-Matoušová, Ph.D.; Mgr. Filip Vyskočil; Alena Vávrová; Bc. Jana Frantíková, DiS.; Mgr. Petr Vrzáček; Mgr. Pavla Pokorná; Bc. Markéta Ferbrová, DiS.; Renata Janíčková

© Středisko náhradní rodinné péče, spolek
Vydání první

Vydalo Středisko náhradní rodinné péče, spolek
Jelení 91, 118 00 Praha 1
www.nahradnirodina.cz
info@nahradnirodina.cz
jako svou 18. publikaci

Odborná garantka: PhDr. Věduna Bubleová
Jazyková korektura: Zuzana Straková
Obálka a ilustrace: Jana Grohová
Grafické zpracování a sazba: Ing. Radek Hlavsa
Tisk: Etor Solutions, s. r. o.

ISBN 978-80-87455-25-8

Předmluva

Tato monografie analyzuje současnou situaci náhradní rodinné péče (dále jen NRP) z právního, sociologického a psychologického hlediska, z pohledu české populace a ze zkušeností a názorů jednotlivých aktérů náhradní péče. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jaké jsou potřeby dětí a náhradních rodičů a jaké služby na ně reagují v jednotlivých fázích procesu NRP. Proto nás zajímaly především zkušenosti, názory a postoje náhradních rodičů a dětí žijících v těchto rodinách, ale i sociálních pracovníků a odborníků státních i nestátních organizací. Výzkum probíhal od února 2013 do září 2014.

Velice děkuji všem, kteří na výzkumu spolupracovali. Dětem a náhradním rodičům děkuji za otevřenost, ochotu a upřímnost, s níž se s námi podělili o své životní zkušenosti, radosti i trápení. Kolegyním a kolegům z mnoha organizací za jejich čas, cenné postřehy, názory a nadšení při práci ve skupinových diskusích, vyplňování dotazníků, zpětným vazbám a reakcím, které nám v průběhu výzkumu poskytli.

Srdečný dík patří Nadaci Sirius za finanční a morální podporu tohoto výzkumu.

Naše zjištění, závěry i doporučení najdete v následujících kapitolách této publikace a dále pak na www.nahradnirodina.cz a www.centrumpodpory.cz.

Přáli bychom si, aby i tento výzkum pomohl rozvíjet a zlepšovat náš současný systém náhradní rodinné péče.

Za výzkumný tým

Věduna Bubleová, ředitelka Střediska NRP

Obsah

I. Úvod	5
II. Právní analýza	29
III. Omnibusové šetření (Postoje české společnosti k náhradní rodinné péči)	65
IV. Rozhovory s náhradními rodiči	73
V. Rozhovory s dětmi v náhradní péči	169
VI. Skupinová diskuse (focus group) s pracovníky OSPOD a doplňující individuální rozhovory (Postoj ke změně v institucionálním nastavení náhradní rodinné péče)	207
VII. Skupinové diskuse se zástupci neziskových organizací (Náhradní rodinná péče v ČR po novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí v reflexi pracovníků nestátních neziskových organizací)	237

I.
Úvod

Ondřej Novák

1. O výzkumu

Východiska a kontext

Výzkum v České republice je součástí širšího záměru získání relevantního know-how z oblasti náhradní rodinné péče. Tento záměr se skládá ze tří hlavních částí:

1. český výzkum (zmapování situace v ČR, identifikace potřeb aktérů náhradní rodinné péče, zjištění dobré praxe);
2. zahraniční výzkum (znalost o nejnovějším vývoji v oblasti náhradní rodinné péče v zahraničí, které poslouží jako inspirace pro systém v ČR);
3. monitoring (sběr metodik používaných v ČR, udržování aktuálního adresáře služeb dostupných v oblasti náhradní rodinné péče v ČR).

S ohledem na aktuální změny v legislativě ČR byl nejprve realizován výzkum v zahraničí. Jeho výstupem je monografie Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku, vydaná v roce 2013. Monitoring metodik a organizací v ČR probíhal průběžně po celou dobu projektu, jeho výstupem je aktuální adresář organizací a poskytovatelů služeb v oblasti náhradní rodinné péče a dále soubor používaných metodik.

Cíle výzkumu

Hlavním cílem českého výzkumu bylo zjistit **potřeby aktérů** náhradní rodinné péče – ať už dětí, které se do náhradní péče dostávají, tak náhradních rodičů, kteří o ně pečují. Cílem bylo zjistit potřeby v průběhu celého procesu náhradní péče (již před přijetím dítěte do péče až po dospívání dítěte). Současně s tím jsme se chtěli dozvědět více o tom, jaké konkrétní **služby** mohou podle aktérů k uspokojení těchto potřeb pomoci, a navíc kdo by byl pro ně nejvhodnějším **poskytovatelem** těchto služeb. S tím souvisí i otázka nastavení legislativy, která praxi upravuje. I z tohoto důvodu jsme do výzkumu zahrnuli ve všech jeho částech respondenty se zkušenostmi z různých období/podob systému NRP v ČR (období 1993 až 1998, 1999 až 2012 a od roku 2013).

Cíle výzkumu tedy zahrnovaly poměrně širokou oblast dotýkající se nejen dětí a náhradních rodičů, ale také dalších aktérů, jako jsou sociální pracovníce OSPOD a zástupci neziskových organizací.

Design a metodologie

Vzhledem ke stanoveným cílům jsme výzkum založili na následujících stavebních kamenech:

- Kontext a možnosti systému:
  - Právní analýza systému náhradní péče ČR – stručný vývoj od roku 1990 a podrobná analýza současného stavu (s ohledem na přijetí novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, 2013 a po změnách občanského zákoníku, 2014).

- Omnibusové šetření v populaci ČR (postoje populace k náhradní péči).
- Přehled výzkumů realizovaných v ČR od roku 1990 do roku 2012.
- Potřeby aktérů:
  - Rozhovory s náhradními rodiči.
  - Rozhovory s dětmi v náhradní péči.
  - Doplnující dotazník pracovnícím OSPOD ke službám.
- Služby pro rodiče a děti v náhradní péči:
  - Skupinová diskuse (focus group) s pracovníci OSPOD (a doplňující individuální rozhovory).
  - Skupinové diskuse se zástupci neziskových organizací.

Jako doplněk byla navíc provedena analýza „dotazníků o dítěti“, které dlouhodobě vedlo o svých klientech Středisko náhradní rodinné péče, spolek, a dále skupinová diskuse s pěstounskými rodinami v rámci akce setkání pěstounských rodin.

Právní analýza

Termín: 03/2013, aktualizováno 01/2014

Realizátor: F. Vyskočil

Popis: Analýza legislativy věnující se oblasti náhradní péče v ČR. Výstupem je dokument stručně popisující legislativní vývoj právní úpravy náhradní péče v ČR od roku 1990 a podrobně popisující současnou právní úpravu. Zpráva obsahuje přehled relevantních právních úprav, formy náhradní péče, proces zprostředkování pěstounské péče a osvojení, přehled subjektů podílejících se na náhradní péči, podporu náhradní péče (financování, poskytované služby).

Omnibusové šetření

Termín: 04 až 07/2013

Realizátoři: agentura IPSOS, O. Novák

Popis: Bylo provedeno standardní omnibusové šetření reprezentativní na populaci ČR podle základních sociodemografických charakteristik (region, velikost místa bydliště, pohlaví, věk a vzdělání). Dotazování bylo provedeno metodou internetového dotazování CASI (Computer-Assisted Self-Interviewing) na vzorku 500 participantů, vzorek byl reprezentativní na populaci 18 až 65 let. Cílem šetření bylo zjistit postoje společnosti k náhradní rodinné péči. Stejně šetření bylo provedeno i ve vybraných zemích v rámci zahraničního výzkumu. Výstupem je zpráva s výsledky šetření.

Přehled výzkumů realizovaných v České republice od roku 1990 do roku 2012

Termín: 03 až 04/2013

Realizátor: D. Kocman

Popis: Cílem bylo prostřednictvím rešerše získat co nejkompletnější přehled dostupných výzkumů z oblasti náhradní péče realizovaných v ČR od roku 1990. Mnoho textů se ovšem nepodařilo získat ve fulltextové podobě. Výstup sloužil jako podklad pro tento výzkum.

Rozhovory s náhradními rodiči

Termín: 12/2013 až 03/2014

Realizátorka: M. M. Vágnerová

Popis: Rozhovory proběhly metodou částečně strukturovaného rozhovoru. Celkem bylo realizováno 52 rozhovorů, z toho bylo 41 náhradních matek, 7 rodičovských párů a 4 náhradní otcové. Zkoumaná skupina byla tvořena 22 rodinami s osvojeným dítětem a 30 pěstounskými rodinami. Výzkum byl dále doplněn kvantitativním dotazníkem na 25 pracovnic OSPOD (zhodnocení služeb poskytovaných pracovníky OSPOD a na jejich práci s náhradními rodinami). Navíc byla realizována jedna skupinová diskuse s náhradními rodiči (29. 8. 2013, 8 náhradních matek a jeden otec).

Rozhovory se zaměřily na následující oblasti:

1. Jaká byla motivace náhradních rodičů k přijetí dítěte
2. Přístup k náhradnímu rodičovství
3. Hodnocení průběhu příprav na osvojení a pěstounskou péči
4. Jak se pěstouni a osvojitelé s dítětem seznamovali
5. Jak hodnotili pěstouni a osvojitelé informace, které o dítěti dostali
6. Adaptace dítěte na náhradní rodinu z pohledu pěstounů a osvojitelů
7. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé nástup dítěte do mateřské školy
8. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé nástup dítěte do školy
9. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé chování přijatých dětí
10. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztahy přijatých dětí s nevlastními sourozenci
11. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztah prarodičů k přijatému dítěti
12. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztah přijatých dětí k jejich biologickým rodičům
13. Jakou pomoc by pěstouni a osvojitelé potřebovali
14. Jakou pomoc pěstouni a osvojitelé nejvíce oceňují
15. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé pomoc různých odborníků
16. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé pomoc sociálních pracovníků
17. Názory pracovnic OSPODu na služby poskytované náhradním rodinám
18. Co doporučují zkušení pěstouni a osvojitelé novým uchazečům

19. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vlastní náhradní rodičovství
  20. Shrnutí získaných poznatků a z nich vyplývající doporučení
- Výstupem je samostatná zpráva.

Rozhovory s dětmi v náhradní péči

Termín: 12/2013 až 03/2014

Realizátorka: M. M. Vágnerová

Popis: Rozhovory proběhly metodou částečně strukturovaného rozhovoru. Celkem bylo realizováno 28 rozhovorů s lidmi od 15 do 29 let (10 chlapců a 18 dívek). Z celkového počtu vyrůstalo 21 respondentů v pěstounské rodině a 7 respondentů v adoptivní rodině.

Rozhovory se zaměřily na následující oblasti:

1. Vzpomínky na první kontakt s náhradními rodiči
  2. První vzpomínky na nový domov
  3. Kdo z nové rodiny byl pro přijaté dítě nejdůležitější
  4. Jaké byly a jsou vztahy s nevlastními sourozenci
  5. Co na náhradních rodičích přijaté děti nejvíce oceňují
  6. Co na náhradních rodičích přijatým dětem vadí
  7. Kdo v nové rodině byl pro přijaté dítě vzorem
  8. Vzpomínky přijatých dětí na jejich biologické rodiče
  9. Zájem přijatých dětí o původní biologickou rodinu
  10. Jak přijaté děti hodnotí svou školní kariéru
  11. Jak přijaté děti hodnotí své chování v době dětství
  12. Co by vzkázali dětem, které by měly jít do náhradní rodiny
  13. Shrnutí získaných poznatků a z nich vyplývající doporučení
- Výstupem je samostatná zpráva.

Skupinová diskuse s pracovníci OSPOD

Termín: 6. 6. 2013

Realizátorka: O. Šmídová-Matoušová

Popis: Byla realizována jedna diskusní skupina, která byla dále doplněna čtyřmi kontrolními osobními rozhovory s mimopražskými pracovníci OSPOD a sociálními pracovníky v neziskovém sektoru. Diskusní skupiny se zúčastnilo 9 pracovníků, z toho bylo 7 sociálních pracovníků OSPOD, jedna psychologka působící na krajském úřadu v oblasti NRP a jedna sociální pracovnice působící v neziskové organizaci v oblasti NRP s předchozí zkušeností z OSPOD.

Diskuse se zaměřila na následující okruhy:

1. Co profesionálům z oblasti náhradní péče o dítě přinesly nové zákonné podmínky?

2. Jaké potřeby náhradních rodičů a dětí v péči vnímají pracovníce OSPOD, jaká podpora (služby) je potřeba pro to, aby náhradní rodinná péče dobře fungovala?
3. Jaké místo v systému náhradní péče o děti mají mít OSPOD a NNO?
Výstupem je samostatná zpráva.

Skupinové diskuse se zástupci neziskových organizací

Termín: 16. 5. 2013

Realizátor: J. Paleček

Popis: Byly realizovány dvě diskusní skupiny se 14 a s 12 účastníky – pracovníky neziskových organizací v oblasti NRP. Celkově bylo zastoupeno 20 neziskových organizací poskytujících rozličné služby pro rodiče i děti v NRP.

Diskuse se zaměřily na následující témata:

1. Co profesionálům z oblasti náhradní péče o dítě přinesly nové zákonné podmínky?
2. Jaká podpora (prvky, aktivity, služby) je potřeba pro to, aby náhradní rodinná péče dobře fungovala?
3. Jaké místo v systému náhradní péče o děti mají mít OSPOD a NNO?
Výstupem je samostatná zpráva.

2. Hlavní zjištění

Vnímání současné podoby systému náhradní rodinné péče

Role i pravomoci jednotlivých aktérů jsou v systému náhradní péče odlišné. Proto není překvapující zjištění, že se jejich názory na podobu systému, stejně jako na potřeby náhradních rodičů a dětí v péči, vhodnosti a potřebě služeb atd. do jisté míry liší. Přesto však někdy dochází v jejich názorech ke konsenzu.

Zajímavé je z tohoto pohledu např. hodnocení nejnovějších změn v systému NRP pracovnícemi OSPOD a neziskových organizací. Všichni se shodují na chaotičnosti a nepřipravenosti zavádění systému, které mají za následek i některé dosud nevyjasněné jednotlivosti (např. uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče a financování služeb, naplnění nároku náhradních rodičů na služby jako odlehčení apod., způsoby komunikace s biologickou rodinou). Tyto problémy si obě skupiny aktérů uvědomují. Pro úspěšné fungování systému je zapotřebí hledat v krátké době systémové řešení.

Nedostatky v zavádění systému do praxe mají za následek ne zcela pozitivní hodnocení celého systému, kdy především pracovníce OSPOD, které mnohdy obtížně hledají řešení nastalých problémů, pozitivně vzpomínají na jasněji vymezená pravidla před zavedením novely zákona (což neznamená, že by nezmiňovaly i pozitiva nového systému, např. uzákoněné služby náhradním rodičům). Zástupci neziskových organizací, kteří mají svým způsobem k náhradním rodinám blíž, naopak i přes potíže hodnotí změnu systému především pozitivně a s nadějí v lepší podmínky dětí i rodičů.

Ve shodě jsou obě skupiny v identifikaci problému u nových zájemců o přechodnou pěstounskou péči, kdy motivace poměrně velkého podílu zájemců o přijetí dítěte je finanční. Pozitivní je, že obě skupiny pracovníků, kteří jsou zapojeni do náboru nových náhradních rodičů, jsou si tohoto rizika vědomy a ze své pozice ho tak eliminují.

Jako zlepšující se vnímají pracovníce OSPOD vzdělávání náhradních rodičů, pracovníci neziskových organizací jsou k jejich podobě kritičtější. Obě skupiny nicméně považují za důležité zavádění nových, méně formálních forem příprav a vzdělávání rodičů, zážitkové formy, stejně jako setkávání náhradních rodičů. Jako podstatnou součást vnímají i účast zkušených náhradních rodičů na přípravách.

Jak je ze závěrů skupinových diskusí zřejmé, mnoho výtek k novému systému náhradní péče pramení z jeho implementace, nikoliv z něho samotného. Pracovníce OSPOD se nicméně stále obtížně sžívají s novým pojetím pěstounské péče, které stojí proti dosavadnímu vnímání pěstounství jako „skryté“ adopce s dávkami. Z povahy svých rolí také každá ze skupin akcentuje odlišné další oblasti, ke kterým má potřebu se vyjádřit.

Představitelé neziskových organizací tematizovali i další oblasti, se kterými se ve své praxi setkávají. Zmiňovali nejednoznačnost zavedení stejného povinného vzdělávání pěstounů v příbuzenské i nepříbuzenské péči, neřešení sanace biologické rodiny za účelem návratu dítěte, nutnost řešit kontakt dítěte s biologickou rodinou, nedostupnost podpory pro adoptivní rodiny, párování dětí a náhradních rodičů nikoliv

na základě potřeb dětí, ale přání rodičů, malý prostor dětí pro vyjádření názoru, nedostatečná podpora dospělých dětí při odchodu z náhradní péče aj. Podrobně viz závěry zprávy ze skupinové diskuse se zástupci neziskových organizací.

Pracovnice OSPOD se vyjadřovaly také k problematice přetrvávajícího rezortismu, z jejich pohledu přílišného objemu administrativních úkonů, nedostatečné finanční podpoře pro ohrožené rodiny a nedostupnému sociálnímu bydlení, nedostatku odborníků, nedostatečné spolupráci škol s náhradními rodinami aj. Podrobně viz závěry zprávy ze skupinové diskuse se sociálními pracovníky OSPOD.

Rozdělení kompetencí

Právní úprava definuje pravomoci subjektů podílejících se na zajišťování náhradní péče o nezletilé děti. Tyto pravomoci se v některých případech částečně překrývají a zákonná úprava počítá s jistou mírou flexibility využití na základě dohody mezi OSPOD a pověřenými organizacemi. Jak výzkum ukázal, v praxi k této flexibilitě dochází, v některých případech jsou činnosti zajišťovány OSPOD, v jiných pověřenými subjekty. Výzkum nicméně zjistil, že nastavené rozdělení není často pracovníky OSPOD ani neziskovými organizacím vždy dostatečně srozumitelné a vzájemně sdílené.

Zástupci neziskových organizací tak zmiňovali např. nepřiměřené požadavky ze strany OSPOD na služby, které by měli poskytovat, nebo naopak někdy neochotu poskytování služeb jim přenechat.

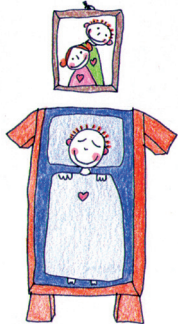
Z výzkumu mezi pracovníky OSPOD dále vyplynulo, že na mnohé činnosti, které třeba i považují za podstatné, nemají dostatek času a kapacit (např. vyhledávání dětí a pěstounů, na terénní práci s ohroženými rodinami, sanaci biologických rodin, dlouhodobou práci s rodinou, některé služby aj.).

Je zřejmé, že situace se místně výrazně liší, nebude tedy snadné najít univerzální řešení. A ani zástupci OSPOD ani neziskových organizací nemají jednotný recept. Pracovnice OSPOD přistupují k řešení spíše pragmaticky, tedy že by rády přenechaly neziskovým organizacím ty činnosti, které samy nestíhají. Zástupci neziskových organizací diskutovali více na systémové úrovni, kde vnímají rozporuplné postavení sociálních pracovníků OSPOD sdílené částečně i náhradními rodiči – jako někoho, kdo pomáhá a současně rozhoduje o osudu dítěte. Na základě tohoto principu by jako odpovídající poskytovatele služeb viděli především neziskové organizace. V každém případě lze jako pozitivní dopad nové legislativy spatřovat větší komunikaci mezi OSPOD a neziskovými organizacemi a navázání více partnerského vztahu mezi nimi.

Identifikované potřeby a odpovídající služby

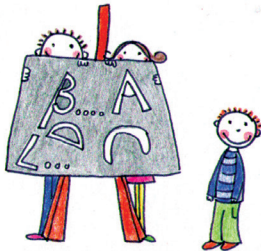
Potřeby dětí v náhradní péči a náhradních rodičů byly identifikovány na základě jejich vlastní reflexe v rozhovorech. V rámci výzkumu mezi pracovníci OSPOD a neziskových organizací byly akcentovány i některé další potřeby dětí a rodičů, které byly do celkového výčtu rovněž zahrnuty. Uvedené služby jsou doporučením autorů výzkumu.

Rodiče v náhradní rodinné péči

Fáze	Potřeby	Služby
 <p>Před přijetím dítěte</p>	Dostatek informací o NRP, informace o rizicích, kontakt se zkušenými náhradními rodiči	Kvalitní systém příprav, síť odborných center pro NRP

Fáze	Potřeby	Služby
 <p>Seznámení se s dítětem</p>	Objektivní a ucelené informace o dítěti a volbě vhodného přístupu k dítěti	Kvalitní spisová dokumentace o dítěti, poradenství při kontaktu

Fáze	Potřeby	Služby
 <p>Adaptace dítěte v rodině</p>	<p>Informace o vhodných výchovných přístupech (důležitost navázání pevného vztahu k jedné osobě), jak pracovat s historií dítěte, odborná pomoc, pomoc při kontaktu s biologickou rodinou</p>	<p>Síť odborných center pro NRP, nabídka služeb, kvalitní příprava, nácvik metod při práci s přijatým dítětem</p>

Fáze	Potřeby	Služby
<p>Nástup dítěte do školy (mateřské, základní), výchova dítěte</p> 	<p>Kontinuální odborná pomoc, dobrá komunikace aktérů NRP, informovanost okolí (lékaři, škola atd.)</p>	<p>Síť následných služeb, zajištění odborných služeb, systém odborných školení pro profesionály (učitele, psychology, lékaře aj.), osvěta ve veřejnosti</p>

Fáze	Potřeby	Služby
<p>Dospívání</p> 	<p>Sdílení osobní zkušenosti, konzultace s odborníky, výchovné poradenství</p>	<p>Služby odborníků (psycholog, terapeut, sexuolog, právník aj.), programy pro dospívající, krizová centra, kluby náhradních rodin</p>

Fáze	Potřeby	Služby
<p data-bbox="157 201 388 227">Osamostatnění dítěte</p> 	<p data-bbox="466 201 773 435">Kontakt s osamostatňujícím se dítětem, umět dát dítěti dostatečný prostor pro jeho vlastní život a rozhodnutí, jistota, že dítě po odchodu nebude strádat (zajištěné bydlení, stálý zdroj příjmů), potřeba realizace sebe sama</p>	<p data-bbox="791 201 1092 466">Síť odborných center pro NRP, psychologické a terapeutické služby zaměřené na NRP, adekvátní nastavení dávek státní sociální podpory, dostatečná kapacita domů na půl cesty a startovacích bytů</p>

Fáze	Potřeby	Služby
<p data-bbox="157 609 360 669">Průběžně ve všech fázích procesu</p>	<p data-bbox="466 609 773 1106">Pomoc v domácnosti, finanční podpora, kontakt s jinými lidmi řešícími podobné problémy, podpora partnerských vztahů, dlouhodobý kontakt s odborníkem – sociálním pracovníkem, psychologem aj., dostupnost a organizovanost služeb, informovanost o službách, osobní a pozitivní přístup sociálních pracovníků a jiných odborníků, pravidelné vzdělávání, telefonní linka pro NRP s nepřetržitým provozem, pravidelná supervize</p>	<p data-bbox="791 609 1092 935">Osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti, systém dlouhodobých odborných služeb – Centra pro NRP, kvalitní systém finanční podpory od státu, odlehčující služby, kluby náhradních rodin, pobytové a vzdělávací akce, společná setkání</p>

ÚPLNÝ PŘEHLED POTŘEB NÁHRADNÍCH RODIČŮ

1. Před přijetím dítěte

Potřeby:

- získat dostatečné množství ucelených informací o NRP;
- získat reálnou představu o vlastních možnostech a potřebách dětí v NRP;
- potřeba zvážit a vyhodnotit vliv příchodu dítěte na rodinné vztahy (zejména na počet dětí v rodině a jejich vývoj);
- informace o možných rizicích – konkrétní a praktické informace (problém soužití vlastních a nevlastních dětí, vliv nové situace na rodinné vztahy, ...);
- potřeba profesionálního a citlivého přístupu při zprostředkování NRP;
- příprava stávajících dětí v rodině a nejbližších příbuzných;
- seznámení se se zkušenými náhradními rodiči.

Služby:

- vytvoření sítě odborných center pro NRP (pro žadatele, osvojitelské a pěstounské rodiny);
- kvalitní systém příprav – zaměřený na informace o možných rizicích vývoje dítěte v NRP, konkrétní a praktické informace;
- zprostředkování kontaktu se zkušenými náhradními rodiči;
- profesní a osobnostní zdatnost všech odborníků, kteří přijdou s žadatelem do kontaktu;
- nabídka a dostupnost kvalitní literatury.

2. Seznámení se s dítětem

Potřeby:

- získat objektivní a ucelené informace o dítěti a jeho zdravotním, psychickém a sociálním stavu, vývojové úrovni i specifických rysech, o jeho rodině;
- získat diagnózu i prognózu dítěte;
- potřeba znát historii dítěte a jeho současné blízké vztahy;
- připravit se na možné specifické projevy dítěte a vědět, jaký zvolit vhodný přístup.

Služby:

- kvalitní spisová dokumentace o dítěti – lékařské zprávy, rodinná a osobní anamnéza;
- profesní a osobnostní zdatnost sociálních pracovníků a jiných odborníků, kteří ucelené informace předávají;
- možnost odborné konzultace o konkrétním dítěti;
- poradenství v postupu při prvním kontaktu s dítětem;
- případně přímá podpora v rámci setkání.

3. Adaptace dítěte v rodině

Potřeby:

- informace o vhodných výchovných přístupech, kterými lze přispět k dobré adaptaci dítěte v nové rodině, především v navázání pevného vztahu k jedné osobě;
- potřeba mít možnost odborné pomoci a pravidelných konzultací;
- potřeba vědět, jak sdělit dítěti, že je osvojené, popřípadě v pěstounské péči;
- potřeba seznámit se, jak pracovat s minulostí dítěte;
- potřeba asistence odborníka při případném kontaktu s biologickými členy rodiny.

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- vytvoření sítě **odborných center pro NRP**;
- **vytvoření systému** podpůrných služeb;
- příprava, vyškolení a další vzdělávání odborníků v NRP;
- nácvik a nabídka metod a technik při práci s přijatým dítětem;
- vymezení pravidel, která budou při realizaci kontaktu platit, a zajistit asistovaný kontakt při styku s biologickou rodinou.

4. Nástup dítěte do školy (výchova přijatého dítěte)

Potřeby:

- potřeba kontinuální odborné pomoci, zvláště v rizikových obdobích, jako je nástup do MŠ, školy a v období puberty;
- potřeba spolupráce a dobré komunikace se všemi, kteří budou v kontaktu s dítětem;
- potřeba, aby pedagogové, lékaři a další osoby v okolí dítěte byli seznámeni a rozuměli NRP.

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- zajištění odborných Center služeb pro náhradní rodiče;
- vytvoření sítě následných služeb;
- vytvoření systému odborných seminářů a školení pro psychology, pedagogy, lékaře a jiné profesionály, kteří přijdou do kontaktu s přijatým dítětem.

5. Dospívání

Potřeby:

- intenzivní potřeba sdílení osobní zkušenosti;
- potřeba mít možnost konzultovat rodinnou situaci s odborníky (psycholog, terapeut, sexuolog, právník aj.);
- kvalitní výchovné poradenství.

Služby:

- zajištění odborných Center pro NRP
- zajištění služeb odborníků (psycholog, terapeut, sexuolog, právník aj.);
- dostupnost krizových center;
- programy pro dospívající děti (návlek komunikačních dovedností, příprava na samostatný život);
- kluby náhradních rodin, setkávání.

6. Osamostatnění dítěte

Potřeby:

- potřeba být stále v kontaktu s osamostatňujícím se dítětem;
- potřeba umět dát dítěti dostatečný prostor pro jeho vlastní život a rozhodnutí;
- potřeba ujištění, že dítě po svém odchodu z domova nebude strádat (zajištěné bydlení, stálý zdroj příjmů);
- potřeba realizace sebe sama.

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- zajištění sítě odborných center pro NRP;
- zajištění psychologických a terapeutických služeb zaměřených na NRP;
- adekvátní nastavení dávek státní sociální podpory;
- zajištění dostatečné kapacity domů na půl cesty a startovacích bytů.

7. Ve všech fázích procesu mají náhradní rodiče tyto potřeby:

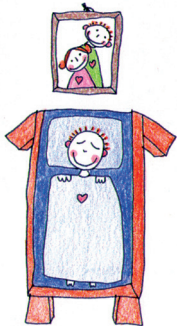
Potřeby:

- potřeba pomoci v domácnosti;
- potřeba finanční podpory;
- potřeba kontaktu a sdílení s jinými lidmi, kteří řeší podobné problémy;
- potřeba podpory partnerských vztahů;
- potřeba kontaktu s příbuznými a přáteli;
- potřeba dlouhodobého kontaktu s odborníkem – sociálním pracovníkem, psychologem, terapeutem aj.;
- potřeba lepší dostupnosti a organizovanosti služeb;
- potřeba dostatečné informovanosti o službách;
- potřeba osobního a pozitivního přístupu sociálních pracovníků a jiných odborníků;
- potřeba pravidelného vzdělávání;
- potřeba speciální telefonní linky pro NRP s nepřetržitým provozem;
- potřeba pravidelné supervize.

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- síť Center pro NRP;
- síť následných služeb;
- vytvoření systému odborných seminářů a školení pro psychology, pedagogy, lékaře a jiné profesionály, kteří přijdou do kontaktu s přijatým dítětem;
- kvalitní systém finanční podpory od státu;
- odlehčující služby, kluby náhradních rodin, pobytové a vzdělávací akce, společná setkání.

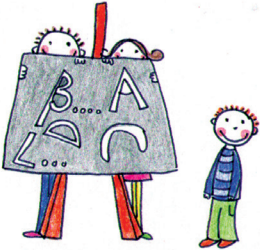
Děti v náhradní rodinné péči

Fáze	Potřeby	Služby
 <p>Před přijetím dítěte</p>	Začlenění do procesu (informace o tom, co se bude dít), příprava na přechod do nového prostředí	Programy podpory dětí v ústavní péči, doprovázení dítěte jednou blízkou osobou (psycholog, terapeut), vytváření vzpomínkových materiálů pro dítě (kniha života, fotokniha, osobní hračka atd.), rozvoj dobrovolnické terapeutické podpory a pomoci dětem, příprava a podpora dětí, které již v náhradní rodině žijí

Fáze	Potřeby	Služby
 <p>První kontakt dítěte s rodinou</p>	Vhodná forma prvního setkání s rodinou, postupné navazování pozitivního vztahu, cílená podpora jedné osoby (psycholog), rozloučení	Přítomnost osoby, která dítě provede kontaktem, důstojné a klidné prostředí při prvním kontaktu dítěte s náhradními rodiči, realizace adekvátního rozloučení

Fáze	Potřeby	Služby
Adaptace dítěte v rodině 	Pocit jistoty, bezpečí a pevné vazby, nalezení vzoru v rodině, člověka, kterého si bude vážit a který jej bude pozitivně ovlivňovat, kontakt s biologickou rodinou nesmí zvyšovat stres a pocity nejistoty, vztah s dalšími dětmi a členy rodiny, akceptace novými sourozenci, intenzivní individuální pozornost pečující osoby (přiměřený počet dětí v rodině), vyrovnání se s negativními zkušenostmi z minulosti	Kvalitní příprava a vzdělávání náhradních rodičů, odborná podpora, zajištění sítě odborných center pro NRP s profesně a osobnostně zdatnými odborníky, zajištění psychologických a terapeutických služeb zaměřených na NRP, zajištění služeb pro provázení dítěte při změně prostředí, rozvoj programů práce s biologickou rodinou

Fáze	Potřeby	Služby
Nástup dítěte do mateřské školy 	Potřeba jistoty, bezpečí a pevné vazby, přijetí od sourozenců a vrstevníků, potřeba vědět, co se od dítěte očekává a proč, adekvátní nároky dle možností a schopností dítěte, předávání dostatečných a pravdivých informací o historii dítěte, kontakt s biologickou rodinou nesmí zvyšovat stres a pocity nejistoty	Osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti, síť odborných center pro NRP včetně nabídky programů pro děti v NRP, psychologické a terapeutické služby zaměřené na NRP, seznámení pedagogů, lékařů a dalších osob v okolí dítěte s problematikou NRP, programy práce s biologickou rodinou

Fáze	Potřeby	Služby
Nástup dítěte do školy 	Potřeba jistoty, bezpečí a pevné vazby, přijetí od sourozenců a vrstevníků, adekvátní nároky dle možností a schopností dítěte, potřeba vědět, předávání dostatečných a pravdivých informací o historii dítěte, kontakt s biologickou rodinou nesmí zvyšovat stres a pocity nejistoty, porozumění běžným sociálním normám, pomoc od náhradních rodičů se školními povinnostmi	Osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti, síť odborných center pro NRP včetně nabídky programů pro děti v NRP, psychologické a terapeutické služby zaměřené na NRP, seznámení pedagogů, lékařů a dalších osob v okolí dítěte s problematikou NRP, volnočasové aktivity pro děti v NRP, dostatečný počet dobrovolnických programů v rámci doprovázení dětí v NRP, volnočasových aktivit

Fáze	Potřeby	Služby
<p data-bbox="157 201 267 227">Dospívání</p> 	<p data-bbox="463 201 773 727">Ošetření negativního působení problematických vztahů v rodině (zejména sourozenců, přesycenost množstvím kontaktů), bezpodmínečné přijetí rodiči, jako by byl jejich vlastní potomek, mít při sobě stabilního a důvěrného člověka (rodiče, přátelé, partner, sourozenci), být přijímán okolím, zejména vrstevníky a sourozenci, kontakt s biologickou rodinou nesmí zvyšovat stres a pocity nejistoty, podpora, pokud se dítě rozhodne kontaktovat členy své biologické rodiny</p>	<p data-bbox="791 201 1098 642">Osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti, síť odborných center pro NRP včetně nabídky programů pro děti v NRP, psychologické a terapeutické a případně sexuologické služby zaměřené na NRP, dostatečný počet dobrovolnických programů v rámci doprovázení dětí v NRP, volnočasových aktivit, seznámení pedagogů, lékařů a dalších osob v okolí dítěte s problematikou NRP</p>

Fáze	Potřeby	Služby
<p data-bbox="157 823 317 848">Osamostatnění</p> 	<p data-bbox="463 823 773 1086">Být stále v kontaktu se svou blízkou osobou/osobami (rodina, sourozenci, vrstevníci atd.), materiální zajištění/zdroj příjmu, dostupné a přijatelné bydlení, mít oporu při řešení nových situací (shánění práce, bytu, jednání s úřady, stěhování apod.)</p>	<p data-bbox="791 823 1098 1120">Osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti, síť odborných center pro NRP, adekvátní nastavení dávek státní sociální podpory, psychologické a terapeutické služby zaměřené na NRP, dostatečná kapacita domů na půl cesty a startovacích bytů</p>

ÚPLNÝ PŘEHLED POTŘEB DÍTĚTE

1. Před přijetím dítěte

Potřeby:

- potřeba vědět, co se děje, proč a co bude následovat;
- potřeba přípravy dítěte na přechod do jiného nového prostředí;
- příprava stávajících dětí v rodině a nejbližších příbuzných;
- potřeba jistého, blízkého vztahu.

Služby:

- příprava a rozvoj programů podpory dětí v ústavní péči;
- doprovázení dítěte jednou blízkou osobou (psycholog, terapeut);
- vytváření vzpomínkových materiálů pro dítě (kniha života, fotokniha, osobní hračka atd.);
- rozvoj dobrovolnické terapeutické podpory a pomoci dětem;
- zajištění přípravy a podpory dětí, které již v náhradní rodině žijí.

2. První kontakt dítěte s rodinou

Potřeby:

- potřeba postupného navazování pozitivního vztahu s členy nové rodiny;
- poklidný, bezpečný a srozumitelný průběh prvního setkání s náhradními rodiči;
- potřeba cílené podpory jedné osoby, která saturuje potřeby jistoty a bezpečí při předání dítěte, nejlépe psychologa;
- potřeba rozloučit se s osobami a prostředím a při tom si vzít s sebou něco svého (osobní majetek).

Služby:

- vytvoření sítě center pro žadatele, pěstouny a osvojitele;
- zajištění přítomnosti osoby, která by dítě kontaktem provedla;
- zajistit důstojné a klidné prostředí při prvním kontaktu dítěte s náhradními rodiči;
- realizace adekvátního rozloučení.

3. Adaptace dítěte v rodině

Potřeby:

- potřeba saturovat potřebu jistoty, bezpečí a pevné vazby;
- potřeba dítěte najít si v rodině svůj vzor, člověka, kterého si bude vážit a který jej bude pozitivně ovlivňovat;
- potřeba, aby případný kontakt s biologickou rodinou zbytečně nezvyšoval stres a pocity nejistoty;
- potřeba věnovat pozornost kontaktům s dalšími dětmi a členy rodiny;

- potřeba intenzivní individuální pozornosti pečující osoby (přiměřený počet dětí v rodině);
- potřeba vyrovnat se s negativními zkušenostmi z minulosti;
- potřeba akceptace novými sourozenci;
- potřeba ošetřit negativní působení a vliv problematických vztahů v rodině (zejména sourozenců).

Služby:

- kvalitní příprava a vzdělávání náhradních rodičů, odborná podpora;
- zajištění sítě odborných center pro NRP s profesně a osobnostně zdatnými odborníky;
- zajištění psychologických a terapeutických služeb zaměřených na NRP;
- zajištění služeb pro provázení dítěte při změně prostředí;
- rozvoj programů práce s biologickou rodinou.

4. Nástup dítěte do mateřské školy

Potřeby:

- potřeba saturovat potřebu jistoty, bezpečí a pevné vazby;
- potřeba přijetí od sourozenců a vrstevníků;
- potřeba vědět, co se od dítěte očekává a proč;
- potřeba adekvátních nároků dle možností a schopností dítěte;
- potřeba dostatečných a pravdivých informací o historii dítěte;
- potřeba, aby případný kontakt s biologickou rodinou zbytečně nezvyšoval stres a pocity nejistoty.

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- zajištění sítě odborných center pro NRP včetně nabídky programů pro děti v NRP;
- zajištění psychologických a terapeutických služeb zaměřených na NRP;
- zajistit, aby pedagogové, lékaři a další osoby v okolí dítěte byli seznámeni a rozuměli NRP;
- rozvoj programů práce s biologickou rodinou.

5. Nástup dítěte do školy

Potřeby:

- potřeba saturovat potřebu jistoty, bezpečí a pevné vazby;
- potřeba adekvátních nároků dle možností a schopností dítěte;
- potřeba, aby případný kontakt s biologickou rodinou zbytečně nezvyšoval stres a pocity nejistoty;

- potřeba dostatečných a pravdivých informací o historii dítěte přiměřeně k věku;
- potřeba přijetí od sourozenců a vrstevníků;
- potřeba porozumět běžným sociálním normám;
- potřeba pomoci od náhradních rodičů se školními povinnostmi.

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- zajištění sítě odborných center pro NRP včetně nabídky programů pro děti v NRP;
- zajištění psychologických a terapeutických služeb zaměřených na NRP;
- zajistit, aby pedagogové, lékaři a další osoby v okolí dítěte byli seznámeni a rozuměli NRP;
- dostatečné zajištění volnočasových aktivit pro děti v NRP;
- zajištění dostatečně velkého počtu dobrovolnických programů v rámci doprovázení dětí v NRP, volnočasových aktivit.

6. Dospívání

Potřeby:

- zvýšená potřeba ošetřit negativní působení a vliv problematických vztahů v rodině (zejména sourozenců, přesytenost množstvím kontaktů);
- potřeba bezpodmínečného přijetí svými rodiči, jako bych byl jejich vlastní potomek;
- potřeba mít při sobě stabilního a důvěrného člověka (rodiče, přátelé, partner, sourozenci);
- potřeba být přijímán okolím, zejména svými vrstevníky a sourozenci;
- potřeba, aby případný kontakt s biologickou rodinou zbytečně nezvyšoval stres a pocity nejistoty;
- potřeba podpory v případě, že se rozhodnu kontaktovat členy své biologické rodiny.

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- zajištění sítě odborných center pro NRP včetně nabídky programů pro děti v NRP;
- zajištění psychologických a terapeutických a případně sexuologických služeb zaměřených na NRP;
- zajištění dostatečně velkého počtu dobrovolnických programů v rámci doprovázení dětí v NRP, volnočasových aktivit;
- zajistit, aby pedagogové, lékaři a další osoby v okolí dítěte byli seznámeni a rozuměli NRP.

7. Osamostatnění dítěte

Potřeby:

- potřeba být stále v kontaktu se svou blízkou osobou/osobami (rodina, sourozenci, vrstevníci atd.);
- potřeba materiálního zajištění/mít zdroj příjmu;
- potřeba mít dostupné a přijatelné bydlení;
- potřeba mít oporu při řešení nových situací (shánění práce, bytu, jednání s úřady, stěhování apod.).

Služby:

- osvěta a propagace náhradní rodinné péče veřejnosti;
- zajištění sítě odborných center pro NRP;
- adekvátní nastavení dávek státní sociální podpory;
- zajištění psychologických a terapeutických služeb zaměřených na NRP;
- zajištění dostatečné kapacity domů na půl cesty a startovacích bytů.

Děti v náhradní rodinné péči mají i další potřeby, které ze svého pohledu ve výzkumu ve větší míře neakcentovaly. Pro úplnost výčtu potřeb je uvádíme.

Adaptace dítěte v rodině:

- potřeba zabezpečení psychických, zdravotních a sociálních potřeb;
- potřeba zajištění kontinuity (denní režim apod.);
- potřeba opakovaného ujištění o stálosti a vřelosti prostředí;
- potřeba být přijímán takový, jaký jsem;
- potřeba nalezení svého místa v rodině a ujištění se v jednotlivých rodinných vztazích;
- potřeba seznámení se s každodenními pravidly a rituály rodiny.

Nástup dítěte do mateřské školy:

- potřeba úspěchu a ocenění;
- potřeba podpory při neúspěchu;
- potřeba vědět, že v náhradních rodinách vyrůstají i jiné děti;
- podpora osvojení si žádoucích sociálních a komunikačních dovedností;
- potřeba porozumět okolnímu světu;
- potřeba, aby pedagogové, lékaři a další osoby v okolí dítěte byli seznámeni a rozuměli NRP.

Nástup dítěte do školy (výchova přijatého dítěte):

- potřeba dostatku sebevědomí;
- potřeba důslednosti ve výchově;
- potřeba úspěchu – být v něčem dobrý.

Dospívání:

- potřeba intenzivní podpory při tvorbě identity;
- potřeba porozumět otázkám z oblasti sexuality;
- potřeba dostatku sebevědomí;
- potřeba důslednosti ve výchově.

Osamostatnění dítěte:

- potřeba umět být sám se sebou, osamostatnit se;
- potřeba dostatku sebevědomí;
- potřeba být úspěšný při navazování nových vztahů, být přijímán okolím (partnerské vztahy, kolegové, sousedi apod.);
- potřeba stanovit si dosažitelné životní cíle;
- potřeba otevřené budoucnosti.

3. Závěry a doporučení

Výzkum přinesl detailní zmapování potřeb dětí a rodičů v náhradní rodinné péči a také poznání o vnímání aktuálního systému náhradní péče v ČR zástupci OSPOD a nestátních neziskových organizací. Tato zjištění jsou hodnotná pro poznání každé skupiny aktérů NRP samostatně. Navíc však přináší možnost vzájemného srovnání a identifikaci mezer v systému, které je pro jeho řádné fungování potřeba vyplnit.

Mezi závažná zjištění, kterými je nezbytné se zabývat, patří:

1. řešení kontaktu náhradních rodin/dětí v péči s biologickou rodinou, včetně doporučení náhradním rodičům, jak postupovat, a zavedení asistenční služby (mediátora setkání);
2. kontakt dítěte v náhradní péči s biologickou rodinou musí probíhat tak, aby nepoškodil dítě (nutný souhlas/přání dítěte, vhodný průběh setkání atd.);
3. v širším významu zabezpečit odpovídající vzdělání a stanovení postupů sociálních pracovníků OSPOD, aby si osvojily nové pojetí náhradní péče:
  - přesnější vymezení profilu a kompetencí náhradních rodičů, kritérií jejich výběru, určení cílových skupin, ze kterých se dají rekrutovat, což by mělo být široce sdílené,
  - párování dětí a rodičů – hledání rodičů podle potřeb dítěte, nikoliv hledání dítěte podle přání rodičů,
  - náhradní péče jako kontinuální proces – vnímání potřeby návaznosti na přechodnou péči, systematicky pracovat na dlouhodobějším směřování péče o dítě ať již sanací biologické rodiny, nebo hledáním vhodné dlouhodobé náhradní péče,

- dítě jako subjekt péče, který je schopen reflektovat své potřeby a vyjádřit svá přání (nespoléhat pouze na expertizu odborníků),
  - důležitost stálého sociálního pracovníka pro konkrétní dítě, k tomu vhodné organizační zajištění na OSPOD;
4. zabezpečení služeb pro náhradní rodiče v praxi (nejen legislativně);
  5. zahrnutí adoptivních rodin do systému podpory/financování služeb;
  6. řešení podpory dospělých dětí odcházejících z náhradní péče, následná péče;
  7. do rozhodování o osudu dítěte zapojit samo dítě;
  8. do rozhodnutí rodiny o přijetí dítěte zahrnout také děti v rodině již žijící, zahrnout je do přípravy a důkladně se jim věnovat i po přijetí dítěte do péče (setkání s ostatními dětmi atd.);
  9. posílit počet terénních pracovníků OSPOD, aby mohly zajišťovat činnosti, na které v současnosti nemají mnohdy kapacitu;
  10. zavést funkční systém prevence v rodinách, tj. nejen řešit následnou sanaci rodiny po odebrání dítěte, ale již snaha zabránit rozpadu rodiny.

Jak výsledky výzkumu ukázaly, vzhledem k regionálním odlišnostem nelze jednoznačně určit pevné rozdělení kompetencí mezi orgány OSPOD a neziskovými organizacemi. Na základě zjištění, stejně jako poznání zahraniční praxe, se však jeví jako nejvhodnější model takový, kde sociální pracovníci OSPOD provádí rovněž každodenní terénní práci v rodinách, zatímco nestátní (neziskové) organizace zajišťují podpůrné služby.

Je zřejmé, že vzhledem k čerstvé a poměrně radikální změně systému NRP v ČR dochází v současnosti teprve k hledání cest naplnění legislativního rámce v praxi. O to důležitější je zabývat se již nyní touto praxí a ovlivnit ji tak, aby se zformovala do podoby, která nejlépe uspokojí potřeby dětí. Věříme, že i tento výzkum k tomuto cíli může pomoci.

II.
Právní analýza

Filip Vyskočil

1. Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice

I. LEGISLATIVNÍ RÁMEC NÁHRADNÍ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

Náhradní péče v České republice je upravena primárně zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále také „OZ“), a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „ZOSPOD“). Níže je uveden přehled právních předpisů upravujících přímo či nepřímo oblast náhradní péče.

A) Základní vnitrostátní normy upravující nebo přímo se dotýkající institutu náhradní péče:

- Listina základních práv a svobod – čl. 32 odst. 4 – Děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona;
- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dále též jen „OZ“;
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále též jen „ZOSPOD“).

B) Další vnitrostátní normy upravující nebo dotýkající se institutu náhradní péče:

- zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře;
- zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách;
- zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních;
- zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu;
- zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi;
- zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních;
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád;

- vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí ČR ze dne 17. prosince 2012 o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí;
- normativní instrukce Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 5/2013 s účinností od 4. 2. 2013, týkající se dávek pěstounské péče.

C) Základní mezinárodní úmluvy a přepisy komunitárního práva přímo upravující nebo dotýkající se institutu náhradní rodinné péče, jimiž je Česká republika vázána:

- Úmluva o právech dítěte – respektovat rodinu jako základní jednotku společnosti a jako přirozené prostředí, ve kterém se mohou rozvíjet a prospívat všichni její členové, zejména pak děti;

- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení;
- Listina základních práv EU;
- nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003, o pravomoci a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti (nařízení Brusel II).

II. LEGISLATIVNÍ VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY NÁHRADNÍ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

Legislativní rámec systému náhradní péče prošel v období let 1990–2013 značným vývojem. V tomto období byla základní právní úprava obsažena v zákoně č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, kdy zásadní legislativní změny přinesly jeho novelizace v letech 1998 a 2013. Dne 1. 1. 2014 nabyl účinnosti nový občanský zákoník a zároveň byl zrušen zákon o rodině. Nový občanský zákoník v části druhé zahrnuje úpravu rodinného práva včetně úpravy institutů náhradní rodinné péče. Níže je uvedena stručná charakteristika legislativních změn v oblasti náhradní péče v jednotlivých obdobích.

Tzv. velkou novelou zákona o rodině, zákonem č. 91/1998 Sb., došlo mimo jiné k níže uvedeným úpravám v oblasti rodinného práva, potažmo oblasti náhradní péče, které byly principiálně převzaty i do nové úpravy obsažené v občanském zákoníku. V uvedeném souhrnu jsou uváděny nejpodstatnější změny v oblasti náhradní rodinné péče, k nimž došlo uvedenou velkou novelou zákona o rodině, na nichž lze dokumentovat poměrně radikální změnu přístupu k náhradní rodinné péči započatou právě uvedenou novelou:

- Nově bylo zakotveno právo dítěte, aby se podle stupně svého vývoje vyjadřovalo ke všem rozhodnutím rodičů, která se týkají podstatných záležitostí jeho osoby, a musí být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Jde o praktickou realizaci článku 12 Úmluvy o právech dítěte, z něhož vyplývá pro smluvní strany povinnost zajistit, aby dítěti, které je schopno utvářet si vlastní názor, byla zajištěna možnost svobodně vyjádřit své názory ve všech věcech, které se ho týkají. K těmto názorům musí být brán zřetel jak při rozhodování v rámci rodiny, tak při rozhodování u soudu. Váha těchto názorů pak nabývá na významu s narůstajícím věkem a zralostí dítěte. Aktuálně je toto právo asi nejvýrazněji upraveno v řízení o osvojení, kdy soud je v rámci rozhodování povinen zjišťovat názor osvojovaného dítěte a u dětí starších dvanácti let je, až na zákonem stanovené výjimky, vyžadován souhlas dítěte s osvojením;
- Dosavadní název hlavy druhé, druhé části zákona o rodině byl nahrazen názvem „Sociálně-právní ochrana dětí“. Byly zde upraveny podmínky, za nichž lze dítě svěřit do péče někoho jiného než rodiče. Jako obligatorní podmínka byl stanoven

zájem dítěte. Byla zdůrazněna zásada, že soud musí dát přednost příbuznému dítěti. Přitom musí soud vymezit rozsah oprávnění a povinnosti takové osoby k dítěti tak, aby nedocházelo ke kolizi práv a povinností rodičů k tomuto dítěti. Dítě je možné svěřit též do společné péče manželů (popř. prarodičů).

- Soud může svěřit dítě do pěstounské péče. Soud může dále nařídit ústavní výchovu. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen obligatorně zjišťovat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, která má přednost před výchovou ústavní. Tato zásada je v současnosti zdůrazněna stanovením maximální doby ústavní výchovy, byť lze tuto dobu opakovaně prodlužovat.
- Nová úprava osvojení – úprava na jedné straně sleduje, aby osvojení dítěte nemohlo být znemožněno jednorázovým formálním projevem zájmu rodiče o dítě, na druhé straně však nadále neumožňuje, aby soud bez účasti rodičů rozhodoval jako o otázce předběžné o jejich kvalifikovaném nezájmu o dítě a zbavil je tak účastenství v řízení o osvojení. Soud nadále nově zkoumá, zda je zde dán kvalifikovaný nezájem v samostatném řízení. Procesně je tato problematika v současnosti upravena v zákoně o zvláštních řízeních soudních. Obecně lze dle právní úpravy platné od 1. 1. 2014 odvolat souhlas rodiče s osvojením do tří měsíců ode dne, kdy byl souhlas dán. Matka může dát souhlas nejdříve šest týdnů po narození dítěte, otcе prakticky kdykoliv počínaje momentem narození dítěte. Má se tím zabránit unáhlenému rozhodnutí v době šestinedělí matky.
- Nově byla založena pravomoc orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě nacházející se v ústavní výchově do preadopční péče. Soud pak rozhodoval až o vlastním osvojení. U tohoto institutu bylo sporné, zda toto ustanovení zákona nebylo v rozporu s článkem 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod. Podle tohoto článku práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Ústavní soud se touto problematikou zabýval, a sice nálezem č. 72/95 Sb., kterým zrušil tehdejší ustanovení § 46 zákona o rodině, podle kterého byl orgán státní správy povinen, bylo-li toho naléhavě třeba, učinit předběžně i takové opatření, o kterém má právo jinak rozhodnout pouze soud, jemuž to neprodleně oznámí a soud rozhodne dodatečně. Toto ustanovení bylo výše citovaným nálezem Ústavního soudu zrušeno právě pro rozpor s citovaným článkem Listiny základních práv a svobod. Dle nového občanského zákoníku platí prakticky výlučná pravomoc soudu rozhodovat o svěření dítěte do péče jiné osoby či do péče budoucích osvojitelů. Soudy ve všech otázkách osvojení postupují dle zákona o zvláštních řízeních soudních.
- Podle novely bylo dále podmínkou pro osvojení i souhlas nezletilého rodiče. Zákon vycházel ze zásady, že nezletilý rodič je vždy schopen posoudit dosah takového právního úkonu a že jde o právo stojící mimo rozsah rodičovské zodpovědnosti. Ve vztahu ke schopnostem nezletilého posoudit dosah svého úkonu stanovuje občanský zákoník, že rodič mladší šestnácti let nemůže souhlas dát. V takovém případě za něj dává souhlas poručník či opatrovník.

- V řízení o osvojení musí soud i podle stávající právní úpravy zjišťovat zdravotní stav osvojitelů a osvojence. U osvojitelů proto, aby zjistil, zda se nepříčí účelu osvojení, u osvojence však pouze proto, aby s ním mohl seznámit osvojitele. Odpadá tak dosavadní úprava, která i u osvojence vyžadovala, aby zdravotní stav osvojence byl v souladu s účelem osvojení, což diskriminovalo děti zdravotně postižené.
- Novela zákona o rodině se vrátila dřívějšímu institutu poručnictví. Poručník se ustanoví v případech, kdy není žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Poručník má zásadně všechny práva a povinnosti jako rodič, ale nemá k němu vyživovací povinnost. Poručníkem má být především osoba příbuzná nebo blízká dítěti. Může to být i jiná fyzická osoba, která zaručuje, že bude jednat v zájmu dítěte. Ten, kdo se má stát poručníkem, musí s tímto postavením nejprve vyslovit souhlas. Poručník v podstatě nahrazuje rodiče. Proto jakékoliv jeho rozhodnutí v nikoli běžné záležitosti vyžaduje podle § 934 OZ souhlasu soudu.
- Zůstává nadále zachován i institut opatrovnictví, a to pro případy kolize zájmu zákonných zástupců a dětí nebo při kolizi zájmu mezi dětmi navzájem. Dále nově je zaváděn tzv. majetkový opatrovník – opatrovník pro správu jmění dítěte. I nadále tu platí, že opatrovník je povinen zúčastňovat se soudních a úředních jednání, která se týkají dítěte, a průběžně informovat soud o aktuálním stavu příslušných řízení. Je povinen si opatrovat stanoviska obou rodičů a zjistit názor dítěte, pokud je schopno posoudit význam opatření.¹

V tomto období byla nadále činnost státních orgánů v oblasti sociálně-právní ochrany dětí upravena v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině. Ke změně došlo přijetím zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, kterým byla nevyhovující uvedená právní úprava změněna tak, že došlo k oddělení sociálně-právní ochrany od úpravy v předpisech soukromoprávní povahy. Přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí byl rovněž zrušen zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči.

S účinností k 1. 1. 2013 došlo k rozsáhlým změnám v oblasti sociálně-právní ochrany, které se významnou měrou dotkly též oblasti náhradní péče. Níže jsou uvedeny zásadní změny, které novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, přinesla.

Jak je výše naznačeno, s účinností od 1. 1. 2014 nastala účinnost zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku a zákonů na něj navazujících. Tato nová právní úprava prakticky celého civilního práva přenesla rozhodovací pravomoc prakticky ve všech podstatných věcech náhradní rodinné péče na soud. Se zrušením zákona o rodině je celá komplexní hmotná úprava rodinného práva obsažena výlučně v občanském

¹ NYKODÝM, J. Novela zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb. Bulletin advokacie, 1998, č. 8, s. 12.

zákoníku. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, představuje ve vztahu k občanskému zákoníku normu speciální, která v některých aspektech doplňuje poněkud obecnou právní úpravu obsaženou v občanském zákoníku, zejména pak v oblasti pěstounství. Procesní úprava řízení je od 1. 1. 2014 ve věcech rodinného práva obsažena zejména v zák. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Změny v sociálně-právní ochraně obecně

- Stanovení závazných postupů pro činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a dalších účastníků systému.
- Zavedení standardů kvality práce a nastavení minimálních rámců činnosti pro všechny subjekty v systému.
- Rozvoj náhradní rodinné péče, zvýšení podpory pěstounské péče, hmotné zajištění pěstounské péče na přechodnou dobu, změna způsobu příprav pěstounů, vytváření podmínek pro zřízení podpůrných a odlehčovacích služeb pro nové i stávající pěstounské rodiny.

Změny v oblasti náhradní rodinné péče:

- Změny v oblasti zprostředkování.
- Změny v oblasti výkonu pěstounské péče.
- Pěstounská péče na přechodnou dobu.
- Převod pěstounských dávek ze systému státní sociální podpory.
- Zvýšení odměn za výkon pěstounské péče.
- Diferenciace příbuzenské pěstounské péče prarodičů v oblasti hmotného zabezpečení.
- Zrušení zařízení pro výkon pěstounské péče.

Změny v procesu zprostředkování náhradní rodinné péče

- Ruší se zprostředkování na úrovni Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (nadále jen podněty).
- Možnost rozhodnout o zamítnutí žádosti i před provedením odborného posouzení žadatele, pokud krajský úřad v průběhu řízení zjistí závažné důvody, pro které nelze žadatele zařadit do evidence žadatelů.
- Zprostředkování osvojení do ciziny – jen je-li ze všech okolností zřejmé, že dítěti nelze zprostředkovat pěstounskou péči ani osvojení v ČR, nebo nelze předpokládat, že by v budoucnu mohla dítě do péče převzít osoba příbuzná či blízká.
- Přípravy k přijetí dítěte do rodiny (specifické u pěstounské péče na přechodnou dobu – dále jen „PPPD“) – novela stanovuje rozsah min. 48 hodin (72 u PPPD), méně u druhožadatelů (min. 4 hodiny).

- Byla rozšířena doba tzv. hostitelské péče (30 dnů) u dítěte umístěného rozhodnutím soudu v ústavním zařízení nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen „ZDVOP“). Tato péče na základě předchozího souhlasu OSPŮD může probíhat u jiných fyzických osob než rodičů za podmínek stanovených v § 30 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. U dětí, u nichž je zpracován individuální plán ochrany, musí být tato péče v souladu s tímto plánem a fyzická osoba rozdílná od rodičů musí projít odborným posouzením. Na základě rozhodnutí soudu je možno dítě umístit do tzv. předpěstounské péče. Novelou je zavedena možnost rozhodnutí o předpěstounské péči zrušit (dosud nebylo možné ani pokud se např. ukázalo, že prostředí není pro dítě vyhovující).

Práva a povinnosti osob pečujících

- Pomoc se zajištěním osobní péče („hlídací služba“) např. po dobu pracovní neschopnosti.
- Pomoc se zajištěním celodenní péče o svěřené děti v rozsahu min. 14 dní v kalendářním roce („dovolená“).
- Právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci min. 1× za 6 měsíců.
- Minimální rozsah poradenství – stanoví vyhláška.
- Povinnost v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte udržovat a rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami blízkými (rodiče, sourozenci, příbuzní).
- Právo na pomoc při plnění těchto povinností včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem. Právo na bezplatnou možnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě.
- Povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v rozsahu min. 24 hod. v době 12 kalendářních měsíců.
- Povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu péče a spolupracovat s osobou pověřenou sledovat vývoj dětí.

Dohody o výkonu pěstounské péče (příp. rozhodnutí)

- Dohody o výkonu pěstounské péče jsou zcela novým dokumentem, kterými se upravují práva a povinnosti pěstounů, jež jsou specifikovány dle konkrétních potřeb dítěte a rodiny.
- Subjekty oprávněné dohodu uzavřít: obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad, obec, osoby pověřené k výkonu SPOD.
- Stanovena možnost výpovědi dohod.
- Vznik nového nástroje systémového financování – státní příspěvek na výkon pěstounské péče (48 000 Kč/rok/dohoda či rozhodnutí).

Změna v systému pěstounských dávek

- Převod pěstounských dávek ze systému státní sociální podpory.
- Zvýšení odměn pěstouna.
- Diferenciace příbuzenské pěstounské péče prarodičů – odměna pěstouna je prarodičům přiznána pouze v případech zvláštního zřetele hodných.
- Odměna pěstouna se považuje za příjem ze závislé činnosti pro účely pojistného na sociální zabezpečení, pojistného na úrazové pojištění a pojistného na všeobecné zdravotní pojištění.
- Systém pěstounských dávek je podrobně popsán v kapitole V. „Podpora náhradní rodinné péče“.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

- Zvláštní evidence PPPD, specifické posuzování i přípravy.
- Jde o institut krizový, přechodný, cílem je umožnit rodičům upravit si poměry a převzít opět péči o dítě.
- Institut podrobně popsán v kapitole III. „Systém náhradní péče v České republice“.

Osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany

- Nové činnosti, které mohou pověřené osoby v rámci sociálně-právní ochrany vykonávat – zajištění přípravy žadatelů o NRP, možnost uzavřít s pěstouny dohodu o výkonu pěstounské péče, poskytovat odbornou pomoc a poradenství náhradním rodičům a jim svěřeným dětem.
- Zvýšení nároků na kvalifikaci osob, které se bezprostředně podílejí v rámci pověřených osob na péči o děti.
- Změny v oblasti vydávání pověření k výkonu sociálně-právní ochrany (např. závazné stanovisko kraje, kde má vzniknout nové zařízení sociálně-právní ochrany či jiná pověřená osoba).

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

- zavedení limitů pro počet dětí umístěných ve ZDVOP a omezení počtu dětí na jednu pečující osobu (zvýraznění alternativy k ústavní péči a individualizace péče);
- změny ve výši státního příspěvku pro tato zařízení;
- jasné stanovení práv a povinností ředitelů zařízení;
- omezení doby pobytu v zařízení².

² MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí. [online] [cit. 2013-01-03]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14224>.

III. SYSTÉM NÁHRADNÍ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

A/ ÚVOD

Rodinné právo, zejména úprava sociálně-právní ochrany dětí, doznalo v poslední době významných změn, a to jednak v důsledku novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále také „ZOSPOD“), která nabyla účinnosti dne 1. 1. 2013 a jednak v důsledku přijetí nového občanského zákoníku s účinností od 1. 1. 2014.

Cílem nové právní úpravy bylo vytvoření zákonných podmínek pro systematickou práci s rodinami, která zajistí setrvání dítěte v rodinném, případně náhradním rodinném prostředí. Systém je nyní více orientován na prevenci ohrožení dítěte a včasná řešení. Došlo k úpravě pravidel pro činnost zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany dětí, zejména na úrovni obcí s rozšířenou působností, kteří mají po vyhodnocení situace hledat individuálně pro každé dítě optimální řešení v rámci multidisciplinární spolupráce a za využití sítě služeb. V systému jsou nově jasně nastaveny standardy kvality a závazné postupy. Standardy kvality se vztahují jak na orgány sociálně-právní ochrany dětí, tak na osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany. Pěstounská péče je nyní vykonávána na profesionálním základě, přičemž podmínky výkonu jsou stanoveny rozhodnutím, případně dohodou o výkonu pěstounské péče. Systém příprav a výběru pěstounů byl sjednocen, stejně jako způsob jejich hmotného zabezpečení (včetně pěstounské péče na přechodnou dobu). Pěstounům je nově k dispozici síť podpurných a odlehčovacích služeb.

Základní právní rámec náhradní péče v České republice tvoří dva základní zákony, a to:

- zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník;
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Současná právní úprava jasně deklaruje princip přednosti náhradní rodinné péče před péčí ústavní, kdy systém je nastaven tak, že v případě, kdy dítě nemůže setrvat ve svém rodinném prostředí, bude jako další řešení v řadě nastupovat náhradní rodinná péče. Ústavní výchova by měla představovat až krajní a poslední možnost, kdy jiné možnosti a opatření prakticky nepřipadají v úvahu.

Tyto zásady vyplývají jak z ust. § 971 odst. 1 OZ, který stanoví, že před nařízením ústavní výchovy dítěte je soud povinen vždy zvažovat, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby, tak z ust. § 9 a odst. 2 ZOSPOD, který stanoví, že při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte v jeho rodinném prostředí, a není-li to možné, v náhradním rodinném prostředí.

Za významný posun směrem k zamezení nadužívání ústavní výchovy je třeba označit ust. § 971 odst. 3 ZOR, který stanoví, že nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy

o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, jestliže jsou jinak rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplývajících z jejich rodičovské zodpovědnosti.

Z výše uvedeného je zcela zřetelná vůle dále pokračovat v procesu deinstitucionalizace náhradní péče, tedy vývoj úpravy náhradní péče v České republice směrem od umisťování nezletilých dětí do institucí k jejich umisťování do náhradních rodin.

B/ PRÁVNÍ ÚPRAVA NÁHRADNÍ VÝCHOVY

Právní úprava náhradní péče je obsažena v části druhé, hlavách II a III občanského zákoníku. Jedná se zejména o hlavu druhou, oddíl druhý, označený jako osvojení a týkající se výlučně tohoto institutu, včetně osvojení zletilého. Hlava třetí označená jako „Poručenství a jiné formy péče o dítě“ obsahuje úpravu jak poručenství, tak i opatrovnictví, svěření do péče jiné osoby, pěstounství i ústavní výchovu. Zejména ve vztahu k pěstounství a ústavní výchově se jedná o základ právní úpravy, na níž navazuje speciální právní úprava.

Náhradní výchovu je možno definovat jako vícero samostatně uspořádaných, na sebe navazujících a vzájemně se podmiňujících dočasných opatření, která nahrazují osobní péči o nezletilé dítě v případech, kdy rodiče ji nezabezpečují anebo zabezpečit nemohou.

Náhradní výchova, na jejímž základě vznikají vztahy mezi nezletilými dětmi a jinou osobou, může vzniknout pouze rozhodnutím soudu a její obsah tvoří práva a povinnosti vymezené zákonem anebo soudním rozhodnutím.

Ve smyslu stávající právní úpravy můžeme rozdělit jednotlivé formy náhradní péče na *náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu.*

Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče je forma péče, při které je dítě vychováváno náhradními rodiči přímo v jejich rodinách. Účelem je poskytnout dětem přechodnou či dlouhodobou péči v době, kdy se ocitají bez rodinného zázemí.

Jednotlivé formy náhradní rodinné péče:

- a) svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče;
- b) pěstounská péče;
- c) pěstounská péče na přechodnou dobu.

Shora uvedené formy náhradní výchovy je možno označit za formy náhradní výchovy v užším smyslu, když v širším pojetí je pak vhodné jako další formy náhradní výchovy zmínit rovněž další výchovné instituty upravené zákonem o rodině, a to:

- d) osvojení;
- e) poručenství (s osobní péčí).

ad a) Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte do osobní péče souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte.

Institut svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče je upraven ust. § 953 a násl. OZ. Jeho účelem je zajištění osobní péče o nezletilé dítě osobou odlišnou od jeho vlastních rodičů, a to po dobu, po kterou o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů osobně. Pečujícím osobám je vždy rozhodnutím soudu vymezen rozsah práv a povinností k dítěti. Zpravidla se jedná o právo a povinnost zajistit péči o dítě a zastupovat je v běžných záležitostech. Není-li soudem rozhodnuto jinak, zůstává rodičům dítěte zachována rodičovská zodpovědnost a rodiče jsou nadále zákonnými zástupci dítěte.

S účinností od 1. 1. 2013 nelze rozhodnutím soudu dítě svěřit do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče v případech, že není možné rodičům uložit vyživovací povinnost k dítěti.

Dítě je možno svěřit i do společné výchovy manželů. Jelikož rozvodem manželství společná výchova manželů zaniká, musí rozvodu manželství předcházet nová úprava práv a povinností manželů k dítěti. Zemře-li jeden z manželů, zůstává dítě ve výchově druhého manžela. Do výchovy jen jednoho manžela je možno dítě svěřit pouze se souhlasem druhého manžela. Tohoto souhlasu však není třeba, jestliže druhý z manželů není plně způsobilý k právním úkonům nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou.

ad b) Pěstounská péče

Zákon o rodině v původním znění (1963) ani jeho předchůdce, zákon o právu rodinném (1949), pěstounskou péči neupravovaly. Příčinou bylo idealizování kolektivní péče o děti. Institut pěstounské péče byl do našeho právního řádu zakotven v poměrně hybridní podobě až později (srov. zákon č. 50/1973 Sb.), a to díky odborníkům hovořícím o syndromu citové deprivace dětí v ústavech a volajícím po vytvoření institutu, jehož náplní by byla individuální náhradní rodinná péče.³

Občanský zákoník ve stávajícím znění již právní úpravu pěstounské péče jako jedné z forem náhradní péče obsahuje. Stejně jako u ostatních forem náhradní péče je i zde předpokladem umístění dítěte do pěstounské péče soudní rozhodnutí. Soud může podle ust. § 958 ZOR svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (dále jen „pěstoun“), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěření do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte. Ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte. Dítě může být svěreno též do společné pěstounské péče manželů.

Podrobnější úprava tohoto institutu, jakož i úprava samotného procesu zprošředkování pěstounské péče příslušnými státními orgány a pověřenými subjekty, je

³ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. Zákon o rodině. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 188.

pak obsažena v zákoně č. 359/1999, o sociálně-právní ochraně dětí (ZOSPOD), přičemž popisu procesu zprostředkování pěstounské péče je v tomto textu níže věnována samostatná kapitola.

Před rozhodnutím o svěřením dítěte do pěstounské péče je soud povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí o tom, zda ten, kdo se má stát pěstounem, je osobou vhodnou pro výkon této péče.

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a končí zletilostí dítěte. Může být zrušena rozhodnutím soudu, přičemž soud může zrušit pěstounskou péči jen z důležitých důvodů; učiní tak však vždy, jestliže o to požádá pěstoun.

Základní povinností a oprávněním pěstouna je podle ust. § 966 OZ o dítě osobně pečovat. Rozsah práv a povinností pěstouna ve vztahu k dítěti upravuje obecně ust. § 966 odst. 2 OZ, který stanoví, že pěstoun při péči o osobu dítěte vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Na rozdíl od rodičů však pěstoun nemá vyživovací povinnost k dítěti a právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti má jen v běžných věcech. Má-li pěstoun za to, že rozhodnutí zákonného zástupce dítěte není v souladu se zájmem dítěte, může se domáhat rozhodnutí soudu. Nový občanský zákoník na jedné straně deklaruje právo rodiče na osobní styk s dítětem a právo na informace o dítěti, na straně druhé stanoví povinnost pěstounovi udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte a jeho rodiče a jeho dalšími příbuznými. S výjimkou případů stanovených soudem je pak pěstoun povinen umožnit styk dítěte s rodičem.

Vyživovací povinnost k dětem svěřeným do pěstounské péče náleží nadále rodičům nebo jiným osobám povinným výživou k dítěti, kterou určí soud. Současně jim uloží, aby toto výživné poukazovaly příslušnému orgánu státní sociální podpory – úřadu práce, který vyplácí pěstounovi, popřípadě zletilému dítěti, příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Nárok na výživné určené rozhodnutím soudu na dítě, jemuž náleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte, totiž přechází z dítěte na stát. Je-li však výživné vyšší než příspěvek uvedený ve větě první, náleží dítěti rozdíl mezi výživným a příspěvkem; tento rozdíl se vyplácí pěstounovi.

Novela ZOSPOD zavedla zcela nový dokument, který uzavírají pěstouni, a to dohodu o výkonu pěstounské péče. Jedná se o úpravu práv a povinností pěstounů specifikovaných dle konkrétních potřeb dítěte a rodiny. Dohodu mohou pěstouni uzavřít s obecním úřadem s rozšířenou působností, obecním úřadem, krajským úřadem nebo pověřenou osobou.

ad c) Pěstounská péče na přechodnou dobu

Ačkoliv institut pěstounské péče na přechodnou dobu existuje v českém právním řádu již od roku 2006, nedostalo se mu doposud v praxi zvláštní pozornosti. Toto se počalo měnit v důsledku novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí s účinností od 1. 1. 2013, kterou dochází k upřesnění možnosti využití tohoto institutu a stanovení jasných podmínek pro využití této formy náhradní rodinné péče.

Účelem institutu pěstounské péče na přechodnou dobu je zejména poskytnout rodičům čas, aby si mohli upravit své poměry tak, aby byli znovu schopni převzít dítě opět do své péče. Jedná se tedy především o institut krizový a pouze přechodný.

Soud může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám v evidenci, a to na:

- a) dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat;
- b) dobu, po jejímž uplynutí může dát matka souhlas k osvojení nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení odvolat;
- c) dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba.

Bylo-li dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, je soud povinen nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, stále trvají. Za tím účelem si vyžaduje zejména zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany. Soud rozhodne o výchově dítěte vždy, odpadnou-li důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle 1 rok. To neplatí v případě, že jsou do pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli do této péče svěřeni později, ne však na dobu delší, než po kterou má trvat pěstounská péče u sourozence, který byl do pěstounské péče na přechodnou dobu témuž pěstounovi svěřen jako poslední.

Krajský úřad vede pro účely zajištění pěstounské péče pro dítě na přechodnou dobu evidenci osob, které mohou pěstounskou péči po přechodnou dobu vykonávat. Osoby vedené v evidenci musí být připraveny přijmout v případě potřeby dítě do pěstounské péče, za což jim náleží pravidelná měsíční odměna pěstouna.

ad d) Osvojení

Kromě shora uvedených forem náhradní rodinné péče je možno jako formu náhradní rodinné péče označit též institut osvojení. Osvojení je upraveno v občanském zákoníku, a to v jeho druhé části, hlava druhá, díl první, oddíl druhý. Samotný proces zprostředkování osvojení příslušnými orgány je pak stejně jako proces zprostředkování pěstounské péče upraven v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (ZOSPOD), přičemž popisu těchto procesů je v tomto textu níže věnována samostatná kapitola. Proces soudního rozhodování ve věcech týkajících se osvojení je upraven v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Osvojením vzniká nový právní i rodinný vztah, neboť mezi osvojeným dítětem a osvojitelem vzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Příbuzenský poměr vzniká také mezi osvojencem a příbuznými osvojitele. Zanikají tedy všechna práva a povinnosti mezi osvojeným dítětem a jeho původní rodinou. Osvojitelé se stávají zákonným zástupcem dítěte a mají k němu stejnou rodičovskou zodpovědnost jako při výchově vlastního dítěte. Na základě rozhodnutí soudu o osvojení se osvojitel, popřípadě osvojitelé, zapíší do matriky jako rodiče dítěte.

- osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele, přičemž osvojitelem se může stát pouze zletilá a svéprávná fyzická osoba, která zaručuje osobními vlastnostmi a způsobem svého života, jakož i důvody a pohnutkami, které ji vedou k osvojení, že bude pro osvojované dítě dobrým rodičem. Podle nové úpravy účinné od 1. 1. 2014 lze osvojit jak nezletilého, tak i zletilého. Osvojení nezletilého musí být vždy v souladu s jeho zájmy. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl, který by neměl být menší šestnácti let. Za podmínky souhlasu opatrovníka dítěte a v zájmu dítěte může být věkový rozdíl výjimečně menší.

K osvojení je třeba, vyjma případů uvedených v občanském zákoníku, souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte. Dosáhlo-li dítě alespoň dvanácti let, je vždy nutný osobní souhlas dítěte s osvojením s výjimkou případů, kdy je mimo jakoukoliv pochybnost, že by byl postup vyžadující osobní souhlas dítěte v rozporu s jeho zájmy, nebo v případě, že dítě není schopno posoudit důsledky souhlasu. U dítěte mladšího dvanácti let dává souhlas opatrovník dítěte, nicméně soud by se měl snažit získat stanovisko dítěte a k tomu při svém rozhodování přihlížet.

Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě v péči budoucího osvojitele, a to po dostatečnou dobu pro přesvědčivé zjištění, že se mezi osvojitelem a dítětem vytvořil takový poměr, který je smyslem a cílem osvojení. Tato doba neskončí dříve než uplynutím šesti měsíců. Dítě je po tuto dobu v péči budoucího osvojitele na jeho náklady. Od 1. 1. 2014 o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů vždy rozhodne soud.

Oproti dřívější úpravě dle zákona o rodině nezná úprava dle občanského zákoníku dva druhy osvojení, a to osvojení zrušitelné a nezrušitelné.

Osvojení může soud zrušit jen z důležitých důvodů na návrh osvojence nebo osvojitele. Nebylo-li o osvojení rozhodnuto v rozporu se zákonem, nelze osvojení zrušit po uplynutí tří let od rozhodnutí o osvojení. Zrušením osvojení vznikají znovu vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou.

V neposlední řadě je vhodné zmínit institut mezinárodního osvojení, který umožňuje v případě nemožnosti osvojení dítěte v zemi jeho původu zvážit jeho umístění do zahraničí za předpokladu, že je tato varianta pro dítě vhodnější. Zprostředkování mezinárodního osvojení zajišťuje Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, přičemž procesní pravidla vycházejí z Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou ČR ratifikovala v roce 2000.

ad e) Poručenství (s osobní péčí)

Institut poručenství je upraven v ustanovení § 928 a násl. OZ.

Není-li tu žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů.

Poručník je zákonným zástupcem dítěte. Ustanovený poručník může, ale nemusí o dítě osobně pečovat. Poručník má v případě osobní péče nárok na peněžité příspěvky obdobné jako pěstoun.

Na řádný výkon funkce poručníka pravidelně dohlíží soud.

Ústavní výchova

Jak již bylo konstatováno výše, ustanovení § 971 odst. 1 občanského zákoníku stanoví, že soud může nařídit ústavní výchovu, jestliže jsou výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav či jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Ústavní výchova by měla být brána jako poslední alternativa k jiným možným opatřením, poté, kdy tato opatření již selhala. Soud je povinen vždy zvažovat, zda není na místě spíše svěřeni do péče fyzické osobě. Samy o sobě se za vážné ohrožení či narušení výchovy dítěte nepovažují nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte či osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jsou jinak tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnit povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti.

Jestliže rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dětí na přechodnou dobu, svěří soud dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to na dobu nejdéle šesti měsíců.

Výčet zařízení sociálně-právní ochrany obsahuje ust. § 39 ZOSPOD. Jedná se o tato zařízení:

- a) zařízení odborného poradenství pro péči o děti;
- b) zařízení sociálně výchovné činnosti;
- c) zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc;
- d) výchovně rekreační tábory pro děti.

Zařízení sociálně-právní ochrany mohou zřizovat fyzické osoby, právnické osoby nebo obce a kraje v samostatné působnosti na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany.

C/ PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE NEBO OSVOJENÍ

Proces zprostředkování pěstounské péče a osvojení je upraven zejména v části třetí, hlavě IV. zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Novelou ZOSPOD došlo s účinností k 1. 1. 2013 k některým změnám v procesu zprostředkování pěstounské péče a osvojení. Jedná se např. o:

- zrušení zprostředkování na úrovni Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, které je nadále oprávněno pouze podávat podněty krajskému úřadu a Úřadu ke zprostředkování osvojení a pěstounské péče;
- možnost rozhodnout o zamítnutí žádosti i před provedením odborného posouzení žadatele, pokud krajský úřad v průběhu řízení zjistí závažné důvody, pro které nelze žadatele zařadit do evidence žadatelů;

- zprostředkování osvojení do ciziny – jen je-li ze všech okolností zřejmé, že dítěti nelze zprostředkovat pěstounskou péči ani osvojení v ČR, nebo nelze předpokládat, že by v budoucnu mohla dítě do péče převzít osoba příbuzná či blízká;
- nově upravena příprava k přijetí dítěte do rodiny (specifická úprava u pěstounské péče na přechodnou dobu);
- pokud je dítě umístěno rozhodnutím soudu v ústavním zařízení, v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či v pěstounské péči na přechodnou dobu, případně pokud s tím rodiče souhlasí, může OSPOD před rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče dítě svěřit do tzv. „hostitelské péče“ osobě, která má zájem stát se pěstounem a která byla odborně posouzena;
- novelou je zavedena možnost rozhodnutí o předpěstounské péči zrušit (dosud nebylo možné ani pokud se např. ukázalo, že prostředí není pro dítě vyhovující).

S ohledem na značný rozsah této materie jsou níže uvedeny alespoň základní principy a pravidla zprostředkování pěstounské péče a osvojení:

- zprostředkování nesmí provádět jiné orgány, právnické nebo fyzické osoby, než jsou orgány sociálně-právní ochrany uvedené v § 4 odst. 1 ZOSPOD;
- zprostředkování osvojení a pěstounské péče spočívá:
  - a) ve vyhledávání dětí uvedených v § 2 odst. 2, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení,
  - b) ve vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny,
  - c) v odborné přípravě fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny,
  - d) ve výběru určité fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem nebo pěstounem určitého dítěte, jemuž se osvojení nebo pěstounská péče zprostředkovává, a v zajištění osobního seznámení se dítěte s touto osobou;
- zprostředkování je realizováno **jen na žádost** fyzické osoby, která má zájem osvojit dítě nebo přijmout dítě do pěstounské péče;
- zprostředkování osvojení a svěřeni dítěte do pěstounské péče v České republice zajišťují **krajské úřady**;
- zprostředkování osvojení dětí z České republiky do ciziny nebo dětí z ciziny do České republiky zajišťuje **Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí**;
- proces zprostředkování se skládá z několika navazujících fází, a to:
  - a) podání žádosti o zprostředkování obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností,
  - b) posuzování žadatelů – obecní úřad obce s rozšířenou působností shromáždí podklady pro zprostředkování a založí spisovou dokumentaci o žadateli a poté postupuje kopii spisové dokumentace o žadateli spolu s kopií spisové dokumentace o dítěti neprodleně krajskému úřadu,

- c) posuzování žadatelů krajským úřadem – krajský úřad vede evidenci dětí uvedených v § 19a odst. 1 ŽOSPOD a evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny. Krajský úřad zařazuje žadatele do své evidence pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče na základě předchozího odborného posouzení,
- d) příprava na přijetí dítěte do rodiny – jednou z podmínek pro zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče je, že se žadatel o svěřeni dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče účastní přípravy k přijetí dítěte do rodiny, kterou zajišťuje krajský úřad nebo pověřené osoby. Přípravy realizované všemi subjekty mají splňovat kritéria, která stanoví zákon. Jedná se o minimální časový rozsah příprav a rámcový obsah, který je blíže specifikován ve vyhlášce,
- e) výběr osvojitele nebo pěstouna pro dítě – krajský úřad při zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče přihlíží:
- k výsledkům odborného posouzení dítěte,
  - k výsledkům odborného posouzení žadatele,
  - k vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny,
  - k plnění opatření vyplývajících z individuálního plánu ochrany dítěte,
- f) navazování kontaktu s dítětem – na základě písemného oznámení krajského úřadu má žadatel právo seznámit se s dítětem a ten, u něhož se dítě nachází, je povinen toto seznámení umožnit. Žadatel má možnost seznámit se s dítětem a podat žádost o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů nebo do péče budoucích pěstounů, a to nejpozději do 30 dnů ode dne, kdy mu bylo doručeno písemné oznámení krajského úřadu o tom, že byl pro konkrétní dítě vybrán jako vhodný osvojitel nebo pěstoun.

IV. PŘEHLED SUBJEKTŮ (INSTITUCÍ), KTERÉ SE PODLE ZÁKONA AKTIVNĚ PODÍLEJÍ NA ZAJIŠŤOVÁNÍ NÁHRADNÍ PÉČE NEZLETILÝCH DĚTÍ

A/ ÚVOD

Na procesu zajišťování náhradní péče v České republice se podílejí orgány státní správy, samosprávy, ale i nestátní neziskové subjekty na základě pověření krajského úřadu. Výčet těchto subjektů a jejich pravomoci v oblasti sociálně-právní ochrany dětí je stanoven v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

Na zajišťování náhradní rodinné péče, respektive na jejím zprostředkování, se podílejí jak státní, tak i nestátní subjekty, a to tzv. pověřené subjekty, kterými jsou z velké části neziskové organizace. Velmi důležité je, že tyto subjekty se mohou aktivně podílet na procesu zprostředkování náhradní rodinné péče, když mohou být pověřeny výkonem různých sociálních činností, jakož i zajištěním přípravy fyzických osob, které mají zájem stát se pěstounem nebo osvojitelem, na náhradní rodinnou péči. Zapojením pověřených subjektů do procesu zajišťování náhradní rodinné péče dochází k propojení a zefektivnění spolupráce mezi státním a nestátním sektorem.

B/ SUBJEKTY PODÍLEJÍCÍ SE NA PROCESU ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NÁHRADNÍ VÝCHOVY A JEJICH PRAVOMOCI

Sociálně-právní ochranu dle ZOSPOD zajišťují:

A / orgány sociálně-právní ochrany, jimiž jsou:

1. krajské úřady,
2. obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
3. obecní úřady a újezdní úřady; ustanovení ZOSPOD o obecních úřadech se vztahují i na újezdní úřady,
4. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (dále jen „ministerstvo“),
5. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále jen „Úřad“),
6. Úřad práce České republiky – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu (dále jen „krajská pobočka Úřadu práce“);

B / obce v samostatné působnosti;

C / kraje v samostatné působnosti;

D / komise pro sociálně-právní ochranu dětí;

E / další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny (dále jen „pověřené osoby“).

Orgán sociálně-právní ochrany:

1. Krajské úřady

- zajišťují zejména metodickou činnost pro obecní úřady a obecní úřady obce s rozšířenou působností při poskytování sociálně-právní ochrany dětí;
- významnou měrou se podílejí na procesu zprostředkování osvojení a pěstounské péče;
- v rámci poradenské činnosti dle ust. § 11 odst. 2 ZOSPOD zajišťují:
  - a) přípravu fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny a poskytují těmto osobám poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, včetně speciální přípravy k přijetí dítěte pěstounem na přechodnou dobu; časový rozsah přípravy k zařazení žadatele do evidence pro zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče činí nejméně 48 hodin a u žadatelů o zařazení do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, nejméně 72 hodin; časový rozsah přípravy žadatelů, kteří přípravu již jednou dokončili, může krajský úřad snížit,
  - b) přípravu dětí žijících v rodině osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny; příprava dětí se provádí přiměřeně vzhledem k jejich věku, rozumové vyspělosti a v nezbytném rozsahu,
  - c) osvojitelům nebo pěstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy;
- mohou zajišťovat shora uvedenou přípravu a poradenskou pomoc také v případech poručenství, jestliže poručník o dítě osobně pečuje, nebo v případech svěřením dítěte do péče jiné osoby podle § 953 a násl. občanského zákoníku (ust. § 11 odst. 3 ZOSPOD);
- jsou povinny alespoň jednou v roce zabezpečit konzultace o výkonu pěstounské péče. Konzultací se kromě odborníků na řešení výchovných a sociálních problémů zúčastňují také pěstouni, kteří mají trvalý pobyt na území kraje; konzultací se mohou zúčastnit též děti svěřené těmto pěstounům do pěstounské péče a další fyzické osoby, které tvoří s pěstounem domácnost (ust. § 11 odst. 4 ZOSPOD);
- podávají soudu vyjádření v řízení o svěřením dítěte do pěstounské péče nebo o osvojení dítěte, jestliže zprostředkoval svěřením dítěte do pěstounské péče nebo osvojení dítěte (ust. § 18 ZOSPOD);
- vedou pro účely zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče evidenci dětí uvedených v § 19a odst. 1 ZOSPOD a evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny (ust. § 22 ZOSPOD);
- vedou pro účely zajištění pěstounské péče pro dítě na přechodnou dobu evidenci osob, které mohou pěstounskou péči po přechodnou dobu vykonávat (ust. § 24a ZOSPOD);
- zprostředkovávají osvojení nebo pěstounskou péči dle ust. § 24 ZOSPOD.

2. Obecní úřad obce s rozšířenou působností

Kompetence obecního úřadu obce s rozšířenou působností v oblasti sociálně-právní ochrany jsou velmi široké, proto je níže uveden pouze demonstrativní výčet některých zásadních činností.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností

- v rámci preventivní činnosti dle ust. § 10 odst. 3 ZOSPOD je povinen:
  - a) sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťovat příčiny jejich vzniku,
  - b) činit opatření k omezování působení nepříznivých vlivů na děti,
  - c) pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny, a to zejména z hlediska posouzení, zda se jedná o dítě uvedené v § 6, podle druhu a rozsahu opatření nezbytných k ochraně dítěte, a poskytovat pomoc rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte,
  - d) zpracovat na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny podle písmene c) **individuální plán ochrany dítěte**, který vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán pro provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dítětem a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny,
  - e) pořádat případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin, a to ve spolupráci s rodiči a jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dalšími přízvanými osobami, zejména zástupci škol, školských zařízení, zařízení poskytovatelů zdravotních služeb, orgánů činných v sociální oblasti, orgánů policie, státních zástupců, odborných pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče, poskytovatelů sociálních služeb a pověřených osob;

- v rámci poradenské činnosti dle ust. § 11 odst. 1 ZOSPOD:
  - a) pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě,
  - b) poskytuje nebo zprostředkovává rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené,
  - c) pořádá v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou,
  - d) poskytuje osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy dítěte,
  - e) poskytuje pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné a při vymáhání plnění vyživovací povinnosti k dítěti, včetně pomoci při podávání návrhu soudu; přitom spolupracuje zejména s orgány pomoci v hmotné nouzi, povinnými osobami, orgány činnými v trestním řízení a soudy;

- může uložit rodičům dle ust. § 12 odst. 1 ZOSPOD povinnost využít odbornou poradenskou pomoc, pokud rodiče:
  - a) nezajistili dítěti odbornou poradenskou pomoc, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc předtím doporučil,
  - b) nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku s dítětem,
  - c) nevyužili možnosti odborné poradenské pomoci potřebné k překonání problémů rodiny a k odvrácení umístění dítěte do náhradní péče nebo nedbali na doporučení spolupracovat s pověřenými osobami, poskytovateli odborných poradenských služeb nebo mediátorem.

- S účinností od 1. 1. 2013, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, obecní úřad obce s rozšířenou působností může podle ust. § 13 odst. 1 ZOSPOD:
  - a) napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě,
  - b) stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti orgánu sociálně-právní ochrany, školy, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte,
  - c) uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte, zejména zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji,
  - d) uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie;

- podává podle ust. § 14 odst. 1 ZOSPOD návrh soudu:
  - a) na rozhodnutí o splnění podmínky osvojení spočívající v tom, že rodiče neprojevují zájem o své dítě,
  - b) na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu,
  - c) na nařízení ústavní výchovy,
  - d) na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy,
  - e) na svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěření a na zrušení rozhodnutí o svěření dítěte do tohoto zařízení,
  - f) na svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a jeho zrušení,
  - g) na nařízení výchovného opatření podle § 13a, na prodloužení doby trvání tohoto výchovného opatření nebo na jeho zrušení.

- S účinností od 1. 1. 2014 je výlučně orgán sociálně-právní ochrany dětí oprávněn podávat návrhy na předběžné opatření upravující poměry dětí, jestliže se dítě ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče. Soud na základě tohoto návrhu rozhoduje o umístění dítěte ve vhodném prostředí, které nezletilému zajistí řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost. Proces rozhodování o tomto předběžném opatření je upraven v § 452 a násl. zákona o zvláštních řízeních soudních. Tento postup je aplikovatelný i na svěření dítěte do péče před osvojením ve smyslu § 823 občanského zákoníku.

3. *Obecní úřad*

- v rámci preventivní činnosti dle ust. § 10 odst. 1 ZOSPOD je povinen:
  - a) vyhledávat děti uvedené v § 6,
  - b) působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti,
  - c) projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte,
  - d) projednat s dítětem nedostatky v jeho chování,
  - e) sledovat, zda je na základě kontrolních oprávnění zamezováno v přístupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožující,
  - f) poskytnout nebo zprostředkovat rodičům na jejich žádost poradenství při uplatňování nároků dítěte podle zvláštních právních předpisů,
  - g) oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti uvedené v § 6;
- požádá-li to obecní úřad obce s rozšířenou působností, sleduje obecní úřad, zda jsou dodržována výchovná opatření, o nichž rozhodl obecní úřad obce s rozšířenou působností (ust. § 13 odst. 3 ZOSPOD);
- podává soudu podněty k opatřením týkajícím se výchovy dětí. O podání podnětu soudu obecní úřad neprodleně uvědomí obecní úřad obce s rozšířenou působností (ust. § 14 odst. 6 ZOSPOD);
- ocitne-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, zejména v důsledku úmrtí rodičů nebo jejich hospitalizace, je obecní úřad povinen zajistit takovému dítěti neodkladnou péči; při zajištění této péče zpravidla dá přednost příbuznému dítěti. O uvedeném opatření obecní úřad neprodleně uvědomí obecní úřad obce s rozšířenou působností (ust. § 15 odst. 1 ZOSPOD);
- podle ust. § 32 odst. 1 ZOSPOD při péči o děti uvedené v § 6:
  - a) zaměřuje svoji pozornost na využívání volného času těchto dětí,
  - b) zaměřuje svoji pozornost na děti vyhledávající styky s fyzickými osobami nebo skupinami těchto osob požívajícími alkoholické nápoje nebo návykové látky či páchajícími trestnou činnost,
  - c) sleduje u dětí projevy nesnášenlivosti a násilí,
  - d) věnuje pozornost dětem z rodin s nízkou sociální úrovní,

- e) zabraňuje pronikání nepříznivých sociálních a výchovných vlivů mezi ostatní skupiny dětí,
  - f) nabízí dětem programy pro využití volného času se zřetelem k zájmům dětí a jejich možnostem,
  - g) spolupracuje se školami, pověřenými osobami, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty;
- vyhledává děti uvedené v § 19a odst. 1 a fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny; tyto děti a osoby může vyhledávat a doporučit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností také obec a pověřené osoby (ust. § 21 ZOSPOD).

4. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

- Ministerstvo je oprávněno podávat podněty krajskému úřadu a Úřadu ke zprostředkování osvojení a pěstounské péče; krajský úřad nebo Úřad je povinen ministerstvo vyrozumět o tom, jak s podnětem naložil.

5. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

- Vykonává řadu činností zejména v souvislosti se zprostředkováním osvojení dítěte do ciziny.

6. Úřad práce České republiky – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu

- Novelou ZOSPOD došlo s účinností k 1. 1. 2013 k významné změně úpravy státní podpory v oblasti pěstounské péče. Právní úprava dávek pěstounské péče byla vyjmuta ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen zákon o SSP), a nově vložena do zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.
- Přijímání žádostí a vyplácení dávek pěstounské péče patří do agendy krajských poboček Úřadu práce.
- Krajská pobočka Úřadu práce, v jejímž obvodu se nachází sídlo nebo místo trvalého pobytu žadatele, též rozhoduje o přiznání státního příspěvku na výkon pěstounské péče. O přiznání státního příspěvku na výkon pěstounské péče se rozhoduje na základě žádosti (ust. § 47d ZOSPOD).
- Na základě ust. § 50a ZOSPOD krajská pobočka Úřadu práce provádí u pověřených osob inspekci poskytování sociálně-právní ochrany.

Obec v samostatné působnosti:

- Obec v samostatné působnosti a kraj v samostatné působnosti vytvářejí předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí (ust. § 10 odst. 2 ZOSPOD).
- Na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany podle § 49 může obec v samostatné působnosti zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany (ust. § 39 odst. 2 ZOSPOD).

Komise pro sociálně-právní ochranu dětí:

- Komise pro sociálně-právní ochranu dětí dle ust. § 38 odst. 2 ZOSPOD:
  - a) rozhoduje o vydání pověření k výkonu sociálně-právní ochrany (§ 48 a 49), pokud právnická nebo fyzická osoba žádá pouze o pověření ke zřízení zařízení uvedeného v § 39 odst. 1 písm. d), a o odnětí tohoto pověření (§ 50),
  - b) navrhuje a posuzuje předložené sociálně-preventivní programy na ochranu týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí a zajišťuje projednání jednotlivých případů týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí v komisi, za účelem navržení opatření k účinné pomoci dítěti a rodině,
  - c) doporučuje provést opatření, která by měla být uskutečněna v oblasti ochrany dětí před sociálněpatologickými jevy, a připravuje programy péče o problémové skupiny dětí,
  - d) na žádost tajemníka obecního úřadu posuzuje jednotlivé případy provádění sociálně-právní ochrany a vydává k nim stanoviska,
  - e) koordinuje výkon sociálně-právní ochrany na území správního obvodu obce s rozšířenou působností,
  - f) v rozsahu své působnosti podle písmen a) až e) pořádá případové konference.

Pověřený subjekt:

- Nestátní subjekty se na plnění některých úkolů při zajišťování sociálně-právní ochrany dětí ZOSPOD mohou podílet na základě pověření k výkonu takové činnosti. Pověření vydává krajský úřad, pokud není k rozhodování o pověření příslušná komise pro sociálně-právní ochranu dětí, a to při splnění podmínek stanovených v ust. § 49 ZOSPOD.
- Pověřené osoby mohou v oblasti sociálně-právní ochrany:
  - a) vyhledávat děti uvedené v § 6,
  - b) pomáhat rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě,
  - c) poskytovat nebo zprostředkovávat rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené,
  - d) pořádát v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou, vyhledávat děti uvedené v § 6,
  - e) vykonávat činnost zaměřenou na ochranu dětí před škodlivými vlivy a předcházení jejich vzniku podle § 31 a 32,
  - f) zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany uvedená v § 39,
  - g) uzavírat dohody o výkonu pěstounské péče podle § 47b,
  - h) převzít zajišťování přípravy žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče k přijetí dítěte do rodiny, kterou jinak zajišťuje krajský úřad, provádět přípravy žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče

a poskytovat odborné poradenství a pomoc těmto žadatelům a poskytovat fyzickým osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny a osvojitelům či pěstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče,

- i) poskytovat osobě pečující, s níž uzavřely dohodu o výkonu pěstounské péče, výchovnou a poradenskou péči při výkonu pěstounské péče a sledovat výkon pěstounské péče; pokud osoba pečující o tuto službu požádá, je pověřená osoba povinna výchovnou a poradenskou péči poskytnout,
- j) vyhledávat fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností,
- k) vyhledávat děti uvedené v § 2 odst. 2, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení, a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností.

- Novelou ZOSPOD došlo ke zvýšení nároků na kvalifikaci osob, které se bezprostředně podílejí v rámci pověřených osob na péči o děti, jakož i ke změnám v oblasti vydávání pověření k výkonu sociálně-právní ochrany (např. závazné stanovisko kraje, kde má vzniknout nové zařízení sociálně-právní ochrany či jiná pověřená osoba).

- Opatření podle ZOSPOD tedy může provádět nebo se podílet na výkonu těchto opatření prováděním různých metod, technik a postupů na základě uděleného pověření i nestátní subjekt. Pověřené osoby nejsou oprávněny vykonávat sociálně-právní ochranu v jiném než výše uvedeném rozsahu.

C/ KONTROLA PROVÁDĚNÍ OPATŘENÍ V OBLASTI SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY

Inspekci poskytování sociálně-právní ochrany provádí u pověřených osob na základě ust. § 50a ZOSPOD krajská pobočka Úřadu práce. Předmětem inspekce je kvalita poskytování sociálně-právní ochrany stanovená standardy kvality sociálně-právní ochrany. Pro postup při této inspekci platí obdobně ustanovení zákona o sociálních službách o postupu při provádění inspekce sociálních služeb.

V. PODPORA NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE – financování, příspěvky, služby

Podpora náhradní rodinné péče je poměrně široký pojem, který neznamená pouze podporu finanční, ale i podporu spočívající v zajištění ať již hrazených, či bezplatných služeb pro subjekty, které se nějakým způsobem podílejí na zajišťování náhradní rodinné péče, zejména pak náhradní rodiče a samotné děti, kterým je náhradní péče zprostředkovávána.

Základní formy podpory náhradní rodinné péče tedy spočívají zejména v samotném financování celého systému zajišťování náhradní rodinné péče a dále pak v poskytování příspěvků, dávek, oprávněným osobám, tedy zejména náhradním rodičům a dětem, kterým je náhradní péče zprostředkována. V neposlední řadě podpora náhradní rodinné péče spočívá v zajišťování různých služeb pro tyto subjekty, ať je to zajištění přípravy těchto osob na náhradní rodinnou péči, tak zajištění psychologické a jiné pomoci.

1) Finanční podpora určená náhradním rodičům a dětem svěřeným do náhradní rodinné péče

A/ Dávky pěstounské péče

Novelou ZOSPOD došlo s účinností k 1. 1. 2013 k významné změně v právní úpravě státní podpory v oblasti pěstounské péče. Právní úprava dávek pěstounské péče byla vyjmuta ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen zákon o SSP), a nově vložena do zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Kromě systematické změny v právní úpravě došlo též k významnému zvýšení dávek poskytovaných pěstounům.

Jako pěstounská péče se pro účely dávek pěstounské péče posuzuje péče o dítě poskytovaná **osobou v evidenci** (osobou vedenou v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu) a osobou pečující, tedy osobou:

- a) která je pěstounem,
- b) která byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem nebo poručníkem, a to po dobu, po kterou má nezaopatřené dítě nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- c) které je před rozhodnutím soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče rozhodnutím soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany dočasně svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem, a to po dobu trvání takové péče,
- d) která je poručníkem dítěte, jestliže o dítě osobně pečuje,
- e) která má v osobní péči dítě, k němuž nemá vyživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem;

ZOSPOD v ust. § 47e stanoví, že dávkami pěstounské péče jsou:

- a) příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- b) odměna pěstouna,

- c) příspěvek při převzetí dítěte,
- d) příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,
- e) příspěvek při ukončení pěstounské péče.

Při společné pěstounské péči manželů náleží dávka pěstounské péče jen jednomu z manželů určenému na základě dohody manželů. Nedohodnou-li se manželé, určí příslušná krajská pobočka Úřadu práce, kterému z manželů se dávka pěstounské péče přizná.

ad a) Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

- upraven ust. § 47f a násl. ZOSPOD;
- nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte má nezletilé nezaopatřené dítě svěřené do pěstounské péče. Příspěvek na úhradu potřeb dítěte náležející podle věty první se vyplácí osobě pečující;
- nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte se zachovává i po dosažení zletilosti dítěte, nejdéle však do dvacátého šestého roku jeho věku, jde-li o nezaopatřené dítě podle zákona upravujícího státní sociální podporu, které trvale žije a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla do dosažení jeho zletilosti osobou pečující. Příspěvek náležející dítěti podle věty první se vyplácí tomuto dítěti od splátky příspěvku na úhradu potřeb dítěte náležející za kalendářní měsíc následující po měsíci, v němž dovršilo zletilosti;
- výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte činí za kalendářní měsíc:
  - a) 4 500 Kč pro dítě ve věku do 6 let,
  - b) 5 550 Kč pro dítě ve věku od 6 do 12 let,
  - c) 6 350 Kč pro dítě ve věku od 12 do 18 let,
  - d) 6 600 Kč pro dítě ve věku od 18 do 26 let;
- jde-li o dítě, které je podle zákona o sociálních službách osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby, je výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte odvislá od stupně závislosti dítěte;
- příspěvek na úhradu potřeb dítěte nenáleží po dobu, po kterou je dítě v plném přímém zaopatření zařízení pro péči o děti nebo mládež nebo v péči jiné osoby na základě rozhodnutí soudu nebo jiného příslušného orgánu o svěřeni dítěte do péče nahrazující péči rodičů. Plné přímé zaopatření se posuzuje podle zákona o státní sociální podpoře;
- jestliže dítě požívá důchod z důchodového pojištění, náleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte, jen je-li vyšší, a to ve výši rozdílu mezi tímto příspěvkem a důchodem.

ad b) Odměna pěstouna

- upravena v ust. § 47i a násl. ZOSPOD;
- nárok na odměnu pěstouna má osoba pečující a osoba v evidenci. Nárok na odměnu pěstouna má i osoba pečující nebo osoba v evidenci, jestliže nezaopatřené

- dítě, které jí bylo svěřeno do péče, nemá po dosažení zletilosti nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte jen proto, že požívá důchod z důchodového pojištění, jehož výše je stejná nebo vyšší než uvedený příspěvek;
- pokud jsou oba manželé osobou pečující nebo osobou v evidenci, náleží odměna pěstouna pouze jednomu z nich;
  - výše odměny pěstouna činí za kalendářní měsíc, není-li dále stanoveno jinak:
    - a) 8 000 Kč, je-li pečováno o jedno dítě,
    - b) 12 000 Kč, je-li pečováno o 2 děti,
    - c) 20 000 Kč:
      1. je-li pečováno alespoň o 3 děti,
      2. je-li pečováno alespoň o 1 dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost),
      3. jde-li o osobu v evidenci, a to i v případě, že nepečuje o žádné dítě,
    - d) 24 000 Kč, pečuje-li pěstoun alespoň o 1 dítě, které mu bylo svěřeno na přechodnou dobu, a toto dítě je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost).
  - Za každé další dítě svěřené do péče osoby pečující se pak dále odměna zvyšuje dle pravidel uvedených v ZOSPOD.
  - Odměna pěstouna podle odstavce 1 písm. a) a b) náleží osobě pečující nebo osobě v evidenci, která je rodičem nebo prarodičem otce nebo matky svěřeného dítěte, **pouze v případech hodných zvláštního zřetele**, zejména s ohledem na sociální a majetkové poměry osoby pečující nebo osoby v evidenci a jejich rodiny a s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte. Pro účely rozhodnutí o přiznání odměny pěstouna je krajská pobočka Úřadu práce povinna si vyžádat vyjádření příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností.
  - Odměna pěstouna se poskytuje i po dobu dočasné pracovní neschopnosti nebo nařízené karantény osoby pečující nebo osoby v evidenci, nejdéle však do konce kalendářního měsíce následujícího po kalendářním měsíci, v němž dočasná pracovní neschopnost vznikla nebo v němž byla nařízena karanténa. Je-li dítě svěřené osobě pečující nebo osobě v evidenci v plném přímém zaopatření zařízení pro péči o děti nebo mládež nebo v péči jiné osoby na základě rozhodnutí příslušného orgánu o svěření dítěte do péče nahrazující péči rodičů, odměna pěstouna za péči o tyto děti nenáleží.
  - Odměna pěstouna se pro účely zákonů upravující daně z příjmů, pojistné na sociální zabezpečení, pojistné na úrazové pojištění a pojistné na všeobecné zdravotní pojištění považuje za příjem ze závislé činnosti.

ad c) Příspěvek při převzetí dítěte

- upraven v ust. § 471 a násl. ZOSPOD;

- nárok na příspěvek při převzetí dítěte má osoba pečující, která převzala dítě do pěstounské péče; příspěvek při převzetí dítěte, jde-li o totéž dítě, náleží osobě pečující jen jednou;
- výše příspěvku při převzetí dítěte činí, jde-li o dítě ve věku:
  - a) do 6 let 8 000 Kč,
  - b) od 6 let do 12 let 9 000 Kč,
  - c) od 12 let do 18 let 10 000 Kč;
- příspěvek při převzetí dítěte se vyplatí jednorázově.

ad d) Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla

- upraven v ust. § 47m a násl. ZOSPOD;
- nárok na příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla má osoba pečující, která má v pěstounské péči nejméně 3 děti nebo má nárok na odměnu pěstouna z důvodu péče o 3 děti, včetně zletilých nezaopatřených dětí, jež zakládají osobě pečující nárok na odměnu pěstouna, pokud zakoupila osobní motorové vozidlo (dále jen „motorové vozidlo“) nebo zajistila nezbytnou celkovou opravu motorového vozidla a toto vozidlo nepoužívá pro výdělečnou činnost;
- výše příspěvku na zakoupení motorového vozidla činí 70 % pořizovací ceny motorového vozidla nebo prokázaných výdajů na opravy, nejvýše však 100 000 Kč. Součet těchto příspěvků poskytnutých osobě pečující v období posledních 10 kalendářních let přede dnem podání žádosti nesmí přesáhnout 200 000 Kč;
- příspěvek na zakoupení motorového vozidla může být poskytnut v bezhotovostní formě i před zakoupením motorového vozidla. Použití příspěvku na zakoupení motorového vozidla je osoba pečující povinna prokázat do 6 měsíců od jeho poskytnutí; pokud tohoto příspěvku nepoužila k zakoupení motorového vozidla, je povinna příspěvek vrátit;
- pokud osoba pečující do 5 let ode dne, kdy jí byl příspěvek poskytnut, motorové vozidlo, na jehož zakoupení nebo opravu byl příspěvek poskytnut, prodala, darovala, započala je používat pro výdělečnou činnost nebo přestala vykonávat pěstounskou péči, nejde-li o případ, kdy osoba pečující přestala vykonávat pěstounskou péči z vážných zdravotních důvodů, je povinna vrátit poměrnou část příspěvku na zakoupení motorového vozidla odpovídající době z období 5 let, kdy uvedené podmínky nesplňovala.

ad e) Příspěvek při ukončení pěstounské péče

- upraven v ust. § 47h a násl. ZOSPOD;
- nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče má fyzická osoba, která byla ke dni dosažení zletilosti v pěstounské péči, a to ke dni zániku nároku této osoby na příspěvek na úhradu potřeb dítěte podle § 47f;
- výše jednorázového příspěvku činí 25 000 Kč;
- nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče náleží jen jednou.

B/ Některé další dávky související s výkonem náhradní péče upravené v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

a) přídavek na dítě (ust. § 19 a násl. SSP)

- je-li nezletilé nezaopatřené dítě v plném přímém zaopatření (§ 7 odst. 4 věta druhá) ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, vyplácí se přídavek na dítě tomuto ústavu (zařízení);

b) rodičovský příspěvek (ust. § 30 a násl. SSP)

- rodičem se pro účely rodičovského příspěvku rozumí též osoba, která převzala dítě do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Za dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů se považuje dítě osvojené, dítě, jež bylo převzato do této péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu, dítě, jehož rodič zemřel, a dítě manžela nebo partnera. Je-li rodičem dítěte zakládajícího nárok na rodičovský příspěvek nezletilá osoba, lze jí přiznat rodičovský příspěvek, jen jestliže soud této osobě, která dosáhla věku 16 let, přiznal rodičovskou zodpovědnost podle zákona o rodině;

c) porodné (ust. § 44 a násl. SSP)

- nárok na porodné má také ode dne převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů osoba, která převzala dítě do takové péče do 1 roku jeho věku, toto dítě bylo prvním dítětem této osoby, na které z důvodu jeho převzetí vznikl nárok na porodné, a před převzetím tohoto dítěte do péče této osobě nevznikl nárok na porodné podle § 44.

2) Státní příspěvek na výkon pěstounské péče

- upraven ust. § 47d ZOSPOD;

- nárok na státní příspěvek na výkon pěstounské péče má obecní úřad obce s rozšířenou působností na základě vydání správního rozhodnutí podle § 47b nebo obecní úřad obce s rozšířenou působností, obecní úřad, krajský úřad, nebo pověřená osoba, které uzavřely dohodu o výkonu pěstounské péče podle § 47b. Tento státní příspěvek je určen na pokrytí nákladů vynakládaných na zajišťování pomoci osobám pečujícím, osobám v evidenci nebo svěřeným dětem a na provádění dohledu nad pěstounskou péčí.

- Výše státního příspěvku na výkon pěstounské péče činí:

- a) 48 000 Kč za kalendářní rok, pokud pravomocné správní rozhodnutí nebo dohoda o výkonu pěstounské péče trvaly po celý kalendářní rok,
- b) částku, odpovídající jedné dvanáctině z částky uvedené v písmenu a), a to za každý kalendářní měsíc nebo jeho část v rámci kalendářního roku, v němž existovalo pravomocné správní rozhodnutí, nebo trvala dohoda o výkonu pěstounské péče.

3) Služby poskytované žadatelům a dětem, kterým je třeba zajistit náhradní rodinnou péči nebo které byly do náhradní rodinné péče svěřeny

Podpora náhradní rodinné péče je zajišťována v neposlední řadě i službami poskytovanými zejména náhradním rodičům a dětem, kterým je náhradní rodinná péče zprostředkovávána. Značná část takto poskytovaných služeb je již uvedena výše v kapitole IV. Přehled subjektů (institucí), které se podle zákona aktivně podílejí na zajišťování náhradní péče nezletilých dětí.

Náhradním rodičům i svěřeným dětem přiznávají zákony a mezinárodní úmluvy četná práva na poskytování služeb a podpory ze strany státních orgánů.

Jako příklad lze uvést ust. § 47a ZOSPOD, které osobám pečujícím a osobám v evidenci (osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu) přiznává:

- a) právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě; tato pomoc spočívá zejména v zajištění krátkodobé péče:
  1. po dobu, kdy je osoba pečující nebo osoba v evidenci uznána dočasně práce neschopnou nebo při ošetřování osoby blízké,
  2. při narození dítěte,
  3. při vyřizování nezbytných osobních záležitostí,
  4. při úmrtí osoby blízké;
- b) právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti, která je přiměřená věku dítěte, v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo alespoň věku 2 let;
- c) právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců;
- d) právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti;
- e) právo na pomoc při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku.

Značnou část služeb poskytovaných náhradním rodičům a samotným dětem zajišťují osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany. Mezi tyto služby patří mimo jiné zajištění přípravy žadatelů o NRP či poskytování odborné pomoci a poradenství náhradním rodičům i svěřeným dětem. Za tímto účelem došlo ke zvýšení nároků na kvalifikaci osob, které se bezprostředně podílejí v rámci pověřených osob na péči o děti.

Významnou roli v rámci poskytování služeb pro podporu náhradní rodinné péče pak bezesporu mají nestátní neziskové organizace působící v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, které kromě výše uvedených služeb, k jejichž poskytování jsou zmocněny přímo zákonem, poskytují široké spektrum dalších služeb důležitých v celém procesu náhradního rodičovství v podobě individuálních konzultací, vzdělávacích a přípravných programů, právního poradenství, jakož i podpory finanční. Tyto neziskové organizace taktéž významně pomáhají státním orgánům při zajišťování náhradní rodinné péče tím, že aktivně hledají osoby, které mají zájem stát se pěstounem nebo osvojitelem.

2. Legislativní praxe a inspirace zahraničními právními úpravami

Střediskem náhradní rodinné péče byl proveden rozsáhlý výzkum náhradní rodinné péče ve čtyřech zemích s rozdílnou právní a sociální tradicí. Byly posuzovány systémy od historicky blízkého Slovenska, s nímž nás spojuje stejná výchozí situace v roce 1992, až po Velkou Británii, s níž nás spojuje prakticky jen určitý pocit evropanství. Z právního hlediska všechny zkoumané země přijaly za své shodné základní mezinárodní principy ochrany práv dítěte, tedy myšlenková východiska jejich právních úprav by měla být prakticky shodná. I přes tuto skutečnost a postupné přibližování právních úprav jednotlivých zemí existují zřejmě rozdíly, vycházející zejména ze společenských determinant jednotlivých zemí. Ve všech uvedených zemích vyvstala v poslední dekádě nutnost přijmout zcela nové úpravy náhradní rodinné péče, což bylo povětšinou řešeno přijetím zcela nové zákonné úpravy.

Česká republika základní normu, kterou je zákon o sociálně-právní ochraně dětí, pouze novelizovala, byť komplexně. S odstupem více než roku a půl od počátku účinnosti této rozsáhlé novelizace lze nepochybně konstatovat změny v pojmání náhradní rodinné péče ve všech dotčených složkách, včetně laické veřejnosti. Do jisté míry to byla nesporně právě veřejná diskuse související se změnami v oblasti náhradní rodinné péče, které k této oblasti přitáhla veřejnost, zároveň však v této diskusi byly příliš akcentovány pouze některé z aspektů s důrazem na finanční stránku věci. Právě z otázky profesionalizace pěstounské péče a související výše plateb pěstounům se svým způsobem stal středobod celé diskuse, umocňovaný vytvářením kontrastu mezi příjmy pěstounů a ztrátami pracovních míst v důsledku rušení ústavů. Ve své podstatě celá diskuse v určité míře pokračující do současnosti není diskusí nad kvalitou či obsahem právní normy, ale diskusí podporovanou mnohdy populistickými výroky politiků zejména krajské úrovně. Za daného stavu věci lze nepochybně konstatovat, že platná právní úprava není dokonalá a některé aspekty náhradní rodinné péče ani nepostihuje, nicméně je nutné být ve vztahu k přijímání dílčích novelizací této právní úpravy velmi obezřetnými. Být to s ohledem na zrychlující se legislativní proces v posledních dvaceti letech nemusí být úplně zřejmé, kvalitní právní norma vyžaduje zejména čas a podrobnou legislativní činnost. Ani jedno nám není v současnosti dáno. Při hodnocení dosavadních zkušeností s aplikací novely ZSPOD, účinné od 1. 1. 2013, nesmí být zapomenuto, že od 1. 1. 2014 začala platit zcela nová úprava celého civilního práva v podobě nového občanského zákoníku. Občanský zákoník jako základní civilní kodex má ambici být jedinou právní normou upravující civilní právo včetně práva rodinného. Právní úprava rodinného práva obsažená v části druhé občanského zákoníku v sobě obsahuje i základní úpravu jednotlivých institutů náhradní rodinné péče. V otázce pěstounství se opravdu jedná spíše o deklarování tohoto institutu, kdy podrobná úprava je nadále obsažena v ZSPOD. V rámci posuzování změn našeho právního řádu pak nelze nezmínit převzetí prakticky veškerého podstatného rozhodování v otázkách náhradní rodinné péče soudy. Průběh samotného řízení je upraven v nové procesní normě, kterou je zákon o zvláštních řízeních soudních. Ať již jsou názory jakékoliv, nepochybně došlo přijetím nového občanského zákoníku a souvisejících norem k zásadní změně

vnímání celého civilního práva, která má podstatný vliv i na náhradní rodinnou péči. Již jen samotné zákonné ukotvení zjišťování názorů nezletilých, od 12 let v podstatě povinné, je převratnou změnou ve vnímání práv jednotlivých účastníků řízení. Dítě tak již není bráno jako objekt řízení, ale jako jeho subjekt, jehož bytostných práv se rozhodnutí týká. Novelu ZSPOD tak nelze hodnotit zcela odděleně od dalších změn v našem právním řádu. V tomto směru je velmi poučná diskuse ohledně zamýšlené novely nového občanského zákoníku. Občanský zákoník platí v současné podobě ještě kratší dobu než novela ZSPOD. Přesto je ze strany ministerstva spravedlnosti, tedy v podstatě nominálního autora normy, vytvářen velký tlak na přijetí rozsáhlé novely nového občanského zákoníku. Přestože je již dnes zřejmé, že občanský zákoník měl mnohdy poněkud jiné účinky, než byly veřejně prezentované předpoklady politické reprezentace, nelze s odstupem několika měsíců činit závěry o nutnosti rozsáhlé novely. Tato plánovaná novela občanského zákoníku, připravovaná z hlediska legislativních principů neskutečně rychle a tzv. na koleně, má ambici změnit normu s určitým vnitřním systémem, kterou se veřejnost učí teprve reálně používat. Nejde o změnu viditelných chyb či technikálií, ale o změnu, u které její autoři vzhledem k rychlosti její přípravy zcela zřejmě ani neměli čas promyslet její důsledky. Za první republiky celá její právní elita připravovala dvacet let přijetí nového civilního kodexu, aniž by se nakonec dobrala výsledku. Dovolím si tvrdit, že kvalita tehdejšího legislativního procesu s dneškem je nesrovnatelná, a přesto nebyl nový civilní kodex přijat, neboť prostě nebyl mezi právníky přijat konsenzus, že výsledek jejich práce by ve svém důsledku byl lepší než platná, více než sto let stará právní úprava rakouského občanského zákoníku. Ve významných částech pak starý rakouský občanský zákoník vypracovaný na začátku 19. století platí v Rakousku dodnes. Dostatek sebevědomí ke změně občanského zákoníku našli až komunisté, kteří během dvou let změnili celý právní řád, z jehož důsledky se potýkáme dodnes. V tomto směru by každá úvaha o změně právní normy měla být podpořena závěry o aplikaci platné právní normy a zejména relevantními úvahami o důsledcích zamýšlené novely. Jak je uvedeno shora, každá norma by měla dostat svou šanci. Za situace, kdy je voláno po novelách zákonů ještě předtím, než nabudou účinnosti, je třeba být při novelizaci zákonů velmi obezřetnými. Současný legislativní proces je realizovaný na základě obecného politického zadání, nezkušenými legislativci nedbajícími základních legislativních postupů, bez jakékoliv reflexe možných praktických důsledků. Každý zákon, každá jeho novela by měla být vytvářena na základě ideje, programového cíle v dlouhodobém horizontu. Je bohužel smutným konstatováním, že politická reprezentace, která v demokratické společnosti má a musí být nositelem těchto programových cílů, tímto nositelem není a právní úprava je připravována ad hoc, bez jakéhokoliv zkoumání důsledků takovéto právní úpravy.

Jak již bylo uvedeno v dřívějším hodnocení provedeného průzkumu, nelze spoléhat na vyřešení jednotlivých problémů opakovanými novelami, ale je zejména nutno uvažovat, zda v daném procesu jsou využívány všechny možnosti vymezené platnou právní úpravou. Současné právní úpravě ZSPOD je možno např. vytýkat absenci některých institutů, které by pomohly hledat individuálnější přístup k řešení jednot-

livých problémů. I při vědomí nedostatečnosti některých aspektů právní úpravy by však primárně všechny zainteresované strany měly hledat východiska v platné právní úpravě. V tomto směru je pak velmi často velkým problémem ryzí formalismus jak ze strany OSPOD, tak ze strany soudů. Život přináší situace, které jsou, byť jen v rámci okresu, ojedinělé a zákon ze své podstaty je výslovně neřeší. Mnohdy jsou účastníci ze strany OSPOD odrazováni od použití nějakého procesního postupu s argumentem, že u zdejšího soudu tento postup ještě nikdy použit nebyl a tedy nemá šanci na úspěch. Z hlediska postavení jednotlivých subjektů v systému náhradní rodinné péče by to měl být OSPOD, který bude hledat řešení a svým postupem bude z praktického hlediska nacházet východiska jednotlivých životních situací v mantinelech daných zákonem. Jak vyplývá z šetření prováděných s klienty po novele ZSPOD, lze nepochybně vypořádat určitou změnu v myšlení na straně OSPOD. Současně však mnohdy ze strany OSPOD převládá přílišný formalismus, mnohdy zřejmý u pěstounské péče, která by měla být poskytována příbuznými. Na samotný výzkum je pak otázka, zda jedním z důvodů tohoto formalistického a generalizujícího přístupu není přístup zejména krajské reprezentace k celé problematice a personální obsazení OSPOD a nadřízených krajských úřadů. Za příklad lze uvést personální obsazení na Krajském úřadu Středočeského kraje. Středočeský kraj má cca 1 250 000 obyvatel, 12 okresů, 26 obcí s rozšířenou působností. Oddělení sociálně-právní ochrany dětí tohoto krajského úřadu má 8 pracovníků, z toho jsou dva odbornými referenty pro oblast sociálně-právní ochrany dětí a dva pro zprostředkování náhradní rodinné péče. Z hlediska zákona by to měl být krajský úřad, který bude zastřešujícím orgánem stanovícím cíle náhradní rodinné péče v oblasti své působnosti, bude vytvářet metodiku v oblasti zprostředkování péče, vyhledávání vhodných pěstounů, jejich školení atd. Při daném personálním obsazení je pak otázkou, zda daný krajský úřad je vůbec schopen tuto činnost vykonávat, nebo zda funguje jako čistě evidenční úřad, který sotva stíhá zvládnout obecnou byrokracii. Z hlediska jednotné aplikace zákona by nepochybně bylo záhodno, aby alespoň OSPODy spadající do jednoho kraje měly shodná metodická východiska pro výklad jednotlivých ustanovení zákona. Současně by tyto hlavní složky celého procesu měly mít nad sebou orgán, který je jim schopen poskytnout určitý servis a hlavně dát jim ideu, jakým směrem bude kraj do budoucna postupovat, tedy dát jim v podstatě smysl jejich práce. Právě na příkladu školení pěstounů lze mnohdy dovést rozpor mezi potřebami pěstounů a obsahem realizovaných školení. Po formální stránce je zákon naplněn, po materiální stránce školení nesplňuje svůj účel. Zákon, který je naplňován toliko formálně, neplní svůj účel, neboť dříve nebo později tento stav povede ke snahám takovýto zákon obcházet. Zpětná reflexe ohledně reálných dopadů nové právní úpravy je základním předpokladem pro zhodnocení případné nutnosti novely zákona.

Jestliže budeme na základě provedeného průzkumu hledat konkrétní inspiraci v zahraničních právních úpravách, je možno upozornit například na otázky následné péče, diverzifikaci druhů pěstounské péče či problematiku respitní péče. Otázkou, která nemá přímou vazbu na problematiku náhradní rodinné péče, je správní dělení České republiky, tedy velikost obvodů, v jejichž rámci působí OSPOD. Správní dělení výlučně na OSPOD působící v obcích s rozšířenou pravomocí a krajský úřad jako

nadřazený orgán se na shora uvedeném příkladu Středočeského kraje nejeví jako nejvhodnější. Velká Británie se svými komunitami či Polsko se svými koordinátory pěstounské péče vytvářejí možnost určitého odstupu a nadhledu dotčených pracovníků. Přílišná malost spravovaného obvodu a příslušná velikost obvodu dozorového (krajského úřadu) vytváří určitou disproporcii. Problémem to může být např. při hledání vhodných pěstounských rodin, šíří poskytované respitní péče apod. Toto je však otázka poněkud širšího až ústavního rázu. Za zamýšlení by stálo, zda neurčit specializované orgány mající na starosti jenom některou ze složek procesu náhradní rodinné péče, které by působily v širší oblasti než OSPOD.

Jestliže budeme vycházet z předpokladu, že hlavním dlouhodobým cílem NRP je zařazení dítěte do společnosti a jeho samostatné fungování v ní, pak základním problémem naší právní úpravy je praktická absence toho, čemu se říká „leaving care“. V Anglii je vydán k této problematice celý zákon, v Polsku je tomuto tématu věnována podstatná část jejich právní úpravy. V České republice jako by bylo hlavním cílem mít čisté svědomí, že se dítě nenechalo na holičkách, nicméně jakmile dosáhne 18 let, stát to nezajímá, ať se o sebe postará. Děti, které jsou v systému NRP, nemají většinou jednoduchý start do života a mnohdy jsou poznamenány na zbytek života. Jestliže se stát fakticky nezajímá o jejich budoucnost, jsou prostředky investované do NRP svým způsobem vyhazování z okna. Školení již před dosažením 18 let, sociální bydlení, finanční zajištění základních potřeb při studiu apod. jsou instituty zhodnocující investici státu do NRP. Vytvoření podmínek pro samostatný život pak nepochybně sníží i možnost, že budou opakovány chyby rodičů, které dotyčného mnohdy přivedly až do systému NRP.

Vzhledem ke zřejmým nedostatkům v personálním zajištění jednotlivých státních orgánů lze nepochybně hledat inspiraci ve větším zapojení neziskových organizací. I když nelze reálně očekávat, že by akreditovaný poskytovatel měl nějakou rozhodovací pravomoc jako v Anglii, nesporně by převážná tíha školení, jak před zařazením do systému, tak i v době průběhu NRP, měla být přenesena na tyto subjekty. Obdobně by tyto subjekty mohly nést hlavní tíhu respitní péče, která vyžaduje poměrně individuální přístup s ohledem na potřeby jednotlivých rodin. Vzhledem k naší určité vnitřní potřebě upravit vše zákonem se nabízí rovněž dánská úprava ve vztahu k informačnímu propojení jednotlivých složek systému. Včasná informovanost může vést ke včasnému nasazení preventivních opatření přímo v biologické rodině a zůstává tak zachována možnost, aby dítě ve své rodině zůstalo. Polská úprava v podobě rodinného asistenta nabízí možnost podchycení problému na samém začátku. V tomto směru může být včasnost informací rozhodující.

Prakticky ve vztahu ke všem zkoumaným právním úpravám lze dovodit potřebu po větší diverzifikaci druhů pěstounské péče. Jistě, máme zde možnou poručnickou péči či svěření dítěte do péče třetí osoby, ale hlavní těžiště náhradní rodinné péče zůstane vždy na pěstounské péči. Vedle pěstounské péče na přechodnou dobu zde již není žádný další model, který by zohledňoval některé poměrně časté životní situace, jako jsou například děti vyžadující speciální péči, pěstounská péče příbuzných, zejména prarodičů, apod. V rámci extenzivního výkladu současné právní úpravy je nutno řešit

i uvedené situace, nicméně zákonné zakotvení by nepochybně přineslo větší míru jistoty pro všechny zúčastněné. U dětí vyžadujících speciální péči by nepochybně stanovení zvláštního statusu s rozšířenou respitní péčí, či jiným způsobem prováděných školení včetně dlouhodobého plánu vzdělávání pěstouna, přispělo k omezování ústavní péče i u těchto dětí. Obdobně zákonné zakotvení pěstounské péče poskytované příbuznými by mohlo přispět k odstranění určité nedůvěry ze strany OSPOD vůči tomuto postupu s odkazem na možné zneužívání dávek pěstounské péče. Nepochybně se i v budoucnu najdou sociální skupiny, jejichž primárním zájmem nebude dítě, ale obdržení jakékoli finanční dávky. V tomto směru nelze než znovu apelovat na zlepšení informačních toků i mezi jednotlivými kraji, vzhledem k mobilitě těchto skupin. Obdobně je nutno apelovat i na důsledný individuální přístup k jednotlivým případům.

Právní norma sama o osobě nenahrazuje rozhodnutí. Každé rozhodnutí v dané problematice je výsledkem individuálního posuzování toho kterého případu. Každé dítě má za sebou jiný příběh a nese si s sebou od budoucna jiné zařízení. Počínaje rozhodnutím budoucích pěstounů a zařazení do programu a konče soudním rozhodnutím o svěření do pěstounské péče musí být každé rozhodnutí podloženo zejména dostatečnou sumou informací, které nejde získat z žádného právního předpisu. Právní předpis představuje určitou osnovu, do které je možno dosazovat konkrétní příběhy ve snaze nalézt řešení daného problému, primární však musí být snaha takové řešení vůbec hledat.

**III. Omnibusové šetření
(Postoje české společnosti
k náhradní rodinné péči)**

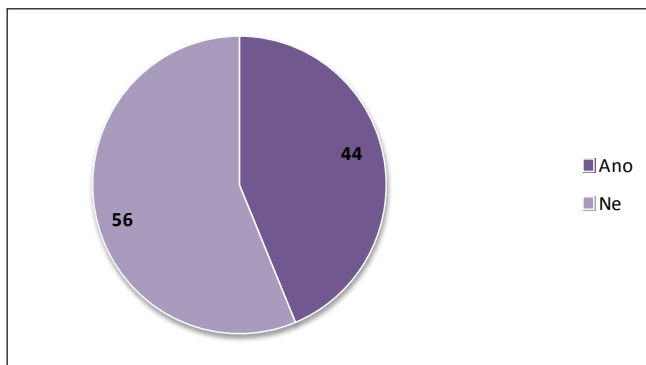

Ondřej Novák

Cílem omnibusového šetření bylo zjistit vnímání pěstounské péče v české společnosti. Reprezentativní šetření bylo provedeno agenturou IPSOS na online panelu se vzorkem 500 respondentů. Dotazování probíhalo od 13. 5. do 21. 5. 2013.

Šetření ukázalo, že poměrně vysoký podíl dospělé populace má osobní zkušenost s pěstouny. Nějakou pěstounskou rodinu znají více než dvě pětiny lidí (44 %).

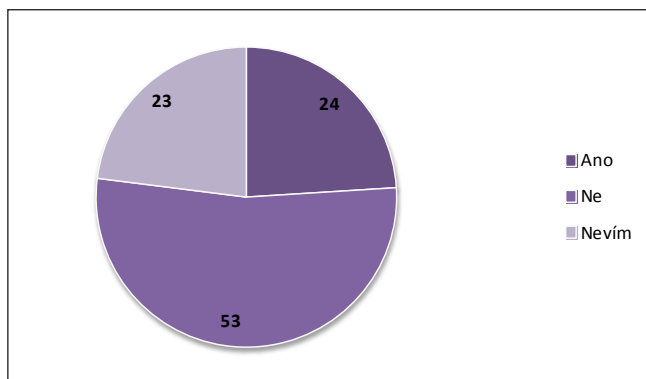
Znalost je nižší u lidí se ZŠ vzděláním. Naopak vyšší znalost je u těch, kteří již někdy o přijetí dítěte do péče uvažovali.

Znáte ve svém okolí nějakou rodinu, která má dítě/děti v pěstounské péči?
N = 500; v %

Dostatek informací o pěstounské péči má ale podle subjektivního hodnocení pouze necelá čtvrtina dospělých (24 %).

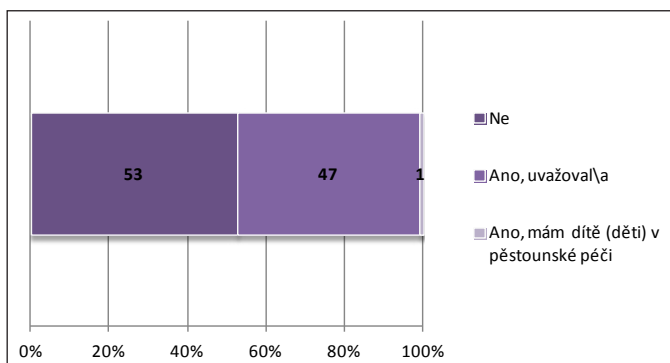
Ve vyšší míře se cítí lépe informováni lidé ve věku 46 až 65 let a také ti, kteří znají nějakou pěstounskou rodinu nebo někdy o přijetí dítěte uvažovali. To, že dostatečně informováni nejsou, zmiňují více lidé s VŠ vzděláním.

Představte si, že byste Vy chtěl/a přijmout dítě do pěstounské péče. Máte podle Vašeho mínění dostatek informací o této problematice?
N = 500; v %

Zajímavý je poměrně vysoký podíl lidí, kteří o přijetí dítěte do pěstounské péče již někdy uvažovali. Samozřejmě je nutno brát do úvahy, že mohlo jít mnohdy pouze o přechodnou záležitost nebo že úvahy nad přijetím dítěte nemusely být příliš vážné. Nicméně i tak uvedl téměř každý druhý (47 %), že o přijetí dítěte již někdy uvažoval.

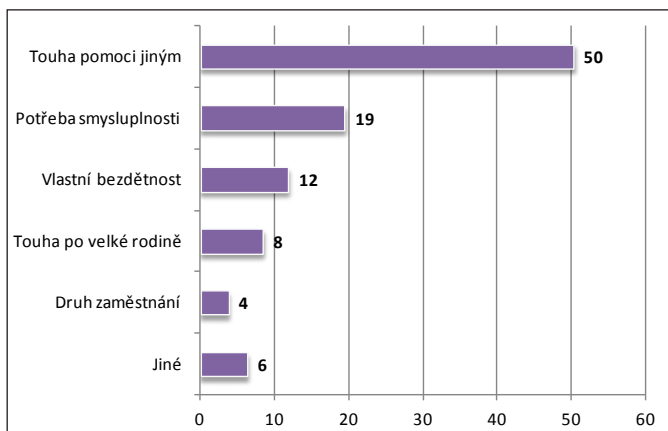
O přijetí více uvažovali mladí lidé ve věku 18 až 25 let a o něco více také ženy než muži. Více také ti, kteří znají nějakou pěstounskou rodinu a kteří se cítí být lépe informovaní.

Uvažoval/a jste již někdy o tom, že byste si vzal/a dítě do pěstounské péče?
N = 500; v %

Těch, kteří již dítě v pěstounské péči mají, a těch, kteří o tom uvažovali, jsme se dále zeptali, jaké byly hlavní důvody toho, že o přijetí dítěte uvažovali. Respondenti mohli uvést i více důvodů. Polovina z nich jako motivaci uvedla touhu pomoci jiným, necelá pětina (19%) potřebu smysluplnosti, vlastní bezdětnost pak 12% z nich.

Důvod touhy pomoci jiným méně uvádějí muži než ženy. Naopak více tento důvod uvádějí lidé ve věku 18 až 25 a 56 až 65 let. Vlastní bezdětnost mírně více uvádějí muži než ženy a také lidé ve věku 26 až 35 let. Potřebu smysluplnosti častěji než jiní uvádějí lidé ve věku 46 až 55 let a lidé s VŠ vzděláním. Touhu po velké rodině pak jako důvod častěji uvádějí muži a lidé ve věku 36 až 45 let.

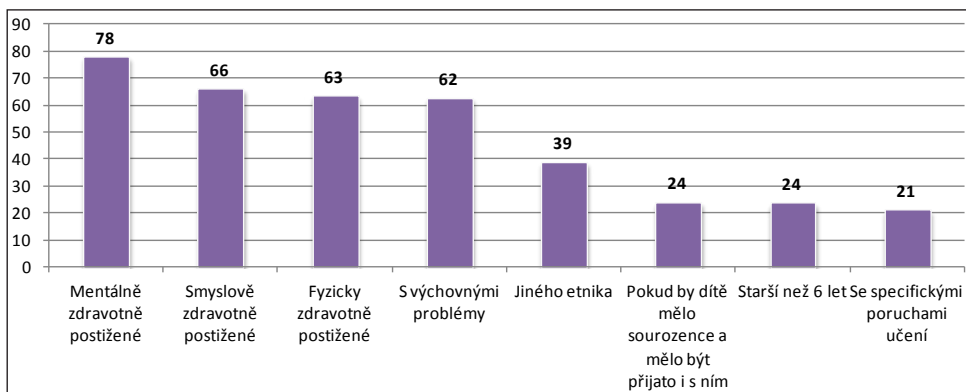
Jaký byl hlavní důvod, proč jste o přijetí dítěte do pěstounské péče uvažoval/a?
 N = 237; v %

Další otázka směřovala ke zjištění bariér, které by lidem v přijetí dítěte bránily. Šlo o charakteristiky dítěte. Ukázalo se tak, že velmi malou šanci na přijetí mají děti s mentálním zdravotním znevýhodněním (vadilo by 78% respondentů). Všeobecně je pak jakékoliv zdravotní znevýhodnění dítěte pro potenciaální pěstounské rodiče velkou bariérou, ať se jedná o smyslové postižení (66%) nebo fyzické postižení (63%). Obdobně důležité jsou i výchovné problémy (62%). I když se skutečnost, že by dítě bylo jiného etnika, nachází v pořadí bariér až na pátém místě, jmenují ho téměř čtyři lidé z deseti (39%), což lze považovat za vysoký podíl.

Muži mají s přijetím dítěte se zatížením větší problém než ženy. Mužům by více než ženám u dítěte vadilo především mentální a smyslové zdravotní postižení, výchovné problémy, stáří dítěte nad 6 let, specifické poruchy učení a dále pokud by dítě mělo sourozence, se kterým by mělo být přijato.

K zatížení jsou také mnohdy citlivější vysokoškolsky vzdělaní lidé, ve vyšší míře by jim vadilo fyzické a mentální zdravotní postižení, výchovné problémy, stáří nad 6 let, poruchy učení a umístění dítěte se sourozencem.

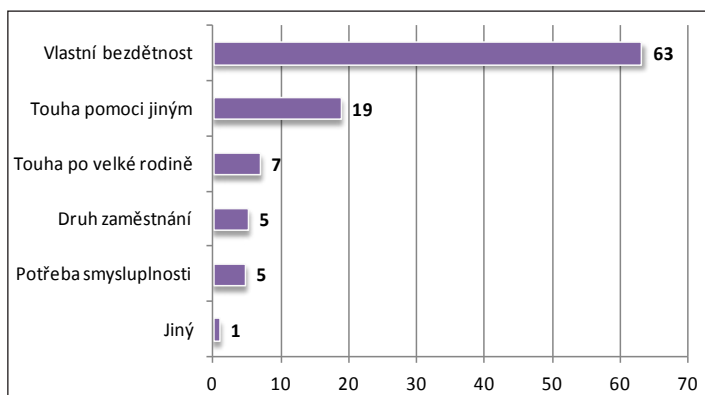
Fyzické zdravotní postižení vadí více lidem ve věkových skupinách 18 až 25 a 26 až 35 let. Výchovné problémy by zase více vadily lidem ve věku 36 až 45 let.

Vadilo by Vám, kdyby dítě bylo postižené?
N = 237; v %

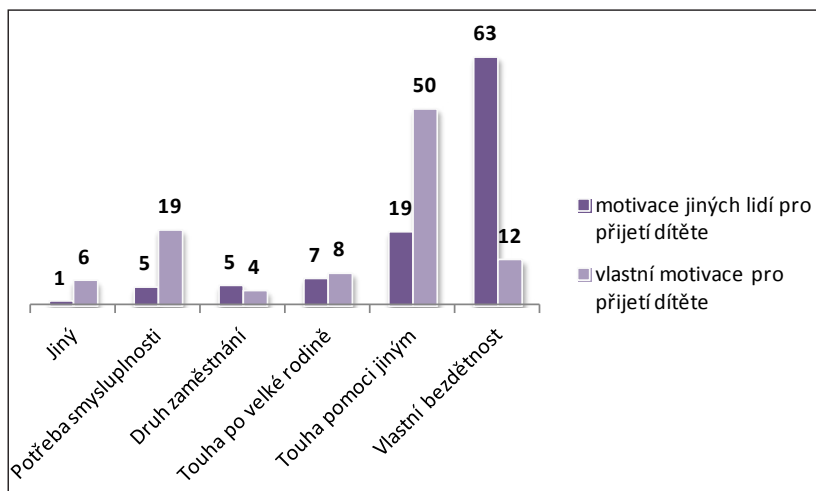
Všech respondentů, bez ohledu na to, zda o pěstounské péči již někdy uvažovali, jsme se ptali také na jejich vnímání stávajících pěstounských rodičů. Co si myslí o jejich motivaci k přijetí dítěte. Jednoznačně nejčastěji jmenovaným důvodem je vlastní bezdětnost pěstounů (63 %). Tento výsledek ukazuje na vnímání pěstounské péče jako „skryté“ adopce, což se vzhledem k pojetí pěstounství v novém systému náhradní péče jeví jako problematické. Že je hlavní motivací pěstounů touha pomoci jiným si myslí 19% respondentů.

Lidé ve věku od 36 do 45 let častěji považují za hlavní důvod pěstounů touhu pomoci. Naopak méně často než jiné věkové skupiny vnímají jako hlavní důvod pěstounů vlastní bezdětnost.

Jaký je podle Vás nejčastější důvod, kvůli kterému si lidé berou do pěstounské péče děti?
N = 500; v %

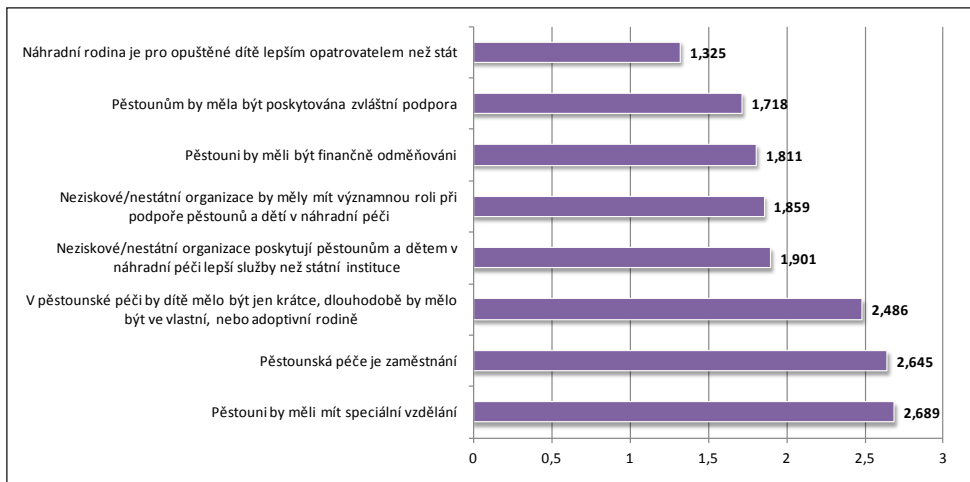
Zajímavé je srovnání důležitosti důvodů, kvůli kterým lidé uvažovali o přijetí dítěte, vs. důvodů, které všichni považují za nejdůležitější pro stávající pěstouny. Zatímco u sebe přiznávají lidé nejčastěji jako hlavní důvod touhu pomoci jiným, u jiných lidí, resp. stávajících pěstounů, považují za hlavní motivaci vlastní bezdětnost.

Respondentů jsme se dále ptali, do jaké míry souhlasí s vybranými výroky. Převážná většina z nich souhlasí s tím, že náhradní rodina je pro opuštěné dítě lepším opatrovatelem než stát. Naopak pěstounství jako zaměstnání většina lidí nevnímá a s tím souvisí i to, že většina z nich nepovažuje za nutné, aby měli pěstouni speciální vzdělání. V částečném protikladu je pak zjištění, že v populaci převládá názor, že by pěstouni měli být finančně odměňováni.

S vybranými tvrzeními souhlasí některé skupiny obyvatel ČR více než jiné. S tím, že by pěstouni měli být finančně odměňováni, více souhlasí ženy. Naopak muži a lidé ve věku 36 až 45 let a 56 až 65 let ve vyšší míře souhlasí s tvrzením, že pěstouni by měli mít speciální vzdělání. Vysokoškolsky vzdělaní lidé ve vyšší míře považují za správné, aby byla pěstounům poskytována speciální podpora. Pěstounskou péči jako zaměstnání vnímají více lidé ve věkových skupinách 36 až 45 let a 56 až 65 let. Kvalitu služeb poskytovaných pěstounům neziskovými (nestátními) organizacemi hodnotí jako lepší než tu poskytovanou státem ve vyšší míře lidé ve věku 46 až 55 let.

Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky?

N = 500; průměr na škále (1 = rozhodně souhlasím, 4 = rozhodně nesouhlasím)

Pohlaví	Počet	Podíl
Muž	244	49 %
Žena	256	51 %

Věk	Počet	Podíl
18–25	91	18 %
26–35	104	21 %
36–45	108	22 %
46–55	113	23 %
56–65	84	17 %

Vzdělání	Počet	Podíl
Základní	77	15 %
Vyučen, bez maturity	196	39 %
Vyučen s maturitou, středoškolské s maturitou	161	32 %
Vysokoškolské	66	13 %

Velikost sídla	Počet	Podíl
Do 10.000 Kč	26	5 %
10.001 až 15.000 Kč	60	12 %
15.001 až 20.000 Kč	90	18 %
20.001 až 30.000 Kč	169	34 %
30.001 až 40.000 Kč	72	14 %
40.001 až 50.000 Kč	59	12 %
50.001 až 60.000 Kč	16	3 %
60.001 až 70.000 Kč	5	1 %
70.001 až 80.000 Kč	1	0 %
80.001 Kč a více	2	0 %

Kraj	Počet	Podíl
Praha	63	13 %
Středočeský kraj	55	11 %
Jihočeský kraj	29	6 %
Plzeňský kraj	28	6 %
Karlovarský kraj	15	3 %
Ústecký kraj	39	8 %
Liberecký kraj	20	4 %
Královéhradecký kraj	27	5 %
Pardubický kraj	27	5 %
Kraj Vysočina	24	5 %
Jihomoravský kraj	52	10 %
Olomoucký kraj	30	6 %
Zlínský kraj	30	6 %
Moravskoslezský kraj	61	12 %
Do 1 000 obyvatel	85	17 %
1 001 až 5 000 obyvatel	101	20 %
5 001 až 20 000 obyvatel	86	17 %
20 001 až 100 000 obyvatel	119	24 %
Více než 100 000 obyvatel	109	22 %

IV. Rozhovory s náhradními rodiči

Marie M. Vágnerová

Pěstouni, osvojitelé a jejich přijaté děti

Obsah

I. Náhradní rodičovství z pohledu pěstounů a osvojitelů

1. Jaká byla motivace náhradních rodičů k přijetí dítěte
2. Přístup k náhradnímu rodičovství
3. Hodnocení průběhu příprav na osvojení a pěstounskou péči
4. Jak se pěstouni a osvojitelé s dítětem seznamovali
5. Jak hodnotili pěstouni a osvojitelé informace, které o dítěti dostali
6. Adaptace dítěte na náhradní rodinu z pohledu pěstounů a osvojitelů
7. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé nástup dítěte do mateřské školy
8. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé nástup dítěte do školy
9. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé chování přijatých dětí
10. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztahy přijatých dětí s nevlastními sourozenci
11. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztah prarodičů k přijatému dítěti
12. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztah přijatých dětí k jejich biologickým rodičům
13. Jakou pomoc by pěstouni a osvojitelé potřebovali
14. Jakou pomoc pěstouni a osvojitelé nejvíce oceňují
15. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé pomoc různých odborníků
16. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé pomoc sociálních pracovníků
17. Názory pracovníků OSPODu na služby poskytované náhradním rodinám
18. Co doporučují zkušení pěstouni a osvojitelé novým uchazečům
19. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vlastní náhradní rodičovství
20. Shrnutí získaných poznatků a z nich vyplývající doporučení

II. Život v náhradní rodině z pohledu přijatých dětí

1. Vzpomínky na první kontakt s náhradními rodiči
2. První vzpomínky na nový domov
3. Kdo z nové rodiny byl pro přijaté dítě nejdůležitější
4. Jaké byly a jsou vztahy s nevlastními sourozenci
5. Co na náhradních rodičích přijaté děti nejvíce oceňují
6. Co na náhradních rodičích přijatým dětem vadí
7. Kdo v nové rodině byl pro přijaté dítě vzorem
8. Vzpomínky přijatých dětí na jejich biologické rodiče
9. Zájem přijatých dětí o původní biologickou rodinu
10. Jak přijaté děti hodnotí svou školní kariéru
11. Jak přijaté děti hodnotí své chování v době dětství
12. Co by vzkázali dětem, které by měly jít do náhradní rodiny
13. Shrnutí získaných poznatků a z nich vyplývající doporučení

Literatura

I. část – Náhradní rodičovství z pohledu pěstounů a osvojitelů

„Já si opravdu myslím, že jsme na péči o dítě byli připraveni, tedy v rámci možností... věděli jsme, že to nebude procházka růžovou zahradou, ale... Table země mi připadá naprosto ujetá; museli jsme absolvovat pohovory se spoustou bab ze sociálky, strkaly nos naprosto do všeho, od financí až po náš sexuální život... ale jakmile jsme dostali soublas, úřad nám po třech dnech beze všeho svěřil dítě a nechal nás napospas osudu. Připadá mi to hodně zvláštní... víš, vůbec nic nám o ní neřekli, s ničím nám nepomohli“ (Kepler, 2012).

Náhradní rodičovství je náročné za všech okolností, zahrnuje všechny možné problémy, s nimiž těmto lidem alespoň občas někdo pomáhá. Avšak oni se přesto mohou cítit bezmocní a vyčerpaní, zároveň však i naplnění smysluplným směřováním, i když míra jeho úspěšnosti není taková, jak si představovali. Cílem našeho výzkumu bylo zjistit, jak náhradní rodiče svou situaci prožívali, jak si různé problémy vysvětlovali a jak je řešili. Znalost jejich názorů a zkušeností může být přínosná nejenom pro odborníky, ale i pro nové uchazeče, i když ti nebývají, zejména na počátku, příliš přístupní rozumovým argumentům.

Cílem výzkumu bylo zjistit:

- Jak pěstouni a osvojitelé přistupují k náhradnímu rodičovství, jaká byla jejich převažující motivace a jaké o něm měli představy, jaký byl jejich první kontakt s přijatým dítětem.
- Jak prožívali první období společného soužití, jak interpretovali případné adaptační problémy svěřeného dítěte a jak je řešili.
- Jak zvládali změny spojené s nástupem dítěte nejprve do mateřské a pak do základní školy, jak si vysvětlovali jeho případné problémy a jaká volili řešení vzniklé situace.
- Jak hodnotili chování dítěte, které leckdy nebylo snadno zvládnutelné, a jak takové problémy řešili.
- Jaké byly vztahy mezi jednotlivými členy rodiny, jak hodnotili vztahy mezi nevlastními sourozenci a s jakými problémy se v této oblasti setkávali. Jak dle jejich názoru přijali dítě prarodiče, zda je podporovali, anebo s přijetím dítětem nesouhlasili.
- Zda a jak je ovlivnil vztah dítěte k jeho biologickým rodičům. Jak hodnotí dopad kontaktu přijatého dítěte s jeho biologickými rodiči, zda nějak zasahovali do jeho výchovy.
- Jakou pomoc a podporu by pěstouni a osvojitelé bývali potřebovali, co si myslí, že by jim mohlo pomoci v jejich situaci. Jakou pomoc nejvíce oceňovali, co pro ně bylo nejpřínosnější.
- Jak hodnotili přístup různých odborníků (pedagogů, psychologů a pediatrů) a jejich pomoc s problémy, které řešili.
- Jak hodnotili přístup sociálních pracovníků, jejich profesní kompetence a ochotu rodině pomoci.
- Jaká doporučení by dali novým uchazečům o osvojení a pěstounskou péči.
- Jak zpětně hodnotí své vlastní náhradní rodičovství a co by případně udělali jinak.

Metodika: Pro získání potřebných informací jsme použili **částečně strukturovaný rozhovor**. Byl zaměřen na tu část životního příběhu rodiny, která se týká přijetí dítěte do náhradní rodinné péče a jejího zvládnutí. Jeho cílem bylo zjistit, které události považují náhradní rodiče za důležité a co či kdo je v této době podstatněji ovlivnil. „Ostrůvky pomoci“ jsou důležité, ale jde i o to, zjistit, co rodiče trápilo, s čím si nevěděli rady, co bylo jinak, než očekávali, a co by bývali potřebovali. Projeví se zde i dynamika životního příběhu, zejména v tom smyslu, že rodiče mohli postupně hodnotit určité události jinak. Osnova rozhovoru vychází z pojetí životního příběhu D. McAdamse, který se zaměřuje na jednotlivé kapitoly života s přijatým dítětem, na nejvýznamnější události a jejich interpretaci (jak se dítě vyvíjelo, jaké s ním byly problémy a jak je náhradní rodiče zvládali). Hlavními postavami jsou v tomto případě rodiče, dítě a případně i další členové rodiny. Společné životní téma je výchova a vývoj přijatého dítěte a zpětné hodnocení jeho průběhu, úspěšnosti i případné potřeby pomoci. Rozhovor byl se souhlasem účastníků nahrán na diktafon a doslovně přepsán. Text byl zpracován metodou obsahové analýzy.

Informace získané v rozhovoru s náhradními rodinami **byly doplněny poznatky získanými s pomocí dotazníků**, které byly zaměřeny na zhodnocení služeb poskytovaných pracovníky OSPODu a na posouzení názoru pracovníků OSPODu na jejich práci s náhradními rodinami.

Zkoumanou skupinu tvořilo 22 rodin s osvojeným dítětem a 30 pěstounských rodin. Oslovení rodiče využívali služeb Střediska náhradní rodinné péče, jednotlivé pracovníky znali většinou delší dobu, a díky tomu byli ochotni s nimi na projektu spolupracovat. Žádná z rodin spolupráci neodmítla. Rozhovor proběhl se 41 náhradními matkami, se 7 rodičovskými páry a se 4 náhradními otci.

1. Jaká byla motivace náhradních rodičů k přijetí dítěte

Motivace k rodičovství je komplexem mnoha různých potřeb. Jejím základem je pudová potřeba mít potomstvo, ale významné mohou být i další potřeby. Děti rodičům mohou přinášet různá uspokojení, ale zároveň se kvůli nim musí i něčeho vzdát a vyrovnávat s různými problémy, jejichž zvládnutí je může pozitivně stimulovat (Vágnerová, 2005; Konečná et al., 2009; 2010).

- Děti jsou zdrojem nových podnětů, přinášejí rodičům nové zážitky a zkušenosti, které je obohacují, ale zároveň je mohou někdy i stresovat a zatěžovat.
- Děti jsou zdrojem **pozitivních emocí**, přinášejí radost a jsou vděčným zdrojem citové odezvy, přijímají lásku svých rodičů a oplácejí ji. Vztah s dítětem je většinou spolehlivý a jistý, přinejmenším po dobu jeho dětství, ale vždycky takový být nemusí, dítě může rodiče někdy i trápit.
- Děti mohou uspokojovat **potřebu seberealizace**, jsou pokračováním rodu, ale lze jim předat i svoje názory a postoje. Rodičovství může být chápáno i jako výzva zvládnout úkol, který je dlouhodobý a někdy může být dost obtížný. Náhradní rodičovství může být projevem seberealizace a naplněním určité představy, ale může tuto potřebu saturovat i jinak. Přijetím opuštěného dítěte prokazuje člověk

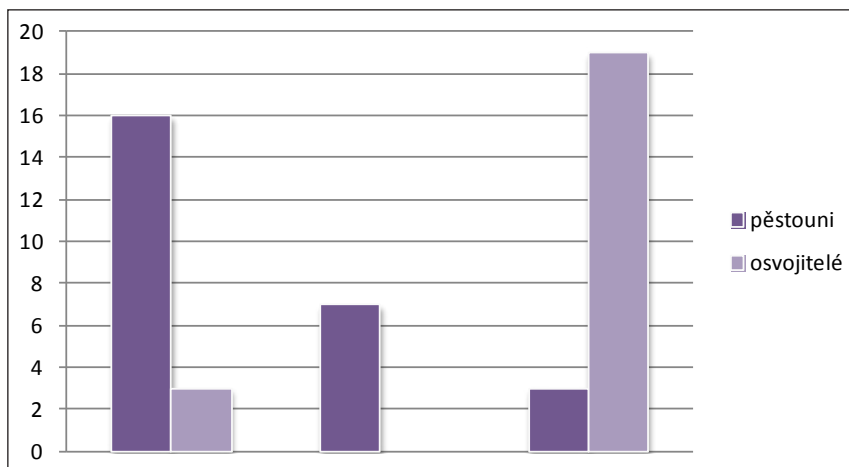
svůj altruismus. Jeho seberealizace spočívá v tomto případě v **pomoci dítěti**, o něž se vlastní rodiče nemohou nebo nechťejí starat. Leckdy může mít jejich úspěch ještě větší hodnotu, protože splnili nelehký úkol – přijaté dítě může být nějak znevýhodněné, může mít různé negativní zkušenosti, které vždycky nelze tak snadno odstranit atd. Jejich spokojenost s výsledkem bude tím větší, čím budou jejich představy a cíle realističtější. Pokud se jim nepodaří zvládnout jeho výchovu tak dobře, jak si představovali, mohou mít pocit, že selhali a mohou se cítit neúspěšní.

- Dítě se může stát **smyslem existence** svých rodičů. Může přispívat k pocitu naplnění jejich života a potvrzení vlastní hodnoty. Vychovat dítě je dílem nezpochybnitelného významu. Rodičovství naplňuje jejich život někdy v takové míře, že po odchodu dospělých potomků z domova cítí prázdnotu a mají obtíže s hledáním nového smyslu, jenž by měl rovnocennou hodnotu, a tím může být i přijetí nevlastního dítěte.

Přijaté dítě může mít pro rodiče různou hodnotu, v nové rodině mu mohou být přisouzeny různé role a mohou se k němu vztahovat různá očekávání. To vše závisí na situaci rodiny, na tom, zda tito lidé již děti mají nebo ještě ne, na jejich zkušenostech a celkovém přístupu ke světu i k životu. Na počátku společného života kladou náhradní rodiče největší důraz na citovou vazbu s dítětem a na podněty, které jim přijaté děti poskytují. Významnou pozici má i aspekt seberealizace, uspokojení z rodičovské role i vědomí vlastního významu, který rodič pro děti má.

Osvojitelé a pěstouni mívají k přijetí nevlastního dítěte jiné důvody. Dítě může v uvedených případech uspokojovat jiné potřeby a má v rodině jinou roli i jiné postavení. Osvojitelé jsou vesměs lidé, kteří nemohou mít vlastní biologické potomky a dítě chtějí. Pěstouni jsou nejčastěji lidé, kteří chtějí velkou rodinu, hodně dětí a rádi by pomohli dětem, o které se jejich rodiče nestarají.

V současné době má minimálně 15% českých párů problémy s početím dítěte (Konečná, 2003; Matějů et al., 2005). Podobné hodnoty se objevují i v zahraniční literatuře – 17% (Daniluková a Hurtig-Mitchell, 2003). Nedobrovolná bezdětnost může být značnou životní zátěží, spojenou se symbolickou ztrátou hodnoty, kterou představuje vlastní dítě, i všech zážitků a zkušeností, jež by jim mohlo přinést. Potřeba mít dítě může být tak silná, že po prožití několika cyklů naděje a následného zklamání vede k rozhodnutí nějaké adoptovat. Lidé, kteří se chtějí stát náhradními rodiči, protože nemohou mít vlastní děti, jsou tímto faktem ovlivněni a jejich postoj k přijatému dítěti je jiný než v případě pěstounů, kteří již nějaké potomky mají. Nejde jen o rodičovské zkušenosti, ale i o míru naplnění potřeb, které s rodičovskou rolí souvisejí (Wegar, 2000).

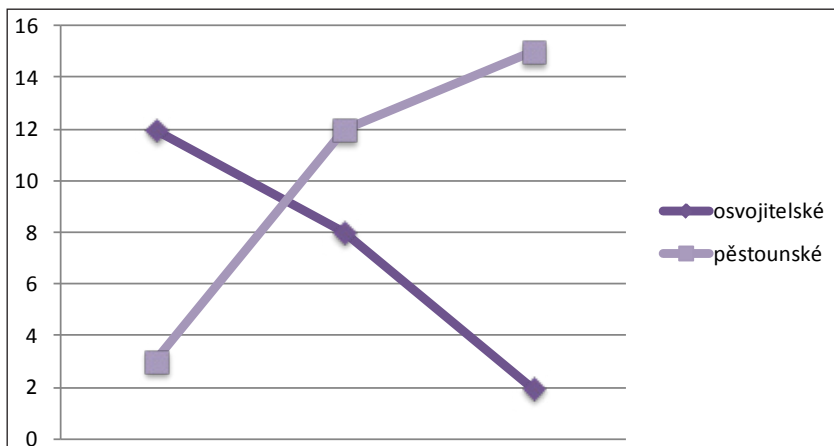
Graf č. 1 – Důvody, které pěstouny a osvojitele vedly k přijetí dítěte

Osvojitelé jsou obvykle lidé, kteří chtěli vlastní děti, ale z nějakého důvodu je nemohou mít. Velmi často zdůrazňují silnou potřebu mít děti, leckdy i více dětí, a pokud se jim žádné nenarodily, volí adopci jako řešení situace. Tak tomu bylo i v případě osvojitelky paní NCH: „*Já jsem chtěla být mladá matka, ale rok po svatbě jsem přišla o dítě a od té doby jsem se léčila, ale nic nepomáhalo, až jsem se z toho skoro zbláznila, protože toho bylo opravdu moc, a tak jsme si dali s manželem žádost o tu adopci.*“ Silnou potřebu dítěte měla i osvojitelka paní DV: „*Rozhodnutí o adopci vyšlo z toho, že jsme nemohli mít vlastní děti... Ten nápad vyšel z mé strany, protože jsem se vždycky viděla jako s dětma a představa, že nemám děti, pro mě byla příšerná a nechtěla jsem se dožít toho, že budu chodit kolem kočárů a brečet...*“ Rozhodnutí o adopci učinil někdy i manžel, tak tomu bylo i v případě paní BN: „*Já jsem čtyřikrát potratila a pak už jsem neměla nervy to zkoušet dál... no a pak přišel manžel, že bychom si mohli malý dítě adoptovat.*“

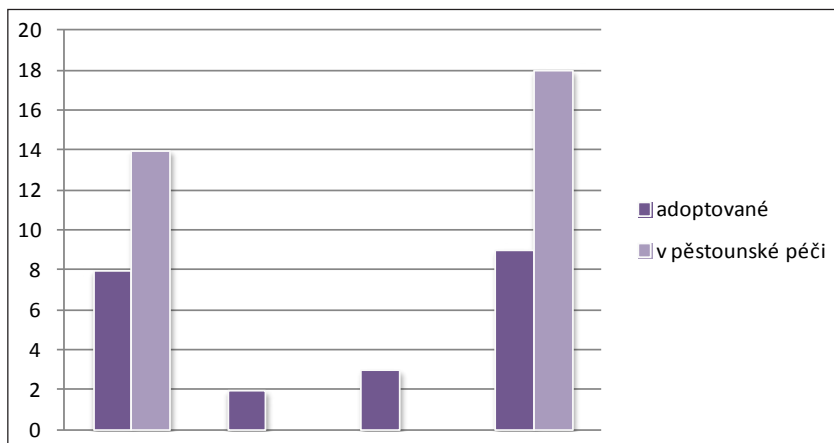
Touha po dítěti leckdy ve značné míře ovlivní přístup bezdětného páru k řešení situace, mít dítě se stane jejich dominantní potřebou a oni v této době **neuvažují nad tím, jaké by mělo být.** Je jim jedno, jaké dítě bude, jen když je budou mít. Silnou potřebu rodičovství měla osvojitelka paní ECH: „*My jsme k tomu dospěli tak, že jsme vždycky chtěli děti, chtěli jsme tři, ale nemohli jsme je mít... Myslím, že mě touha po dítěti dost zaslepila a že mi to teda zatemnilo svým způsobem mozek trochu... Já byla tenkrát ve stavu, že bych vzala opravdu cokoli.*“ Podobný postoj zaujímal osvojitelka paní BJ: „*Protože jsem neměli děti, tak jsme si zažádali... Můj chlap vždycky říkal, romský nikdy, a má ho... Mně to bylo jedno, ony ty romský děti jsou strašně hezký, když jsou malinký.*“

Potřeba mít dítě může být spojena s vědomím, že i dítěti pomůže, když získá novou rodinu. Jak říká osvojitelka paní NJ: „*Říkali jsme si, že děti samozřejmě nějaký chceme... my jsme je nemohli mít, když mi poprvé řekla doktorka, že bychom měli uvažovat o adopci, tak jsem se rozbřečela... ale pak jsem si řekla, je to asi tak prostě daný, že jestliže někdo nemůže mít dítě, tak zase někde jsou děti, který domov potřebují, a my budeme rádi, když to dítě budeme mít my...*“

Graf č. 2 – Celkový počet dětí v pěstounských a osvojitel'ských rodinách

Graf č. 3 – Etnická příslušnost přijatých dětí

Pěstouni již většinou mají vlastní potomky a důvody jejich rozhodnutí vzít si další dítě bývají trochu jiné než u osvojitelů. Jsou to dost často lidé, kteří mají vyhraněnější rodičovský pud a **potřebu o někoho pečovat**, chtěli mít velkou rodinu a nemyslí si, že by v ní musely být jen jejich vlastní děti. Jsou ochotni přijmout cizí dítě k těm vlastním, které už doma mají. Silnou pečovatelskou potřebu měla např. pěstounka paní HB: *„U mě to bylo teda to, že jsem vždycky chtěla mít velkou rodinu... vždycky jsem pokukovala po těch rodinách, když jich tam bylo víc anebo ty rodiče byli doma. Tak jsem si říkala, že budu mít velkou rodinu a budu s dětma doma... a pak taky že jsem potkala manžela, který neutekl, když jsem mu to řekla, ale řekl, že se mu to taky líbí.“* Podobně uvažovala i pěstounka paní NCH: *„Mysleli jsme si, že by tady s námi nějaký dítě ještě mohlo vyrůst, stejně jsem byla s dětma doma, takže pro mě to bylo, že*

jsem chtěla poskytnout domov ještě dalšímu dítěti.“ Další děti chtěla i pěstounka paní NE: *„Když jsme o třetí dítě přišli, tak už jsme vlastní děti nechtěli, ale chtěli jsme si vzít další dítě do rodiny.“*

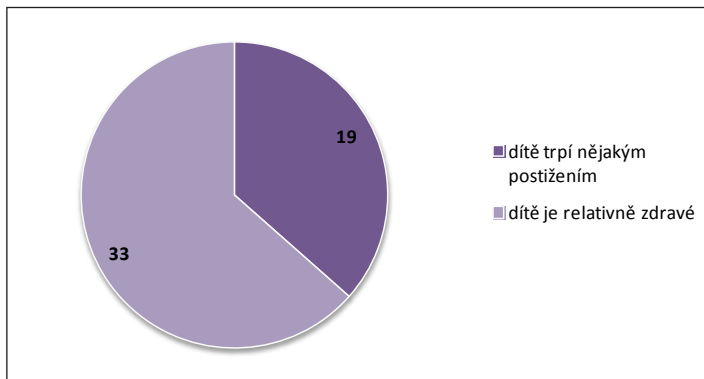
Pěstouni chtějí další dítě i proto, **aby jejich děti** (ať už vlastní, nebo svěřené) **měly sourozence** přibližně stejného věku (jejich biologické potomstvo bývá podstatně starší) a mohly prožít i sourozenecký vztah. To bylo důvodem rozhodnutí pěstounky paní IZ: *„Já už jsem vnitřně tak nastavená, že mě strašně přitahují malý děti, co zůstaly samy... Když se nám narodil nejmladší syn S. a on byl takovým svým způsobem jedináček, tak nás napadlo přijmout dítě mladší, než je on.“*

Jedním z hlavních motivů pěstounských párů je **potřeba pomoci dítěti**, které nemá žádné rodinné zázemí. Tato potřeba bývá nejprve obecná a posléze se konkretizuje ve vztahu k určitému dítěti, o němž se dozví anebo které je jim nabídnuto. Pomoci dítěti, které to potřebuje, chtěla např. pěstounka paní KG: *„Já jsem vždycky toužila po dítěti do náhradní rodinné péče a vždycky jsem si představovala zdravý bílý miminko, ale ve skutečnosti to bylo skoro jedno, já jsem opravdu chtěla pomoci dítěti.“* A stejně tak i pěstounka paní ZŘ: *„My jsme toužili po třetím dítěti s manželem a zvažovali jsme velice vážně, jestli máme mít třetí biologické dítě, anebo jestli máme pomoci některému z dětí z dětského domova.“* Stejnou motivaci měla i pěstounka paní LH: *„Prostě chtěli jsme dát domov dítěti, který by ho jinak mít nemohlo, to byla asi hlavní motivace.“*

Někdy jde hlavně o to, **dát šanci dítěti, jehož osud se jim zdá nespravedlivý**. Takto byla motivována pěstounka paní KG, která se rozhodla přijmout *„... jednu brozně opuštěnou holčičku... která byla hodně nepříjemný dítě, protivný, vzteklý, vysloveně nemilovaný a mně to přišlo hodně nespravedlivý. Chtěla jsem jí dát stejnou šanci, jakou dostala T. (dříve přijaté dítě)“*. Podnětem, který vedl k pozdějšímu rozhodnutí, byla **informace o konkrétním dítěti, které potřebuje pomoc**. Tak tomu bylo v případě pěstounky paní KR: *„Měli jsme tři svoje děti a známá vyprávěla, že v kojeneckém ústavu leží mimino, který by mělo šanci být na tom dobře, kdyby se dostalo do rodiny s více dětma... že má tenhle problém (Downův syndrom), samozřejmě my jsme s manželem vůbec netušili, cože je to za problém.“* Stejný důvod měla ke svému rozhodnutí i pěstounka paní KT: *„Bylo to takové náhodné, že jsme natrefili na inzerát v novinách, kde sháněli rodiče pro dítě a já jsem měla takový pocit, že bychom to měli udělat... Nebylo to úplně nové téma u nás, ale tohle byl ten konkrétní impulz...“* Tito lidé si později uvědomí, že šlo převážně o emocionální rozhodnutí a že si nepřipouštěli, jaké problémy s ním mohou být spojeny. Jak říká pěstounka paní KT: *„Dneska když se na to dívám, tak mi to přijde jako kde jsme brali tu odvahu, ale byli jsme mladí, a v tom to je.“*

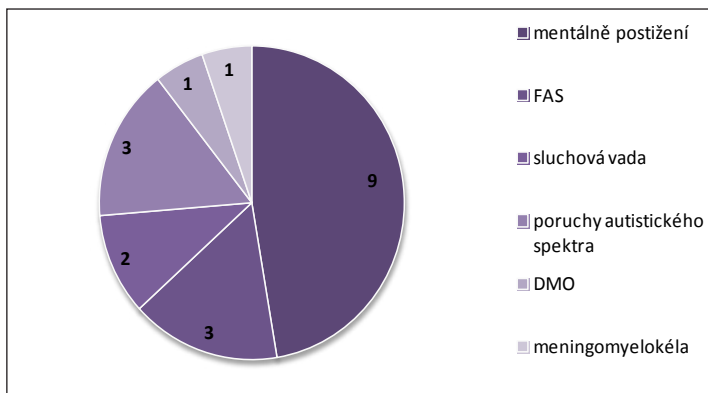
Ochotu přijmout dítě do pěstounské péče může ovlivnit i model jiné pěstounské rodiny. Pro pěstounku paní ML bylo rozhodujícím podnětem **setkání s rodinou, která si vzala dítě z dětského domova**: *„V momentě, kdy jsem se setkala s rodinou, která si vzala do pěstounské péče dítě z dětského domova, tak jsem si řekla, že bych jednou taky chtěla jít touhle cestou... Říkala jsem si, že by bylo skvělý, kdybychom mohli poskytnout domov někomu, kdo ho nemá... Ten hlavním důvod je asi v tom, že jsme schopní na základě toho, jakou máme rodinu, že se můžeme starat ještě o někoho dalšího... že nás to sice bude stát nějakou energii navíc, ale že to uděláme, protože vnímáme, že v tom je smysl.“*

Někteří pěstouni se rozhodnou přijmout dítě v době, kdy jejich vlastní potomstvo odroste a oni se **cítí být schopni pečovat o další děti**. Tak tomu bylo v případě pěstounky paní EL: „*My jsme si chtěli ještě trošku zpříjemnit život a někomu tím pomoci... naše děti vyrostly a já jsem z velké rodiny.*“

(19 dětí trpí nějakým postižením, 33 je relativně zdravých)

Graf č. 4 – Počet dětí s postižením v náhradních rodinách

(9 dětí je mentálně postižených, 3 trpí FAS syndromem, 2 sluchovou vadou, u 3 dětí byla diagnostikována porucha autistického spektra, 1 dítě má dětskou mozkovou obrnu a 1 meningomyelokélu)

Graf č. 5 – Charakter postižení dětí žijících v náhradních rodinách

Shrnutí kapitoly: Převažujícím důvodem rozhodnutí osvojitelů je bezdětnost, přijaté dítě jim má nahradit vlastního potomka. Jejich touha po dítěti bývá tak silná, že neuvažují o tom, jaké dítě by chtěli a dokázali vychovat (Vágnerová, 2007). Avšak i oni si uvědomují, že děti, které nikoho nemají, naopak potřebují rodiče. V případě pěstounů je situace složitější, často jsou to lidé, kteří potřebují o někoho pečovat, chtějí mít vel-

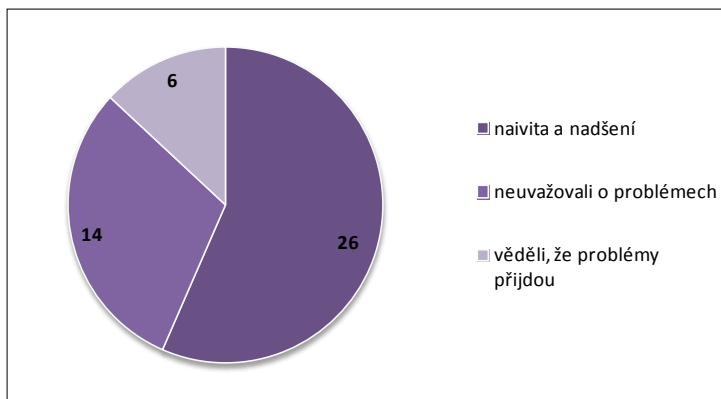
kou rodinu a hodně dětí, ale mají i altruistickou potřebu pomoci dítěti, které žádnou rodinu nemá. Cítí se být schopni přijmout ke svým potomkům i nevlastní dítě a dát mu domov. Někdy je potřeba pomáhat aktivizována soucitem s dítětem, které je nějak znevýhodněné, a proto pro většinu rodin nepřijatelné, chtějí mu dát stejnou šanci, jako mají ostatní. Rizikem takového zaměření jsou nerealistické představy o vlastních možnostech a nedocení vlivu přijatých dětí na vztahy v rodině. Emocionální motivy by měly být korigovány vhodně vedeným přípravným řízením.

2. Přístup k náhradnímu rodičovství

Dlouhé čekání na příchod dítěte může vést v případě osvojitelů k navození větších iluzí, k idealizaci představy o tom, jaký bude takový život, a tudíž i k nárůstu rozporu mezi skutečností a očekáváním. Osvojitelé chtějí získat dítě, které by zaujalo postavení jejich vlastního potomka, což může být spojeno s určitými riziky. Tito lidé potřebují především uspokojit své rodičovské touhy, i když samozřejmě chtějí být i dobrými rodiči. S rodičovstvím většinou nemají žádné zkušenosti a ani **jejich představy nemusí být vždycky zcela realistické**. Na počátku mohou mít nerealistické představy i pěstouni, přestože mají zkušenosti s výchovou vlastních dětí, protože si nepřipustí, že přijaté děti mohou být jiné a leckdy i různým způsobem znevýhodněné.

Většina osvojitelů přiznává, že si neuměli představit, jaké problémy budou muset řešit. Tak tomu bylo i v případě osvojitelky paní IL: *„Tak já si myslím, že si to člověk neuměl příliš představit... já nejsem člověk, který se něčeho obává dopředu, že by si vymýšlel, čeho se má bát, spíš jsem si to neuměla představit.“* Stejný postoj zaujímala i osvojitelka paní DV: *„My jsme do toho vstupovali s naprostou naivitou... znali jsme jedny lidi, který měli osvojený dítě... takže jsme si to představovali jako srandu, jako že to bude všechno v pohodě... my jsme prostě chtěli miminko a tečka... Teprve když jsme mluvili na magistrátu s paní, co tam byla, tak nám došlo, že ty děti vlastně leccím prošly, že to nebudou děti od normálních lidí, to jsme věděli, ale co to všechno obnáší mi došlo až později...“* Stejně naivní byla i osvojitelka paní GL: *„Hodně lidí nám říkalo, že mohou být problémy, ale já jsem si myslela, že ty problémy u nás nebudou... Nějaký obavy jsme neměli, aspoň já určitě ne, mně bylo tenkrát 22 roků a na svět jsem se dívala trochu jinak.“* A také osvojitelka paní NT: *„No určitě žádný podrobný vědomosti jsem o tom neměla... vůbec nic jsem netušila o nějakých jako traumatech, který už malý miminko může mít z ústavní deprivace, o tom, že to dítě nebude k nikomu připoutaný jako malý a že už tohle může způsobit nějaký komplikace...“*

Osvojitelka paní JW si uvědomuje, že ji ovlivňovala hlavně touha po dítěti a o ničem dalším příliš neuvažovala: *„My jsme se na to tak těšili, že jsme jako obavy neměli. Když člověk touží po tom dítěti, tak ty problémy, který můžou nastat, nechce vidět... Tak vlastně potom už jde do toho se vším všudy... Nemysleli jsme si, že budeme mít nějaký geniální dítě, který bude mít bezchybný chování, to jsme věděli, že procházka růžovým sadem to nebude, ale tím, že se člověk na to dítě těší, tak vůbec nemyslí na to, že jednou to dítě třeba bude mít problémy ve škole nebo problémy s chováním.“*

(26 náhradních rodičů přiznává naivitu a nadšení, 14 uvádí, že o případných problémech neuvažovali, a pouze 6 vědělo již v této době, že problémy přijdou)

Graf č. 6 – Představy o náhradním rodičovství

Příliš rozdílný nebyl ani přístup budoucích pěstounů, mnohdy i přesto, že měli vlastní děti a určité zkušenosti s výchovou. Pěstounka paní LCH nyní říká: „*Já jsem byla tak nadšená, že se můžu o někoho starat, že ne že bych o tom nepřemýšlela, že by nějaký ty problémy nebyly, ale výrazně jsem se ničeho zase tak moc nebála.*“ Podobný názor měla i pěstounka paní MM: „*Neměli jsem vůbec žádný očekávání, byla jsem taková možná až dost naivní a nic zvláštního jsem si nepředstavovala... ale měla jsem takovou vůli všechno s ním vydržet a přenést se přes to, i kdyby se objevily nějaký potíže... Bála jsem se toho, že ho nepřijmou rodiče a příbuzní a to se naplnilo, kvůli tomu etniku.*“ Realistická nebyla ani pěstounka paní ZŘ: „*Měla jsem představy, když to teď беру nazpátek, velice naivní. Představovala jsem si, že to bude dítě, který bude mít trochu nižší IQ, nevím, proč jsem si to tenkrát myslela, to je jediný, kde jsem měla trochu reálný představy, jinak co se týkalo chování a ostatních věcí, tak jsem se domnívala, že to bude stejný dítě jako naše dcery... a vůbec mě nenapadlo, že by tam mohly nastat nějaké problémy.*“ Pěstounka paní NE si uvědomuje, že: „*... člověk si to nějak plánuje, nějak přemýšlí, ale nepočítá s tím, že ho potkají okolnosti, který by si v životě nenaplánoval a nevybral... počítali jsme se standardníma potížema a přišly nestandardní v tomto případě.*“

Některí pěstouni měli určité **obavy, které se týkaly společného soužití** a přijetí dítěte do již existující rodiny, ale i oni přiznávají, že si všechno představit neuměli. Jak říká pěstounka paní KM: „*Spíš jsme těch očekávání moc neměli... měli jsme spíš strach z toho, že nevíme vlastně, co čekat a co si představovat. A samozřejmě jsme se báli, jak ho přijmou naše dvě děti a okolí... Obecně můžu říct, že nastaly věci, který jsme vůbec neočekávali... o nějaké adaptaci jsme nevěděli nic a byla poměrně těžká.*“

Mnozí pěstouni se snažili na novou situaci připravit, aby ji zvládli co nejlépe. Tak k ní přistupovala i pěstounka paní DŘ: „*Jako nešla jsem do toho s obavami, s očekáváním samozřejmě... a s představou, že udělám všechno, aby se to povedlo... Přečetla jsem kde co, koupila jsem si nějaké knížky, i k té pěstounské péči jsem dostala nějaké brožury, tak jsem to nastudovala...*“

Našli se i pěstouni, kteří problémy očekávali a představovali si je ještě horší, tak jako paní AH: „*Počítali jsme s většíma problémama, který to s sebou nese, i když ten začátek byl snad ještě černější, než jsme si uměli představit.*“ Pěstounka paní EL byla na problémy připravena, ale stejně leccos probíhalo jinak, než jak si původně myslela: „*Věděla jsem, že i ty starosti přijdou... ve všech směrech to předčilo mé očekávání, vkladném i záporném.*“

Shrnutí kapitoly: Osvojitelé i pěstouni přistupovali k náhradnímu rodičovství různě, měli různé představy, které byly, jak si v současné době uvědomují, vesměs nerealistické. Jen málokdo si tehdy připustil, že bude muset řešit i různé problémy. Za naivní se považovali jak osvojitelé, u nichž lze něco podobného očekávat, tak pěstouni. Mnozí z nich si neuměli představit, co všechno může nastat a sami přiznávají, že případné problémy ani nechtěli vidět. Pokud s nějakými potížemi počítali, tak nakonec přišly jiné, na které připraveni nebyli. Pěstouni měli někdy obavy, jak na nového člena rodiny budou reagovat jejich vlastní děti, případně další příbuzní. Navzdory své naivitě se snažili na novou situaci připravit. V této fázi by pěstouni i osvojitelé potřebovali získat všechny nezbytné informace, aby věděli, jaké problémy mohou nastat a proč, a jak by je mohli řešit.

3. Hodnocení průběhu příprav na osvojení a pěstounskou péči

Většina osvojitelů má pocit, že celé řízení trvá příliš dlouho a navíc jim vadí, že není jasné, kdy se dítěte dočkají. Na dítě se těší a jsou přesvědčeni, že by celý proces mohl být kratší. Jak říká osvojitelka paní LO: „*Tehdy nám hrozně vadilo, že s tím dělají takový cavity, ale dneska si myslím, že to jako spíš byla naše nedočkavost taková.*“ Čekání se zdálo dlouhé i osvojitelce paní LZ: „*To čekání je dlouhé, dlouhé... já si vzpomínám, že už jsem to nemohla vydržet, tak jsem šla koupit postýlku a všechno kolem toho... byla jsem aktivní a doma jsme si říkali, že ta příprava je jako těhotenství... takže vyloženě blbnutí, jako než se narodí dítě.*“

Psychologické vyšetření před zařazením do seznamu čekatelů mohou budoucí osvojitelé prožívat jako ohrožující. Mohou se bát, že neobstojí a nakonec se ukáže, že nebudou vhodnými rodiči. Stresující bylo např. pro osvojitelku paní JV: „*To psychologický vyšetření, to mi přišlo úporný teda hodně... to mě hodně vyčerpávalo, furt jsme měli obavy, co na nás najdou...*“

Přípravné kurzy hodnotí osvojitelé a pěstouni různě, v závislosti na pocitu přínosnosti získaných informací, ale i s ohledem na přístup pořadatelů kurzu. Mnozí náhradní rodiče mají pocit, že je příprava zbytečná, i když k podobnému názoru může vést pouhý nedostatek zkušeností. V této době jim není jasné, k čemu by jim měly takové informace sloužit, protože si nepřipustí, že by mohli mít nějaké problémy. Jak říká osvojitelka paní DV: „*My jsme nečekali žádný problémy, ještě jsme si říkali, proč proboba nějaký přípravy. Dneska vidím, že to je hloupost, že příprava je strašně důležitá... Ale člověk to vidí jinak, když nemá dítě a nemá představu, co by měl očekávat, na co by se měl ptát...*“ Podobný názor měla i osvojitelka paní MM: „*Já jsem se nejdřív strašně bránila a říkala jsem – vždyť já to všechno znám, ale byly úžasný (přípravné kurzy) a byla jsem ráda, že jsem tam byla, protože mi to v leccems pomohlo... To byly ty kurzy v kojeňáku.*“ Přípravné kurzy hodnotí z pozice

své současné zkušenosti pozitivně i osvojitelka paní VH: „*Nejdřív jsme byli téma přípravnýma kurzama zaskočený, ale teď zpětně to vidíme pozitivně. Zaskočila nás tvrdost toho přístupu, ale teď to teda oceňuju.*“

Mnozí náhradní rodiče **oceňují informace**, které v přípravném kurzu získali. Takový názor má osvojitelka paní BL: „*Přípravný kurz, ten bych doporučovala veškerým rodičům, to bylo úplně úžasný, dozvěděli jsme se tam tolik věcí, který člověka vůbec ani jakoby nenapadnou... různý ty informace, doporučili nám spoustu zajímavý literatury, mně to přineslo strašně moc...*“ A také pěstounka paní KL: „*Určitě ty přípravy, co jsme zažili, tak mně osobně se líbily a určitě nám pomohly se v ty problematice zorientovat, že přece jenom, když jsme do toho vstupovali poprvé, tak jsme měli takový ty ideály a v podstatě jsme nevěděli, co od toho čekat.*“ Za užitečné je považuje i osvojitelka paní NT: „*My jsme absolvovali ty přípravný kurzy, z nichž některý byly asi trochu užitečný... ale vlastně bylo to takový hodně všeobecný...*“ Pokud byly **informace zaměřené na konkrétní problémy**, rodiče je **považovali za přínosnější**. Takový názor má i osvojitelka paní LV: „*Nám to hodně přineslo, protože ta psychologka mluvila o tom, že kdybychom třeba měli dítě, které má problémy s chováním, tak že se s tím dá něco dělat... Toble si dodneška pamatuju, že mi to přišlo jako dobrý.*“ Náhradní rodiče se tak dozvěděli, že i když budou mít problémy, tak se s nimi dá pracovat.

Některí rodiče si myslí, že se v přípravných kurzech **nedozvěděli všechno, co by potřebovali** a že se o mnoha problémech vůbec nemluvilo. Takový názor má pěstounka paní NH: „*Přípravka v Dětském centru P. ... myslím, že to bylo užitečný, nám to připadalo v tu dobu úžasný, ale zpětně vidím, že tam nebylo všechno řešeno.*“ Pěstounce paní MŠ vadilo: „*... že s téma biologickýma dětma nepracoval nikdo a vlastně na ty možný rizika, co by přijetí dalšího dítěte způsobilo, nás nikdo neupozornil... někdo nám měl říct, abychom si nebrali starší dítě, aby to bylo menší obrození pro tu H. ... Já jsem v tu dobu věděla relativně dost, ale tyhle ty rizika konkrétní jsem si vlastně představit neuměla...*“ Podobný názor má i pěstounka paní SP: „*Nikdo mě nevaroval, co se může stát v ty rodině, co to může udělat v tom manželství... Nikdo mi neřek, co ty ostatní děti, jak to můžou brát, abych pravdu řekla, já jsem nebyla plně informovaná...*“

Profesionální přístup pořadatelů přípravných kurzů hodnotí náhradní rodiče různě. Pozitivně jej posuzuje osvojitel pan TV: „*Tak pro mě osobně to bylo něco úplně novýho, takže to bylo zajímavý, byl to podle mě úplně jiný náhled, než který jsme potom třeba získávali z komunikace s téma lidma z úřadu...*“ A naopak, výhrady k přístupu profesionálů má osvojitelka paní NT: „*Na kurzu jsme byli v P., vedl to pan dr. Š. a co mě teda naprosto dostalo, že byl strašně ještějnej, já jsme něco řekla, že se mi nelíbí a pak jsem to slyšela celých pět setkání...*“

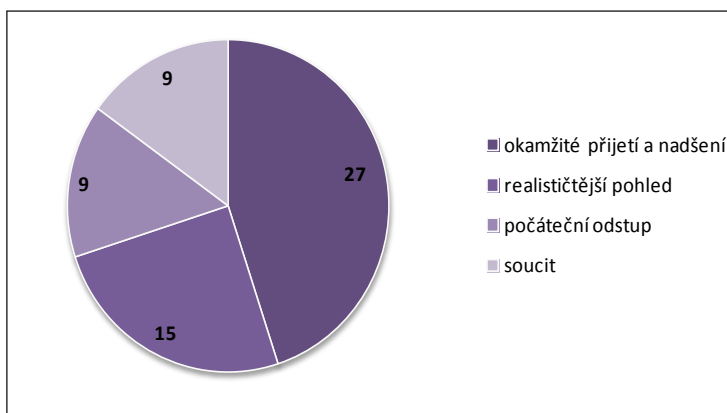
Pro mnohé rodiče bylo užitečné hlavně to, že se **seznámili s dalšími manželskými páry** žádajícími o dítě a mohli s nimi sdílet svoje pocity a zkušenosti. Za přínosné je považuje i osvojitelka paní DV: „*Přípravka nám ale dala to, že jsme se seznámili s lidma, který na tom byli stejně, to pro nás bylo brozně důležitý.*“ Stejný názor má i pěstounka paní KL, které přípravné kurzy pomohly v tom „*... že měli s kým sdílet to nekonečný čekání...*“ A také osvojitelka paní JV: „*Ty přípravy, ty kurzy, mi připadaly strašně užitečný, protože tam jsme poznali řadu manželských párů, se kterýma se stýkáme dodnes... když se člověk dostane na tu přípravu s těmi manželskými páry, který mají podobný problémy, tak to strašně člověka posílí v tom, že vidí, že v tom není sám... prostě mi přišlo, že tohle je užitečnější než ty přednášky.*“

Shrnutí kapitoly: Většině osvojitelů se zdá, že přípravné řízení trvá příliš dlouho a že nevědí, kdy se dítěte dočkají. Přípravné kurzy leckdy považovali jak pěstouni, tak osvojitelé za zbytečné, protože v té době nevěděli, k čemu jim takové informace mohou sloužit, ale zpětně je hodnotí většinou pozitivně. Oceňují zejména konkrétní informace, které si myslí, že by pro ně mohly být užitečné. Někteří pěstouni si myslí, že se na kurzech nedozvěděli všechno, co by bývali potřebovali, vadí jim, že nebyli informováni o možných problémech soužití vlastních a nevlastních dětí a o vlivu nové situace na rodinné vztahy. Důležitý je pro ně i přístup školitelů. Zcela pochopitelně oceňují možnost setkávání s dalšími rodičovskými páry, které jsou ve stejné situaci.

Co uchazeči o osvojení a pěstounskou péči potřebují: Budoucí pěstouni a osvojitelé mají pocit, že žádnou přípravu nepotřebují, ale postupně změni názor. Aby měl přípravný kurz žádoucí efekt, potřebovali by, aby odpovídal jejich potřebám dozvědět se něco konkrétního a praktického. Potřebují být informováni i o možných rizicích, které náhradní rodičovství přináší. Potřebnou pomoc představuje i setkání se zkušenými pěstouny, kteří jsou pro ně věrohodní prožitou zkušeností.

4. Jak se pěstouni a osvojitelé s dítětem seznamovali

První kontakt s dítětem může proběhnout různě a stejně rozmanité mohou být i reakce budoucích náhradních rodičů. Mnozí z nich jsou od počátku dítětem nadšeni, ale vždycky tomu tak není, někteří rodiče potřebují svůj zážitek zpracovat. **Fáze počátečního nadšení** bývá spojena s přesvědčením o snadnosti dalšího společného života, o případných problémech většina náhradních rodičů v této době neuvažuje, ale později většinou přijde vystřízlivění (Zezulová, 2012). Občas tomu může být i naopak, rodiče si potřebují na dítě zvyknout a naučit se mu porozumět.

(27 rodičů bylo nadšeno, 15 rodičů mělo realističtější pohled, u 9 z nich se projevoval počáteční odstup a u 9 soucit. Pozn.: Někteří rodiče měli složitější pocity, resp. kombinace uvedených pocitů)

Graf č. 7 – Počáteční reakce pěstounů a osvojitelů na vybrané dítě

Dítě se od prvního okamžiku líbilo pěstounce paní NH: „*Tam nám ukázali krásného modrookého chlapečka, dali nám přečíst posudky, který byly absolutně příšerný... ale my jsme se přesto chtěli na to dítě podívat... když jsem ho viděli a viděli jsme, jak se projevuje, tak jsme si ho prostě zamilovali a bylo to, pak už jsme moc nepřemýšleli*“ (dítěti bylo 4,5 roku). S přijetím dítěte neměla žádné problémy ani pěstounka paní EL: „*To přijetí nastalo hned, ty děti se nám hned zalíbily na první pohled a potom, když jsme s nima mluvili, tak jsme je hned chtěli*“ (sourozencům byly 4 a 6 let). Dítě okamžitě akceptovala i osvojitelka paní BN: „*No, on tam P. stál v tý postýlce... takže to byl takový miláček na první pohled*“ (dítěti byl 1 rok). Podobné pocity měl i osvojitel pan TV: „*Viděli jsme fotku a byli jsme rozhodnutí, že ji musíme vidět... paní doktorka v kojeneckém ústavu nás s ní nechala o samotě a my jsme byli okamžitě rozhodnutí, že bychom ji chtěli...*“ (dítěti byly 3 měsíce). Silný vliv naplnění potřeby rodičovství na své rozhodování přiznává i osvojitelka paní BL: „*V tý radosti, jakože pro nás vybrali dítě, by mi v tý chvíli bylo jedno, jaký by bylo... Dostali jsme fotku, musím říct, že jsme se tý fotky zalekli, protože on tam měl celý rudý obličej, takový jako podobaný... ta fotka byla brozná a ve skutečnosti byl nádherný... My jsme se šli podívat, pak jsme si ho vzali, dostali jsme ho, že ho můžeme nakrmit... už vlastně od tý fotky už to dítě z tý hlavy nejde a už na něj myslíte 24 hodin denně*“ (dítěti byly 3 měsíce).

Dítě připadalo úžasné i osvojitelce paní MM: „*My jsme tam dorazili ráno, úžasná, krásná holčička, opravdu nádherná to byla...*“ (dítěti byly 2 měsíce). A stejně tak i osvojitelka paní MJ: „*Jeli jsme se podívat do toho kojeňáku, oni mi jí tam dali, že si jí můžu nakrmit, ta byla nádherná...*“ (dítěti byly 3 měsíce). Nadšená byla i osvojitelka paní DV: „*Vůbec nás nenapadlo, že to bude tak emotivní zážitek... potom jsme strašně brečeli... musím říct, že to bylo moje první takhle malý dítě, který jsem viděla*“ (dítěti byly 3 týdny). První setkání s dítětem bylo krásné i z pohledu osvojitelky paní JV: „*Ten kontakt byl strašně emocionální a byl úplně úžasný, protože ta E. byla brozně spontánní dítě, hned se na nás začala usmívat, natahovat na nás ručičky... opravdu jsem si ani ve snu nemohla představit lepší první kontakt s dítětem*“ (dítěti bylo 5 měsíců).

Pokud je dítě o něco starší, tak na budoucí pěstouny či osvojitele **může reagovat odtazitéji,** což ovlivní i jejich pocity. Tak tomu bylo i v případě osvojitelky paní IN a její 14měsíční dcery: „*Dali nám jí ven do kočáru... tak N. se samozřejmě bála, neplakala, ale bála se, to na ní bylo evidentně vidět...*“ Podobně reagoval 15měsíční chlapec na první setkání s osvojitelkou paní IL: „*Když jsme se poprvé viděli, tak to bylo v kojeňáku a ten kluk byl hodně uzavřenější, takovej jako zaseklej... jako nebyla tam navázána nějaká komunikace mezi náma na první sejití*“ Pěstounka paní IZ si uvědomovala, že její tehdy 20měsíční dcera má strach: „*Tak jsem se na ni tři týdny dívala a tak jsem si ji zamilovala... když nás s ní nechali samotnou, to jsme tam snad dvě hodiny s ní seděli, já jsem jí měla na klíně a ona byla ztuhlá strachy, manžel na ni mluvil a ona nic, prostě koukala... to mi jí bylo úplně líto, jak se nás strašně bojí*“.

Prožitek prvního kontaktu s dítětem může ovlivnit jeho chování k náhradním rodičům, kteří jsou pro ně cizími lidmi. Reakce dítěte ovlivnila i pocity osvojitelky paní BJ: „*Ono už jí bylo 4 a půl... ona tam stála, přešlapovala a když jsme jí chtěli vzít, tak křičela*“ První setkání s dítětem nebylo snadné ani pro osvojitelku paní MV: „*První*

návštěvu prořvala a vůbec ke mně nešla... ona se mě ze začátku bála... já byla z toho vyvalená, v tu chvíli jsem nevěděla, co mám dělat a říkala jsem si, no my si jí snad nemůžeme vzít... a paní primářka říkala, že ono se to zlomí“ (dítěti byly 3 roky, do 11 měsíců žila u biologické matky odkud byla odebrána pro zanedbání péče).

První reakcí staršího kojence či batolete bývá nejistota a strach, protože nevědí, kdo jsou tito lidé a co se bude dít dál. Podobná reakce je zcela přiměřená a nelze očekávat, že by dítě k novým rodičům od prvního okamžiku přilnulo. Pocity nejistoty a obav mohou prožívat i náhradní rodiče, nevědí, jak by se měli chovat a mnohdy si neumějí vysvětlit, proč se dítě chová tak odtažitě. Občas je jim nepříjemné i chování personálu instituce, kde se s dítětem seznamují. Nelze vyloučit, že jde jen o jejich pocity a neaplněné očekávání, že všichni musí být stejně nadšení a musí se chovat empaticky. Nepříjemně se cítila např. osvojitelka paní MŽ: *„Byli jsme se podívat za chlapečkem, tam nejdřív v tom kojeneckém ústavu byli takový ostražití, nastoupili na nás docela drsně, bylo to takový nepříjemný... On byl takový vykulený, ale pak už to bylo lepší“ (dítěti bylo 5 měsíců).*

Všichni náhradní rodiče **nebyli při prvním setkání nadšení**. S určitým odstupem přistupovala k dítěti např. osvojitelka paní BN: *„Takový to nebylo, že bych ho viděla a byla jsem z něho unešená... On byl z rodiny odebraný ze sociálních důvodů... ten otec byl fetišák. Ta matka tam občas do domova za ním chodila a on se jí brozně bál...“ (dítěti bylo 4,5 roku).* Také osvojitelka paní VM přistupovala k dítěti s určitými rozpaky: *„To byl zvláštní pocit, nebyl to náš typ úplně. Nebyla to láska na první pohled, ale bylo nám to jedno... On byl brozně křeboučký a malinký... On tam jako ty tety svoje, který mu dávaly jídlo, poznal, ale jinak mu to bylo úplně jedno, co se děje“ (dítěti bylo 16 měsíců).* První dojem nepovažovala za jednoznačně pozitivní ani pěstounka paní LH: *„My jsme dostali fotečku... miminko jako bezký, ale že by mi srdce zaplálo, to rozhodně ne... ale když jsme tam přijeli, tak se to ve mně všechno zlomilo“ (dítěti bylo 5 měsíců).*

Ochota přijmout určité dítě nemusí vždycky vyplývat z toho, že se rodičům líbí, leckdy je to spíš naopak. **Převažujícím pocitem může být soucit** a potřeba nějak znevýhodněnému dítěti pomoci. Podobné pocity měla i pěstounka paní KL: *„J. koukal do zdi, měl ty velký oči a pak jsem viděla, jak se mu zalily slzami, a když jsem viděla tu první slzu, tak říkám, tak já tě nesmím zklamat. A on furt koukal do ty zdi a byl takovej ošklivouček, takovej ustaranej... Tak jsem si řekla, tak tohle dítě musí být moje, tomu musím pomoci“ (dítěti bylo 7,5 roku).* Stejně tomu bylo i v případě pěstounky paní HB: *„No, úplně ten první zážitek, ten byl pro mě velice silný, když jsme si pro něj jeli a ona ho držela ta sestřička v náručí a on byl zrovna nějaký nemocný a tekly mu slzičky... a já jsem si říkala, to je hromádka neštěstí, úplně mi nad ním srdce usedalo a měla jsem chuť ho obejmout... to bylo prostě takový dojemný, když jsme si ho brali a on nic nedělal, jenom seděl a koukal“ (dítěti byl 1 rok).*

Již při prvním setkání si náhradní rodiče občas **uvědomí, že dítě nereaguje zcela standardně**. Tak tomu bylo i v případě pěstounky paní NL: *„My jsme se tam jeli podívat, my už jsme byli rozhodnutí, že ho budeme chtít... ta první návštěva byla moc milá, přišel takový roztomilý klučina, který úplně nechápal, která bije, ale líbil se nám... Jemu bylo úplně jedno, kdo tam přišel, on tohle fakt nevnímal“ (dítěti bylo 6 let).* Podobně reagovala

i pěstounka paní KL: „Byl to krásný blondatý kluk s modrýma očima, já jsem si říkala, že něco tam bude, **bylo na něm vidět, že je opožděný, ale bylo to dítě a já jsem si říkala, že určitě nám bude dělat radost a určitě něco dokážeme...** My jsme za ním jezdili půl roku... on nebyl zvyklý na hračky a měl ten kývavý reflex... on seděl a kýval se a nebrál si s hračkama“ (dítěti bylo 7,5 roku).

Starší děti mají někdy tendenci nové rodiče k sobě připoutat. Tak tomu bylo i v případě pěstounky paní DŘ a její tehdy dvanáctileté dcery: „Ty první návštěvy byly poměrně snadné... vzpomínám si, že se E. ke mně přitiskla a celá zčervenala, tak to intenzivně prožívala.“ Stejnou tendenci projevoval i desetiletý chlapec, který je nyní v péči pěstounské rodiny paní ST: „On k nám nejdřív chodil jeden víkend v měsíci, ale byl takový, že **na nás tlačil – a příští víkend jdu zase k vám, a já neměla to srdce říct, že ne.** Manžel byl takový tvrdší, on vnímal i tu jeho druhou stránku, že byl zákeřný, manipulativní... Občas mi řekl mami, manželovi občas tati a takhle do nás strkal, zkoušel, kam až může.“ Na pěstounskou rodinu si rychle zvykla i pětiletá dívka, jak říká pěstoun pan RP: „Ona si u nás rychle zvykla, když byla na prvním pobytu u nás, tak **se nechtěla vrátit zpátky, brečela, když se měla vracet...** Ona byla od začátku nadšená, od začátku se těšila.“ Rychlé navázání kontaktu ale nemusí znamenat, že se neobjeví žádné problémy.

Shrnutí kapitoly: Většina náhradních rodičů byla z prvního setkání dítětem nadšena, mnozí z nich přiznávají, že v této době vůbec nepřemýšleli nad tím, co bude dál a bylo jim jedno, jaké dítě je. Tak tomu bylo, zejména pokud šlo o kojence, u starších dětí bylo důležité, jak se chovaly, zda se bály nebo kontakt odmítaly. Někteří náhradní rodiče nebyli dítětem hned napoprvé nadšeni a nešlo jen o to, jak se projevovalo. Teprve postupem času je přijali a vytvořili si k němu určitý vztah. Rozhodování některých pěstounek ovlivnil soucit s dítětem, které nebylo krásné a radostné, jejich motivace mu pomoci byla aktivizována právě jeho případnými nedostatky. V některých případech bylo již při prvním setkání s dítětem zřejmé, že se neprojevuje zcela standardně a že je vývojově opožděné, ale i v těchto případech se aktivizovala potřeba dítěti pomoci. Z chování starších dětí je někdy již při prvním kontaktu zřejmé, že si chtějí pěstouny připoutat, což bývá vesměs přijímáno pozitivně, avšak, jak již bylo řečeno, nemusí jít o signál, že následující soužití bude bez problémů.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče potřebují být na první setkání s dítětem připraveni. Potřebují být informováni o jeho stavu, vývojové úrovni i specifických rysech. Měli by být připraveni na různé možné reakce dítěte a vědět, jaký mají význam a jak by na ně měli reagovat.

5. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé informace, které o dítěti získali

Mnozí pěstouni a osvojitelé mají pocit, že se nedozvěděli všechno podstatné, co by potřebovali vědět, aby s dítětem mohli účinně pracovat. Jsou přesvědčeni, že na takové informace mají právo, když se dítě stane členem jejich rodiny. Náhradní rodiče by rádi měli víc informací jak o dítěti, o jeho dřívějším životě, tak o jeho biologických rodičích, ale obvykle je získávají jen těžko. Takový názor mají i náhradní rodiče v jiných zemích, se získanými informacemi nejsou spokojeni a myslí si, že by měli vědět víc i o případných problémech, ať už by se týkaly dítěte nebo jeho biologické rodiny (Cohen, 2008).

Osvojitelka paní MT je přesvědčena, že chyba je v systému, ale stejně tak může vyplývat i z neochoty některých pracovníků: „**Tak na těch úřadech nejsou informace žádné, oni nemají žádný pořádný pokyny, metodiky, nevědí si s tím rady... já zase rozumím jim, že oni musí dodržovat nějaký pokyny a postupy, ale bohužel tam chybí informace a když se k tomu přidá arogance, tak v tuhle chvíli to může být problém...**“

Náhradním rodičům chyběly informace o dítěti a jeho zdravotním stavu. Nedostatečně byla v tomto směru informována např. osvojitelka paní DV: „*Ona měla ten abstinenční syndrom po těch drogách* (biologická matka byla závislá na pervitinu), *na což mě ale vůbec nikdo neupozornil... Já jsem vlastně netušila, že to je závada...*“ Podobný problém řešila pěstounka paní KL: „*O jeho minulosti jsme věděli velmi málo, řekli nám, že bude nevzdělavatelný... Tehdy bych uvítala informace o lehké mentální retardaci, vůbec o retardaci, o FASu (fetální alkoholový syndrom), vůbec jsem nevěděla, že něco takového existuje, on je dítě s FASem.*“ Není pochyb o tom, že náhradní rodiče by potřebovali nejenom informace o tom, čím je dítě zatíženo, ale i vysvětlení, jaké problémy může vzhledem k uvedeným potížím mít a jak je třeba s ním zacházet.

Náhradním rodinám **chyběla informace o biologických rodičích**, o jejich zdravotním a sociálním stavu, který by mohl nějak vysvětlit pozdější problémy s přijatým dítětem. Jak říká osvojitelka paní ECH: „*Bylo tam uvedený, že je polokubánského původu... oni nám tenkrát řekli, že ta máma je takový chudák, o kterou se taky nikdo nestaral, že je jako jednoduchá a že není schopná se o ty děti starat, ale nikdo nám neřekl, že je psychicky nemocná... Jenom že je impulzivní, že má nižší IQ, ale že ona tu babičku málem zabila, to už nám nikdo neřek.*“ Informace o biologické rodině chyběly i pěstounce paní IC: „*Určitě jsem neměla dost informací... vlastně z toho Klokánku jsem věděla, že je problémová, že maminka brala drogy... všechno jsem se dozvíдалa postupně, a kdybych měla dost informací na počátku, tak by mi to dost pomohlo a minimálně by bylo méně stresu*“ (dítě přišlo do rodiny v 11 letech).

Náhradním rodičům chyběly i **informace o dřívějším životě dítěte**. Postrádala je např. pěstounka paní AH: „*Chybí mi takový ty informace z doby, kdy on ještě nebyl v kojeňáku a zároveň byl s tou maminkou, jak se měl, jak se vyvíjel, co dělal a co nedělal, to mi teda chybí hodně, protože si myslím, že je pro to dítě důležitý i třeba na vyprávění do budoucna*“ (dítě přišlo do rodiny ve 4 letech). Informace o dítěti chyběly i osvojitelce paní MV: „*Přijde mi strašně málo, když to vezmu, tak jsem málo věděla o tý M. minulosti... to mě mrzí, že nevím vůbec nic o tom, co se s ní ty tři roky dělo, jak to probíhalo*“ (dítě přišlo do rodiny ve 3 letech). Náhradním rodičům **chyběly i rady, jak s dítětem zacházet**. Jak říká osvojitelka paní MT: „*Primárka byla výborná, ale ty sestry mně vlastně neporadily, co na ní platí nebo neplatí...*“

Někteří náhradní rodiče později zjistili, že **informace, které o dítěti získali, byly nepřesné**. Nepřesné informace o přijaté roční dceři měla pěstounka paní KG: „*No, něco nám řekli, ale to bylo zavádějící. Třeba řekli, že T. už jí pevnou stravu a ona jí vůbec nejedla... Myslím, že ty psychologický testy byly nadneseny, že třeba navazuje kontakt a směje se, ale tak to prostě nebylo.*“ Se získanými informacemi o přijatém sedmiletém chlapci nebyla spokojena ani pěstounka paní ZŘ: „*My jsme nevěděli, proč ho ta rodina vrátila a byli jsme ubezpečováni o tom, že to bylo vinou těch pěstounů, ne toho dítěte.*“

Dokonce tam byly dva rozdílný psychologický posudky, kdy jeden tvrdil, ať si ho v žádným případě nebereme, že je nezvladatelný, a druhý, že je hrozně milej... A pravda bylo obojí, ty pěstouni ho opravdu nemohli zvládnout, protože to bylo super hyperaktivní dítě... Nakonec se ukázalo, že všechny ty diagnózy byly špatný, že je to atypický autista.“

Pokud náhradní rodiče potřebné informace získají, jsou za ně vděční. Tak tomu bylo i v případě pěstounky paní ML: *„Byla jsem moc vděčná za paní psychologku F., která nás seznámila s jejím příběhem, s minulostí, připravila nás na některé věci, upozornila, jak na ně reagovat nebo čeho se vyvarovat, za to jsem byla moc vděčná... Určitě bychom měli rádi další informace... i když musíme říct, že se nám všichni snažili dát co nejvíc informací... rádi bychom si přečetli ten původní rozsudek, protože by nám to řeklo, za jakých okolností byla odebrána z rodiny“* (dítě přišlo do rodiny v 10 letech). Náhradní rodiče považují takové informace za důležité a cení si, když je získají. Jak říká osvojitelka paní AP: *„Velká pomoc toho kojeneckého ústavu byla, že nás seznámili přesně s denním režimem toho dítěte, a to znamenalo velké ulehčení, protože to si myslím, že urychlilo tu adaptaci té dcery.“*

Shrnutí kapitoly: Pěstouni a osvojitelé jsou velmi často přesvědčeni, že měli málo informací, které by jim pomohly porozumět dítěti a vysvětlit si jeho případné nápadnosti. Chyběly jim informace o jeho zdravotním stavu a předcházejícím životě, ale rádi by bývali věděli víc i o jeho biologické rodině, zejména pokud byla nějak problematická. Pokud nějaké informace získali, leckdy dle jejich názoru neodpovídaly skutečnosti, a proto jim nijak nepomohly. Pokud byli informováni správně, jsou za to vděční a dokáží získané poznatky ocenit.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče potřebují získat informace o dítěti, o jeho zdravotním stavu, vývojové úrovni i o jeho dřívějším životě. Zároveň by potřebovali i rady a doporučení, jak s ním pracovat a jak se k němu chovat. Měli by vědět i o případných problémech, které dítě mělo, a potřebují poradit, jak je zvládnout. Absence informací a odborných doporučení vede k dalším zbytečným problémům.

6. Adaptace dítěte na náhradní rodinu z pohledu pěstounů a osvojitelů

Adaptace na tak zásadní změnu, jako je příchod dítěte do rodiny, **je pro rodiče náročná.** V této době **dochází leckdy k rozčarování,** protože se vytoužené dítě chová jinak, než jak si představovali. Náhradní rodiče nemají možnost, aby se na jeho příchod připravili společným prožíváním těhotenství, a navíc k nim většinou nepřichází tak malé miminko. Oznámení o existenci dítěte, které bude od nynějška jejich, přichází náhle a oni nemají čas, aby se na novou situaci patřičným způsobem vyladili. Reakcí na tak náhlou změnu může být až šok, silná úzkost, somatizující reakce a pocit nejistoty, co by měli dělat. Náhradní rodiče se musí leckdy vyrovnávat i s problémy, které jsou dány nesouladem mezi realitou a idealizovaným očekáváním. Vždycky nevědí, jak mají s dítětem zacházet, jeho projevům nerozumí a potřebovali by poradit a podpořit. Náhlá změna života přispívá k nárůstu nejistoty, musí se přizpůsobit dítěti a leckdy musí změnit svůj dosavadní životní styl. Je samozřejmé, že **na tak zásadní změnu života reaguje i dítě,** i ono ztrácí dosavadní jistotu a neví, co se bude dít dál. Jeho reakce budou záviset na aktuální vývojové úrovni, získaných zkušenostech, ale i citlivosti náhradních rodičů.

Adoptivní matky mohou na příchod dítěte reagovat paradoxně i depresí. Tak tomu bylo např. ve výzkumném vzorku Fieldsově a jejích spolupracovníků (2010). Téměř 28% adoptivních matek dětí mladších 12 měsíců reagovalo depresivně v prvních 4 týdnech po příchodu dítěte, poté se většina z nich stabilizovala, i když 13% matek trpělo depresivními rozladami i později. Příčinou jejich deprese byl pocit nadměrné zátěže vyplývající z náhlého nárůstu odpovědnosti a problémy s adaptací na novou situaci. Zezulová (2012) mluví o pocitu rozčarování, který může zahrnovat různé negativní pocity, včetně zklamání a smutku z nenaplněného očekávání. Příchod dítěte může působit i naopak, adopce může dříve prožívané deprese zmírnit. K takovému závěru došel výzkumný tým Seneckého (2009), v jimi zkoumané skupině trpělo před příchodem dítěte do rodiny téměř 26% adoptivních matek, ale po přijetí dítěte se do 6 týdnů jejich počet snížil, depresivních bylo jen 15%.

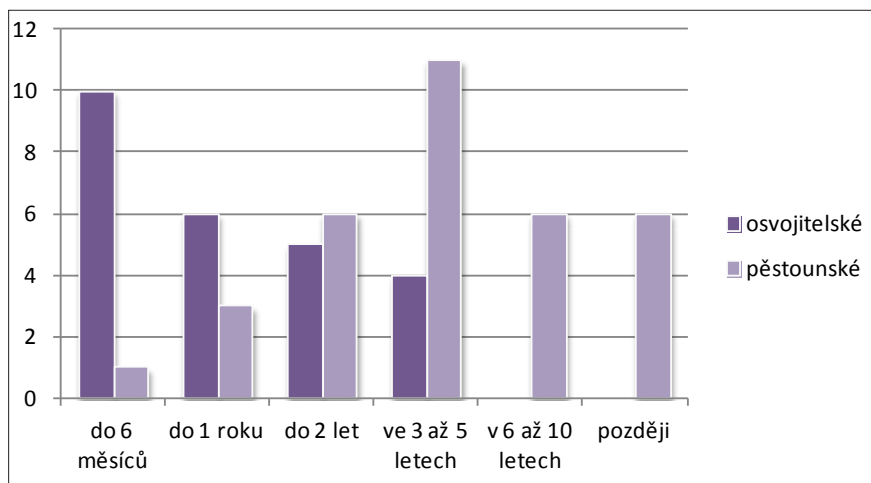
Pro vývoj rodičovských postojů a vztahu k dítěti je důležité, jakou pro ně má hodnotu, co jim přináší pozitivního a v čem je naopak omezuje. Rodiče, vlastní i náhradní, mohou mít různé představy, které vždycky nemusí odpovídat možnostem dítěte. Jestliže jde o vlastní dítě, mohou vycházet ze znalostí sebe sama i dalších příbuzných, ale v případě dítěte přijatého jde jen o fantazijní konstrukce (které mohou mít charakter přání i obav). Náhradní rodiče nevědí, jaké dítě bude, resp. jaké by mohlo být, ale doufají, že bude všechno v pořádku. Když dítě dostanou, mohou je zahlcovat mnoha podněty, ať už by šlo o emoční projevy, hračky či oblečení, chtějí mu vynahradiť dřívější strádání atd. Mohou úzkostně a přecitlivěle hodnotit všechny jeho projevy a hledat v nich nějaký další význam. I náhradní rodiče **potřebují určitý čas, aby dítě poznali a naučili se rozlišovat a chápat jeho projevy**, které pro ně mohou být někdy obtížně srozumitelné (např. dítě se vzteká, pláče, špatně usíná, kývá se v koutě, je odtažitě a nechce se mazlit atd.). Období nezbytné pro rozvoj mateřského, resp. rodičovského chování je v případě náhradních rodičů jiné než u rodičů biologických, protože získávají děti různého věku, které se projevují rozdílným způsobem. I oni se s nimi musí nejprve sžít, porozumět jim, vnímat signály, které jim poskytují, a naučit se s nimi zacházet. **Adaptační období může trvat různě dlouhou dobu**, protože náhradní rodiče i přijaté dítě jsou různými osobnostmi s nestejnými dispozicemi, odlišnými způsoby prožívání a nakonec i rozdílnými potřebami. **Fáze počáteční orientace** trvá u rodičů i dětí v průměru **měsíc až 6 týdnů** (Zezulová, 2012).

Nezkušené osvojitelé mohou mít o rodičovství **nereálné představy**, leckdy si nepřipouštějí, že jim **nová role nepřinese jenom radost a naplnění, ale i problémy**, s nimiž si nemusí vždycky vědět rady. Avšak žádné rodičovství se neobejde bez občasných potíží, nejistoty a stavů vyčerpanosti, a něco takového nesvědčí o jejich selhání. Jde pouze o signál, že je třeba postupovat trochu jinak a možná i korigovat své původní představy. Někdy nastanou potíže již při příchodu dítěte do rodiny, náhradní rodiče si vždycky nedokážou vysvětlit příčinu jeho problematického chování. Nechápují, co jeho projevy signalizují, zda jde o reakci na změnu nebo přetrvávání problémů, které vznikly dříve. Pro osvojitele může být postupné poznávání přijatého dítěte spojené s pochybnostmi, nemusí si být vždycky jistí, zda dělají všechno dobře. Z toho vyplývá riziko, že se nebudou chovat dostatečně vřele a budou dítě utvrzovat v jeho

obavách. Sžívání s přijatým dítětem může být náročné i pro zkušenější pěstouny, kteří nevychovávali první dítě, protože se mohou objevit potíže, které jsou pro ně nové a s nimiž se u vlastních potomků nesetkali. Dítě může nové rodiče odmítat, protože nemá zkušenost, že by mu nějaký člověk poskytoval oporu při zvládnání různých stresů (Dozier et al., 2002).

Emoční přijetí malého dítěte, které přišlo do rodiny v průběhu prvního či na počátku druhého roku života, se vytvoří u 72% náhradních matek do 3 měsíců, nejdříve k němu dojde ve vztahu k mladším kojencům, o něco později k dětem raného batolecího věku. Nezávisí jen na věku dítěte, ale i na emoční stabilitě a celkovém vyladění náhradní matky, a také na tom, zda ona sama si vytvořila v dětství bezpečnou vazbu k blízké osobě (Dozier et al., 2001; 2002).

Určité obtíže související s adaptací na přijaté dítě, resp. s řešením problémů souvisejících s jeho obtížnější adaptací, se mohou objevovat u mnoha náhradních rodičů. Ti jsou sice obvykle spokojeni, že dítě získali, ale na druhé straně mohou být i zklamaní či stresovaní, protože si život s dítětem představovali jinak. Vzhledem k celkové náročnosti adaptační fáze **je třeba věnovat pozornost i případným partnerským problémům** a u pěstounů také **reakcím jejich biologických dětí** na příchod nového sourozence.

Graf č. 8 – V kolika letech přišlo dítě do rodiny

Sžívání s novou rodinou je náročné i pro dítě. Proces adaptace na nové prostředí a náhradní rodiče, event. i sourozence, probíhá různě v závislosti na **věku dítěte, jeho dispozicích i dřívější zkušenosti**. Nedostatek potřebných podnětů, ale i nadbytek těch negativních, nepříznivě ovlivňuje vývoj dětské osobnosti, i když jednotlivé děti mohou reagovat odlišně, podle toho, jak jsou geneticky disponovány. Důležitým faktorem je délka pobytu v nevhodně stimulujícím prostředí a období, kdy přichází do náhradní rodiny. Významným mezníkem je dosažení věku 6 měsíců, což je vývojová fáze, která

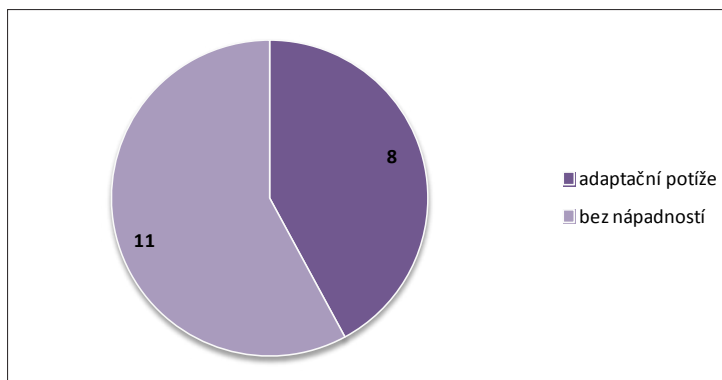
je velmi důležitá pro rozvoj vztahu s blízkým člověkem. Závažné rané strádání může vést k **nestandardnímu biologickému naprogramování**, které lze chápat jako adaptaci na negativní podněty, jež na dítě působily v senzitivní fázi jeho života. To může být důvodem **přetrvávání některých nápadností** (např. neklidu, nesoustředěnosti, neselektivního chování k různým lidem, zvýšené vnímavosti ke stresu, podrážděnosti a necitlivosti k ostatním) do pozdního dětství, leckdy i v době, kdy dítě již ničím nestradá. Nápadnosti v chování nemusí být ovlivněny jenom ranou deprivací, ale mohou být reakcí na zásadní změnu prostředí, k níž dochází po příchodu do náhradní rodiny. Dítě je najednou vystaveno velkému množství různých podnětů, v nichž se nedokáže orientovat a jimž se nedokáže hned přizpůsobit (Vágnerová, 2012).

Kojenci do 6 měsíců věku si teprve začínají vytvářet vazbu k mateřské osobě, a tak jejich reakce na změnu prostředí nebývá tak bouřlivá, ale i je může ovlivnit náhlý přechod z jednoho prostředí do druhého. Mnozí náhradní rodiče u tak malých dětí žádné adaptační problémy nepozorovali. Tak tomu bylo z pohledu osvojitelky pana TV: *„Bylo to úplně úžasný, byl to očekávaný okamžik v našem životě, myslím, že jsme si to užívali... žádný zásadní problémy nebyly...“* (dítěti byly 3 měsíce). Spokojena byla i osvojitelka paní LV: *„Po příchodu domů to byla legrace, my jsme ho pořád pozorovali, co všechno chce... On byl velmi kontaktní...“* (dítěti bylo 5 měsíců). A problémy neměla ani osvojitelka paní BĚ: *„On neplakal, jenom když měl hlad, **my jsme neměli vůbec žádný problémy s přechodem... měl trochu problémy s usínáním... špatně jakoby usínal, já jsem ho musela dlouho v náručí uspávat, aby usnul“*** (dítěti byly 3 měsíce).

Mladší kojeneček se nemusí projevat nijak nápadně, i když si náhradní matky postupně uvědomí, že všechny jeho projevy zcela obvyklé nebyly. Osvojitelka paní JV nejprve nepozorovala nic nápadného: *„To byl tak úžasně spontánní přechod, když jsme si ji přivezli domů, **ona vůbec neplakala... akorát musím říct, že na začátku měla ten, jak se tomu říká, ten postdeprivační syndrom jako to houpaní v postýlce... ona se doteď houπά, když je nervózní“*** (dítě přišlo v 5 měsících). Reakce dítěte se zdály odlišné i osvojitelce paní MM: *„Pravda je, že ten první týden... já jsem si toho taky všimla, že **ona měla takový pohled prázdny, takový zvláštní, ale pak už jsem to vzala, že jestli tam něco bude, že to prostě nějak vyřešíme a nějak to spolu zvládneme, že jí furt bude líp u nás než v tom kojenáku... když přišla, tak **byla hrozně vyplašená... ona ani neplakala, to bylo nejhorší, ona vlastně kňourala...“***** (dítě přišlo do rodiny ve 2 měsících).

Určitou proměnu v chování třetího přijatého dítěte pozorovala osvojitelka paní KL: *„Ona byla taková, jakože **my jsme jí snad 14 dnů neslyšeli plakat a ona nedávala najevo svoje emoce tak ani tak, ona byla takový to vyplašený zvíře... Nejdřív nebyl vidět žádný pokrok, takový ten měsíc, takový to šestinedělí zvykací z obou stran, než já poznám, co ona chce a nechce, než se tak jakoby otrkala a pak najednou jakoby vykvete to dítě“*** (dítě přišlo do rodiny v 6 měsících). Její zkušenost potvrdila předpoklad, že **adaptace malého kojence na nové lidi i prostředí trvá přibližně 1 měsíc**. Její zvládnutí se obvykle projevuje aktivizační úsměvu a větším zájmem o okolí i o kontakt. Takové chování signalizuje, že dítě nové prostředí přijímá a cítí se zde jistější.

(v 8 případech pozorovali náhradní rodiče nějaké problémy, u 11 dětí se nic podobného neprojevovalo)

Graf č. 9 – Adaptační potíže pozorované u dětí, které přišly do náhradní rodiny do 1 roku

Postupné sžívání s dítětem může být náročné i pro matku. Jak říká osvojitelka paní MT: *„V tu chvíli, kdy k nám přišla, tak si myslím, že jako kdo to nejvíc cítil a řešil, jsem byla já... Tak jako takový nějaký to připoutávání začalo až po tom měsíci, určitě to bylo později než u jiných dětí, který jsem poznala“* (dítě přišlo ve 2,5 měsících). Problémy se vzájemným sžíváním měla na počátku i paní MJ: *„Já jsem jí zvedla a ona začala řvát, úplně šíleně začala řvát a já jsem zjistila, že se bojím, abych jí nezlomila ručičku... dala jsem jí košilku, nějak jsem jí to dala, ona řvala, to bylo strašný... ale druhý den ráno už to bylo v pohodě“* (dítěti byly 3 měsíce). **I náhradním matkám trvá přibližně měsíc, než se adaptují na novou situaci.**

Děti mezi 6. a 12. měsícem by již měly být schopné diferencovat blízkou osobu, chápat ji jako trvalý objekt a měly by k ní mít vytvořený určitý vztah. Děti, které se v tomto období dostaly do náhradní rodiny, prožily první měsíce svého života v instituci anebo byly odebrány z nefungující rodiny. Jejich reakce na přechod do nového prostředí byly jiné než u jejich mladších vrstevníků. Některé z nich potřebovaly čas, aby se zorientovaly a získaly nové pozitivní zkušenosti, a náhradní rodiče se museli naučit porozumět jejich chování. Jde o to, jak bude dítě reagovat na novou matku a jak citlivě dokáže matka na jeho projevy odpovídat (Ackerman a Dozier, 2006).

Náhradní rodiče hodnotili adaptaci jednotlivých dětí na přechod do nové rodiny rozdílně. Někteří z nich si pamatují, že děti **reagovaly na změnu prostředí úzkostí a strachem**. Přechod z ústavu do rodiny pro ně byl stresujícím zážitkem, s kterým se musely vyrovnat. Podobné adaptační potíže měla roční dcera osvojitelky paní LM: *„My jsme byli nadšení, že ji máme, ale ona chudák byla strašně vyděšená ze všeho, co přišlo, protože do té doby byla v kojeňáku, kde zřejmě nechodili dál jak na balkon a do postýlky, takže prostě všechno jí dělilo. Kočárek jí dělil, cizí lidi jí dělili, no pro ni to asi bylo dost těžký... Když nám ji předávali, tak brozně plakala a vůbec se s náma nechtěla bavit... Když jsme jí vynesli z toho kojeňáku, tak se mě chytila a nemluvila asi měsíc s nikým jiným než se*

mnou... Já jsem pro ni byla asi ten záchytný bod s tím novým světem... Dvě věci s ní byly těžké. Ona **nespala**, třeba usnula a za čtvrt hodiny byla vzhůru, ale pak zase byla hned unavená... Z velkého stresu z ty změny prostředí dva, tři dny vůbec **nechtěla jíst**.“

Některé děti reagovaly na stres vyplývající ze změny prostředí záchvaty vzteku. Tak tomu bylo i v případě ročního syna pěstounky paní HB: „Bylo to takový fajn, že se k nám tak nějak bezprostředně připoutal hezky, ale zase jsme řešili jeho vztek... **Neměl rád změny, vztekal se** a já nevěděla proč, co mu je... s ním jsem nevěděla, co dělat a byla jsem úplně bezradná, to mě vykoležovalo, že já jako matka nemůžu pro něj fungovat dobře... **Já jsem mu úplně nerozuměla**, těm jeho potřebám, protože měl jiný než ty děti biologický... takže ty jeho potřeby pro mě byly takový nečitelný.“

Osvojitelka paní MCH si všimla, že adaptace na nové prostředí probíhala postupně, že šlo o proces. U svého ročního syna pozorovala změny v chování: „To dítě je nastavený z toho kojenáku i z dětského domova tak, že prvních 14 dní až 3 neděle je naprosto hodný, naprosto v pořádku, neřekla bys, že by mohl být nějaký problém a **potom se to začne uvolňovat a stupňovat**... V podstatě to jsou děti, který mají ty hranice poposunutý tím, že si prošly tím, čím si prošly.“ V podstatě jde o projevy separační úzkosti, dítě nejprve reaguje křikem, následuje útlum a teprve pak, v rámci počínající adaptace, se začne projevovat standardněji, ale to náhradní matky vždycky nevědí.

Určité nápadnosti v reagování své roční dcery pozorovala i pěstounka paní KG: „Byl jí rok a vlastně se vůbec nehejbala, neuměla se ani plazit, a hlavně jako v obličejíčku **nereagovala, nesmála se, neplakala**, a když jsme na ni šáhli, tak se odtáhla... Ona se chovala jako kdyby nás neviděla, neslyšela... po pár letech jsme se dozvěděli, že má těžkou zrakovou a sluchovou vadu, takže to celkem bylo takový jasný, proč nereagovala... V prvních dnech bylo nejobtížnější, že nekomunikovala, že se k ní vlastně nedalo nijak přiblížit... Já jsem si říkala, že k ní vůbec nemůžu najít cestu, možná jí u nás není úplně dobře... to si pamatuju, že to byl třetí nebo čtvrtý den, že jsem měla obavu z toho, jestli já s ní někdy ten kontakt navážu... U dalších dětí už jsem věděla, že je to ta adaptační fáze, prostě ta doba, než se ten kontakt naváže, že to holt nějakou dobu trvá, ale to jsem tenkrát nevěděla.“

Některí náhradní rodiče u dítěte žádné adaptační potíže nepozorovali. Osvojitelka paní AP byla s chováním své osmiměsíční dcery spokojena: „Byla velice **pozitivně laděný dítě** hned od prvního momentu... pozorovali jsme velice rychlou fixaci na nás... ona byla velice komunikativní.“ Větší problémy s adaptací přijatého dítěte neřešila ani osvojitelka paní BN, i když všechno nebylo zcela v normě: „S P. nebyly problémy, on byl takový šťastný dítě, akorát mlátil hlavou, a to dělá dodneška... No tak jako už ne tolik, to pak ustalo“ (dítěti byl 1 rok).

Adaptace na novou rodinu u dětí batolecího věku. Za normálních okolností se děti mezi 1. a 3. rokem začínají pomalu odpoutávat ze závislosti na matce a začínají pronikat do okolí a poznávat je. Důležitým vývojovým aspektem je v tomto věku potřeba znalosti pravidel, která je třeba respektovat, vymezení hranic toho, co se smí a co ne. Pokud dítě přichází do nového prostředí, musí se odpoutat z vázanosti na určitou osobu, pokud si vůbec mohlo nějakou vazbu vytvořit, a musí přijmout někoho jiného. Musí se naučit, jaká pravidla zde platí. Jde o náročnější situaci, jejíž zvládnutí trvá obvykle o něco déle než v kojeneckém věku. V adaptačních potížích

se mohou odrážet i různá znevýhodnění, ať už dispozičně daná či vzniklá v důsledku nežádoucí zkušenosti. Některé děti mohou na vytržení ze známého prostředí reagovat pasivitou a stažením do sebe, u jiných se projevuje spíš aktivní odpor a odmítání všeho nového. Někdy jde o signál rizika budoucího rozvoje poruchy chování, která se často začíná projevovat již v tomto věku a vyplývá ze zvýšené dispozice k maladaptivnímu chování. Genetická dispozice se v tak raném věku nemusí projevovat přímo, ale spíš prostřednictvím zvýšené citlivosti k různým stresům, což je i tak radikální změna prostředí (Smith Stover et al., 2012).

Někdy je chování dítěte ovlivněno separační úzkostí, která nemusí být vázána jen na odtržení od citově významné osoby, ale v tomto případě spíš ze známého prostředí. Skutečnost, že děti batolecího věku mohou reagovat na změnu nápadněji, může náhradním rodičům bránit v rozvoji citové vazby nebo tento proces alespoň zpomalovat. **I mezi náhradními rodiči jsou rozdíly v míře vřelosti a senzitivity** k přijatému dítěti. Zvládnutí reaktivních problémů závisí na emoční vyrovnanosti a zkušenosti náhradní matky a na její motivaci k přijetí nevlastního dítěte (Dozier a Lindhiem, 2006; Rushton a Minnis, 2008). Emoční přijetí je pro rozvoj vztahu náhradního rodiče a dítěte důležité, je klíčovým protektivním faktorem, který ovlivňuje adaptační proces (Ackerman a Dozier, 2006). Dítě si potřebuje potvrdit, že nové prostředí je bezpečné a potřebuje dostávat jasné signály o emočním přijetí i o pocitech náhradních rodičů. Ukazuje se, že většina dětí se dokáže během následujícího roku k novým rodičům emočně připoutat. Z výsledků výzkumu Vorriové a jejích spolupracovníků (2006) vyplývá, že děti, které navázaly hlubší vztah s někým z personálu dětského domova, byly schopné si snáze vytvořit citovou vazbu i k náhradním rodičům. V souvislosti s tím se zlepšuje i schopnost orientace v pocitech jiných lidí (Barone a Lionetti, 2011).

Náhradní rodiče se na počátku společného soužití musí leckdy vyrovnávat s **ne-příjemnými projevy chování dítěte, jejichž podstatě vždycky nerozumí** a nevědí, jak na ně mají reagovat. Adaptační potíže dvouletého syna musela zvládat např. pěstounka paní MM: *„To bylo docela náročný, byl docela vzteklej, pomalu se vyvíjel, ale snažila jsem si k němu nějak najít cestu.“* Osvojitelka paní NJ se musela vyrovnávat s podobnými, i když asi výraznějšími problémy v chování svého 13měsíčního syna: *„On potřeboval svůj režim, který se musel dodržovat a těžko nes ty změny... a když někam přišel, tak všechno ničil... tý doktorce dětský zdemoloval ordinaci, mně to přišlo, že on byl lapený zvířátko, který se brání... pak později začal tlouct blavičkou o zem... Nemohl se někde nechat samotnej, protože jak se mu něco nelíbilo, tak bouchal hlavou o zem... Hodně, až tak, že by si ublížil, že měl modřiny a boule... To člověku postupně dochází, že na to není připravený, i když to všechno ví, že na to není připravený, co to dítě prožívá...“* Dítě bylo již jednou náhradní rodinou vrácené. V jeho případě nešlo jen o adaptační potíže, problémy v chování u něho přetrvávají i ve školním věku.

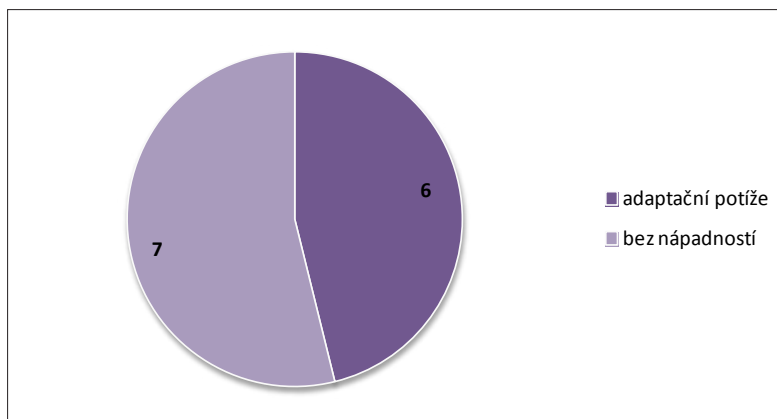
Hyperaktivita spojená s projevy destruktivity a sebepoškození se projevovala i u tříletého chlapce přijatého pěstounskou rodinou paní KM: *„Ono to bylo jako když jsme si přivezli dítě z Marsu. On vůbec nerozuměl tomu prostředí tady, pořád něco shazoval, vypínal, zapínal, takže my jsme celý den chodili za ním a říkali ne, nesmíš... takže v tomhle to bylo hodně obtížný... V noci brozně plakal, nenechal na sebe sáhnout,*

bušil hlavou do polštáře, a to bylo teda hodně náročný... “ Podobně reagoval i 16měsíční chlapec osvojený rodinou paní VM: „Když jsme si ho přivezli domů, to bylo šílený, my na to nebyli zvyklí... on všechno, co se hýbalo, musel vzít do ruky, běhal sem a tam a nedal se zastavit, dokud nepadl... Otevřel všechny šuplíky, vyběhl všechny hrnce, knihy, všechno lítalo... takže jsme zabezpečovali všechny možný věci, o který by si mohl něco udělat... My jsme se ho snažili nerozptylovat, ale to šlo jako mimo... Oni nám ho předávali s tím, co máme udělat, protože on je takhle šílený... “ I tato rodina postupně prošla všemi fázemi adaptačního procesu: „My už jsme věděli, kdy křičí proto, aby člověka jenom zavolal, on pak už začal opravdu zotročovat to okolí úplně totálně a člověk se nesměl ani hnout... Působí na něj pevný hranice... on je v tom úplně spokojený v těch pravidlech, aby si byl jistý – udělal jsem to špatně, přijde tohle... potřebuje přesně vědět a je to v pořádku... Člověk na něj musí být přísný, on jinak nevnímá, co se děje... “

Některé děti reagují na změnu spíš úzkostně, a než si na nové prostředí zvyknou, mají strach i z běžných věcí. Osvojitelka paní MV se musela vyrovnávat s projevy strachu své tříleté dcery a s jejími nestandardními reakcemi, ale i s nedostatkem vlastních zkušeností: „Ona se bála červený barvy a my jsme museli všude odstranit červenou, to přešlo, ale pak bylo hrozný, že když jsme jí myli hlavu, tak se pozvracela a byla úplně vyřícená... **Měla velké problémy s cizíma lidma,** ona jakoby nic neuměla, ona neznala chodníky, vůbec nevěděla, co to je, nebyla zvyklá moc chodit... a třeba v obchodě byla vyvařená, všechno pro ní bylo nový... Měla jsem tříletou holčičku, která nemluvila, nerozuměli jsme jí vůbec a já jsem ani nevěděla, co potřebuje a tohle pro mě bylo hrozný.“ Podobné problémy měla i osvojitelka paní ECH se svou dvacetiměsíční dcerou: „Ona jak má taky nějaký autistický rysy, tak ona je taková, že se s ničím nesmí hnout, nebo **jak se něco změnilo, tak jí to vadilo...** Ona byla taková nekomunikativní, odjakživa nesnášela, aby se jí někdo dotknul.“

Adaptace na nové prostředí může trvat různě dlouhou dobu, může mít rozdílný průběh a **může být pro náhradní rodiče různě náročná.** Pěstounka paní HŽ popisuje postupné připoutávání přijatého dítěte, které i v tomto věku trvalo přibližně 1 měsíc: „Když jsme ji přinesli a posadili jsme ji, ona furt jenom seděla, kam jsme ji posadili, tam zůstala... Ona jenom seděla a vážně se dívala a řekla bych, že to **trvalo možná skoro tři týdny, než se na nás poprvý ráno usmála...** Jako neprožívala jsem to nějak negativně, prostě jsem to brala, že to tak je a věřila jsem, byla jsem přesvědčená, že se to postupem změní... S. pak nezajímaly žádný hračky, ona se chtěla jenom chovat...“ (dítěti bylo 20 měsíců).

Osvojitelka paní IL považovala adaptační období za velmi náročné i proto, že její 15měsíční syn byl vývojově opožděný: „Tak já si pamatuju, že ten první měsíc byl hodně náročnej, ale jinak to bylo hodně opatřený tím, že já žiju v báječný rodině a ještě jsem měla spoustu přátel, který se snažili mi poradit... Já si myslím, že to bylo hodně náročný, protože to dítě bylo opravdu jako hodně zaseklý, takže to dva roky trvalo, než se rozchodilo úplně, ta komunikace a zároveň se na mě velice přislo, takže **nebyl ochoten se ode mě vůbec hnout...** pamatuju si, že strašně špatně usínal, že se tak jako mlátil...“

(u 6 dětí pozorovali náhradní rodiče adaptační problémy, v 7 případech žádné problémy neuváděli)

Graf č. 10 – Adaptační potíže pozorované u dětí, které přišly do náhradní rodiny mezi 1. a 3. rokem

Adaptace na novou rodinu u dětí předškolního věku. V předškolním období už mohou být problémy s připoutáním ke člověku, který je osobně významný, již zafixované, dítě může být při přechodu do náhradní rodiny stresované odtržením ze známého prostředí a může být ve větší míře ovlivněné dlouhodobým pobytem v ústavním zařízení. Pearsová a Fisher (2005) připomínají, že se za takových okolností žádoucím způsobem nerozvíjí ani porozumění jiným lidem a schopnost vnímat jejich emoční prožitky. Z toho vyplývající necitlivost může negativně ovlivnit adaptaci na nové rodinné prostředí. Nemožnost kontroly nad aktuálním děním, spojená s neschopností vyjádřit srozumitelně svoje pocity, vede k nárůstu pocitů ohrožení a s ním související tendence k afektivním výbuchům či ke stažení do sebe. Děti mohou být opožděné v komunikační oblasti a mohou být nestandardně socializované. Může se zde projevit i opožděný nástup období vzdoru. Problémy v chování lze u některých dětí chápat jako způsob testování náhradních rodičů, kdy dítě zkouší, co všechno si může dovolit, zda ho i přesto bude rodina přijímat (Rushton a Minnis, 2008; Singer a Krebs, 2008). Náhradním rodičům obvykle nejvíce vadí neposlušnost, nezvladatelnost a veškeré projevy negativních emocí, především vzteku (Rushton et al., 2006). Změna situace a existence nových rodičů je náročná, ale již po uplynutí jednoho roku může dojít k vytvoření nové vazby. V souboru Paceho a Zavattiniho (2010) tomu tak bylo u 50% dětí, které byly osvojeny mezi 4. a 7. rokem. Vytvoření této vazby ztěžuje při problematickém chování dítěte i existence dřívější vazby, na které může dítě ulpívat (Pace a Zavattini, 2010).

Nadměrnou úzkostí a strachem mohou reagovat i předškolní děti. Tak tomu bylo i v případě 4letého syna pěstounky paní LJ: *„Já jsem musela všude chodit s ním, což bylo strašně komplikovaný, protože on hrozně brečel, všechno se bál, různých zvuků... bylo to takový, že jsem ho budto musela všude tahat, což pro něj nebylo úplně dobrý, anebo*

jsem musela sedět doma... To bylo náročný a trvalo to dlouho, to bylo minimálně rok ty strašný scény... Opravdu brozně brečel furt, že fakt někdy jsem toho měla opravdu plný zuby...“

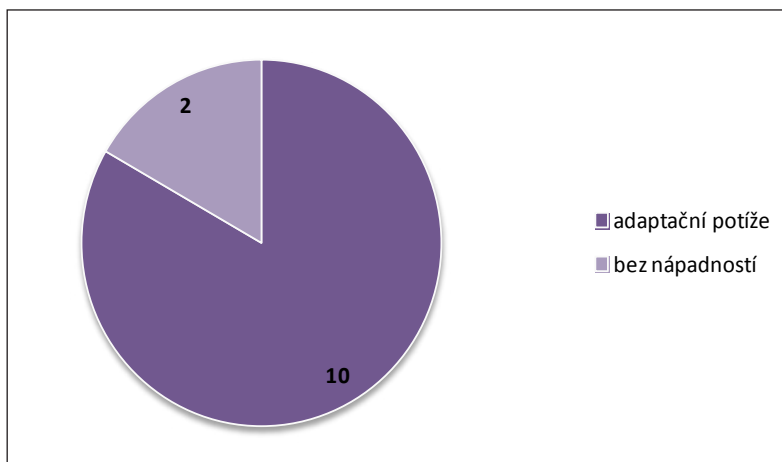
Jiné děti mohou reagovat záchvaty vzteku a zlosti. Reakce vzteku, které mohly být projevem opožděného období vzdoru, musela u své 4,5leté dcery zvládat pěstounka paní MF: „*Ona byla mazlivá, všechno tak prožívala... Ona byla takový sluníčko, ona byla pohledný a usměvavý dítě, takže nebyl problém ji přijmout.. Ale měli jsme problém s tím, že se vztekala a chtěla věci, který měla v děčáku, a my jsme jí je nemohli dát. Že ona – já chci knížku –, a když jsme jí dali knížku, tak s ní práskla o zem a řekla – nechci knížku –, a znovu – já chci knížku... My jsme jí nerozuměli, co jako vždycky chce, že jak ona řekla chci tohle, nechci tohle...“*

Pěstounka paní BCH měla **problémy s hyperaktivitou a obtížnou zvladatelností** 4,5letého syna: „*No, člověk je strašně naivní před tím prvním dítětem... tak jsem si myslela, že budou problémy ze začátku třeba nějaký, že to dítě bude muset navázat ten vztah, ale že tak nějak potom do té rodiny zapadne, dělala jsem si iluze... ale že to bude taková smršť, jaká potom nastala, to jsem si teda naprosto neuměla představit... Já jsem si prostě myslela naivně, že jakoby člověku bude toho dítěte líto, takže bude mít i trpělivost, nebo bude chápat ty jeho problémy na začátku a že se to tak nějak časem srovná... Jako šilený byla na počátku ta hyperaktivita, protože on byl jak smršť... on byl jako torpédo neovladatelný.“ (V jeho případě pravděpodobně nešlo jen o adaptační potíže, protože problémy v chování přetrvávaly po celé dětství a v době dospívání narostly do neúnosné míry.)*

Problematické bylo i chování 3,5letého syna pěstounky paní MF: „*P. ten byl hnedka takovej malej škodič, ten neměl rád změny, takže když přišel, že se občas tak vztekal, že mlátil hlavou o podlahu... Když jsem si ho vzala samotnýho a šli jsme, tak byl hodnej, ale jak tam bylo více dětí, tak furt zlobil.“ (Problémy v chování i v jeho případě přetrvávaly po celé dětství a v době dospívání se vyhroutily.) S problematickým chováním svého 4,5letého syna, které jen částečně vyplývalo z adaptačních potíží, se musela vyrovnávat i pěstounka paní MK: „*My jsme si mysleli, že jsme na všechno připravený... že nás nemůže nic překvapit... No, on byl hodně zraněnej, protože oni ho vrátili adoptivní rodiče a on byl tak zmatený a citově vyprahlý, že se k nám přicucnul... On k nám přišel a choval se jako robot, strašně se snažil, až to bylo nepřirozený. Pořád na nás visel a ke mně měl takový rozporuplný vztah. Hodně visel na manželovi, na synovi a mě si držel na odstup tý ruky. Bylo vidět, že ke mně chce, ale že jako nemůže... Pak když trošičku rozvázal, tak právě na mě si začal jakoby vybíjet to, co zažil, tu agresivitu, tak to jsem jako nejvíc odnášela já a těžce jsem to nesla... Byla třeba situace, kdy do mě kopal a mlátil... to byly opravdu krutý dny...“ (Problémy v chování přetrvávají i v současnosti, chlapec je nyní 8 let.)**

Problémy s přijatými sourozenci ve věku 4,5 a 7,5 roku, kteří v raném dětství vyrůstali v zanedbávající biologické rodině, měla i pěstounka paní KL: „*Nebyli zvyklí a byli vystresovaní... tak samozřejmě báli se všeho... když jsem je seznamovala s bytem, tak začali šileně rvát, to bylo brozný... Nejobtížnější byly ty první měsíce... prostě člověk je musel furt hlídat, aby se někde neztratili... Vůbec nebyli zvyklí, že by je někdo kontroloval, vždycky se strašně divili, že se zlobím...“ (V jejich případě nešlo jen o adaptaci na změnu prostředí, ale i na zásadní odlišnosti ve výchovném přístupu. Děti vyrůstaly nejprve v dysfunkční rodině a poté v ústavním zařízení.*

Osvojitelka paní BC si vzpomíná, jak se její čtyřletá dcera **obtížně odpoutávala od známého prostředí dětského domova**: „*Jeli jsme se za ní podívat do dětského domova, pak jsme přijeli podruhé, vzali jsme si ji na víkend, samozřejmě, že to pro ni bylo brozně těžký, protože přijela ze svého prostředí. V autě strašně plakala, když jsme vyjeli, tak křičela, že chce zpátky za tetama... no byla to brůza teda ta cesta, pak se trošku uklidnila... Tím, že si prostě dítě vezmete na víkend, pak ho tam vrátíte, zase si ho vezmete na další víkend, já si myslím, že to je teda snad z celého to nejhorší... Já jsem si neuvědomila, co to pro ni bude znamenat, když jí takhle jakoby odvezeme z jejího bezpečí a pak jí zase vrátíme zpátky.*“ Po určité době měla spíš opačný problém: „*Ona se ke mně pak strašně přimkla a chodila se mnou všude... prostě doslova se na mě přilepila... když jsem měla odejít do práce, no to se ráno odehrála scéna, na kterou nezapomenu do konce života, to byla brůza... kdy prostě mě držela za nohu a křičela – nikam nechod... já jsem nevěděla, jak mám reagovat... ona visela na dveřích a křičela, že jsem jí slyšela až dolů, to byl tedy šílený zážitek.*“ Jak je vidět, tak obtížné může být v předškolním věku nejenom odpoutání, ale i nové připoutání a jeho postupná stabilizace.

(náhradní rodiče pozorovali adaptační problémy u 10 dětí, u 2 se nic takového neprojevovalo)

Graf č. 11 – Adaptační potíže pozorované u dětí, které přišly do náhradní rodiny v předškolním věku

Dítě školního věku už má určitou představu o světě, o pravidlech, která zde platí, má jasně vymezené svoje blízké lidi, a pokud je nemá, tak se už obtížněji připoutává. Má i určité návyky, které se obtížněji mění. Děti, které do náhradní rodiny přijdou až ve školním věku, mají častěji socializační problémy, trpí emočními rozladami, mnohdy si osvojily nevhodné strategie k vyrovnávání s prožívanými potížemi (Rushton a Minnis, 2008). Pokud byly odebrány z biologické rodiny, event. od příbuzných až v tomto věku, mohou intenzivně prožívat ztrátu svého zázemí (i když bylo hodně dysfunkční) a zároveň se nemusí cítit akceptovány novou rodinou. Na tuto situaci

reagují aktivizací negativních emocí, pocitem zmatení, zlosti a úzkosti (Singer a Krebs, 2008). Vývoj nových vztahů, především připoutání k náhradním rodičům, trvá delší dobu, pokud se jej vůbec podaří navázat. Rushton a jeho spolupracovníci (2003) zjistili, že jen 27 % dětí, které přišly do nové rodiny mezi 5. a 9. rokem, navázalo v průběhu dalšího roku hlubší vztah s jedním nebo oběma novými rodiči. Některé děti si již zvykly, že jsou zanedbávané a přehlížené, a v souladu se získanou zkušeností reagují i na novou rodinu. Jsou to pro ně cizí lidé, nevěří jim, že by je mohli přijmout jako vlastní. Někdy může působit i stres vyplývající z odlišných zvyklostí a jiné sociokulturní úrovně. Pokud do pěstounské rodiny přichází dítě až ve školním věku, **může být jeho adaptace na nové prostředí spojená s různými problémy.**

Náhradním rodičům vadí jejich **případná citová plochost**, tyto děti vždycky neměly možnost vytvořit si a prožít pevný citový vztah, a vzhledem k tomu jsou i méně empatické. Sedmiletá dcera pěstounky paní MG měla různé problémy, které nebyly jenom adaptačního charakteru: *„J. byla taková roztomilá, u nás se hodně učila, jako pookřála citově, ale ona byla hodně citově plochá, prostě taková otupělá. Nezáleželo jí na nějakém tom pomazlení, bylo vidět, že mnoho věcí je pro ní nových a museli jsme s ní po té stránce mentální intenzivně pracovat...“* Měla i jiné problémy, které souvisely spíš s jejím mentálním postižením. *„Ona nedokázala udržet čistotu... Ta aktivita, hyperaktivita nebo ta roztržitost byla tak velká, že se ona počürala, ona schovávala věci, špinavé, počürané, že si člověk nedokázal vysvětlit, proč se to nedokáže naučit... Zbavila se těch problémů až ve 3.–4. třídě.“*

Adaptaci na život v nové rodině může ztížit i **přetrvávající citová vazba na biologickou matku**, která sice nebyla schopna dítě vychovávat, zanedbávala je, ale svým způsobem je chránila před agresivními partnery a sama potřebovala jeho podporu. Tak tomu bylo v případě devítiletého chlapce, který byl matce odebrán a hned poté umístěn do pěstounské rodiny. Jak říká jeho pěstounka paní KG: *„J. se jako nemohl od té mámy furt odtrhnout, my jsme je chvílku nechali, aby měli spolu čas se rozloučit... J. se strašně bál, bál se úplně strašně, to na něm bylo vidět a strašně se držel našeho P., který byl o rok mladší... J. si vlez do té postele a takhle se šprajcnul mezi ty žbrdliny té palandy a já jsem říkala, pojď se navečeřet a on se prostě strašně bál a z toho je taková památná věta, kdy mi J. třesoucím se hláskem s úsměvem oznámil – kurvo, se žrádlem mě nesar –, děti přestaly dýchat, ale já jsem si v tu chvíli uvědomila, že prostě to je jeho slovník, že když potom takhle na nás mluvil ještě další dny, tak já jsem si uvědomila, že on nám sprostě nenadává, ale že on je ve velký nepohodě a že to je způsob, jakým se doma mluvilo a že je to prostě slovník jeho kultury a on tím vyjadřuje svoje pocity, protože už nemá energii na to přizpůsobit se ještě tomu prostředí, ve kterém je... já jsem ho měla několik dní doma, i když ty začátky byly tak strašný, že bych velmi uvítala, kdybych ho tam neměla, ale správný bylo, že byl doma.“*

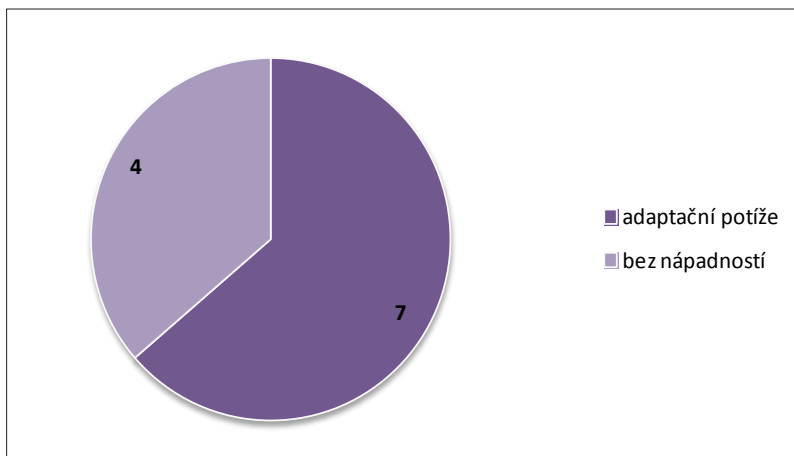
Sžívání staršího dítěte s novou rodinou může být obtížné a mnohé problémy mohou přetrvat i do pozdějšího věku. Jak říká pěstounka paní KN: *„My jsme tu první dostali v 10 letech a bylo to hodně náročný sžívání, protože pro ni to bylo dost těžký... dokud byla malá, tak jsme se ani nebáli, ale tak člověk ví, že to později může být všelijaký, a taky bylo.“* Nejistota ovlivnila adaptaci dvanáctileté dívky přijaté pěstounkou

paní BR: „Potom když přišla k nám domů, tak **byla taková nejistá**, což je asi přirozené, protože byla v novém prostředí... Ona měla trochu složitější osud, protože už byla u jedné pěstounky, která ji vrátila... Ale jinak to probíhalo hladce.“ Problémy se objevily až později.

Pěstounka paní ML **neměla s adaptací své desetileté dcery problémy**: „Čím víc se adaptovala, čím víc si byla jistá, že sem patří, tak už začala být i svá, přirozená a zlobivá, jak děti bývají.“ Brzy se adaptovala i jedenáctiletá dcera pěstounky paní GŠ: „Ona si vážila všeho... v říjnu přišla a na Vánoce jsme se jí ptali, co chce a ona říkala, že nic, že mámu a tátu už má... Ona byla strašně jednoduchá a asi v těch začátcích mi dělalo hrozně dobře, jak ona nás milovala... **ona k nám přilnula**, my jsme byli rodiče se vším všudy a to bylo takové krásné... ona neměla žádné požadavky.“ Obě dívky neměly větší problémy ani později.

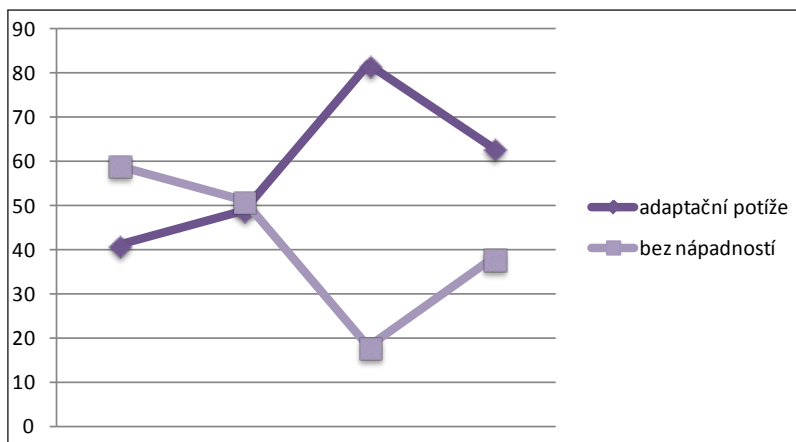
Adaptace jedenáctileté dcery pěstounky paní IC úplně snadná nebyla, ale její problémy byly do značné míry dány **negativní zkušeností s biologickou matkou narkomankou**: „Myslím, že pak přišlo i velký rozčarování, když se ta S. ukázala jako **hodně výchovně náročná**... V prvních měsících pro mě bylo strašně těžký, že bylo vidět, jak se ta S. hrozně snaží... že se vlastně chová proti své přirozenosti, takže vlastně když po pár měsících přišlo období těch afektů, tak v tom byla určitá úleva, že se přestala tak hrozně snažit a přetvařovat.“ Bez problémů nebyli ani sourozenci přijaté pěstounkou paní KCH, kteří byli biologickými rodiči alkoholiky dlouhodobě zanedbávání: „To byl takový hrozný bukot, to bylo takový, že člověk nevěděl, jak s nima jednat a tak, prostě jsme si na sebe zvykali, ale já tenkrát, když to srovnám, co já jsem měla síly a energie... tak se to prostě nějak zvládlo... Já jsem v tom nadšení měla tenkrát opravdu tý energie hodně, já jsem vyčerpáná až teď... co mi chybělo, byl nějaký jakoby plán, jak s nima jednat, jak jim pomáhat...“

(u 7 dětí se projevovaly adaptační potíže, u 4 dětí žádné problémy nebyly)

Graf č. 12 – Adaptační potíže pozorované u dětí, které přišly do náhradní rodiny ve školním věku

Přijetí dospívajícího dítěte může být obtížné, zejména pokud mělo již dříve problémy v chování a nedokáže se požadavkům běžné rodiny přizpůsobit. Tak tomu bylo i v případě drogově závislého patnáctiletého chlapce, kterého přijala pěstounská rodina pana FŠ: *„Já si myslím, že to bylo těžký pro něj i pro nás... on na spoustu věcí nebyl vůbec připravený... co my jsme netušili, že je drogově závislý, to jsme neprokoukli... On nevěděl, co je dobrý a co špatný, tohle vůbec neuměl rozlišit, vůbec žádný hodnoty v tyhle době neměl, na čem by se dalo stavět, takže to bylo hodně složité... On když sem přišel, tak potřeboval jenom brát, ale tím, že tu byly ještě dvě děti, tak člověk musel rozdělit energii“* (dítěti bylo 15 let a bylo již z jedné pěstounské rodiny vráceno).

Graf č. 13 – Četnost adaptačních potíží u dětí přijatých v různém věku

Shrnutí kapitoly: Jak je zřejmé z předcházejícího textu, adaptace na novou rodinu je nejsnazší u malých kojenců, starší kojenci už mohou reagovat úzkostí a strachem. Adaptační fáze trvá v tomto období přibližně měsíc, v jeho průběhu si na sebe dítě a jeho nová matka zvyknou a naučí se spolu žít. V batolecím věku se museli náhradní rodiče vyrovnávat s různými adaptačními potížemi, jejichž podstatě vždycky nerozuměli. Postupně se naučili, jak s dítětem zacházet a vytvořili si nějaký systém pravidel, která je třeba respektovat. Pro náhradní rodiče představovala zátěž zejména těžko regulovatelná hyperaktivita, projevy destruktivity i sebepoškozování. Náročné bylo leckdy i období po vytvoření citové vazby, protože dítě se odmítalo od matky odpoutat. Pokud rodina přijala dítě předškolního věku, musela se vyrovnávat s různými adaptačními problémy, zejména s jeho nadměrnou úzkostností, hyperaktivitou a agresivitou. Náhradní rodiče dítěti mnohdy nerozuměli a cítili se stresováni jeho obtížnou zvladatelností. Sžívání dítěte školního věku s novou rodinou bylo rovněž často obtížné. Negativně je ovlivňovaly dříve získané zkušenosti a návyky, někdy i přetrvávající fixace na někoho jiného. Vytvoření citové vazby na náhradní rodiče bylo mnohem obtížnější než dřív a s tím souvisely i různé výchovné problémy.

Co náhradní rodiče potřebují: Doba, kdy dítě přichází do náhradní rodiny, je významným životním mezníkem pro ně i pro nové rodiče, a proto na ně potřebují být dobře připraveni. Náhradní rodiče potřebují být informováni o obvyklém průběhu adaptace přijatého dítěte i o nejistotě, s níž se budou muset vyrovnávat oni sami. Potřebují informace o různých možných projevech dětí různého věku a znát jejich důvody. Měli by vědět o možnosti přetrvávající vazby na biologické rodiče či jiné osoby. V této fázi by mnohdy potřebovali odborné vedení nebo alespoň kontakt na odborníka, který by jim dokázal poradit.

7. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé nástup dítěte do mateřské školy

Jedním z významných mezníků v životě rodiny s přijatým dítětem je jeho nástup do mateřské školy. Adaptace na novou rodinu je nakonec většinou relativně úspěšná, ale další změnu prostředí některé děti jen těžko zvládají. Nová situace vyvolává úzkost a nejistotu a ony se jí brání tak, jak dokážou. Bouřlivější reakce na nástup do mateřské školy signalizuje snazší navození pocitu ohrožení. Mohou se zde projevit i počínající problémy v chování, dítě se vždycky nedokáže přizpůsobit situaci, většímu počtu cizích vrstevníků a přidídit se autoritě učitelky MŠ.

Adaptace na mateřskou školu nebyla u všech dětí obtížná, i když dost často ano. Osvojitelka paní MT u své dcery adaptační problémy na nové prostředí pozorovala: „Šla do školky ve 3,5 letech... to bylo těžký, **nechtěla, nebyla tam ráda...** po ránu tam plakala... H. je hodně úzkostná, třeba v kontaktu s cizíma lidma, když je nezná... hodně se schovávala za mě...“ (dítě přišlo do rodiny ve 2,5 měsících). Pěstounka paní KM má stejnou zkušenost: „On šel do školky až skoro ve 4,5 letech a ten přechod byl pro něj náročný, hodně špatně se od nás odpoutával, byl nejistý a **každé ráno plakal...**“ (dítě přišlo do rodiny ve 3 letech). Obtížně si na mateřskou školu zvykala i dcera osvojitelky paní MV: „Chodila do školky ten rok předškolácký ... No, problémy ani ne, spíš to, že ona byla vyvalená, zase cizí prostředí... ona teda začala do jedny školky a **tam se jí teda nelíbilo...**“ (dítě přišlo do rodiny ve 3 letech). Pro děti, které prošly v průběhu svého života různým prostředím, může trvat připoutání k nové rodině delší dobu, což se projeví i odmítáním nástupu do mateřské školy.

Mnohé děti měly problémy se začleněním do skupiny i se vztahem k učitelce. Úzkostné a podrážděné reakce pozorovala po příchodu do mateřské školy u svého adoptivního syna paní LV: „F. se bál, když jsme přišli někam, kde byl hluk, zacpával si uši, **nesnášel prostě kolektivu**“ (dítě přišlo do rodiny v 5 měsících). Problémy se začleněním do dětské skupiny měl i adoptivní syn paní BL: „Vlastně celou školku jsme se plácali s tím začleněním do toho kolektivu... **On nedokáže přijít normálně mezi děti a začlenit se.** Snaží se tu pozornost těch dětí získat naprosto nevhodným způsobem...“ (dítě přišlo do rodiny ve 3 měsících). Výrazně negativně reagovala na nástup do mateřské školy adoptivní dcera paní DV: „Jako školkové dítě **měla velké problémy se začleněním do kolektivu...** Ve školce zvracela, kopala do dveří, nechtěla tam být... Ve školce zůstat nemohla, tak jsme si ji vzali domů, ale následky byly katastrofální. Držela se mě jako klíště, doslova. Nemohla jsem se od ní hnout ani na krok. Po roce jsme to zkoušeli znovu, týden to vypadalo

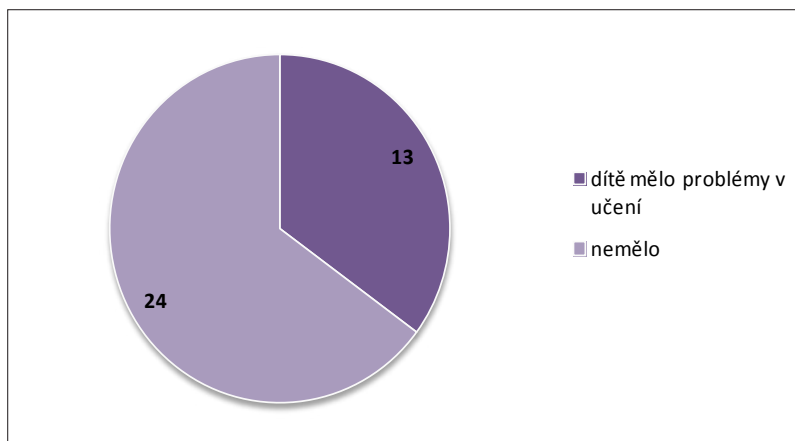
dobře, ale pak zase konec...“ (dítě přišlo do rodiny v 1 měsíci, ale v prenatálním věku bylo pod vlivem pervitinu, který užívala její drogově závislá biologická matka). Jindy šlo spíš o neochotu podřídit se autoritě učitelky. Tak tomu bylo v případě adoptivní dcery paní JT: *„Začala jsem ji dávat ve 3 letech do školky... a ty učitelky už tehdy říkaly, že neposlouchá v nějakých situacích... ta odezva nebyla jakoby úplně pozitivní, nebyla ochotna se podřizovat tak jako většina dětí“* (dítě přišlo do rodiny v 5 měsících).

Shrnutí kapitoly: Mnohé děti z náhradních rodin nejsou schopné zvládnout nároky nového prostředí a reagují na ně úzkostně a odmítavě. Negativní reakce na nástup do mateřské školy, obtíže v začlenění do dětského kolektivu i problémy s podřízením autoritě jsou pro náhradní rodiče signálem, že se dítě nerozvíjí zcela standardním způsobem, přinejmenším v některých oblastech. Přestože se u něho mohla vytvořit vazba na novou rodinu, není zřejmě tak bezpečná, aby dítě zvládlo přechod do nového prostředí.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče by v tomto období potřebovali vědět, s jakými problémy se mohou při nástupu dítěte do mateřské školy setkat, pomůže jim vysvětlení, proč tomu tak je, a návod, jak v daném případě postupovat. Pokud má dítě větší problémy, je vhodné rodině doporučit psychologické vyšetření.

8. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé nástup dítěte do školy

Nástup do školy je ještě významnějším vývojovým mezníkem než nástup do mateřské školy, protože na dítě jsou kladeny větší nároky. Musí přijmout odpovědnost za svůj výkon i chování, musí se podřídit požadavkům učitelů a vycházet s relativně velkou skupinou různých vrstevníků. Musí se naučit odhadnout, co si tito jedinci myslí a co prožívají, a za daných okolností přijatelně reagovat. Musí ve větší míře ovládat svoje pocity i chování a respektovat pravidla, která zde platí. Škola klade značné požadavky na sebeovládání, plnění školních povinností je pro dítě často nepříjemné a zatěžující, a proto se jim snaží vyhnout nebo je ignoruje. Takové chování je signálem nízké frustrační tolerance, obtížnosti zvládnání zátěží, která může negativně ovlivnit i jeho další život. Nástup do školy je leckdy náročný i proto, že dítě nemá potřebné znalosti a dovednosti anebo není dostatečně nadané. Děti, které přicházejí do náhradních rodin, jsou různé a mohou mít i různé potíže (Racusin et al., 2005).

(13 náhradních rodičů uvedlo, že dítě mělo problémy v učení, 24 rodičů žádné potíže tohoto druhu neřešilo)

Graf č. 14 – Problémy s učením u dětí v náhradní rodině

Mnozí rodiče byli s uplatněním přijatého dítěte ve škole spokojeni. Jejich dítě nemělo se školou problémy, nebo se alespoň snažilo, aby uspělo, což náhradním rodičům většinou stačí. Tak tomu bylo v případě syna osvojitelky paní BL, chlapec se učil dobře, měl dvě dvojky. Problémy neměla ani osvojitelka paní VV, její dcera teď měla čtyři trojky v 7. třídě, a ona je s tím spokojená. Také osvojitelka paní KV si myslí, že její syn je ve škole celkem úspěšný.

Náhradní rodiče o limitech přijatého dítěte většinou vědí, a i když aktuálně nemá větší problémy, nedělají si iluze o jeho další úspěšnosti. Realistická je např. osvojitelka paní MT: *„Nástup do školy byl v pohodě a ani teď žádný problémy nemá (dítě je v 5. třídě). H. se učí, má velmi dobré známky, ale zase musím říct, že ta škola je taková hodně pečující a hodně ochranná... až bude hozená do reality běžný základky v 6. třídě s různými učitelkami, tak si prostě myslím, že to půjde na trojky v lepším případě“* (dítě přišlo do rodiny ve 2,5 měsících). Možnosti své adoptivní dcery nepřeceňuje ani osvojitelka paní LP: *„V první třídě to bylo náročné relativně, jako neměla nějaký velký neúspěch, ale byla to pro ni dřina... Na 2. stupni to už bylo horší... ona spoustu věcí prostě nestihala“* (dítě přišlo do rodiny v 1 roce). Někdy jde hlavně o to, že se dítě snaží, i když je zřejmé, že nemá potřebné schopnosti. Takový přístup oceňuje pěstounka paní MG: *„Byla disciplinovaná v docházce i v praxi, i když bylo jasné, že to není na nějaké uplatnění“* (dítě přišlo do rodiny v 7 letech).

Problémy v učení mohou být **důsledkem výchovné zanedbanosti**. Některé děti přicházejí z velmi špatného a nepodnětného prostředí původní biologické rodiny a náhradní rodiče s nimi musí dohánět deficit v rozvoji znalostí a dovedností, které jejich vrstevníci bez problémů zvládají. Tak tomu bylo i v případě adoptivní dcery paní BC: *„No, na prvním stupni, no vůbec ve škole to bylo náročné, protože učení jí nikdy moc nešlo, měli jsme problémy s učením od první třídy, se soustředěním, s udržením pozornosti“*

atd. No, bylo to kruté, že začátku ta škola, protože **ona se neuměla ani pořádně vyjádřit**, a to se vlastně s náma vleklo celou dobu... **Museli jsme jí vysvětlovat i některý základní věci**, co děti jejího věku třeba věděly... ale musím říct, že byla strašně hodná, i když **vím, že jí to vůbec nebavilo** a že to bylo pro ni obtížný moc... Ona má teď takový těžký období, kdy strašně bojuje sama se sebou. Na jednu stranu by chtěla být úspěšná, ale na druhou stranu jí chybí ten tah na branku. Ona by chtěla, aby to všechno šlo, ale za tím je spousta práce, spousta učení, a to se jí zase nechce“ (dítě přišlo do rodiny ve 4 letech).

Chybějící znalosti a dovednosti je často třeba dohánět, když dítě přijde do rodiny ve školním věku. Tak tomu bylo v případě dcery pěstounky paní DR: „Škola se jí líbila, ale tam bylo to přijetí složitější ze strany spolužáků... **Ještě stále máme co dohánět s učením...** Ukázalo se, že E. na to má, **jenom se neumí učit...** nechává si látku nabromadit a pak je s tím problém... **Má doučování a společně děláme ten zbytek**“ (dítě přišlo do rodiny ve 12 letech).

Zvládání školních požadavků závisí i na vhodném zařazení, pokud škola respektovala znevýhodnění dítěte nebo pokud bylo ve speciální škole, tak se většinou žádné závažnější problémy neobjevily. Jak říká pěstounka paní KG: „**Ony chodily do speciální školy** a tam na ně neměli úplně přehnaný nároky. To byla škola, kde prostě počítají s tím, že ty děti jsou tam všelijaký... takže T. tam byla docela úspěšná... **Vlastně díky tomu, že chodila do té školy tak se normálně chytla a docela dobře se učí**“ (je tomu tak i přesto, že dítě má sluchovou vadu).

Část dětí, které přicházejí do náhradních rodin, má **snížené rozumové schopnosti** a ani sebelepší péče jim nemůže pomoci vyrovnat jejich deficit. V takovém případě je jediným řešením přeražení do speciální školy. To pomohlo i synovi pěstounky paní KL: „**On nastoupil do normální základní školy, což považuju za velkou chybu. On tam vůbec neměl nastoupit...** já jsem ho v pololetí přeradila do té zvláštní školy... **v té zvláštní škole se mu teda ulevilo hodně**“ (chlapec přišel do rodiny v 7,5 letech, trpí mentálním postižením). Podobný problém řeší osvojitelka paní JV: „**E. je ve spoustě věcí taková nevyrovnaná... má problémy s učením, v té 6. třídě se jí známky zhoršují... rozumový schopnosti má snížený v některých oblastech...** **Teď prostě uvažujeme, jestli pokračovat na té normální škole za velmi těžkých podmínek, anebo jít na tu praktickou...** **Víme jako ústně, že E. nemá předpoklady projít tou základkou... ale člověk má jakoby zase takový obavy z té praktický školy**“ (dítě přišlo do rodiny v 5 měsících). Stejný problém musela řešit i pěstounka paní ZR: „**On se pak v rodině hodně rozvtýl, takže on šel do školy v 8 letech, dokonce do klasické normální školy, ale tam po půl roce zjistili, že to s tou hyperaktivitou, rušením a tím vším, že to nešlo, tak jsme ho museli dát do speciální školy...** **Vytáhli jsme ho hodně, ale bylo to maximum, kam se mohl dostat**“ (chlapec přišel do rodiny v 7 letech, i on trpí mentálním postižením).

Náhradní rodiče někdy **nevědí, jaké má dítě limity** a co je možné dosáhnout při maximálním úsilí. Tak tomu bylo i v případě syna pěstounky paní ML: „**My jsme mu dali rok odklad a pak jsme ho zkusili dát normálně do základky. Byl tam týden a po týdnu jsme zjistili, že to problém je a velký, takže jsme ho stáhli a já jsem se přihlásila do domácí školy a rok a půl jsem ho učila doma...** **Byla bych potřebovala někoho, kdo by nám konkrétně řekl, jestli to má, nebo nemá smysl...** **Prostě bylo evidentní, že on na to nemá a my jsme**

neměli žádný zkušenosti, takže člověk spoléhá na to, co ti řekne pedagog, nebo co ti řekne nějaký psycholog... každý ti říká něco jiného ještě k tomu a teď se v tom vyznej... Možná kdyby byl někdo v té době, kdo by rozuměl náhradce...“ (chlapec přišel do rodiny až v 6 letech, trpí mentálním postižením s autistickými rysy).

I menší snížení rozumových schopností může vést k problémům se školou a následnému poklesu motivace. Tak tomu bylo i v případě dcery pěstounky paní MF: „No, to byl trochu problém, **měla problémy po celou školní docházku...** Paní učitelka si neustále stěžovala, že L. ve třídě nepracuje, takže jí to dává domů dodělat... ona musela dopisovat to, co nezvládla ve škole a ničilo to naše vztahy samozřejmě. L. byla strašně unavená a přetížena... Oni prostě tvrdili, že ona musí pracovat... a vůbec je nezajímalo, že **to dítě je jiné, že nezvládá...** L. prostě nechtěla chodit do školy... Doma mi začala dělat takové scény, prostě se nechtěla učit, sabotovala všechno, házela po mně učebnicemi, a tak jsem to prostě už neustála...“ (dítě přišlo do rodiny ve 2,5 letech). Na nezáměru své dcery o školu si stěžovala i pěstounka paní JD: „**Ve škole měla problémy...** ona je taková, ona je celkem chytrá, ale **nebude se tomu věnovat...** Měla problém třeba ve vlastivědě, protože neposlouchala tu učitelku a pak měla třeba blbý známky. Když jsem jí chtěla učit, tak jsem jí to přežvejkala, co jsem si tam přečetla a odvyprávěla jsem jí to, ale pak když jsem se jí na něco zeptala, tak nic nevěděla, protože seděla a myslela si svy“ (dívka přišla do rodiny až ve 4,5 letech a kromě toho, že ji škola nebavila, lze předpokládat i vliv nižšího nadání).

Problémy s adaptací na školu, resp. na novou školu, mohou vzniknout pokud dítě přijde do náhradní rodiny až ve školním věku, zejména pokud předtím příliš do školy nechodilo a nemá potřebné znalosti ani návyky. Tak tomu bylo i v případě devítiletého chlapce, kterého přijala rodina pěstounky paní KG: „**Měl strašně přísného pana učitele,** což jako na jedny straně to bylo dobrý... ale **on o něm mluvil jako o, já nevím, o vychcaným šmejdovi,** takhle úplně jako o sídlišťákově, a je teda pravda, že na tom začátku tam **J. strašně sprostě mluvil,** to bylo opravdu brozně vyčerpávající i pro ostatní děti, to byla věc, která ho odšťědovala nejen od spolužáků, ale i od dětí v naší rodině... Já jsem z toho byla strašně unavená, i z toho, jak se J. choval, to bylo jako náročný, ale i z požadavků školy, **J. nic neuměl, ve skutečnosti opravdu nic neuměl...** to, že neuměl nic, byla tragédie, ale to, že **neměl žádný pracovní návyky,** byla šílená tragédie, takže psaní úkolů s J. prostě probíhalo, že přišel ze školy a do devíti večer se s ním furt dělalo něco do školy, to neznamená, že to bylo 8 hodin intenzivního doučování, to bylo dvě hodiny donutit ho, aby si sedl za ten stůl a vzal si tu tužku, tu rozlomil, rozšlápnul, vysypal penál, mlátil s ním o zem, rozškubal sešity, vysypal tašku, dupal po ní, scény, jakoty, sprostý slova do toho.“

Nechut ke škole a neochota pracovat je běžným problémem, který musí náhradní rodiče řešit. Musela se s ním vypořádat osvojitelka paní ZP: „Od 3 do 6 let to byla idylka, dokud tohle dítě nenarazilo na školský systém a nechtěla se po něm disciplína... pro nás to znamenalo trochu změnit důraz na to vzdělání... I když pak byla na konzervatoři, tak tam **bojovala s disciplínou, s leností...** To se nezměnilo a to jí zůstalo“ (dítě přišlo do rodiny v 8 měsících). Podobné problémy řešila i osvojitelka paní MJ: „To učení jí odmalinka dávalo zabrat... nechtěla tam chodit, škola jí nebavila... V nové škole najednou získala spoustu nových kamarádů, takže tu školu začala mít ráda, i když s učením byly samozřejmě problémy... puberta se projevuje tak, že má svůj názor, který už bohužel prosazuje a učení

jde trochu stranou, dělá, co je jí příjemný, a to, co jí nebaví, tak bodí za hlavu“ (dítě přišlo do rodiny ve 3 měsících). Nechut ke škole má i syn pěstounky paní HB: „No, učít se tedka špatně... podle mě se to zlomilo tou pubertou, nástupem na druhý stupeň, a navíc jsme s manželem zjistili, že když mu něco nejde, tak se na to vykašle... nemá žádnou vůli... je inteligentní, ale nemá tu vůli, aby to dotáhl“ (dítě přišlo do rodiny ve 4 letech).

Problémy s nechutí své adoptivní dcery k učení řeší i paní DV: „Jsem přesvědčená, že pokud by dcera chodila do běžné ZŠ, tak by měla nějaké výukové problémy už dřív, ale tady v Klíčku měla nanejvýše sem tam dvojku a problémy měla ‚pouze‘ s chováním, nikoli s učením. Všechno jí šlo samo, učit se prakticky nemusela a tudíž se nenaučila učit... Bohužel s přestupem na gymnázium se všechno zhoršilo... Současnost je taková, že A. je v děsný pubertě, takže se špatně učí... ty se můžeš na hlavu postavit, a když to dítě, který je už docela dost velký, nechce, tak s tím neuděláš nic. My už jsme zkusili všechno možné, samozřejmě po dobrý, po zlým, měla ty špatný známky, všelijaký tyhle problémy, nějaký vliv to na ni mělo, ale nevím, jak to bude dál“ (dítě přišlo do rodiny v 1 měsíci, má dobré rozumové schopnosti, ale narušené exekutivní funkce).

Shrnutí kapitoly: Většina pěstounů a osvojitelů musí řešit problémy, které má jejich přijaté dítě s plněním požadavků školy. Pokud je nějakým způsobem limitováno, např. je méně nadané, tak o jeho problému vědí a berou jej v úvahu. Mnohdy jde jen o důsledek výchovné zanedbanosti, chybění základních znalostí a dovedností a hlavně potřebných návyků. Jejich náprava není nikterak příjemná, náhradní rodiče musí vynaložit dost úsilí, aby dítěti pomohli ke zlepšení. Často musí zvládat i nedostatek motivace a nechotu dítěte pracovat. Je jim jasné, že když dítě nechce, tak je jejich snaha marná, a tento fakt je pro ně značně frustrující.

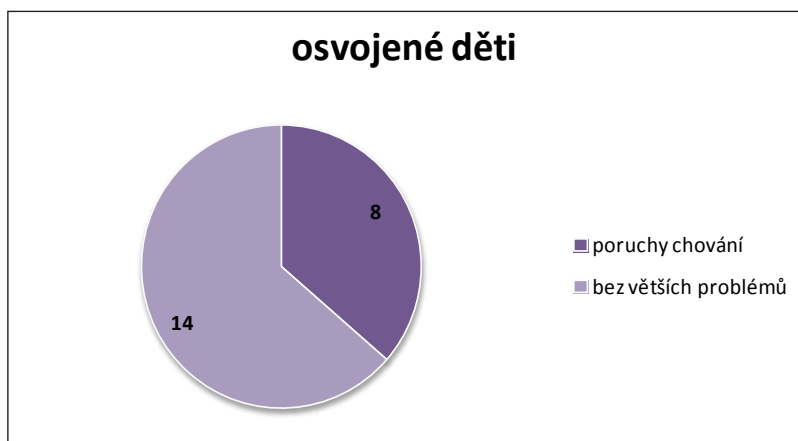
Co náhradní rodiče potřebují: Před nástupem do školy by měli být náhradní rodiče informováni o možnostech přijatého dítěte. Potřebují vědět, jaká škola by pro ně byla vhodná a jak s ním pracovat. Potřebují se poradit se zkušeným odborníkem, aby dítě zbytečně nestresovali nadměrnými požadavky. Nástup do školy je významným mezníkem v životě každého dítěte, protože do značné míry předurčí jeho další směřování.

9. Jak hodnotit pěstouni a osvojitelé chování přijatých dětí

Problémy v chování různého charakteru a závažnosti se projevují u mnoha dětí v pěstounských i osvojitelských rodinách, jak je zřejmé z grafů č. 15a, b. Vzhledem k jejich srovnatelné četnosti u obou zkoumaných skupin lze předpokládat, že jsou různé i jejich příčiny. Adoptované děti přišly do náhradní rodiny vesměs v raném věku, a tudíž zde nemohly působit deprivací vlivy. Ale mohou se zde projevit jejich genetické dispozice, především temperamentové (dráždivost, impulzivita, neschopnost ovládat svoje pocity i chování), negativní prenatalní vlivy (především alkohol či drogy, zejména pervitin). U dětí, které přišly do rodiny, později mohou mít význam i různé znevýhodňující zkušenosti získané v postnatálním období (zanedbávání, týrání či nedostatečná stimulace, opakované změny prostředí, nevhodné modely chování v původní rodině atd.).

Jakékoli problémy v chování i v emočním prožívání jsou u dětí v náhradní rodinné péči obecně velmi časté. Barber se svými spolupracovníky (2001) zjistili, že problémy v chování má 50–60% dětí z náhradních rodin. McMilleonova skupina (2005) došla k podobným závěrům, podle nich má problémy s chováním 61% takových dětí a podobnou četnost poruch chování (60%) uvádí i Leathersová (2006). Minnisová a její spolupracovníci (2006) uvádějí, že děti s problematickým chováním je v náhradních rodinách 40–60%. Garwoodová a Closeová (2001) našly mezi dětmi v náhradních rodinách ještě víc jedinců s problematickým chováním (76%). Naopak Leslie se svými spolupracovníky (2003) zjistil, že jich je jen 35–50%. Pro náhradní rodiče je za takových okolností obtížné chovat se k dítěti citově vřele, leckdy mají problémy i s porozuměním příčiny takového chování a samozřejmě i s jeho zvládnutím. Rushton a jeho skupina (2003) zjistili, že poruchy chování přetrvávají ve větší míře u dětí, které si k novým rodičům nevytvořily emoční vazbu, které mají problémy s vyjádřením svých pocitů a se vcítěním do pocitů jiných lidí. Ale může tomu být i naopak, děti s problematickým chováním nebývají tak vřele akceptovány, jako kdyby byly příjemné a pohodové. Jak připomínají O'Connor a Zeanah (2003), projevy narušené vazby k rodičům se později projeví i ve vztazích k vrstevníkům. S problémy v chování je třeba počítat zejména u dětí, které přicházejí do náhradních rodin později, v předškolním či dokonce školním věku. Leathersová (2006) připomíná, že problémy v chování narůstají v době dospívání a mohou přetrvávat až do dospělosti.

(8 dětí mělo problémy v chování, u 14 dětí se neprojevovaly)

(11 dětí mělo problémy v chování, u 19 dětí se neprojevovaly)

Graf č. 15a, b – Poruchy chování u dětí v náhradní rodinné péči

Problémy v chování mohou mít různé příčiny a náhradní rodiče si je mohou vysvětlovat odlišným způsobem. Někdy je chápou jako **důsledek neschopnosti vcítění a absence soucitu**. Tak tomu může být i přesto, že náhradní rodina dítě emočně přijala a dala mu šanci, aby si k ní vytvořilo pevnou vazbu. U některých dětí, zejména pokud nevyrostaly v náhradní rodině od raného dětství, se žádoucím způsobem nerozvíjí svědomí, které by korigovalo jejich chování, a leckdy se nerozvine ani stud jako reakce na vlastní prohřešky. Důvody, proč se tak nestalo, mohou být různé (dítě je nevyhodně disponováno, negativní zkušenost byla příliš silná a příliš dlouho trvala atd.). Osvojitelka paní BJ si všimla, že její přijaté děti neprojevovaly schopnost vcítění: „*Připadalo mi, že ty děti neměly soucit, že ten L. třeba, když viděl psa za plotem, tak po něm házel kameny, nebo ptáčátko, tak po něm taky...*“ (rodina má v náhradní péči 4 děti, které přijala v předškolním věku). Podobně reagovala i dcera pěstounky paní DR: „*Pan učitel mi říkal, když jsem za ním šla, že se ještě nesetkal s dítětem, kterému, když mu něco vytkne, tak by na něm neviděl žádnou reakci, že to po ní úplně sklouzne... Ona je prostě úplně bez reakce, žádné výčitky svědomí... já mám pocit, že to možná bude její povaha nebo něco, ona se zatne a neuzná, prostě neuzná, není schopná sebereflexe... Je naprosto neschopná se vcítit... Přisuzuju to pubertě, i když těžko říct, hodně myslí na sebe, sleduje svoje zájmy...*“ (dívka přišla do rodiny ve 12 letech, z předchozí pěstounské rodiny byla vrácena).

Vždycky nejde o důsledek psychické deprivace a nedostatek pozitivní zkušenosti, příčinou mohou být i **prenatálně navozené změny fungování CNS**. Neschopnost empatie a silný egocentrismus se projevuje i u dcery osvojitelky paní DV: „*Ona hledí furt jenom na svoje zájmy... nemá vůbec nějaký sociální citění... Nepomůže ti, ona ti ještě naopak přidělá práci... Ona má všechno na háku... Myslím, že je pro ni důležitější, co jí koupíme, než co s ní zažijeme... Potřebuje mít svoje potřeby uspokojené teď hned, i za cenu zkratku a promyšlených fabulací*“ (dítě přišlo do rodiny v 1 měsíci, hlavní zátěží je – kromě možných znevýhodňujících genetických dispozic – prenatální působení pervitinu, biologická matka byla závislá na drogách).

Někteří pěstouni a osvojitelé uvádějí, že se jejich děti **nedokážou přijatelným způsobem chovat k jiným lidem**, ať už dospělým nebo vrstevníkům. Mají potíže jak s pochopením vhodnosti určitého chování, tak s porozuměním projevů jiných lidí. Náhradní rodiče se vzhledem k tomu často dostávají do pozice neschopného vychovatele, který nedokáže dítě zvládnout. Problémy s chováním má např. dcera osvojitelky paní JZ: „*Ona má hrozný problémy se sociálním chováním, ona je hrozně drzá na učitele... Ona se někdy chová k těm chlapům jakoby vyzyvavě... Ona neumí dodržovat ty meze slušnosti a komunikace... Ty lidi, který nejsou z nábradky, tak nechápou tyhle problémy... oni to nestandardní chování nedokážou chápat a buď si myslí, že je to vina nás, rodičů, anebo si myslí, že ty děti jsou geneticky vadný...*“ (dítě přišlo do rodiny v 5 měsících a nelze tudíž předpokládat, že by problémy byly důsledkem citového strádání). S chováním adoptivního syna má problémy i paní NJ: „*S.J. jsou problémy pořád, hlavně s tím, že on nepřijme autoritu, zvláště takovou, která je mu prezentovaná rázně, když na něj někdo křičí... V autobuse pokopal lidi, nechtěl si sednout, lidi na něj koukali, někdo na něj měl poznámky, proč si ho nesrovnám, že by se měl umět chovat, a to byly takový situace, kdy jsem to už hodně těžko nesla*“ (chlapec přišel do rodiny ve 13 měsících, předchozí rodinou byl vrácený, lze předpokládat, že jde o kombinaci znevýhodňujících genetických dispozic a raných deprivačních zkušeností).

Pěstounům a osvojitelům vadí, že děti nejsou schopné ovládat svoje emoce a reagují **záchvaty vzteku a s afektivními výbuchy** i na bezvýznamné podněty. Syn pěstounky paní ZŘ se takto projevoval již od počátku: „*Byly to strašně těžký věci... když jsem ho přivedla ukázat domů mamce... celá šťastná, že máme další dítě, ona tam seděla v tom křesle v obýváku a on jí kopal do toho křesla a nadával jí... celou cestu mi sprostě nadával, aniž bych věděla proč*“ (dítěti bylo 7 let, když přišlo do náhradní rodiny, bylo již jednou rodinou vrácené). Osvojitelka paní DV má se svou adoptivní dcerou podobné problémy: „*Je schopná se vztekat tak, že se div neválí po zemi... Po amoku většinou vyměkne, je zticha a kouká... V pohodě se s ní dá vyjít jenom pokud má pocit, že celá situace je v jejích rukou a že dostane, co chce... Nic po ní nechtít a dát jí volnost, tak o ní nevíme.*“ Stejným způsobem reaguje i syn pěstounky paní MM: „*Nejhorší asi bylo to zděšení, čeho je schopný v tom afektu, že třeba sebou sekne a kope do dveří a vůbec ho nebylo možný uklidnit, tak na to jsem nebyla připravená a nevěděla jsem, co s ním*“ (dítě romského původu přišlo do rodiny ve 2 letech, do té doby žilo v dětském domově, problémy v chování mělo již od počátku). A s afektivními výbuchy své dcery se musela vypořádat i pěstounka paní IC: „*Jeden z nejhorších zážitků byl, když S. proměnila kuchyň v takovou válečnou zónu... nedalo se s ní komunikovat a byla úplně ve stavu, kdy nebyla schopná ovládat svoje chování...*“ (dívče přišlo do rodiny v 11 letech z problematické biologické rodiny, její matka byla závislá na drogách).

Nepřiměřeně reagovala i adoptivní dcera paní ECH: „*Nechodila nikdy nikam ráda... No a pak tam (ve škole) začala dostávat jako záchvaty vzteku... pak začala být sprostá, ona na tohle byla chytlavá už od školky...*“ (dítě přišlo do rodiny v 17 měsících). Problémy s ovládnutím emocí a chování má i adoptivní syn paní JV: „*Každý trest u něj vyvolal takový záchvat vzteku... vždycky se začal bránit a kopat a řekl, já tě taky potrestám... On se hrozně vztekal... on sebou třeba práskl o zem, když se mu něco nelíbí-*

lo... Tak tohle jsme třeba u V. vůbec nechápali, když on se takhle choval a my jsme z toho byli bezradní... Nevěděli jsme si s jeho výchovou rady, protože **on byl nezvladatelný dítě v těch situacích... Teď je mu 12 let a my pořád máme ten pocit, že tam to připoutání není, jak by mělo být, že tam ta porucha je... no, netušili jsme, že s ním budou později takovýhle silný problémy**“ (dítě je romsko-asijského původu, do rodiny přišlo ve 2,5 letech, v raném věku bylo odebráno z biologické rodiny, poté žilo v kojeneckém ústavu a v dětském domově).

Častým problémem, který musí náhradní rodiče řešit, je **lhaní a zejména krádeže**. Trápi i pěstounku paní KZ: „*Ve škole se řešily často jeho krádeže, jeho lži, hlavně ty krádeže, on kradl věci i peníze*“ (chlapec romského původu přišel do rodiny v 7,5 letech, prvních 6 let žil v biologické rodině, poté v dětském domově). Problémy s krádežemi své dcery má i osvojitelka paní LP: „*Ona byla taková, že člověk nevěděl, co s tím v tu chvíli udělat... Ty nejhorší zážitky, kromě ty agresivity a touhy být středem pozornosti, bylo to, že kradla jako straka... Ona není žádný génius, ale na tohle byla totálně geniální, to vymyslela tak věrohodný výmluvy na všechno... Fakt byly momenty, kdy jsem to nepoznala, takže se muselo schovávat vlastně všechno. Nejdřív sladkosti a pak tak od 10 let peníze. My jsme chodili doma s batohem na zádech... To byly takový zážitky, jako že mě potkala na ulici maminka cikánský holčičky a řekla mi, že jestli to vím, že moje dcera kradе její holčičce svачiny...“ (dítě přišlo do rodiny v 1 roce, takže lze předpokládat, že jde spíš o dispozičně dané projevy). Stejně problémy řeší i osvojitelka paní BJ: „*Ona totiž strašně kradе, ale strašně, já si říkám, že ona za to snad nemůže... Máma se o ní nestarala... tak mi přijde, že to má takový zakódovaný, ona se nežinyruje, vezme pětistovku, dvoustovku, ale když takhle měla nakradeno, tak se snažila mi pomáhat... já jsem to poznala, ona když nemá nakradeno, tak je potom drzá a sprostá*“ (děvče romského původu přišlo do rodiny ve 4,5 letech, takže se u něj nějaké depriváční vlivy projevovat mohou). S krádežemi přijatého dítěte se setkala i pěstounka paní SP: „*Na začátku prvního půl roku se u nás doma ztrácely peníze, na to jsme byli upozorňovaný, že se to bude asi dít...*“ (dítě přišlo do rodiny v 10 letech, má velmi negativní zkušenosti, z předchozí pěstounské rodiny bylo vráceno).*

Kradla i dcera osvojitelky paní DV: „*Delší dobu, asi rok, jsme měli doma podezření, že nám kradе peníze. Nejdříve jsme pochybovali sami o sobě, kam jsme je dali, co jsme si koupili atd... až se v obchodě u manžela ztratilo z kasy 1 500 korun, a to byla poslední kapka. Manžel policíal past a tam na kameře je natočené, jak dcera prohlédává manželovi peněženku... ukázali jsme jí to a její reakce nás doslova šokovala, i když jsme jí očekávali... – a to jste mě kvůli tomu museli budit?... a co se díváme, ona má málo peněz*“ (dítě přišlo do rodiny v 1 měsíci, významný vliv mají pravděpodobně vrozené dispozice a prenatalní působení pervitinu, biologická matka byla drogově závislá). A také dcera pěstounky paní DŘ: „*E. už ze začátku brala doma různé věci, prostě má sklon k tomu všechno proslídit, i kam by neměla. to je teda jedna negativní věc bezesporu a druhá, že teď vzala 400 Kč, které jsem měla připravené na doučování dvakrát za sebou... A jednou když byla na doučování u té E., tak tam vzala její dceři nějakou pudřenku... Takže jsem s ní měla takový rozhovor, nikoli poprvé...*“ (dívka přišla do rodiny ve 12 letech, jednou již byla z pěstounské rodiny vrácena, takže lze předpokládat zafixování nežádoucích projevů).

Krádež může mít různé důvody, syn pěstounky paní KG ukradl peníze, aby je dal své biologické matce: „*J. nekrade, ale jednou nám prostě sebral 3 tis. Kč, protože je chtěl dát ty mámě, ale to jsme objevili náhodou, on je měl pod matrací... já jsem chtěla dát ty matrace na sluníčko a tím to vypadlo, no a když J. zjistil, on je měl v takový krabičce, že tu krabičku mám já, tak se strašně rozplakal a obejmul mě a říkal mi, promiň mi to, promiň mi to... J. opravdu nekrade, opravdu ne, fakt chtěl tu mámu jako zajistit, zabezpečit*“ (chlapec byl matce odňat v 9 letech, jeho biologická matka běžně krade a on v důsledku toho může považovat krádež za standardní způsob získávání prostředků).

Dětské krádeže mohou mít různý význam. Mohou být projevem egocentrismu, bezohlednosti k ostatním, neschopnosti ovládat svoje chování, ale i projevem snahy upoutat pozornost, provokovat či trestat náhradní rodiče za domnělou újmu. (Zezulová /2012/ uvádí, že se takto chovala i její přijatá dcera, která krádežemi trestala rodiče, když jí odmítli něco koupit.)

Dalším častým projevem, který trápí náhradní rodiče, je **agresivita, ale i autoagresivita** přijatých dětí. Mnohé děti se takto projevují již v raném věku. Pěstounka paní MH si vzpomíná na chování svého syna v předškolním věku: „*Když přišel do školky, tak ty začátky byly opravdu krušný... začal se poškozovat, šel hlavou do zdi, kousal se a byl agresivní. Také si vyhlídl paní učitelku, kterou si hodně oblíbil a na kterou zkoušel to, co na mě, takže ty agresivní výlevy...*“ (dítě přišlo do rodiny ve 4,5 letech, byl už jednou z pěstounské rodiny vrácený, lze předpokládat, že jde o kombinovanou příčinu nevhodného chování). S agresivním chováním svého syna se musela vypořádat i pěstounka paní MM: „*Myslím si, že jsme mu dávali hodně času... byl hodně agresivní, prostě bylo tam hodně potíží... projevovalo se to ničením věcí od hraček po oblečení, kytky, všechno prostě... Kamarádka mi řekla, zajdi s ním k neurologovi, protože já už jsem měla pocit, že selhávám jako matka, že ho neumím vychovávat... že prostě se snažím, dělám co můžu a výsledky nejsou... V dospívání problémy přibývaly, protože byl agresivní a ubližoval, vlastně napadal děti, tak jsme museli navštívit psychiatricku a ta mu napsala léky*“ (dítě romského původu přišlo do rodiny ve 2 letech, do té doby žilo v dětském domově, důvody jeho agresivity mohou být kombinované: dispoziční složka mohla být posílena ranou deprivací zkušeností). Na chování svěřeného dítěte si stěžuje i pěstounka paní HB: „*On je vznětlivý a kolikrát má nevybíravý slovník... brozně mi vadí, když on ty výrazy začne vykřikovat, tak to jako neunáším a to mi na něm fakt vadí a mrzí mě to... i to, že v tom afektu ubližuje lidem, nebo i mně... On prostě v těch útocích vůči mně byl takový čím dále jakoby agresivnější... jak jsem po něm něco chtěla, tak mi začal nadávat*“ (dítě přišlo do rodiny v 1 roce).

Podobné problémy s jedním z přijatých dětí má i pěstounka paní KT: „*On se teda chová tak hrubě, že já se skoro stydím to opakovat. On mi tam v jedné situaci jako řekl „ty hnusná svině“, třeba. On se prostě nekontroluje, to byla úplná hloupost, to bylo jenom něco, že se mu nevyhovělo*“ (chlapec romského původu přišel do rodiny v 1,5 roce). Agresivita byla hlavním problémem přijatého syna pěstounky paní MH: „*No ta agrese. Ty záchvaty agrese... my jsme nevysledovali ze začátku, co je spouštěčem... On od té doby, co se otrkal, tak chtěl s námi manipulovat... Takže ty záchvaty vznikaly proto, že my jsme ho nenechali dělat, co chce... Vlastně ze začátku to bylo ohledně nastavení těch hranic,*

tam vznikaly ty záchvaty a to vulgární nadávání – zabiju se a tebe zabiju –, a i fyzický napadání... To bylo strašně náročné, opravdu jsme si s tím nevěděli rady...“ (chlapec přišel do rodiny ve 4,5 letech, první 2 roky prožil v biologické rodině, další dva roky v adoptivní rodině, odkud byl vrácen, v jeho případě jde pravděpodobně o kombinaci znevýhodňujících dispozic a negativního vlivu prostředí, včetně opakované změny).

Je zřejmé, že agrese i autoagrese mohou být projevem obranné reakce v situaci, která je pro dítě stresující a ono se brání, jak umí. Může být projevem dispozičně dané impulzivity, neschopnosti ovládat svoje chování, ale i důsledkem neempatičnosti a bezohlednosti a samozřejmě i jejich kombinace. Pohotovost reagovat agresivně je často těžké výchovně ovlivnit, a proto se náhradní rodiče mohou cítit bezmocní a mohou mít pocit, že selhali.

Problémy v chování se mohou objevit již v raném věku, ale dost často se objeví nebo viditelně **zhoršují v době dospívání**. Je tomu tak proto, že mladší děti jsou ve větší míře ovlivněny náhradními rodiči a celkovým klimatem nové rodiny, zatímco v době dospívání se mohou výrazněji projevit jejich dispozice, které ovlivní volbu lidí, se kterými se stýkají, i činností, které jim připadají zajímavé. Negativně může působit i kontakt s biologickou rodinou, která žije odlišným způsobem. Tak tomu bylo u adoptivního syna paní GL, jehož problémy v chování se natolik vystupňovaly, že musel být umístěn do výchovného ústavu: „*D. byl v tý druhý třídě takový vzteklejší, ale pořád to ještě šlo na tom prvním stupni, ale potom začal nadávat učitelům, pral se s dětma, tak jsme s ním chodili na psychiatrii, kde dostal nějaký léky na zklidnění... To jsem opravdu chodila každý týden do školy, kdy mně ty učitelé říkali, co zase provedl... Pak byl v diagnostickém ústavu, tak tam byl dva měsíce, pak se zase vrátil, byl na psychiatrii... Když mu bylo 16, tak šel na učební obor, který nedochodil. Začal se toulat, začal brát ty lehký drogy... Do školy nechodil, přestal chodit domů, my jsme vždycky šli na policii a tam jsme nahlásili, že nám zmizel. V 17 šel do pastáku, do výchovného ústavu... Když se měl vrátit domů, tak jsme ho dali do Domu na půli cesty. To mu bylo 18 a něco a postupem času jsme mu řekli, ať domů nechodí, protože nás začal vykrádat a zavolal si třeba na nás celou partu a přišli v noci a vykradli nás... Bylo to brozně těžký, je to pro mě těžký i teď mu říct – nechod... Sociální pracovnice nám pomohla, protože řekla, že je nutný ho dát do výchovného ústavu, že už to takhle dál nejde“ (chlapec romského původu přišel do rodiny ve 2 měsících, problémy v chování se začaly postupně rozvíjet ve školním věku).*

Také pěstounka paní KT začala mít se synem, kterému je nyní 15 let, větší problémy až v době dospívání: „*On nám teď dělá velké starosti, zvlášť v poslední době si s ním nevíme rady... on půjde do 9. třídy, ve škole má problémy s učením i výchovné problémy, myslím, že si sám se sebou neví rady, není spokojený sám se sebou, není spokojený s ničím a s nikým, takže je to takové náročné... On se hrozným způsobem chová ke druhým, ponižuje je a je vidět, že on nevěří tomu, že ho máme rádi, všechno prožívá jako projev nepřátelství, každé naše omezení nebo napomenutí, a vůbec nedokáže zvládat své emoce... On byl vždycky takový afektivní a impulzivní, už když byl úplně malíčký... když se mu něco nelíbilo, tak on tloukl hlavou o zem, takové sebepoškozovací tendence měl... My jsme s ním měli takovou etapu kolem 10 let, kdy začal brát peníze, to trvalo asi 2 roky, než se nám to podařilo zvládnout, a to byly velké částky, my jsme*

všechno museli schovávat a zamykat... Vypadá to, že se u něj projevuje taková citová plochost čím dál větší, že mu opravdu záleží jenom na těch hmotných věcech... My máme hlavně problém s tím, že on s námi nechce komunikovat, že ze sebe vyvalí něco prostě agresivního... a potom už jenom hvízdne dveřmi a zavře se“ (chlapec romského původu přišel do rodiny v 1,5 roce).

V době dospívání se zhoršilo i chování dcery pěstounky paní MF: „**S nástupem puberty začala nějakým způsobem víc vybočovat**, začala se vzbližet v negativních projevech kamarádů a kamarádek, začala obdivovat starší spolužáky nebo partu z vesnice, začala chodit nekontrolovaně ven nebo ze školy nepřišla... stalo se párkrát, že **přišla až v noci** a potom jsme to s ní už museli nějak řešit... to bylo v 6. třídě, 12 let jí bylo... nebylo možno se s ní domluvit. Nefungovalo vůbec nic, začala kouřit a už to ani neschovávala, říkala – to je moje součást, s tím nic nenaděláte –, stavěla se na odpor úplně otevřeně... nic nepomáhalo a **nakonec jsme jí museli dát do diagnostického ústavu...** Když se vrátila zpátky, tak měsíc nebo dva sekala dobrotu a pak to zase začalo nabírat nový obrátky, až jsme to po půl roce nevydrželi a podali žádost o ústavní výchovu... i když ten výchovný ústav není řešení, je to řešení pro nás jako pro rodinu, **abychom se nesložili**“ (děvče romského původu přišlo do rodiny ve 2,5 letech).

V době dospívání se rozvinuly i problémy v chování adoptivní dcery paní LP: „Začalo to po 13. roce, kdy **občas nepřišla domů** a hledali jsme jí po Praze... pak to bylo čím dál častější, že kouřila a takový věci, pravděpodobně i marihuanu a tak, a pak teda střídala ty kluky, ale do 18 let ještě jakž takž bydlela doma... V 18 letech se pak definitivně odstěhovala k jednomu chlapci... když bydlela s tím klukem, co fetoval, tak pak **odešla ze školy** a začala pracovat v barech... Byla tehdy prostě strašná, **mezitím ještě udělala dluhy**, strašný dluhy, který jsme pak vždycky zaplatili, pak už radši ne... měli jsme strach, aby nepřišli exekutoři“ (dítě přišlo do rodiny v 1 roce). Problémy v chování narůstaly v době dospívání i u adoptivní dcery paní BC: „Puberta probíhá katastrofálně... začala kouřit, myslela si najednou, že ji držíme příliš zkrátka, že ostatní děti můžou tam a tam, můžou se vracet v tolik a tolik hodin, ona že ne, takže to byly, nebo ještě jsou, boje... teď vlastně jezdí do školy, samozřejmě jezdí sama a tak škola třeba skončí ve 2 hodiny a ona přijede domů klidně v osm... a my nemůžeme nic dělat... Ona v podstatě má dojem, že tím, jak vyšla základní školu, že je dospělá a **že si může dělat, co chce**, může bez problémů kouřit, **může kouřit marihuanu**, může chodit do nočních klubů a **my si s ní momentálně nevíme rady...**“ (děvče romského původu přišlo do rodiny ve 4 letech).

Dospívání probíhalo dramaticky také u syna pěstounky paní BCH, i když chlapec byl hyperaktivní a obtížně zvladatelný již v předškolním věku: „My jsme se rozešli (s manželem) a bohužel zrovna se to trefilo do začátku E. puberty a tam od těch 11 let začaly opravdu velké problémy s ním... a ve 14 letech po mém dlouhém a zoufalém hledání šel normálně na předběžné opatření přes diagnosták... **Okolo toho 14. roku se to v podstatě vybrotilo**, dostával se do stresu kvůli škole, kam v podstatě nechtěl chodit, nezvládal to... **došlo tam k nějaký agresí...** rozflákal nějaký skříně, dveře, obrazy, takže pak šel do Opařan... Za pár týdnů došlo k jediný velký agresí vůči K. (nevlastní bratr), kdy se šíleně servali... v tu chvíli **bulákal, že příště vezme nůž a že nás všechny zabije** a takovýhle věci...“ (chlapec romského původu přišel do rodiny ve 4,5 letech).

S přijatým synem měla čím dál větší problémy i pěstounka paní MF: „*No, to mi ukrad to první zlato, to už na podzim, to ukrad to zlato, prodal si ho... potom to takhle průběžně zvyšoval, pak mi ukrad těch 50 tisíc... On kdyby si aspoň něco koupil, ale on to probázel do automatů, jezdili taxíkem na zábavy, jel si do Prahy s klukama a takhle... No, on za tohle dostal podmínku... Měla jsem ho furt doma, chodil do nějaký školy a mezitím mi vždycky zmizely 2 tisíce nebo co jsem doma měla... on mi to vždycky vykrad, to jsem mohla mít schovaný... Spíš to bylo kvůli tomu chlastu a kvůli tomu, že jel na zábavu... Když jsem mu to nechtěla dát, tak mě zmlátil... On bral i věci, třeba dvakrát prodal monitor do bazaru, foťák, přehrávač... Potom už nechodil ani do žádný školy, takže potom už nebral žádný peníze, takže byl doma, to jsem mu musela dávat na ty cigára a na ty hospody...“ (chlapec romského původu přišel do rodiny ve 3 letech z dětského domova).*

Bilance náhradního rodičovství může být vzhledem k závažným problémům v chování přijatého dítěte leckdy **negativní**. Pěstounka paní KM se cítila bezmocná: „*Ty začátky byly těžký... taková ta bezmoc z toho, že nemůžeš nic dělat...“* Pro pěstounku paní VM bylo nejhorší, „... že je naprosto nezvladatelný, nic na něj neplatí“. Pocit bezmocnosti měla i pěstounka paní KL: „*Já jsem si říkala, jak je to možný, já mám v podstatě i vzdělání na to, že já mám takový neúspěchy s tím J., protože to byly obrovský neúspěchy, jako když vám dítě třeba řekne ‚krávo‘ a někdo to slyší, to není moc příjemný... Když jsme byli na letním soustředění pěstounských rodin, J. tam byl opravdu nejhorší...“* Zoufalá byla i osvojitelka paní ECH: „*Já nemít to další dítě, tak věřím, že jsem skončila někde na psychiatrii, protože já už jsem věřila, že to dělám blbě. Už jsem jenom koukala, protože jsem fakt nevěděla co.*“ Přičítala vinu sobě a nevěděla, co má dělat.

Pocit marnosti má i pěstounka paní BJ: „*Já nevím, teď je takový období, kdy to člověk jako vzdal... On přestal chodit do školy, na tu praxi nechodil... on si našel partičku, trávičku a takový... člověk se jim snaží pomáhat ve všem, ale mám teď pocit, že je to k ničemu... máte radost, když vidíte, jak jim to jde, ale pak přijde puberta a je to jako když to spláchnete do záchodu... že tady ty děti jenom koukají, kde jako čeho využít nebo koho podvést.*“ Se zklamáním se musela vyrovnávat i osvojitelka paní JT: „*Člověk si na to musí zvyknout, že to souvisí s těma poruchama a je to tak, že ho to emocionálně vysává a zklamává ho to... že je tady table propast, kterou ty děti mají a tu neschopnost vlastně toho citu, že ty děti neumí přijímat tu zodpovědnost, je jim to jakoby jedno...“* A náhradní rodič s tím nemůže nic dělat.

Stresující byla leckdy i skutečnost, že se ostatní členové rodiny od problematického dítěte distancovali. Jak říká paní BCH: „*Byla jsem na to sama, protože manžel ho začal čím dál víc odmítat, v podstatě to nebyla úplně jeho vina, kdyby to bylo výchovně normální dítě, tak by se to asi sklevalo, ale tam potom vznikala šílená antipatie a já jsem dělala ten nárazník.*“

Shrnutí kapitoly: Problémy v chování, leckdy i závažného charakteru, jsou u dětí v náhradních rodinách dost časté. Náhradní rodiče si všímají různých aspektů problematického chování. Někteří z nich jsou přesvědčeni, že jde o důsledek neschopnosti vcítění, absence soucitu a lhostejnosti k výtkám. Problémy v chování se často projevují bezohledností k jiným lidem, neschopností respektovat základní pravidla a podřídit se požadavkům autority. Snadné navození afektu vzteku zvyšuje riziko agresivní reakce, přijaté děti se nedovedou ovládat, snadno reagují zkratkově. Častým problémem, kte-

rý musí náhradní rodiče řešit, je lhaní a krádeže, které jsou jedním z projevů zvýšené koncentrace na vlastní uspokojení. Problémy v chování se v době dospívání někdy stávají natolik neúnosné, že je náhradní rodiče nejsou schopni zvládnout, a tak je jediným řešením umístění dítěte do výchovného ústavu. Vzhledem k tomu se mohou cítit neschopnými vychovateli a mohou si myslet, že selhali. Je třeba vzít v úvahu, že každé přijaté dítě nelze vychovat tak, aby bylo schopné plnit všechna očekávání. Jejich dispoziční vybavení i vliv počátečních, často negativních zkušeností může být tak znevýhodňující, že je nelze výchovně zvládnout. Mnohé signály budoucího nepříznivého osobnostního vývoje mohou být zřejmé již v raném věku, ale vždycky tomu tak být nemusí. Míru úspěšnosti náhradního rodičovství je nutné posuzovat méně přísně, což by měli pěstouni i osvojitelé vědět hned na začátku, i když je pravda, že v této době nejsou ochotni akceptovat, že výchovu přijatého dítěte nebude možné zvládnout.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče potřebují vědět, proč se přijaté dítě chová určitým, mnohdy problematickým způsobem. Potřebují vědět, které projevy jsou důsledkem negativní zkušenosti z raného dětství a co vyplývá z jeho vrozených dispozic. Potřebují vědět, jak mají s dítětem zacházet a jaké výchovné prostředky jsou vhodné. Rodiče potřebují podporu odborníka i pro sebe, aby se zbytečně netrápili pocitem vlastního selhání a neúspěšnosti. Podpora odborníka může sloužit i jako prevence rozvoje stresu a naučené bezmocnosti.

Vrácené děti

Problematické chování dětí přijatých do pěstounské rodiny, zejména těch starších, bývá dost často příčinou jejich odmítnutí. Zahraniční studie uvádějí vysoké procento dětí, které jsou přesouvány z jedné pěstounské rodiny do druhé. Jejich počet se pohybuje od 20 do 50 % (Chamberlain et al., 2006; Rushton a Minnis, 2008). Ward a Skuse zjistili (2001), že v prvním roce po příchodu do nové rodiny v ní zůstává jen polovina dětí. Riziko odmítnutí je nejvyšší v prvních 6 měsících a je přímo úměrné nárůstu věku dítěte v době příchodu do rodiny (James, 2004; James et al., 2004; Oosterman et al., 2007). Jak uvádí Jamesová (2004) i Leathersová (2006), problémy v chování jsou častým důvodem přemístění dítěte do další náhradní rodiny. Tento fakt není nijak udivující, protože opakované a neefektivní řešení různých problémů v chování pěstouny vyčerpává a přispívá k nárůstu jejich pocitů stresu i marnosti takové snahy. K nárůstu rizika odmítnutí dítěte přispívá i negativní působení biologických rodičů a jejich zasahování do chodu náhradní rodiny (Oosterman et al., 2007).

Newton a jeho spolupracovníci (2000) zjistili, že problematické chování není jen signálem rizika budoucího selhání v náhradní rodině, ale i důsledkem opakované změny prostředí. Je jisté, že opakované selhání a následující přesun ovlivní dítě negativně, takže se riziko dalšího adaptačního neúspěchu zvyšuje. Tak tomu bývá především u chlapců. Dítě nikomu nevěří a nedokáže s nikým navázat hlubší vztah, protože stejně očekává jen další odmítnutí. MacDonaldová a Turner (2005) připomínají, že nárůst problémů v chování může být obrannou reakcí dítěte, které se musí vyrovnat s nepřijetím. K závažnému nárůstu problémů dochází, pokud dítě změní náhradní rodinu alespoň pětkrát (James, 2004).

Míra úspěšnosti výchovy v náhradní rodině závisí podle Sinclaira a Wilsonové (2003) na dítěti samotném, na náhradních rodičích a na jejich interakci. Různé děti mohou být pro různé náhradní rodiče nesterpně zatěžující a někdy nejde jen o objektivně měřitelnou zátěž, ale i o osobní sympatie, které tak snadno měřitelné nejsou. Z tohoto pohledu se mohou lišit názory pěstounů, jejich přijatých dětí i odborníků, kteří se řešením situace zabývají.

České a moravské pěstounské rodiny nemají na rozdíl od rodin zahraničních ve zvyku problematické děti vracet. To je pro přijaté děti výhodné, protože jakákoli změna by zvýšila riziko jejich dalšího selhání. Pokud rodina dítě vrátí, tak se k takovému řešení rozhodne většinou relativně brzy, obvykle do 1 roku od jejich přijetí. Vrácené děti byly v 11 náhradních rodinách zkoumané skupiny a důvodem k rezignaci dřívějších pěstounů či osvojitelů na jejich další setrvávání v rodině byly v 54,5% problémy v chování, ve 36,3% mentální postižení a v 1 případě není důvod známý. Tyto děti měly problémy v chování i v nové náhradní rodině, což bylo možné předpokládat.

Samy vrácené děti nepovažovaly vždycky život v náhradní rodině, ze které byly vráceny, za tak špatný, jen část z nich (17%) uvádí, že zde měly závažné problémy. Některé z nich byly v této rodině nešťastné, ale jiné litují, že musely z rodiny odejít (Unrau, 2007). Pochopit, proč bylo určité umístění tak neúspěšné, je důležité i pro další práci s rodinou i dítětem.

Je samozřejmé, že u vrácených dětí dochází k nárůstu nedůvěry k okolí a tudíž i k obtížnějšímu přijetí nových pěstounů a podřízení jejich výchovným požadavkům. Jak říká pěstounka paní GL: *„My jsme do toho šli s takovou odhodlaností, prostě tohle nějak zvládat, ale takový ty první problémy byly v tom soužití nebo v tom, co vylejzalo na povrch, že ony ty traumata byly jako strašlivý, kterými oni prošli... Oni o té situaci nemluvili, na jakýkoli dotaz nereagovali a opravdu byli úplně zapouzdřený a jediné se to uvolňovalo nějakýma výbuchama... Pak mi Š. řekl, že když je budeme chtít dát pryč, tak ať je dáme... oni byli zaměřeni na svět hraček, oni prostě ty lidi úplně vytěsňovali... Oni asi půl roku nám říkali teta a strejda... V. šel strašně do agrese... pochopitelně člověk s nima jednal úplně normálně a občas na ně zvýšil hlas a to on prostě vzal tašku a začal mě mlátit a kopat.“*

V případě vrácených dětí je důležitá prevence nebo alespoň snaha o snížení rizika nezvládnutí dítěte, které je nějak problematické. Takové děti mají určitou šanci ve zkušených rodinách, které si nedělají iluze a vědí, jaké problémy budou muset řešit.

10. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztahy přijatých dětí s nevlastními sourozenci

Vztahy mezi nevlastními sourozenci bývají různé, může dojít k postupnému vytvoření silné citové vazby spojené se vzájemnou podporou, ale i k nárůstu žárlivosti, rivality a někdy i ubližování. Je samozřejmé důležité, v jakém věku přišlo dítě do rodiny, kolikáté je v pořadí, jaké místo v sourozenecké skupině zaujímá a zda jsou jeho nevlastní sourozenci mladší nebo starší.

Děti, které byly adoptovány, přišly do rodiny většinou v raném věku. Někdy rodina měla své vlastní děti, jindy ne a vztahy mezi nevlastními sourozenci bývají různé. Osvojitelka paní MT si myslí, že osvojené děti mají s jejími biologickými potomky dobrý vztah: „*Jako myslím si, že jak spolu vyrůstají, tak spolu mají opravdu ten vztah takovej hodně zdravěj, jako v jistý době byla hodně velká rivalita, ale tím, jak spolu vyrůstají od malinka, tak si umí věci vyjasnit, určitě je to jak o rivalitě, tak o vzájemným přijetí a akceptaci...*“ Dobrý vztah mají dle názoru paní MM i její osvojené dcery: „*Ony k sobě měly dobrý vztah... ve vypjatých chvílích o sebe pečují, ale jsou schopné se strašně pohádat...*“

Osvojitelka paní MCH **sourozenecké vztahy** přijatých dětí **za tak harmonické nepovažuje**: „*Když přišla K., tak to byla šílená žárlivost, až jednou i kudlu na ní vytáhla... Nemuselo se nic odehrávat, to prostě stačila nějaká blbost, že se na tu malou někdo dyl podíval nebo že jí dal první něco... To nemělo nikdy žádný důvod... Já jsem jí musela furt hlídat, každou chvíli jí nějak ublížila, byla na ní fakt hnusná a trvalo to opravdu léta... Třeba i teď o ní říká, že je hnusná.*“ Děvčeti bylo 5 let, když do rodiny přišlo mladší děvče. Vztahy mezi nevlastními sestrami skutečně nejsou příliš dobré (viz další text).

Se **sourozeneckou rivalitou** se setkala i osvojitelka paní JZ: „*Když přišel V. do rodiny, tak E. začala žárlit, protože zjistila, že se bude muset o mě s bráchou dělit... schválně mě neposlouchala v různých situacích, třeba u tobo oblíkání, nebo mu nechtěla půjčovat hračky... ale jinak ty děti spolu začaly komunikovat relativně dobře... V tomhle období byla nejtěžší ta výchova, do té doby byla E. bezproblémová.*“ Děvčeti byly 3 roky, když rodina přijala další dítě, jejího nevlastního, o rok mladšího bratra. S nepřijetím sourozence starší dcerou se musela vypořádat i osvojitelka paní ECH: „*Ona se na něm (nevlastním bratrovi) teda jeden čas vyběhla... Ona šla k němu a majzla ho... My je vlastně nemůžeme prakticky nechat spolu doma.*“ Děvčeti byly 4 roky, když do rodiny přišel její mladší nevlastní bratr. V obou případech starší děti předškolního věku žárlily na mladší, později přijaté sourozence a trestaly je za to, že je připravují o pozornost matky. Jejich reakce jsou možná o něco bouřlivější, než s jakými se lze setkat u biologických sourozenců, ale je možné i to, že adoptivní matky projevy sourozenecké žárlivosti intenzivněji prožívají. Na příchod nevlastního sourozence reagovala negativně i adoptovaná dcera paní BJ: „*No, ono se jí to nelíbilo hrozně, když jsme si vzali toho L., to jí hrozně vadilo... Ale jak ona je taková uzavřená a nic nám neřekne, tak jsme se to dozvěděli až po letech, že jí to hrozně vadilo.*“ V tomto případě nešlo o změnu v chování, ale děvče prožívalo příchod nevlastního bratra jako něco nepříjemného a ohrožujícího. V té době jí bylo 6 let a v rodině byla relativně krátce, od svých 4,5 let. I ona se zřejmě cítila ohrožená.

Reakce přijatého dítěte může být bouřlivá i když se osvojitelům narodí vlastní potomek. Osvojitelka paní LP si vzpomíná, jak reagovala její adoptivní dcera: „*Když A. byly 4 roky, tak se nám narodilo dítě a už toho bylo na ni moc. Ona potřebovala tak 300% pozornosti, ale muselo se to dělit na čtyři díly, takže jí to bylo málo a ona byla agresivní jak na ty sourozence, tak na mě... Když jsme se s ní chvíli nebavili, tak začala házet hračky nebo se na ulici zastavila a odmítala jít dál... nebo když jsem kojila, tak mi rvala dítě z klína.*“ Děvče přišlo do rodiny, kde již byly 2 děti, v 16 měsících.

Někdy jde jen o **dočasný odpor**, který se později upraví. Jak říká osvojitelka paní VM: „K. (nevlastní sestra) už *dobrý, ale měla období žárlivosti a vzteku... Ale teď je její láska, její velký bratr, mlátí ho strašným způsobem, on je brozně hodný.*“ Děvče je biologickou dcerou rodičů, nevlastní bratr přišel do rodiny, když jí byly 3 roky. Vztahy mezi sourozenci se upravily i v rodině osvojitelky paní LZ: „*Ta žárlivost se u něj neprojevovala prvních půl roku... ten osmý měsíc, když se začala plazit, tak to začala být konkurencí... Já si myslím, že se to projevuje jako boj o pozornost... Bylo to náročné období, než to jako skousnul... pak už to bylo dobré, pak už mu byla partnerem a už jsem nemusela zasahovat.*“ Starší chlapec, jemuž byly v té době 3 roky, nakonec nevlastní sestru přijal.

Vzhledem k tomu, že přijaté dítě leckdy vyžaduje více pozornosti, vlastní **biologické dítě**, které je starší a bezproblémové, **se může cítit přehlížené**, i když svoje pocity nemusí v dětství dávat najevo. Tak tomu bylo i v případě vlastního syna osvojitelky paní BC: „*Se synem, to mi pak řekl, teda nikdy nedával najevo, že by žárlil nebo že by se mu něco nelíbilo, ale když už byl potom velký, tak mi říkal, že mu někdy bylo líto, že jsem se s ním chvílku neučila... byla to trochu výčitka, že jsem na něj neměla čas... Já si myslím, že oni se spolu dokážou zasmát, ale že jsou úplně někde jinde, protože syn je dost introvertní, je to takový studijní typ... oni se teď nějak mýjejí, protože každý má úplně jiné zájmy.*“ Nevlastní dcera přišla do rodiny ve 4 letech, kdy jejich vlastnímu synovi byly také 4 roky.

Na příchod nevlastního sourozence **mohou jednotlivé děti reagovat rozdílně**. Jak říká pěstounka paní ML, která ke svým 3 dětem přijala jedno nevlastní: „*Začali jsme vnímat, jak na to jednotliví sourozenci reagují různým způsobem, s kým si jakoby rozumí lépe a s kým hůř... Já myslím, že ty naše děti se s tím furt různě perou a každý je na tom nějak jinak. Já mám třeba pocit, že nejmladší A. je v tom vztahu ke K. nejpřirozenější, protože jsou na podobný mentální úrovni... Ti dva starší sourozenci jsou spíš takoví, že ji pozorují a snaží se zdůraznit věci, který jim vadí a snaží se nás jako rodiče upozornit, že K. upřednostňujeme a že jsme na ni moc měkký... Mají tendenci to zveličovat, mají pocit takový nespravedlnosti.*“ Rodina přijala 10leté děvče, které vyžadovalo více pozornosti a jiný přístup, což starším dětem vadilo.

Různé vztahy jsou i mezi sourozenci v pěstounských rodinách. Bývají složitější, protože je zde leckdy víc dětí. Někdy se vlastní biologické děti na příchod dalšího sourozence těší, ale později jejich nadšení opadne. Tak tomu bylo i v rodině pěstounky paní AH: „*Děti o tom věděly už od začátku... děti strašně chtěly a brozně se těšily a byly úplně nadšený. Ted už to nadšení není takový. Tak jako je, prostě jako sourozenec, občas se nemusí a občas se milují, to je různý, ale ten začátek byl dobrý.*“ Nejmladší chlapec přišel do rodiny ve 4 letech, v té době bylo jeho nevlastním sourozencům 11 a 8 let.

Přijetí sourozeneckou skupinou vždycky závisí **na osobnosti dítěte a jeho chování**. Pěstounka paní KG vypráví o jedné ze svých nevlastní dcer: „*T. byla naše strašně milovaná, my jsme jí všichni měli brozně rádi a ona byla taková, jako v tom světě ztracená... T. má každéj rád. Ona je nekonfliktní, nedráždí, je taková trošku infantilní, milujou ji mladší i starší děti, s ní je prostě příjemný být.*“ Děvče je klidné a přátelské, a proto nemá s ostatními sourozenci problémy.

Život s nevlastním sourozencem může pro ostatní děti představovat zátěž, i když jej na počátku akceptovaly pozitivně. Jak říká pěstounka paní SP: „*V té době hostitelský péče to bylo prima, ale v momentě, kdy u nás trávil dva týdny, tak už to bylo trošičku cítit, jako že si bere až moc tvj pozornosti... D. ho má moc rád, to jsou nejlepší kámoši, ale T. po 3 měsících, co u nás zůstal, tak má doslova nenávisť k němu. Paní učitelka si mě zavolala, že T. plakal na chodbě a říkal mi, že až já přijdu domů, tak mi máma s tátou zase řeknou, abych mu pomohl a já už ho mám plný zuby... I když si ho T. původně vybral, tak je mezi nima velká rivalita...*“ Chlapec přišel do rodiny v 10 letech, byly zde již 2 vlastní děti pěstounů a jedna adoptovaná dívka. Jeho nevlastní bratr, který s ním má nyní největší potíže, je stejně starý a jeho problém pravděpodobně spočívá v tom, že se od něj příliš vyžaduje.

Rušivé a nepříjemné chování může sourozenecký vztah ovlivnit negativně, i když se děti na nového sourozence nejdřív těšily. To, co dokážou pochopit dospělí, je jen velmi těžko přijatelné pro dítě. Podle pěstouna pana RP: „*Největší šok bylo asi pro J. (jejich biologické dítě), že je tam napařád, že budou jako sestřičky, že se budou prostě kamarádit a povídat a tak, ale to nějak nešlo, protože P. je taková živější a prostě nerespektovala minimální soukromí, který J. chtěla mít. Večer jí nenechala usnout a ráno jí budila...*“ Jejich dceři bylo v té době 8 let a byla zvyklá na dva o mnoho let starší bratry, kteří ji v ničem nerušili ani neomezovali. Vzhledem k tomu, že jde o klidné dítě s větší potřebou soukromí, byla pro ni přítomnost hyperaktivní a obtížně zvladatelné nevlastní sestry silnou zátěží.

Pokud do sourozenecké skupiny přijde starší dítě, není jeho přijetí vždycky snadné, zejména když se nedokáže chovat přiměřeně. Tak tomu bylo i v případě devítiletého chlapce přijatého pěstounskou rodinou paní KG: „*Ta adaptační fáze byla strašně náročná, ale myslím si, že i pro toho J., že to bylo jakoby na zvykání si nás... ty děti, který žijou v naší rodině, byly vůči němu strašně vstřícný, ale potom už udělaly partu a odtáhly se od něj. Tak to bylo velmi jako náročný vychovatelský, ale pak se to začalo už zvolna zlepšovat. Víím, že mu T. jednou říkala, v takový lásce mu říkala – víš, J., to u nás vždycky tak chodí, vždycky když přijde někdo nový, tak my jsme tak týden, 14 dní na něj hodný, ale pak když už vííme, jaký on je doopravdy, tak my začneme být na něj hnusný, ale to je proto, že my ho tím jako vychováváme...*“ Jak říká jedna z pěstounek, ona si to už děcka mezi sebou vyříkají.

Vztahy mezi sourozenci mohou být narušovány nepříjemným chováním jednoho z nich i v pozdější době. Jak říká pěstounka paní MF: „*Oni si nesesdli, ten P. ji párkrát okrad, tak už na něj začala mít vztek... Já jsem jí říkala, vždyt víš, že krade... Ona to řekla ostatním, s téma jsem měla peklo, protože ony furt chtěly, abych toho P. vyhodila, takže pokaždý to chodily nahlašovat na policii, když mi něco ukrad nebo když mě zmlátil...*“ Jen těžko lze očekávat, že by podobné chování bylo ostatními dětmi akceptováno. Problémy ve vztazích mezi některými sourozenci přetrvávají i v rodině paní KT: „*On se stydí za P. (nevlastní bratr), že je postižený, a zároveň mu asi i trošku závidí... P. si každého snadno získá a on tohle neumí. On je takový ježek, je strašně těžké se k němu dostat...*“ V rodině je víc dětí, ale problémy jsou jen ve vztazích těchto dvou nevlastních bratrů.

Někdy určitou dobu trvalo, než **se vztahy mezi sourozenci stabilizovaly**, ale nakonec byly alespoň přijatelné. Jak říká pěstounka paní BCH: „*Ty vztahy se sourozcema tam vznikly, jakoby ty tři biologický plus on opravdu vytvořili tu smečku, to se mi teda splnilo... tam ty sourozenecký vztahy jsou, přestože si s ním naše děti biologický jako teda užily.*“ Chlapec přišel do rodiny, když mu bylo 4,5 roku, a byly zde již 3 děti, 2 byly starší a 1 mladší. Vztahy mezi sourozenci se stabilizovaly i v rodině pěstounky paní HB: „*On v podstatě zapadl hodně rychle, já bych řekla tak do toho roka.*“ Chlapec přišel do rodiny, kde již byly 2 starší děti, v 1 roce. A problémy nebyly ani se vztahem vlastního a přijatého syna pěstounky paní MH: „*Ten vztah se vyvíjel dýl, a teď je to úplně nejlepší, teď jsou bratři jak se patří, ale úplně automatický to nebylo.*“ Přijatý chlapec přišel ve 4,5 letech, jejich biologický syn byl v té době již dospělý (19 let). Žádné problémy ve vztazích svých přijatých dcer nepozoruje pěstounka paní IC, i když na počátku bylo mnoho problémů: „*Myslím si, že je to strašně super, že se to srovnalo a dneska ty holky mají k sobě blízko.*“ Stabilizace sourozeneckých vztahů není samozřejmá a záleží na mnoha faktorech, zda k ní nakonec dojde.

Shrnutí kapitoly: Jak je zřejmé z rozhovorů s pěstouny a osvojiteli, vztahy mezi nevlastními sourozenci mohou být různé a i když se mohou postupně stabilizovat, představují jeden z možných zdrojů konfliktů. Vzhledem k tomu je při rozhodování o přijetí dalšího dítěte nutné vzít v úvahu počet zde žijících dětí, jejich věk i osobnostní vlastnosti, aby nedocházelo ke zbytečným rozporům. Žárlivost na nově příchozího jedince je celkem běžná, děti tak reagují i na narození biologického sourozence. Nutnost věnovat mu více pozornosti a větší péči mohou další děti prožívat jako nespravedlnost a ohrožení. Pokud se nějaké dítě chová nepříjemně a bezohledně, jen těžko může být ostatními pozitivně akceptováno. Problémy v chování tudíž představují závažný zdroj stresu nejenom pro náhradní rodiče, ale i pro nevlastní sourozence.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče potřebují být informováni o možných dopadech přijetí dítěte do rodiny a jeho vlivu na jejich biologické děti, resp. na děti, které již v rodině jsou, protože i pro ně může být tak zásadní změna zátěží. V průběhu adaptační fáze a mnohdy i později potřebují mít kontakt na odborníka, s nímž by se mohli poradit, jak se k jednotlivým dětem chovat a jak řešit případné problémy v jejich vztazích.

11. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztah prarodičů k přijatému dítěti

Prarodiče mohou k přijatému dítěti zaujmout různý postoj, který se může lišit v závislosti na tom, zda rodina má vlastní děti, nebo ne. Pokud je důvodem přijetí nevlastního dítěte nemožnost mít biologické potomstvo, bývají reakce prarodičů tolerantnější. Rozdílný postoj zaujímají prarodiče i k postiženým dětem, výjimku tvoří křesťanské rodiny, které podobný čin chápou jako projev milosrdenství. Pokud prarodiče nevlastní dítě z nějakého důvodu nepřijímají, může jít o nepříjemnou komplikaci (Čech a Králová, 2013).

Většina osvojitelů se **nesetkala s odmítnutím přijatého dítěte prarodiči**. Tak tomu bylo např. v rodině osvojitelky paní MT: „*Jako v manželově rodině to bylo takový naprostý přijetí, ta rodina je křesťansky hodně ukotvená, takže tam ta naše motivace jim*

byla pochopitelná... a ze strany její rodiny to bylo totéž.“ Osvojené dítě přijala i rodina paní JV: „Širší rodina ji přijala velmi dobře, počínaje její maminkou... tatínek, jako E. dědeček, ji velmi krásně přijal a velmi se jí věnoval...“ Také osvojitelka paní MM si myslí, že její rodina s přijetím dítěte žádné problémy neměla: „**Ze strany příbuzných to bylo v pohodě** anebo to zvládli a nedali to na sobě znát.“ Větší problémy neměla ani osvojitelka paní LZ, i když u matky jejího manžela byl zřejmý určitý odstup: „**Výborný přijetí, i když já si myslím, že manželova matka, ta s tím má možná problém...** trochu cítím takový to jako kdybychom ty děti měli pořád půjčený... ona je pořád bere jako příchodí odněkud... ona si to asi nepřipouští, ale myslím si, že ten vztah tam prostě není.“

Naopak osvojitelka paní MV **problémy s postojem rodičů manžela** měla: „*Moje máma byla ráda, ale manželovi rodiče, si myslím, že rádi nebyli... No, já si myslím, že ho hodně ovlivnili... no ta brzda je jeho máma, protože ta do něj vlastně hučí, že to jsou cizí děti... Jeho máma je nebrala a nebere je dotedka a nebrala je od začátku.*“ Manželství se rozpadlo, možná i zčásti v důsledku nepřijetí adoptovaných dětí prarodiči. Osvojené děti nepřijali ani prarodiče osvojitelky paní IN: „**Manželova maminka je nepřijala tak, jak by měla, ale my jsme to skousli. Je to tak, jak to je a hotovo.**“ Vesměš šlo o odstup rodičů manžela, tj. adoptivního otce, prarodiče ze strany matky takové problémy neměli.

Postoje prarodičů k dětem přijatým do pěstounské péče byly rezervovanější. V tomto případě **zaujímaly odmítavý postoj i matky pěstounek.** Matka pěstounky paní AH měla s přijetím nevlastního dítěte problém, ale postupně se s ním vyrovnala, a do určité míry ho měla i ona sama: „*Když tady byla poprvý moje maminka, tak to mě dostalo, protože si to asi taky potřebovala zpracovat a jako brozdně dávala najevo, že je úplně jiný, než byli všichni z naší rodiny, a že není vlastně tak hezký, a to byly úplně moje pocity... pamatuju se, že jsem si to trochu i obřečela, ale paradoxně si tohle mamka jakoby odžila a teď P. přijímá úplně úžasně... Protože pro mě je to furt boj, přijímat ho takovýho, jaký je... Mám pocit, že P. reaguje mnohem líp na tatínka... Můj problém je, že mám očekávání, že mi P. bude vděčný nebo že mi to bude vracet, neříkám, že nevrací, ale ne v takový míře, jak bych si představovala nebo jak to bylo s holčičkami... Já vnímám posun v tom, že patřím do jeho světa, ale rozhodně přetrvává to, že na tatínka reaguje mnohem vstřícněji než na maminku.*“ Rodina má 2 vlastní bezproblémové děti a 1 přijaté, které problematické je.

Reakce prarodičů nebyly příliš pozitivní ani v pěstounské rodině pana FR, zcela jednoznačný nebyl ani jeho vlastní postoj: „**Třeba s prarodičema, tam to nefungovalo...** nebyla tam nějaká hořkost z naší strany, ani od jednoho, že bychom jim vyčítali, že nám nehlídají... ti prarodiče na to prostě nebyli... **I pro mě to bylo náročné,** já jsem si k ní musel ze začátku bledat vztah... cítil jsem rozdíl mezi vlastním dítětem a přijatým... to byl můj boj na mnoho let... měl jsem s tím velký problémy.“ Rodina má 3 vlastní děti a 1 přijaté. Určitý odstup zaujímaly i matky pěstounů manželů K. Jak říká paní EL: „**Babičky** byly hodně překvapené, nechtěly tomu věřit, ani **to neskously...** cítily tam nějaký ohrožení... je tam pořád určitá rezervovanost, která už asi zůstane.“ Rodina má 2 vlastní a 2 přijaté děti. Jednoznačně odmítavě reagovala matka pěstounky paní P. Jak říká pěstoun pan RP: „**My máme teda problém v rodině, ze strany maminky manželky, ta to nepochopila doted** a těžko se s tím vyrovnáváme, uvidíme, jestli se to časem nějak obrousí, zatím se to teda moc nedaří.“ Rodina má 3 vlastní děti a 1 přijaté.

Prarodiče leckdy příliš nechápali důvod k přijetí postiženého dítěte. Jak říká pěstounka paní NL: „*No, naši nedokázali pochopit, jak si někdo může vzít mentálně postižené dítě, tak tam bylo naprostý nepochopení a dávali nám to jako dost najevo...*“ Rodina má 2 vlastní a 8 přijatých dětí, 3 z nich jsou mentálně postižené.

Některé babičky přijaly nevlastní dítě dobře, i když k tomu měly různé důvody. Pěstounka paní SP říká: „*Manželova maminka N. přijala dobře hned ze začátku, já jsem jí pak šla projevít vděk, že jsem ráda, že to takhle vzala a ona řekla – hele a co mám dělat, nechci o vás přijít, a tak to respektuju.*“ Rodina má 2 vlastní a 2 přijaté děti. Pozitivní reakcí babičky byla příjemně překvapena i pěstounka paní ML: „*Babička nám pomáhala... čekali jsme, že tam bude možná nepochopení rodičů od manžela, tak je úžasný, jak to přijali.*“ Rodina má 3 vlastní a 1 přijaté dítě. Reakce babiček byla přinejmenším na počátku pozitivní i v rodině pěstounky paní HB: „*Babičky ho přijaly bezvadně, ony opravdu fungovaly babičky dobře, ani nedělaly rozdíl. Snažily se prostě, aby nedělaly rozdíl a to okolí ho taky dobře přijalo. Bylo to malý roztomilý děčko, ale podvědomě jsem jako cejtla, no zatím to jde, ale jestli přijdou nějaký problémy, tak to asi tak růžový nebude... Teď s nástupem puberty přicházejí určitý problémy a ty babičky si s nima tolik nerozumí.*“ Rodina má 3 vlastní a 4 přijaté děti.

Shrnutí kapitoly: Prarodiče nebyvají vždycky z přijetí nevlastního vnoučete nadšeni, zejména pokud mají jejich děti vlastní potomstvo. Výjimkou jsou křesťanské rodiny, které tento akt chápou trochu jinak. Nevlastní vnouče odmítají častěji rodiče náhradního otce a jejich postoj může vést až k rozpadu manželství nebo k vrácení dítěte. I v případě, kdy je dítě prarodiči přijato celkem pozitivně, může dojít k narušení jejich vztahů později, v souvislosti s nárůstem problematického chování přijatého dítěte v době puberty.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče by potřebovali poradit, jak postupovat, když prarodiče přijaté dítě odmítají. Informace o možnosti narušení vztahů s prarodiči a dalším vhodném postupu by měly být součástí přípravných kurzů. Jde o další zdroj stresu, který je třeba minimalizovat.

12. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vztah přijatých dětí k jejich biologickým rodičům

Většina osvojených dětí přišla do náhradní rodiny v raném věku a svou biologickou rodinu vůbec nepoznala. Tyto děti vědí, že se svým adoptivním rodičům nenarodily, že byly přijaté, ale v určitém věku se o své biologické rodiče začínají zajímat. Chtějí vědět, jací to byli lidé, jak vypadali a jak žili, ale za svůj domov považují rodinu osvojitelů. Zájem o takové informace má i 14letá adoptivní dcera paní VZ: „*No, ona samozřejmě projevuje zájem, že by ráda věděla víc, ale vlastně teď jsme momentálně v takovém stadiu, že E. mi jasně a srozumitelně říká, že já jsem její maminka, akorát že by byla na tu maminku zvědavá, jak vypadala, ale že by s ní rozhodně nechtěla bydlet a nechtěla by k ní jít...*“ Do rodiny přišla v 5 měsících a vlastní rodiče vůbec nepoznala.

O své biologické rodiče projevil zájem i adoptivní syn paní BN: „*P. si je našel přes Facebook... tak jsem viděla, že ta maminka je Romka, ten táta s nima nebyl... on řekl, že je nebude kontaktovat, že mu stačí, že je viděl... jemu stačilo, že tu rodinu viděl a že o ní*

ví. “Chlapec přišel do rodiny v 1 roce, do té doby žil v kojeneckém ústavu. Podobným způsobem reagovala i nyní již dospělá adoptivní dcera paní BJ: „*Ona si jí vyhledala na tom Facebooku a říkala mi, že má asi ještě tři sestry a že jsou jako přes kopírák a že ta máma se jí vůbec neozvala... myslím, že na tu biologickou rodinu byla zvědavá, jak vypadají, ale že by se za nima chtěla rozjet, tak to ne.*“ Dítě přišlo do rodiny ve 4,5 letech.

O biologické rodiče se zajímal i adoptivní syn paní GL: „*Postupně v dospělosti si M. začal hledat rodiče, tak napsal do té Pošty pro tebe a našli maminku, ale skončilo to špatně, on si s tou rodinou vůbec nerozumí... Přišel za mnou, já jsem mu ukázala rozsudek, protože on byl osvojený, tak aby se měl aspoň čeho chytit... Mně se to zdálo pochopitelný, já bych asi taky chtěla vidět svoje vlastní rodiče...*“ Chlapec přišel do rodiny ve 2 měsících.

Stejný názor měla i paní MT a respektovala přání své adoptivní dcery vědět, kdo jsou její rodiče: „*Jak ty děti rostou a chtějí víc informací, tak to pro ni začalo být téma taky a já jsem po zralé úvaze vyhodnotila, že to zkusíme. Jako uvědomuju si, že to byl svým způsobem risk... ale bylo to téma, ke kterému se opakovaně vracela a říkala, že by chtěla vědět, jak její máma vypadá... Byl to asistovaný kontakt... Já myslím, že jí to hodně uklidnilo a musím říct, že i mě to hodně uklidnilo... Jak jsem poznala její maminku, tak některý věci, který vidím u H., tak mi najednou do toho rámce celý zapadají... H. maminka je jako velmi sympatická a asi hodná paní... Ona dostala nějaký fotky od maminky, dostala i fotky svých biologických sourozenců, občas si je prohlíží, mluvíme o tom... takže H. teď má informace, že když bude chtít, tak tu rodinu může znova vidět a je to tři čtvrtě roku a zatím jako nechtěla...*“ Dítě přišlo do rodiny ve 2,5 měsících. Ani tato dívka nenavázala se svou biologickou rodinou trvalejší vztah.

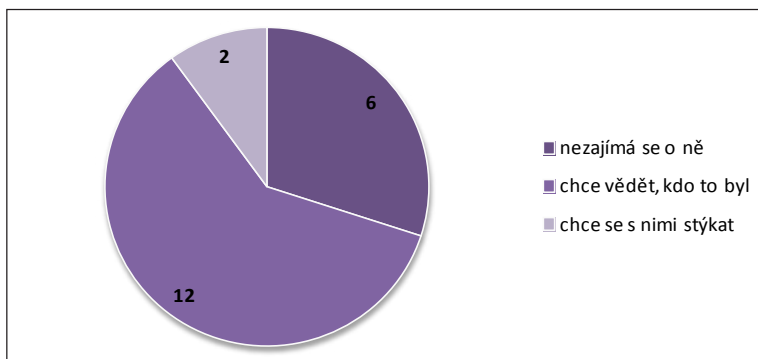
Děti, které se od adoptivních rodičů výrazněji liší, se mohou začít zajímat o biologickou matku relativně brzy. Adoptivní dcera paní DV se o biologickou matku začala zajímat už v předškolním věku: „*Už když jí bylo 5 let, tak se ptala, proč mě ta paní nechtěla... Když jí bylo 10 let, tak tohle jakoby utlo a přestala se na to ptát... Mezi 12. a 13. rokem se začala zajímat víc a my jsme jí museli začít vysvětlovat, že její máma brala drogy... Myslím si, že by tu mámu vidět chtěla, ale že po ní nebude zatím nějak intenzivně pátrat, protože ví, že by se asi nedozvěděla nic pěkného...*“ Dítě přišlo do rodiny v 1 měsíci. Podobně reagovala adoptivní dcera paní ZP: „*První úvahy o tom, kdo jsou vlastní rodiče, padaly tak kolem 6 let...*“ Dítě přišlo do rodiny v 8 měsících, předtím žilo v kojeneckém ústavu. Obě dívky jsou mulatky, takže o rozdílnosti jejich původu nebylo možné pochybovat.

Biologická matka může dítěti sloužit jako symbolické útočiště. Některé děti reagovaly na případné spory s náhradní matkou odmítáním jejich požadavků s tím, že „není jejich skutečná máma“. Tak tomu bylo v případě adoptivní dcery paní JT: „*My jsme prošli takovým fáze, kdy se u ní projevil takový ten vzdor a začala odmítovat. Začala mi říkat, že já jí nemám co říkat, že nejsem její máma.*“ A také v případě adoptivní dcery paní ZP: „*Při její mazanosti se z toho tak kolem 8 let stal předmět vydírání... když se jí něco nelíbilo, tak mi rekla – já budu myslet na tu svou první maminku, když mi tohle říkáš, a budu si jí představovat.*“

Problém s vlastní biologickou rodinou řešil relativně brzy i adoptivní syn paní LZ, i když k tomu měl jiné důvody: „*Při nástupu do školy začal vnímat bezdomovce... a říkal – mamí, ta paní, co se o mě nemohla postarat, tak já už vím, co ona je... ona je bezdomovkyně –, a vrací se k tomu hodně teď... Při průchodu centrem, kde je nejvíc bezdomovců, tak ho chytá*

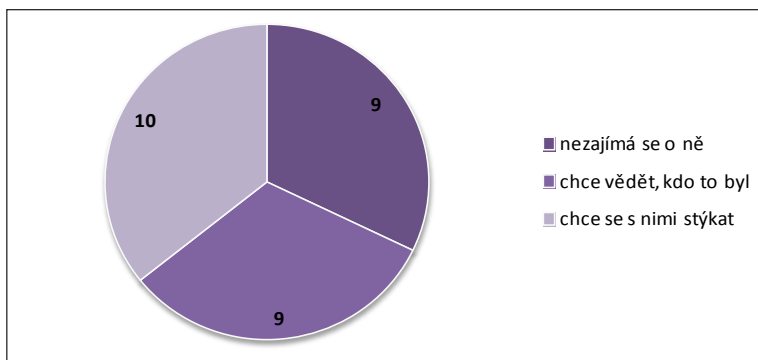
normálně panický záchvat z nich, že ho někdo vezme a odnese a že se občas na ně dívá... má problém přespávat někde jinde... Já myslím, že tam je **obava prostě z toho, že mu jako někdo ukradne tu rodinu.**“ Chlapec přišel do rodiny v 5 měsících a své biologické rodiče nezná.

Některé děti nechťejí o své původní rodině mluvit a **o své biologické rodiče se nezajímají.** Svě rodiče nechce poznat adoptivní dcera paní MCH: „**Ona je nechce poznat... a když K. (nevlastní sestru) objevila její biologická rodina, tak to začalo nanovo – ty jsi zrádkyně, ty máš tady rodinu, nás, a teď takhle najednou máš ještě jednu, tak ať se rozhodne nebo si k ní táhne –. To bylo hrozný.**“ Dítě přišlo do rodiny v 1 roce, předtím bylo v kojeneckém ústavu. O biologickou matku nemá zájem ani adoptivní dcera paní BC: „**Ona o tom vůbec nechce mluvit... No, tak když vidíme, že je jí to nepřijemný, že nechce, tak si myslím, že nemá smysl se v tom babrat.**“ Děvče přišlo do rodiny ve 4 letech, první dva roky žila ve své biologické rodině a potom v dětském domově.

(6 osvojitelů uvedlo, že dítě se o ně nezajímá, 12 sdělilo, že chtějí vědět, kdo to byl, ale víc nic, a 2 děti se s nimi chtějí i stýkat)

Graf č. 16 – Názor osvojitelů na vztah přijatých dětí k jejich biologickým rodičům

(9 pěstounů uvedlo, že se dítě o ně nezajímá, 9 dětí chtělo vědět, kdo to byl, a 10 dětí se s nimi chce i stýkat)

Graf č. 17 – Názor pěstounů na vztah přijatých dětí k jejich biologickým rodičům

Postoj pěstounů k biologické rodině přijatého dítěte může být různý. Pěstouni jsou v jiné situaci než osvojitelé, mohou být ve větší míře ovlivňováni a zatěžováni biologickými rodiči přijatého dítěte a musí řešit problémy, které osvojitel nemá. Je velmi těžké udržet pevnou vazbu s dítětem, které je ovlivňováno biologickými rodiči a osciluje mezi novým zázemím a jejich tlakem (Čech a Králová, 2013). Komunikace mezi pěstouny a biologickými rodiči je vždycky obtížná a i vzhledem k rozdílné vzdělanostní a sociokulturní úrovni je jen velmi těžké dosáhnout žádoucí shody. Biologičtí rodiče se nemusí vždycky chovat přiměřeně a kontakt s nimi může působit jako stres (Linares et al., 2010; Siegel, 2013). Jak uvádí Cohenová (2008), ke snížení frekvence i intenzity kontaktů většinou dochází postupně, biologičtí rodiče obvykle ztratí zájem. Pokud se dítě stýká s někým z biologické rodiny, mohou se pěstouni cítit ohroženi, mohou si myslet, že je tito lidé budou negativně ovlivňovat a narušovat jeho výchovu. Leckdy jsou jejich obavy oprávněné, vliv biologických rodičů není vždycky pozitivní.

V současné době se objevují **pochybnosti o jednoznačném přínosu kontaktu s biologickými rodiči**, které vyplývají z výsledků různých výzkumných studií. Lze skutečně jen těžko předpokládat, že by pro dítě mohli být přínosní rodiče, kteří se o ně nestarali a zanedbávali je. Jak říkají Sobotková a Očenášková (2013), cílem kontaktu by mělo být redukování úzkosti dítěte a podpora jeho pocitu jistoty, ale v praxi je to mnohdy naopak. Rušivě působí i jejich nespolehlivost, lži a nesplněné sliby.

Někteří pěstouni **mají z kontaktu s biologickou rodinou obavy**, leckdy oprávněné. Jak říká pěstounka paní MCH: *„Já jsem se bála kontaktu s tou biologickou rodinou... Já jsem to brala jako zásahy do té pěstounské rodiny, že by mi to dítě ukradli, že by mohli dělat potíže... jenom i ten fakt, že by zjistili, kde to dítě je a že by mi ho sebrali, tohle jsem v tom viděla“* (dítě přišlo do rodiny ve 20 měsících). Mnohdy nejde jenom o iracionální pocit ohrožení, ale i o reálné problémy vyplývající ze setkání s těmito lidmi a s jejich negativním ovlivňováním přijatého dítěte. **Kontakt s biologickou rodinou považuje za zátěž** i paní EL: *„Myslím, že se tím stát zbarvil zodpovědnosti za ty dva lidi, že to přebodil jako horkou bramboru těmle rodinám a v tom jim nepomáhá...“* (rodina má 2 děti v pěstounské péči). Pěstounka paní LH **je ráda, že kontakt s biologickými rodiči přijatého dítěte není zatím možný**: *„P. nemá žádný kontakty, oba rodiče má ve vězení, dostali jsme dopis od maminky, chtěla fotečky, tak je budeme posílat, ale furt to bude jenom písemný kontakt, minimálně 8 let... My jsme se báli, že si nějak budeme konkurovat, ale takhle si v klidu vytvoříme tu vazbu... Měli jsme obavy, jak se budou setkávat, že tam bude docházet k nějakým střetům“* (dítě přišlo do rodiny v 6 měsících, nyní jsou mu 2 roky).

Biologická rodina může měnit svoje postoje a nepříznivě zasahovat do chodu pěstounské rodiny a **nepříznivě ovlivňovat i dítě**. Tak tomu bylo v případě rodičů čtyřletého tělesně postiženého chlapce přijatého rodinou paní NM ve 13 měsících: *„Paní (biologická matka dítěte) původně vyžadovala kontakty jednou za 14 dní, ale tak to vlastně nikdy neprobíhalo, vždycky jezdila tak jednou za dva měsíce... Teď jsou mu 4 roky, celou dobu jezdili rodiče tak různé... vlastně poslední dobou to bylo většinou jednou za 4 měsíce, tatínek častěji než maminka, maminka třeba ani na Vánoce, ani dáreček, nic. Potom si podali žádost k soudu o určení styku s dítětem a vyžadovali víkendy... Pokud*

jezdili sem, tak se na ně K. i těšil, tady si vždycky pobrali a pak zase odjeli... Teď je to hrozný, oni si totiž nedali říct... a řekli mu, že tam bude spát a že tam bude bydlet... udělali na něj moc velký nátlak a on teď strašně pláče a nechce tam jezdit... Oni mají představu, že by to mělo být prostě tak, že by hned šel k nim, že přeci automaticky dítě má vztah k tý mamince, i když s ní nevyrostá... a my to komplikujeme a to, co se teď děje, že je vlastně naše vina, že kdybychom ho tam hned dali, tak by to bylo v pohodě... Pro K. by bylo lepší, kdyby si to rozmysleli, když mu byl rok a ne teď, po 3 letech... Měly by být limity, si myslím... když to jde, tak nejsem proti kontaktům s tou rodinou biologickou, a když to tomu dítěti neubližuje. Ale takový **to vracení do rodin po delším čase, to si myslím, že nemůže udělat nic dobrýho.** "Pokud dítě s biologickými rodiči nežilo, tak pro ně nepředstavují jistotu a bezpečí, a necitlivé přemístění je může psychicky poškodit.

Pěstounka paní KM by bývala potřebovala **pomoc při úpravě kontaktu s biologickou rodinou:** „*My bychom uvítali větší pomoc při kontaktu s původní rodinou, my jsme v tom byli ponecháni úplně bez pomoci... věděli jsme, že za ním pravidelně každý týden chodí tatínek a maminka jednou za 2 měsíce, takže to jsme věděli, že ten kontakt bude dost intenzivní... Všichni nám řekli, že by bylo vhodné kontakt udržet, ale nebyl nikdo, kdo by nám aktivně nabídl pomoc... My bychom na začátku potřebovali někoho, kdo by nám poradil, jak je třeba nastavit hranice... Nám trošku chybělo, jak to vůbec nasměrovat... to je životně nepřirozená situace...*“ (dítě přišlo do rodiny ve 3 letech, do 1 roku žilo v biologické rodině).

Biologičtí rodiče mohou být problematictí a stejně problematický může být i jejich přístup k dítěti. Kontakt dítěte s biologickou rodinou je pro pěstouny většinou náročný, jak říká paní DR: „*Kontakt s biologickou matkou máme jednou měsíčně, první sobotu v měsíci... Soud rozhodl a musím říct, že to bylo ze začátku dramatické. Ona má sklon k alkoholu... byla velice hrubá, a E., když se s ní setkala, tak se vrátila s kupou sprostých slov... Mojí tolerancí a takovou vstřícností došlo k tomu, že je to teď bez problémů... Ne, domů ne, přichází tam kus jako od nás. E. jí nechtěla domů a ani já jsem nechtěla. Ono to zase nelze přehnat, je třeba si držet určitý odstup... Přiznám se, že ze začátku jsem s tím měla problém. Bylo mi hrozně líto, že nemůžeme být jenom spolu a zejména když jsem viděla, jak je ta matka agresivní, křičela, volala opilá třeba telefonem... Matka mě očerňovala ze začátku samozřejmě, potom s tím nějak přestala... a teď je to bez problémů*“ (dítě přišlo do rodiny ve 12 letech). Problémy s biologickými rodiči má i pěstounka paní AH: „*Pro nás je v současné chvíli problém ty kontakty s bio rodičema, to je takový, co nás pálí, protože buď nedorazí, anebo teda dorazí, ale O. je prostě vždycky rozhozený... oni se snaží stýkat co nejvíc, ale vůbec neberou ohled na to, že máme taky další povinnosti a další děti... To mě likviduje, když nám ty rodiče bázou klacky pod nohy a chtějí ho vídat každý týden, tak to mě teda úplně likviduje*“ (dítě přišlo do rodiny ve 4 letech).

Pro pěstounku paní RP představuje problém babička přijatého dítěte: „*Má doma fotku babičky a maminky, která zemřela. Řekla jsem mu o ní úplně všechno, že brala drogy... Babička několikrát zavolala, já jsem jí ho dala, ale nedopadlo to většinou dobře. Ona ho manipulovala skrz ten telefon, říkala mu, že mu koupí kolo, když za ní pojede. Pak se ozvala v červenci před dovolenou, zase slibovala, že mu dá nějaký peníze, že mu bude měsíčně posílat kapesný, ale nikdy se to nestalo*“ (dítě přišlo do rodiny v 10 letech).

Kontakt s biologickými rodiči neprobíhal příliš dobře ani v případě dcer pěstounky paní KG: „*Takovou zkušenost, co měly holky, tam vlastně ta rodina hodně stála o kontakt a byla ještě podporovaná nějakou neziskovou organizací... tam teda ty kontakty holkám opravdu nesvědčily a bylo to ještě takový, že se jim tam ani nevěnovali a pak už to dokonce bylo tak, že ani prostě si ta máma pro ně nepřijela osobně, posílala je zpátky s nějakým dalším dítětem z toho klanu, ale tím ty návštěvy skončily, protože já jsem řekla, že je nikomu jinému než mámě nevydám... Holky tam celý den seděly v uzavřený garsonce, tam se prostě kouřilo, veselilo, popíjelo a ony potom celou noc blinkaly... měli si pro ně přijet v devět, přijeli si pro ně v půl dvanáctý, holky už úplně hysterický, jako já jsem jim je dávala prostě úplně rozsypaný psychicky... a nakonec ten zájem tý rodiny vyšuměl, protože nebyli ochotní ani si pro ně dojet a děti potom vrátit.“ Rozdíl ve stylu života a sociokulturní úrovni mohou představovat dost závažnou překážku.*

Vliv biologických rodičů může být negativní a může zatěžovat dítě i pěstouny.

Jak říká pěstounka paní IC: „*Já myslím, že S. má velký problém se svojí minulostí... její maminka trpěla toxickou psychózou z užívání pervitinu a myslím, že ty projevy byly pro S. brozně stresující, protože nechápala, že to nebylo o tom, že by tu S. tak nenáviděla, aby jí dělala prostě ty věci, který jí dělala... S maminkou měla kontakt, když byla maminka ve vězení, tak měly písemný kontakt, to bylo hodně složité, protože ji maminka přes dopisy hodně manipulovala, jaký je chudák, jak je nemocná a ať se S. nebojí, že hned jak přijde z vězení, tak jí navštíví a odveze na Slovensko, ale z vězení je asi 4 nebo 5 měsíců a neozvala se“ (dítě přišlo do náhradní rodiny v 11 letech). Nejde jen o nesplněné sliby, ale i o narušování výchovy a působení negativního vzoru (rodiče, kteří nepracují, nerespektují žádná pravidla, občas pobývají ve výkonu trestu, pijí alkohol nebo užívají drogy).*

Podobné problémy s biologickými rodiči přijatých dětí musela řešit i pěstounka paní EL: „*Otec je kontaktoval, že by je chtěl vidět, nakonec je normálně viděl, ale K. z toho udělala, že jde k němu a já jsem to nevěděla... tak jsme rychle to setkání uskutečnili, aby stála nohama zase na zemi... ony jsou děti okamžiku... něco se jim naslibuje a ony nechají všechno, co mají a utečou... Ne, on si je nevezme, ale bude prudit, já vím, že bude prudit a mě to teda nebaví vychovávat ty jejich rodiny, to prostě už nebylo naším záměrem a ani to nejde... Babičce důvěřujeme... já jsem s tím maximálně spokojená, ale ten otec je prudič... Byl několikrát zavřený, chvíli je bez práce, chvíli pracuje...“ Rodina přijala sourozence ve věku 4 a 6 let, kteří žili nejprve v biologické rodině a pak v DD.*

Biologická matka ztěžuje práci i pěstounské rodině paní KG: „*Dá se s ní špatně domluvit, problémy byly tenkrát okolo té školy, to bylo jakoby těžký, a v čem ta návštěva je fakt blbá, v čem je to blbý, že já nikdy nevím, co oni dělají... tam brozně často na ty návštěvy jsou ještě nějaký chlapi a to teda J. nenávidí... tak já jsem jí jenom řekla, že s ní J. nechce chodit, když je tam jako s chlapama, ale ona mi v tu chvíli začala lhát... Dvakrát se provalilo, že dělali věci, který nebyly fakt jako dobrý. Jednou to bylo tak, že J. řek, že má hlad a máma neměla žádný peníze, tak šla něco ukrást, aby to mohla prodat a J. něco koupit. Takhle je to v podání teda J., ze kterého to vypadlo až po dlouhý době, kdy brečel a zoufale se trásl strachem o tu mámu, že jí zavrou... Nechce o tom mluvit a co z něj případně vypadne, ve mně dělá husí kůže, že třeba říká, no, máma si za tu dobu, co mě měla, vydělala*

820 korun'. J. od mámy dostal asi pět různých mobilů a on na začátku je ničil úplně jak na běžícím pásu, ale máma mu vždycky nějaký dala... **pravděpodobně byly všechny kradený**, takže několikrát nás kontaktovali kvůli tomu policajti, já jsem byla v výslechu kvůli tomu a tak... Já bych to dítě nejradši odstříhla, ochránila bych ho od všech těchhle jevů, ale ten J. je s tou mámou jako prorostlý v tom, že oni společně čelili strašně těžkým životním útlakům, oni společně hladověli, oni společně v noci utíkali. Když ten jakoby jeho v uvozovkách táta prostě J. svalil a chtěl ho kopat, tak ta máma si stoupla před něj a nechala kopat do sebe... s tou mámou on má jako potřebu ji chránit, já mám dojem, že on pořád je tam v roli jako toho dospělého. "Jak je vidět, tak situace může být leckdy hodně komplikovaná, zejména pokud je dítě na svou jinak nefunkční matku citově fixováno.

Zájem o původní biologickou rodinu není u všech dětí žijících v pěstounské péči stejný. Může se objevit v různém věku a může být jen dočasný. Jak říká pěstounka paní ZR: „Zajímal se, po určitý době, asi po 3 letech, když byl u nás, to bylo mezi 9.–10. rokem se mě zeptal... **Od té doby se nikdy neptal**“ (dítě přišlo do rodiny v 7 letech). Někdy se dítě začne na své biologické rodiče ptát pod vlivem nevlastních sourozenců. Jak říká pěstounka paní JF: „Roky jí to zajímá, začalo to nějak kolem toho 12. roku... **Oni si o tom povídají se sourozencema**, což mi přijde jako skvělý, že si v tom pomůžou... Ona svou rodinu vůbec nezná... Jestli si to bude chtít jednou přečíst, tak si snadno přečte, že nám její matka napsala, že se o ní nezajímá a do budoucna se zajímat nechce... Ví, že má dva další sourozence a tak by o nich chtěla něco vědět...“ (dítě přišlo do rodiny v 1 roce). Přijatý syn pěstounky paní HB se o svoji rodinu zajímal také: „Teďka to jakoby trochu usnulo, ale půl roku zpátky jsme to řešili se sociální pracovníci a **T. měl potřebu hledat tu rodinu, tu matku nebo nějaký jakýkoli informace o té rodině... ale kontakt na matku jsme nesehnali a otec je neznámý**“ (dítě přišlo do rodiny v 1 roce). Když se vlastní rodiče nepodaří sehnat, obvykle zájem dítěte postupně klesá a problém přestává být významný.

Pokud dítě někoho z příbuzných najde, tak může vzniknout nový problém, protože jejich vliv nemusí být jen pozitivní. Tak tomu bylo i v případě přijatého syna pěstounky paní KL: „On řešil původní rodinu od prvního dne, co byl u nás... Nakonec se dostal ke své tetě, kterou jsem i já navštívila minulý týden, a setkání to bylo brozný, jako oni jsou takoví emotivní cikáni... Pro něho to bylo šíleně důležité a **on byl strašně šťastnej... Ta matka žije v cizině, ale přijela, byla tady 16 dní... J. z ní byl úplně paf, každý den s ní byl, ztratil za tu dobu dvakrát občanku a dvakrát tramvajenku... a nutil dokonce bráchu, aby se s ní setkal, ovšem ten nechtěl... prostě já jsem vůči ní v nevyhodě, ona po něm nic nechce, kdežto já chci pořád...**“ (dítě přišlo do rodiny v 7,5 letech). Biologická matka, která se po letech objeví, může dítě zásadně ovlivnit, leckdy hlavně tím, že na ně nemá žádné výchovné požadavky, a tak tomu bylo i v uvedeném případě. Chlapec přišel do pěstounské rodiny relativně pozdě, předtím žil v biologické rodině a pak v DD. Vazba na novou rodinu se zřejmě už nevytvořila.

Potřeba kontaktu s biologickou rodinou **nemusí znamenat, že by dítě chtělo z náhradní rodiny odejít.** Jak říká pěstounka paní HB: „Jednu dobu jsme to řešili, H. se ptala, co by se stalo, kdyby je ty rodiče fakt chtěli zpátky, co by se dělo potom, a říkala mi – no, **já ani nevím, jestli bych tam chtěla**, jako já už jsem si tady zvykla... Takže na jednu stranu ta touha po té rodině určitě je, ale na druhou stranu taková obava“ (nyní 12leté děvče přišlo

do náhradní rodiny v 1 roce). Podobný názor má i pěstounka paní MCH: „*V podstatě je tam spíš taková dětská zvědavost než vyloženě touha... Oni by asi hrozně rádi viděli, jak maminka žije, v čem žije, kdo s ní bydlí, jak to tam vypadá, ale cítí se doma tady...*“ (v rodině je 5 přijatých dětí, které přišly do rodiny v rozmezí 2 až 4 let).

Děti, které přišly do náhradní rodiny v pozdějším věku, si na biologické rodiče, resp. na matku, pamatují. Jak říká pěstounka paní BCH: „*On si musel maminku svoji biologickou pamatovat, ale měl v těch lidech strašný zmatek, on nevěděl, kam patří... Když mu bylo 10 let, tak se začal hodně ptát... pořád se ptal, proč ho ta máma nechtěla... ale teď už se o ní nezajímá*“ (chlapec přišel do rodiny ve 4,5 letech, nyní je mu 19 let).

O kontakt s biologickou rodinu nemá zájem ani dcera pěstounky paní MG: „*Neptala se, až když jí zemřel děda a probíhalo dědické řízení, tak jsme museli za její vlastní babičkou a sourozencema... Od babičky se dozvěděla všechno, jako o svoji mámě a spíš takové negativní věci... když si jí její strýc vzal do pěstounské péče, že jí tam týrali, ale oni už o tom nechtěli mluvit... Zjedné návštěvy se vrátila dost špatná, tak už na ni nenaléháme, aby tam jezdila*“ (dítě přišlo do náhradní rodiny v 7 letech). O setkání s biologickými rodiči nemají zájem ani přijaté děti pěstounky paní ES: „*Naše děcka všechny věděly, kde jsou rodiče, jak jsou na tom, kolik mají sourozenců a kde jsou třeba ti sourozenci, takže kdyby měli zájem, tak se s nima můžou spojit... Ne, nikdy za nima nejezdily... Jediný I. chtěl jet na prázdniny domů... ale za 3 dny volal, jestli se může vrátit, a tím byl konec.*“ Negativní zkušenost může zásadním způsobem ovlivnit vztah k biologickým rodičům. Zvědavost zde nehraje žádnou roli, protože je děti znají.

Příčinou nezájmu a odmítání kontaktu s biologickými rodiči může být negativní zkušenost z dětství. Tak tomu bylo v případě přijatých dětí pěstounky paní GT: „*Oni hrozně zanevřeli na matku, protože ta byla alkoholička a nepomohlo ani to, když jsem jim řekla, že pro ně udělala to nejlepší, když souhlasila s tím, aby šli k nám... Oni kolem ní šli a neřekli jí ani aboj*“ (oba bratři přišli do rodiny až ve školním věku). O biologickou matku nestojí ani přijaté děti pěstounky paní EL: „*Ony věděly, že jsou z děčáku, dotedka o tom všude vypráví... ony s tím nemají problém a navíc jsou ve styku s tou babičkou a s tím otcem. Mají teda zkreslený negativní pohled na matku, což je mi líto... o mamince mluvily jako o R., ony ji neměly vůbec identifikovanou jako mámu. Ony o ní vůbec moc mluvit nechtěly...*“ (děti přišly do rodiny ve 4 a 6 letech). O kontakt s biologickou matkou nestojí ani přijatá dcera pěstounky paní GT: „*Ona o ní vůbec nemluvila... ona neměla důvod, a když ta matka potom napsala, poslala nějaké fotky, E. je vůbec nechtěla vidět...*“ Děvče má k odmítání matky závažný důvod, její matka ji v 11 letech pobodala nožem a způsobila jí těžká zranění.

Některé děti ani nechtějí vědět, kdo byli jejich biologičtí rodiče. Zájem o ně neměl ani syn pěstounky paní MM: „*Myslím, že ne, že se o tu biologickou rodinu nezajímá, nikdy o tom nemluvil, že by chtěl poznat někoho z rodiny*“ (chlapec přišel do rodiny ve 2 letech, nyní je mu 19 let). A stejně tak i syn pěstounky paní KL: „*Ne, že by se zajímal sám od sebe... když jeho tatínek umřel, tak jsem ho na to připravovala, že umřel, ale on to vzal jako informaci, a když jsem mu říkala, jestli se chce na něco zeptat, tak mi řekl, vždyť já jsem ho stejně neznal. Pro něj prostě umřel cizí pán*“ (dítě přišlo do rodiny v 7,5 letech).

Shrnutí kapitoly: Většina osvojených dětí svoje biologické rodiče nezná a rády by věděly, kdo to je a jací lidé to jsou. Dost často se s nimi ani nechťejí setkat, stačí jim, když získají nějaké informace. Pokud k setkání dojde, nebývá vždycky tak uspokojivé, jak si dospívající dítě představuje. Osvojené děti se na svou biologickou matku ptají někdy již v předškolním věku, ale jejich zájem o takové informace narůstá obvykle až na počátku puberty. Postoj pěstounů k případnému kontaktu svěřených dětí s jejich biologickými rodiči je obvykle spíše negativní, protože si uvědomují možná rizika a komplikace, které z něho vyplývají. Biologičtí rodiče nebývají příliš spolehliví lidé, je obtížné se s nimi domluvit, nejsou schopni dodržovat stanovená pravidla a dost často působí na dítě i celou pěstounskou rodinu rušivě. Představují nežádoucí vzor, nejednají vždycky standardním způsobem. Návštěvy v biologické rodině přinášejí mnohdy spíš problémy a pěstouni by potřebovali, aby jejich styk s dítětem byl jednoznačněji vymezen. Zátěž, která z takových návštěv vyplývá, bývá i pro samotné dítě často větší než jejich případný přínos. Zájem o biologické rodiče ani u dětí v pěstounské péči neznamená, že by k nim chtěly odejít. Některé z nich o kontakt s vlastními rodiči nestojí, leckdy proto, že s nimi mají negativní zkušenosti.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče potřebují být informováni, kdy a jak mají přijatým dětem sdělit, že nejsou jejich vlastní. Potřebují vědět, jak mají v určitých situacích postupovat a čemu by se měli vyhnout. Nabídka prostředníka či asistence při případném kontaktu s biologickými rodiči by měla být prezentována jako možnost, jako služba, která se zde nabízí, a rodiče by se měli sami rozhodnout, zda ji využijí, či ne. Pokud vzniknou ve vztahu náhradních a biologických rodičů problémy, měli by mít možnost konzultovat odborníka. V takových případech je třeba jasně vymežit pravidla, která budou při realizaci kontaktu platit. Náhradní rodiče mnohdy potřebují podporu odborníka i pro sebe, aby se dokázali vyrovnat se stresujícím působením biologické matky přijatého dítěte či dalších členů této rodiny.

13. Jakou pomoc by pěstouni a osvojitelé potřebovali

Pěstouni i osvojitelé by potřebovali pomoc v různých oblastech. Důvody rozdílných představ o tom, co by jim pomohlo, spočívaly v tom, že pěstouni měli dost často více dětí než osvojitelé. Určitý rozdíl je i v tom, že pěstouni a osvojitelé jsou v jiné pozici a mají trochu jiná práva i povinnosti. Náhradní rodiče často potřebují, aby jim někdo pomohl s hodnocením projevů přijatého dítěte a s jeho výchovným vedením. Je tomu tak proto, že se případné potíže mohou objevit i v pozdější době. (Rushton a Dance /2006/ zjistili, že jedna třetina přijatých dětí začne mít problémy i po 6 letech od přijetí do rodiny.) Různí rodiče mohou potřebovat různou pomoc, jejich případné problémy závisí na osobnosti dítěte i rodičů, ale i na podpoře profesionálů a širší rodiny (Wilson et al., 2003).

Mnohé pěstounky, zejména pokud se staraly o více dětí, by bývaly občas potřebovaly, **aby jejich děti někdo pohlídal.** Jak říká pěstounka paní MF: *„No, my bychom potřebovali, když jsme měli těch dětí víc, takovou nějakou hlídačku, že když jsem si jela něco zařídit, vyřídít nebo sama k doktorovi, tak jsem musela ty děti táhnout s sebou.“*

Hlídaní dětí by bývala potřebovala i pěstounka paní MJ: „Určitě bychom potřebovali pomoc s pohlídáním dětí... **zajistit nákup nebo pohlídat děti...** taková ta jedna ruka prostě schází.“ Pomoc s hlídáním potřebovala i pěstounka paní EM: „My bychom tehdy uvítali nějakýho asistenta, který by, **když nastala krizová situace, mohl v té rodině pomoci...**“ V jejím případě to byla dlouhodobá hospitalizace přijaté dcery. Pohlídat děti občas potřebovala i pěstounka paní GL: „Já jsem si musela úplně všechno dělat sama, když jsem potřebovala, aby mi někdo děti pohlídal, tak to byl docela problém.“ Matky-osvojitelky, které měly nanejvýš 2 děti, takovou pomoc nepotřebovaly. Jak říká paní MJ: „Já jsem ani nepotřebovala nějakou pomoc.“

Matky více dětí by bývaly ocenily i **pomoc v domácnosti**, např. pěstounka paní MF: „Určitě by mně tenkrát, když jsem měla 8 dětí, bývala pomohla pomocnice v domácnosti, **protože spousta věcí jsem musela dělat v noci, když ony šly spát...**“ Práci v domácnosti nestihala ani pěstounka paní KG: „No, mně by tenkrát fakt pomohla nějaká pomocnice v domácnosti...“

Pěstounka paní MF by bývala potřebovala i **pomoc s dětmi**, především s jejich doučováním: „Hodně by mi pomohlo, kdyby se někdo s těma staršíma dětma mohl chodit učit, **doučovat je, pomáhal mi s těma úkolama nebo je vozil na kroužky...**“ Takovou pomoc by potřebovala i pěstounka paní MJ: „Třeba i jednou v týdnu doučování dětí, protože já jsem nezvládla obě doučovat.“ Stejný názor má i pěstounka paní KL: „Já myslím, že by pomohlo, kdyby ty děti mohly mít někoho zvenku, ne z rodiny, kdo by s nimi občas trávil **volný čas, to myslím, že by těm dětem pomohlo.**“

Pěstounům by pomohlo, kdyby mohli **dítě**, resp. děti alespoň občas **svěřit někomu jinému**. Jak říká pěstounka paní MM: „No, **kdyby si ho někdo třeba bral aspoň na ty víkendy jednou za měsíc, tak to by pro mě byla velká psychická úleva nebo pro nás celkově pro rodinu, a to je jediný, co bych potřebovala...**“ Podobná služba by se hodila osvojitelce paní JZ: „Nějaký ty **víkendový akce, kam bychom ty děti mohli dát, protože člověk opravdu, někdy mu stačí víkend, aby se trochu nadechl...** my musíme fungovat jako ty biologický rodiny... a když to všechno dáme dohromady, tak vlastně to je úkol nelehký, protože ty děti jsou opravdu problémovější... a ta výchova je časově mnohem náročnější...“ Jak říká osvojitelka paní DZ: „Co by nám jako rodině strašně pomohlo, je, že my bychom potřebovali buď osobu nebo **klub, nebo prostě něco, co by pravidelně fungovalo tak, že bys tam mohla to dítě na nějakou dobu odložit a to dítě by tam šlo rádo a bylo by to vlastně takový hlídání pro ty obtížný děti...**“ O takovou službu by měla zájem i pěstounka paní HB: „Teda určitě **nějaký takový pobyty a zároveň, kdyby si člověk mohl od těch dětí odpočinout, odstříhnout se na ten týden nebo dva v roce.**“ Pěstounce paní JL možnost dočasného oddechu pomáhala: „Vždycky když kluci byli v lázních, tak to pro mě byly lázně... to teda opravdu, to já jsem byla najednou jak pták, který roztáhne křídla, takže jsem si tady užívala všeho a fakt jsem si říkala vždycky: kluci, máme lázně, máte je vy a mám je i já.“ Jak je zřejmé ze sdělení náhradních matek, **potřebovaly by podobnou službu jak kvůli dětem, tak kvůli sobě, aby si mohly odpočinout.**

Stejný názor má i pěstounka paní LP: „Ta péče o ty děti byla strašně náročná... tak si myslím, že kdyby měl člověk nárok na **normální dovolenou, tak bychom se z toho třeba nehroutili, jako jsem se potom hroutila já...**“ Pěstounce paní MH „by bývalo pomohlo

takový to **obyčejný odpočinek** si... T. jsme nechtěli ze začátku dávat ani k babičce, protože on špatně reagoval na každou změnu... Pak jsme zjistili, že jsme asi rok a půl jeli v takovém záprahu, že jsme spolu s mužem nebyli ani v kině... opravdu by ty rodiče potřebovali ten obyčejnej volnej čas, který oni můžou trávit spolu, aby o to dítě bylo někde bezpečně postaráno a aby se nestyděli říct, že si potřebují odpočinout... nebo jet někam na dovolenou, to si myslím, že je hodně podceněný...“ Pěstounka paní KL si vzpomíná: „Já jsem dělala maximum... kolikrát jsem to dělala už přes hranici svých možností... Co se mě týče, mně by strašně pomohlo, kdybych si třeba mohla na 14 dní každý rok v klidu odjet **s tím teda, že děti jsou spokojeny... Je strašně důležitý si odpočinout**, to je jako když dáváte auto do opravy jednou za rok.“ Podobná služba by ulevila i pěstounce paní MT: „Mít někoho, kdo třeba k nám do té rodiny jednou týdně zajde, kdo o tom bude mít páru, klidně nějakou dobrovolnickou činnost... Mně opravdu chybí, že nemám těch deset rukou a všichni něco potřebují... Jako uvítala bych možnost **využívat pomoc nějakýho dobrovolníka**, přece jenom, když chceme, aby náš partnerský vztah nějak fungoval, tak potřebujeme aspoň trochu času pro sebe.“ Jak říká pěstounka paní KR: „Je potřeba z té rodiny vyjít na chvíli a tu hlavu si vyčistit a zase se potom vrátit...“

I pěstoun si občas potřebuje odpočinout, aby mohl všechno zvládnout, a pokud takovou možnost nemá, může snadno selhat. Jak říká zkušená pěstounka paní GT: „**Díky tomu, že ta pomoc nebyla, tak ve spoustě pěstounských rodin to kikslo... oni to tajili, tutlali, byli na to sami, až to třeba buchlo a bylo to špatně, že se muselo děcko odebrat, nebo to děcko dostalo, protože pěstounům ruply nervy...**“

Mnohdy nejde jenom o pohlídání, pěstounské a adoptivní rodiny **potřebují nějaké zázemí**, které by nabízelo **různé akce, jichž by se mohli účastnit rodiče i děti**. Důvodem je vědomí, že s dětmi, které jsou v něčem problematické, se nelze účastnit běžných aktivit. Ocenila by je i osvojitelka paní DZ: „No, potom by mi dost pomohlo, kdyby takovýhle **program byl třeba na léto, pro celou rodinu... že by tam byly rodiny, který jsou na tom stejně, mají stejně složité děti a nikdo by se nedivil, kdyby se něco dělo**.“ Někdy nejde jenom o jednorázové akce, ale o **komplexnější podporu**. Jak říká pěstounka paní HB: „No, mně by pomohlo, **kdyby byly pro děti nějaký pobyty nebo služby, který by byly vyloženy zaměřeny na ně, tedy nejenom, že je někdo pohlídá, ale že taky prostě to bude mít pro ně nějaký smysl, že s nima bude pracovat**.“ Podobné pobyty by uvítala i pěstounka paní ML: „**Určitě je to nabídka nějakých pobytů... společný pobyty, který jsou částečně dotovaný, a tudíž pro rodinu to není taková finanční zátěž a zároveň může někam vyrazit společně i s ostatníma těma rodinama a předat si nějaké zkušenosti**.“ Jak je zřejmé z vyjádření jednotlivých maminek, ocenily by společné pobyty s rodinami, které jsou ve stejné situaci a které by byly finančně zajištěné.

Některé pěstounské rodiny by bývaly potřebovaly **finanční pomoc**, která by jim umožnila **zaplatit dětem školné, zájmové aktivity, letní tábory** apod. Jak říká pěstounka paní OCH: „**Třeba kdyby mohli těm náhradním dětem bradit soukromý školy... Kdyby třeba takovýhle možnost existovala, že by se ta matka nemusela trást hrůzou, že musí zaplatit školný... Třeba bradit i nějaký zájmový činnosti, to jsou hodně drabý věci...**“ Finanční pomoc by bývala potřebovala i pěstounka paní MM: „**Mě by třeba hrozně povzbudilo, kdyby mi nějaká nadace zaplatila aspoň jednou **pobyt u moře**, protože je to**

drahý. “Finanční podporu oceňuje i pěstounka paní HB: *„Je fajn, že dětem někdo ubradí dětský tábor, nebo teď nám dokonce Rozum a cit nabídl, že nám ubradí i školu v přírodě pro L., za to jsem opravdu ráda.“* Pozice osvojitelů je jiná, ale finanční podpora by přišla vhod i jim. Jak říká osvojitel pan FP: *„Tak bral bych nějaký finanční příspěvek, což na adoptivní dítě žádný není... to by byla velká pomoc a potom pomoc, co se týče toho bydlení... a potom když je dětí hodně, tak auto...“*

Pěstouni jsou vděční za jakoukoli finanční pomoc, ale zároveň je pro ně leckdy těžké, když o ni mají požádat. Bylo to těžké i pro pěstounku paní KR: *„Rodina samozřejmě potřebuje pro to, aby mohla fungovat, tak k tomu potřebuje materiální podmínky... Stále na nás na úřadě nabízejí jako na nějaký asociály, kteří tam pořád chodí a něco chtějí... my tam přijdeme do stejnejch dveří a oni nás neodlišují a stejně se k nám takhle chovají jako že po nich pořád něco chceme... prostě takový nepochopení tyhle problematiky.“*

Někteří pěstouni by ocenili **pomoc v právních záležitostech**. Potřebovala by jí bývala např. pěstounka paní MT: *„Co by bylo potřeba, já myslím, že asi pomoc v těch právních věcech na tom začátku, tak jako v tom se nějak zorientovat a mít někoho, kdo o tom opravdu bude vědět...“*

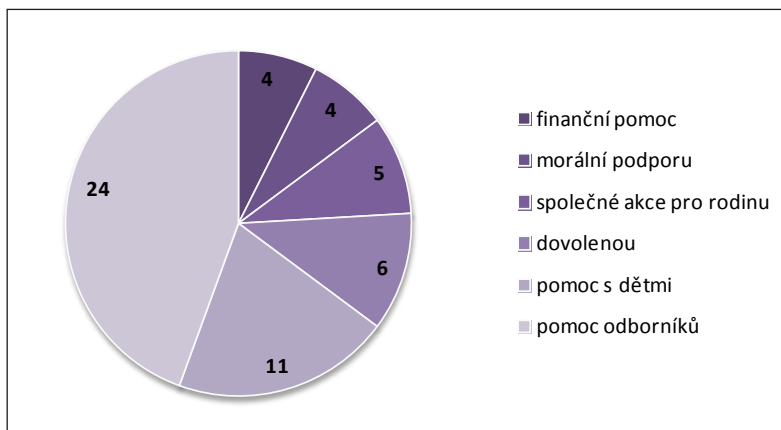
Mnozí pěstouni i osvojitelé by bývali **potřebovali i pomoc odborníků**, informace, které by jim pomohly pochopit problematické projevy jejich dětí a umožnily jim, aby s nimi účinněji pracovali. Často by potřebovali poradit s jejich výchovou. Jak říká pěstounka paní MF: *„Nikdo nám nebyl schopen vysvětlit příčiny jejího chování, ani jak to souvisí s citovou deprivací, tohle byly věci, který jsme se dozvěděli teprve nedávno díky různým kurzům... teprve pak se nám rozsvítilo... Kdyby nám někdo před těmi dvaceti léty dal tyhle informace, tak jsme těm dětem mohli pomoci daleko víc...“* Poradit by tenkrát potřebovala i pěstounka paní MH: *„Já si myslím, že kdyby mi někdo ty jeho projevy vysvětlil a mohli jsme se chodit někam radit, tak by to bylo lepší...“* A také osvojitelka paní Jv: *„Co by nám tenkrát pomohlo, protože přece jenom určitý věci se tam vždycky vyskytly, to srovnání toho vývoje, nebo ty informace o tom ‚etečmentu‘, nebo že bychom věděli, co může nastat.“* Poradit s přístupem k dítěti by potřebovala i pěstounka paní ZŘ: *„U jednoho chlapce teďka zažíváme strašně složitý období a tam bych tu pomoc potřebovala... jsem přesvědčená, že kdyby ta pomoc byla, tak by se to nevyvíjelo tak divoce a špatně, jak se to vyvíjí.“*

Odborná pomoc chyběla i pěstounce paní KT: *„Já bych bývala potřebovala takovou pomoc v tom rozlišení, co mám udělat a co ne... ona (dcera) měla bezedné požadavky a potřeby a dávala to najevo opravdu takovým hlasitým způsobem, že prostě není uspokojená, že potřebuje víc... Já jsem byla úplně vyplivnutá, přetažená a stejně to nemělo smysl, byl to takový jako začarovaný kruh... Já si uvědomuju, jak jsem často tu výchovu vedla jako takový pokus – omyl, že jsem si myslela, že to, co se mi osvědčilo u vlastních dětí, že bude fungovat u těch přijatých, a ono to nefungovalo...“*

Stejného názoru je i pěstounka paní KL: *„Kdybych měla víc informací, tak jsme určitě mohli výchovně jinak působit, kdybychom věděli jak... Bylo to pro nás takový nečitelný dítě, kdy jsme nevěděli, co provede nebo tak... Kdybych tomu rozuměla, proč některý věci jsou tak a ne jinak, nesnažila bych se ho pořád někam dostávat, když jako on se tam nikdy nedostane.“* Totéž si myslí i osvojitelka paní LP: *„My jsme spoustu věcí netušili... My*

*jsme se snažili, aby spousta věcí znala a uměla... já neříkám, že to bylo špatně, ale myslím si dneska, že jsme měli víc dát na takový jako osobní kontakt i fyzický... Teprve dneska v té pubertě člověk viděl, jak strašně citově strádá to dítě, když nemá ten start do života normální...“ Poradit by bývala potřebovala i pěstounka paní MM: „Já myslím, že by mi pomohlo nějaký posezení s **psycholožkou, která by mi vysvětlila**, co všechno to obnáší, protože já jsem do té doby nevěděla, že existuje takový onemocnění (ADHD syndrom) a jak mám s tím dítětem jednat...“ Pomoc psychologa by tenkrát potřebovala i pěstounka paní BCH, ale měl by to být někdo, kdo danému problému rozumí: „**No, určitě nějakýho psychologa, který by se věnoval náhradkovým dětem**, prostě psycholog, který by vzal v úvahu oboje, jako že je to dítě z náhradky, ale zároveň by dokázal rozpoznat, co jsou běžné projevy deprivovaného dítěte a co třeba už může být navíc... nějaká konzultace s psychologem, který by tohle nějak rozklíčoval, tak to tam samozřejmě chybělo...“*

Jak je zřejmé z vyjádření mnoha náhradních matek, **jsou přesvědčené, že by s odbornou pomocí byly schopné dosáhnout lepších výsledků** a nemusely by se trápit problémy, jejichž podstatu vždycky plně nechápaly.

(4 rodiny by potřebovaly finanční pomoc, 4 rodiny morální podporu, 5 by ocenilo společné akce pro rodinu, 6 rodin by si přálo dovolenou, 11 rodičů oceňuje pomoc s dětmi a 24 rodičů pomoc odborníků)

Graf č. 18 – Co by náhradní rodiče potřebovali

Mnohdy nejde jenom o informace, ale i o potřebu psychické podpory v obtížné situaci. Tu by bývala potřebovala např. pěstounka paní KL: „*Tak já bych určitě přivítala tu psychologickou podporu, protože si myslím, že vlastně každý ten rodič se potýká s tím, že to dítě si nese nějakou zátěž a není to úplně jednoduchá záležitost všechno to pozadí správně rozklíčovat.*“ A také pěstounka paní JL: „**Určitě by to šlo dělat líp s nějakou podporou, třeba to, jak jsme reagovali na některý jejich neschopnosti... Vlastně kdyby člověk měl nějakou systematickou podporu, aby to vždycky mohl s někým probrat, možná by se některý věci řešily snáz...**“ A stejně tak i osvojitelka paní JZ: „*V té době, když jsme měli problémy s tím jeho chováním, v té době bychom potřebovali **podporu nějakýho psychologa**, abych se*

z toho mohla vypovídat... Pak jsme začali chodit k panu dr. J., a to nám pomáhalo. “S tímto názorem by souhlasila i pěstounka paní IC: „Já si myslím, že co by ty maminy občas potřebovaly, **moc se někomu bezpečně vykecat**, někomu, kdo je pochopí, kdo tomu dobře rozumí, kdo je nebude odsuzovat za to, že ony třeba v něčem mají pocit, že selhávají...”

Osvojitelka paní MM takovou pomoc nepotřebovala, dokonce by ji považovala za nepřijemné vměšování do svého soukromí: „**Já jsem žádnou pomoc nevyhledávala...** já bych to tenkrát brala jako – je, zase musíme někam na kontrolu, vždyť my nic nepotřebujeme, zase nás bude někdo kontrolovat, jestli jako nemáme problém.”

V průběhu času se **postoj náhradních matek k vyhledání odborné pomoci změnil**. Jak říká pěstounka paní BCH: „Je taky fakt, že já jsem si tenkrát nemyslela, že bychom měli nutně něco řešit... dokud se dal fyzicky zvládnout, tak se to nějak dalo.“ Ale nyní vědí, že je odborná pomoc potřebná, k takovému závěru došla osvojitelka paní MZ: „Já myslím, že by se člověk neměl bát tý pomoci... já jsem si dřív naivně myslela, že ta láska přece musí všechno zlomit a dneska vím, že to tak není...”

Dostatečná informovanost přispívá k uklidnění náhradních rodičů, protože si uvědomí, že existující problémy nezavinili, ale že jsou důsledkem něčeho jiného. Pomocí je i **ujistění, že nejsou špatní rodiče**, že dítě vychovávají dobře, i když výsledek není takový, jak by si představovali. Takovou podporu by bývala potřebovala pěstounka paní LP: „**Kdyby nám někdo řekl, že za to nemůžeme**, tak by to bylo dobrý... Tu morální podporu člověk potřebuje strašně moc.“ Ocenila ji i osvojitelka matka paní MZ: „Co nám pomohlo, že když jsem v tý Natamě zoufale brečela, že se tak strašně snažíme a že ona je furt agresivní, **kolikrát mi pomohlo jenom to, že mi řekli, ale vy to děláte dobře**, to není vaše chyba...” Ujistit se, že nedělá něco špatně, potřebuje také pěstounka paní TP: „**Teď potřebuju pomoc tak jednou za měsíc, kdy si potřebuju s někým popovídat, ujistit se a třeba i slyšet tu pochvalu jako pěstoun...**“ Pomůže jakékoli ocenění práce pěstounů. Jak říká pěstounka paní JG: „**Pomůže, když člověk dostane signál, že si někdo tý práce váží...**“

Osvojitelka paní BL by ocenila i **větší dostupnost poradenských služeb**: „Mě napadlo, že by bylo úplně úžasný, kdyby byla taková **linka bezpečí pro náhradní rodiče**, někdo na drátě, kdo dokáže pomoci v té situaci, v tu chvíli, když je z toho člověk naprosto zoufalý... Mohl by pomoci i osobní konzultant té rodiny, kdo tu rodinu zná, ale byl by jako nezaujatý, protože v té rodině nežije...” Takovou službu by ocenila také pěstounka paní SP: „Já bych potřebovala tu **pomoc na telefonu**, aby ta pracovnice byla dostupná a mohla poradit kdykoliv během dne.“ A stejně tak i pěstounka paní BCH: „**Asi by mi pomohlo mít možnost někam zavolat**, i když jsem ještě nebyla úplně na zhroucení, ale jenom prostě to probrat s někým.”

Mnoha osvojitelkám a pěstounkám pomáhá **kontakt s jinými rodinami, které řeší stejné problémy**. Jak říká osvojitelka paní DV: „Co bych nejvíc uvítala, když jsme měli tu A., **seznámit se s někým, kdo je na tom stejně jako my**, ale v té době jsem nikoho takovýho neznala... Co mi pomohlo přežít to dětství s téměř náročnejma dětma, že jsem se seznámila s jinou maminkou, která na tom byla stejně jako já a mohly jsme si sdělovat ty zážitky a zjistily jsme, že nejsme úplně blbý matky, který to s dětma neumí, ale že ty děti jsou specifický, protože do té doby jsem si fakt myslela, že to s tím dítětem nějak neumím.”

Možnost mluvit o svých problémech s někým, kdo má podobné zkušenosti, by bývala potřebovala i pěstounka paní ML: „*Pro mě byl nejhorší zážitek právě takový to prozření, jak brozně na tom je, když ho máš 2–3 měsíce doma a zjistíš, že je to daleko horší, než jsi si představovala... To je takový to rozčarování z toho pěstounství a teď jsi v tom jakoby sama, nemáš to komu říct, protože se i stydíš sama za sebe, že takový myšlenky máš.*“ Sdílení problémů vždycky pomůže, zejména když jde o člověka, který prožívá něco podobného.

V posledních letech se nabízí **možnost doprovázení** náhradních rodin, která může saturovat různé potřeby pěstounů i osvojitelů. Potřebovala by ji např. pěstounka paní KT: „*Že bych bývala potřebovala takové jako pravidelnější doprovázení... my jsme vždycky něco načerpali, něco jsme se dozvěděli, ale teď to vidím, že je třeba to ušít každému dítěti jako na míru na ty jeho problémy ten přístup a že je někdy brozně důležité v něčem jakoby vytrvat, i když to nenese ovoce hnedka a když si člověk není jistý, jestli to dělá dobře.*“ Ani pěstounka paní KL o výhodách doprovázení nepochybuje: „*To doprovázení by bylo super. Já myslím, že by to měla mít každá rodina. Ale je to taky o kvalitě toho klíčového pracovníka.*“ Pěstounka paní NL upřesňuje, co by tehdy nejvíc potřebovala: „*S těma zkušenostma, co teď máme, vím, že bych tenkrát potřebovala tu supervizi. Možná víc než takový to klasický doprovázení, protože to bylo neskutečně náročný, první dva roky byly neskutečně brozný... Pomohlo by, kdybychom v tom na začátku nebyli sami, kdyby nás někdo trošku zchladil v tom našem očekávání, kam až ho můžeme dotlačit, když se budeme snažit...*“

Pěstounka paní MCH si myslí, že **by o problémech náhradních rodin měla vědět víc i široká veřejnost**: „*Samozřejmě by pomohla osvěta, mluvit o tom ve školách, v médiích atd., že náhradní rodinná péče je prostě normální... že to jsou lidé, kteří nemůžou vyrůstat v biologických rodinách, že mají své problémy, ale to neznamená, že jsou pasivní a že by se společnost od nich měla separovat... že potřebují pomoc, trpělivost, vnímavost a přijetí...*“ S pocitem odmítání se musela vyrovnávat i osvojitelka paní JV: „*Jednak ta veřejnost často, co si budeme povídat, nás pomlouvá... že jsme často vyčlenění z té společnosti běžný.*“

Pomoc potřebují i samotní pěstouni. Jak říká pěstounka paní JG: „*Myslím si, co je strašně zanedbaný, je jakoby ta péče o mě (pěstounku), o manželství a o moje biologický děti... já bych fakt uvítala nějakou psychoterapii... já jsem nepotřebovala řešit sebe, potřebovala jsem řešit tu současnou situaci, možná že jsem se normálně potřebovala jako vylejt. Člověk nemůže ty své přátele přetížít tím, že jim denně volá a říká jim, že je úplně nadoraz... Měl by tu být někdo, kdo se zajímá o mě... že teď jsem toho plná a že to prostě potřebuju říct, abych se z toho psychosomaticky nezhroutila a abych mohla někde ty svoje emoce na bezpečném prostředí posdílet a pak zavřít dveře... Já si myslím, že tohle je strašně podceňovaný... Měla by tam být péče o partnerský vztah, já myslím, že teď jsou v tom doprovázení zakotvený nějaký ty psychoslužby a že by se mělo vědět, že nejen to přijatý dítě potřebuje nějakou tu psychoslužbu, ale i ti rodiče.*“

Podpora může spočívat i v tom, že **někdo pomůže a poradí s přístupem k biologickým dětem**, které v rodině žijí, a musí se rovněž vyrovnávat s mnoha zátěžemi, jež ze situace vyplývají. Jak říká pěstounka paní IC: „*No, určitě by bylo fajn, kdyby byla dostupná*

nějaká podpora pro rodinu, kdyby někdo promluvil s téma dalšíma dětma v rodině, protože to i pro ně může být náročný a může je to zatížit.“ Totéž si myslí i osvojitelka paní MT: „Možná, že nám chybí nějaká práce s téma biologickýmá dětma, který si myslím, že by to potřebovaly taky.“ A stejně tak i pěstoun pan RP: „My jsme narazili na problém vztahu toho přijatého dítěte a našeho biologického dítěte... Nikde se moc pozornosti těm biologickým dětem nevěnuje, čili tenhle směr by měl být v přípravách těch pěstounů.“

Zkušenějším pěstounům **chybí návaznost péče o děti v pěstounské péči**. Jak říká pěstounka paní BCH: „No, naprosto chybí podpora v období přechodu do života... který pěstounský dítě, i normální, je v 18 letech zralý... a když je nějaký postižení, tak teprve **po tom 18. roce začínají největší problémy a co s ním dále, neřeší nikdo.**“ Stejný názor má i pěstounka paní IC: „Jedna z věcí, která mi chybí v systému pěstounky pro takový děti, který prostě budou mít problémy postavit se na vlastní nohy a přitom nemají žádnou jednoznačnou diagnózu... prostě nějaký startovací byty nebo **nějakou pomoc do začátku...** Protože ono fakt není jednoduchý najít pro ně nějaký místo... oni mají problém dostat všem požadavkům.“ Péče o adolescenty odcházející z pěstounské péče chybí i pěstounce paní MG: „Není dořešena klíčová **otázka, co s těma dětma po ukončení pěstounské péče...** aby se ty děti dostaly normálně plynule do života... V dnešní době je problém dostat je do života už z toho důvodu, že není lehký sehnat práci... Oni odcházejí z té péče a 25 tisíc jednorázové státní podpory při ukončení pěstounské péče, to je nic... Tak je to lepší než nula, ale koupí si televizor nebo něco takového, ale co dál, to není dořešený. Tím spíš, že přes tu pěstounskou péči jdou děti, který mají určitý handicap, a pak je to s tím sehnáním práce, která by je užívala, složitější.“

Shrnutí kapitoly: Mnozí pěstouni, kteří mají více dětí, se často cítí přetížení a potřebovali by pomoci jak s běžným provozem domácnosti, tak s péčí o děti. Chybí jim čas na sebe sama i na partnera, ale nechtějí ho ušetřit na úkor dětí. Rádi by měli dovolenou, aby si mohli odpočinout, ale jen v případě, že by o jejich děti bylo postaráno. Potřebují pomoc neziskových organizací, které by jim mohly nabídnout program pro ně i jejich děti. Uvítali by i nějakou finanční pomoc. Většina pěstounů i osvojitelů potřebuje pomoc odborníků, především s přijatými dětmi, rádi by věděli, jak k nim mají přistupovat a jak je mají vychovávat. Občas by potřebovali poradit i s přístupem k vlastním dětem, které v rodině žijí. Někteří z nich by sami potřebovali psychickou podporu, aby se mohli svěřit se svými problémy a někdo by je poslouchal, případně jim i poradil a ocenil jejich práci. Významným faktorem je možnost kontaktu s jinými pěstounskými a osvojitelskými rodinami, tj. s lidmi, kteří jsou ve stejné situaci a s nimiž mohou sdílet své pochybnosti. Pomohlo by jim, kdyby poradenské služby byly snadno dostupné a nemuseli je složitě shánět.

Co náhradní rodiče potřebují: Mnohočetné pěstounské rodiny potřebují i pomoc v domácnosti. Je zřejmé, že i z tohoto hlediska existuje nějaký limit, který může jeden rodičovský pár zvládnout. Přetížení příliš velkou rodinou má více dimenzí, které je třeba vzít v úvahu. Početné pěstounské rodiny nemívají vždycky ani dost finančních prostředků, které by jim umožnily poskytnout přijatým dětem vše, co si myslí, že by bylo třeba. Potřebovaly by i pomoc různých odborníků, zejména psychologů. Potřebují vědět, proč se dítě určitým způsobem projevuje a jak je mají vychovávat. Často

potřebují pomoc a radu i ve vztahu ke svým biologickým dětem. Pěstouni by často potřebovali pomoc psychologa i pro sebe. Potřebují si potvrdit, že nejsou špatnými rodiči a že případné problémy nezavinili. Náhradním rodičům pomáhá i kontakt s jinými lidmi, kteří řeší podobné problémy. Je zřejmé, že taková setkávání, která umožňují neziskové organizace, jsou velmi užitečná.

14. Jakou pomoc pěstouni a osvojitelé nejvíce oceňují

Pomoc neziskových organizací

V současné době poskytují náhradním rodinám pomoc a podporu různé **neziskové organizace**. Pěstouni i osvojitelé je hojně využívají a vesměs si jejich práce váží. Nicméně osvojitel pan TV připomíná, že je třeba zvažovat, která z nich by byla pro konkrétní rodinu nejpřínosnější: *„Myslím, že je dobré spojit se s vícero neziskovými organizacema, protože i mezi těma neziskovými organizacema v tom pojetí je docela rozdíl... to nabídne takovou možnost udělat si vlastní názor... My jsme se snažili načerpat informace i u jiných organizací, a tak jsme trochu přehodnotili ty výstupy z té Natamy... oni jsou trošku takový extrém v určitým směru, ale důležitý informace jsme si odtamtud odnesli.“*

Neziskové organizace pomohly náhradním rodičům v mnoha oblastech. Jak říká osvojitelka paní LZ: *„Pomohl nám kontakt s těma organizacema, sdílení s ostatníma, možnost přijít i individuálně se poradit, prodiskutovat nějaký problém, plus obohacení z těch přednášek, navedení na literaturu a zkušenosti druhých... Musím říct, že v tom celém kolotoči bylo to **Středisko náhradní rodinné péče jako záchytný bod**.“* Pro pěstounku paní KT bylo důležité vědět, že existuje možnost získat pomoc, pokud by ji potřebovala: *„Středisko mělo velkou roli, opravdu jsem cítila to zázemí, i když jsem se třeba na vás neobracela tak často, tak jenom to vědomí, že můžu přijít s címkoli, to bylo hrozně důležité.“* Osvojitelka paní NJ má stejný názor: *„Středisko pořádá semináře pro rodiny, což nám hodně pomohlo i v tom, že se tam setkáme s lidma, který jsou na tom podobně, nebo zase mají úplně jiný zkušenosti a člověk si říká, vždyť u nás to není zase tak hrozný, jsou horší starosti... Z toho střediska to byla hrozně velká pomoc, protože **nás to strašně moc posílilo** jakoby duševně tenkrát, že jsme v tom nebyli sami...“*

Náhradním rodičům pomáhalo, když se mohli **s někým poradit a získat potřebné informace**. Pomohlo to i osvojitelce paní MT: *„Já myslím, že jsem využívala různých **přednáškových programů** střediska... Hodně mi pomohl kontakt s vaší právničkou, protože orientovat se v těch všech zákonech je těžký pro laika...“* Možnost získat informace oceňovala i osvojitelka paní MCH: *„Třeba jsou krásný **ty semináře**, ty jsou perfektní, nebo ty různý školení.“*

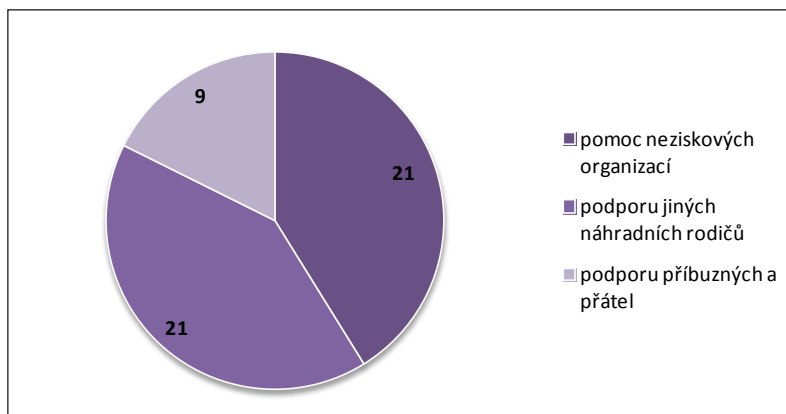
Osvojitelce paní JT pomáhaly různé akce: *„Ty služby, ta paní terapeutka, co chodila k nám do rodiny, a potom ty **akce s pěstounskými a adoptivními rodinama**, kde byl ten program a do něho jsme se zapojovali jak rodiče, tak děti, do různých her... Oba ty víkendový pobyty byly opravdu moc přínosný pro nás jako pro rodinu... No a pak jsme měli videotrénink, to bylo taky zajímavý. Přineslo to sebereflexi z mojí strany, jak k V. přistupujeme... No a **nejvýznamnější pro nás bylo to sdílení s ostatníma rodičema**, což umožňují vlastně ty kluby... že se setkáváme, to je strašně důležitý, že se člověk vypovídá, protože v nás je tolik*

těch nabromaděných emocí a tlaku... Já si myslím, že ty diskuse vedou k sebepoznání nás samotných a potom tím pádem k lepšímu přístupu k těm dětem, protože ty lidi mají hrozně zajímavý připomínky a to by nenapadlo člověka samotného... Vždycky je to k něčemu dobrý, už ten pocit, že v tom nejsme sami a že ty děti se často chovají problémově... ta cesta je strašně namáhavá a jak ty děti rostou a ty problémy se nabalují a člověk je bezradný, jak to bude řešit a jaká ta budoucnost bude, jestli se budou schopni sami o sebe postarat... **Je tam ta podpora** a aby člověk měl sílu pořád s těmi problémy pracovat, je hrozně důležité, bez toho by se cítil strašně sám...“ Podobný názor má i pěstounka paní KL: „Člověku se hrozně uleví, když zjistí, že nemá problémy jenom on sám, byť jako pěstouni s tím normálně nechodí na trh.“ A také osvojitelka paní BN: „Nám pomohlo, když jsme jezdili na ty pobyty, setkávali jsme se tam a říkali jsme si ty zkušenosti. Když ten týden vidíte, jak se chovají ty ostatní děti, tak vám ty vaše nepřípadají tak strašný.“

Stejný význam mají i **kluby při neziskových organizacích**. Využívá je i osvojitelka paní EV: „No, používáme pomoc neziskovky, **chodíme do klubu** od Střediska náhradní rodinné péče a poslední rok chodíme ještě od Rozumu a citu do klubu... Naše děti jsou dost nestandardní a oni nás jako všude lidi nepřijímají a máme s nima problémy, takže vlastně **tyhle ty kluby jsou výborný**, že tam jsou podobný děti a je tam tolerance vůči těmle dětem, protože všude jinde by nás vynesli v zubech...“ Kluby využívala i pěstounka paní MH: „Začali jsme chodit do střediska a to bylo úžasný, scházet se s lidma, **kteří mají podobný děti doma**, to bylo pro mě ze začátku nejdůležitější, že i ty projevy těch dětí byly hodně stejné...“ Oceňuje je i osvojitelka paní JZ: „Ve Středisku náhradní péče se vždycky na přednášce setkáme a vždycky si řekneme, **co je nového s dětma**, což mi přijde úplně fantastický, a projde nějaká plodná diskuse...“ Pěstounka paní KG oceňuje i jejich další aspekty: „Výborný jsou samozřejmě ty kluby, protože v nich se ty rodiče taky seznámí a povídají si. Můžou sdílet a vyměňovat si zkušenosti... Co mi přijde hodně dobrý, že se přitom taky zasmějeme, že ty mámy někdy mají pocit, že ten jejich problém je největší a pak ho najednou vypráví a ono to tak zlý není.“

Neziskové organizace pomáhají pěstounům s **financováním některých služeb**, např. **se získáním asistentů**. Oceňuje je i pěstounka paní JG: „Asistence, že jsme měli někoho, kdo nám holky alespoň jednu cestu do školy odvezl... To byla obrovská pomoc, když jsem jela jenom jednu cestu, tak to byla velká pomoc... Pomohlo mi, že nám ten Rozum a cit **platil ty asistenční služby**... Já jsem za ně byla vděčná, protože holky měly zase další lidi, **kteří můžou mít rády a kterým můžou důvěřovat**.“ Neziskové organizace pomáhaly i s **letními pobyty dětí** z náhradních rodin. Jejich finanční pomoci si cení i pěstounka paní HB: „Fajn bylo, že nám Rozum a cit pomohl finančně, že nám **pomohl třeba na to zařízení dětských pokojků sehnat peníze**, nebo že nám poskytl dar, takže to bylo taky dobrý.“

(21 rodičů oceňovalo pomoc neziskových organizací, 21 rodin podporu jiných náhradních rodičů a 9 z nich si cenilo podpory přátel a příbuzných)

Graf č. 19 – Jakou pomoc pěstouni a osvojitelé nejvíce oceňovali

Podpora jiných pěstounů a osvojitelů

Pomoc a podporu často poskytli pěstounům **lidé, kteří měli s pěstounskou péčí vlastní zkušenosti**. Jak říká pěstounka paní ML: „*Jediná podpora bylo to, že jsme znali pár pěstounů v okolí, se kterými jsme se mohli poradit.*“ A stejný názor má i pěstounka paní KL: „*Určitě je to sdílení, sdílení s lidma, kteří si něčím takovým procházeli nebo procházejí, mají tu zkušenost... je velká pomoc, že člověk má kolem sebe lidi, kterým důvěřuje a kteří jsou mu ochotni pomoci.*“ Sdílení je důležité i pro osvojitelku paní DZ: „*Pro mě je nejdůležitější to sdílení, ten pocit, že tam jsou lidi, kteří jsou na tom stejně jako my nebo podobně... máme si o čem vyprávět.*“ A také pro osvojitelku paní LP: „*Jestě že jsme měli kamarády, kteří na tom byli stejně, často jsme se scházeli a vylejvali si srdce, protože ty běžný rodiny to tak nemaj, tam je to výjimka.*“ Společnost náhradních rodičů pomáhala i osvojitelce paní JZ: „*Když jsme se zapojili do akcí pěstounských rodin... kde se vlastně člověk cítí v bezpečí v tom, že vás nikdo nebude odsuzovat a nadávat, že se moje dítě chová tak nebo tak...*“ A také pěstounce paní ZŘ: „*Já jsem si tu pomoc našla ve sdružení pěstounských rodin v B. ... tam jsem nacházela hodně pochopení a konečně jsem se cítila, že jsem jako mezi svýma.*“

Možnost výměny zkušeností s jinými náhradními rodiči je důležitá, protože biologické matky takové problémy nemají a jen těžko by jim porozuměly. Jak říká osvojitelka paní MT: „*Jsou věci, který by člověk běžně s kámoškama na písku nesdílel, protože tam jsou třeba nějaký pocitu studu, vlastní neschopnosti, protože já dělám maximum a to moje dítě se takhle vzteká, používá takovýhle slova a tak.*“ Setkání s jinými pěstouny si cení i pěstounka paní HB: „*Setkání s pěstounskými rodinama bylo hodně dobrý... myslím si, že bylo nad všechny kurzy a školení takový teoretický... Tohle mi teda hodně pomohlo, že jsem si říkala, tak oni mají nějaký problém a tohle řeší, na tohle bych měla připravit... člověk se naučil předcházet určitým věcem nebo na ně byl líp připravený.*“ Pomáhala i pěstounce paní IZ: „*Mně vždycky pomůže, když to můžu s někým probrat...*“

nejlepší je to takový jako ta praxe, když si člověk může popovídat konkrétně.“ Vzájemná setkávání pomohla i pěstounce paní KL: *„Setkání pěstounských rodin od Fondu ohrožených dětí mi opravdu pomohlo... Já jsem byla strašně vystresovaná a furt jsem si myslela, že to je moje chyba... furt jsem přemýšlela, kde jsem udělala chybu a tady jsem zjistila, že takových J. je tam víc. A zoufalých rodičů taky...“*

Podpora příbuzných a přátel

Náhradním rodičům často hodně pomohli **příbuzní a přátelé**. Pomohli osvojitelce paní DZ: *„Nejvíc nám pomáhali rodiče, ty dvě kamarádky, který jsem měla.“* I pěstounce paní MV: *„Jednak opora s manželem, my jsme si byli vzájemně velkou oporou a jakoby v přátelích... a nakonec i maminka to přehodnotila, nakonec ho přijala...“* Pěstounka paní JL dávala pomoci blízkých a známých lidí přednost: *„Tak my jsme neměli žádnou vlastně takovou jako odbornou pomoc a ani jsme ji nesháněli... my jsme toho měli docela plný zuby a představa, že někam chodím a někde to furt vyprávím, mě nějak neděsila, ale říkala jsem si, že na tohle teda nemám... My jsme měli dost známých, takový tři **nejbližší přátelé nám prakticky pomáhali**... My jsme kolem sebe měli lidi a dodnes máme, který jako pomohli.“* Rodina pomohla i osvojitelce paní BJ: *„My jsme měli tu výhodu, že **sestry mají obdobný problémy**, takže jsme se jako hodně vzájemně kontaktovaly a probíraly to, nedovedu si představit, kdybych na to byla sama.“*

Shrnutí kapitoly: Pěstouni i osvojitelé oceňují pomoc neziskových organizací, i když doporučují zjistit si, co která z nich nabízí, a teprve pak si vybrat. Cítí se zde akceptováni a mohou se zde setkávat s dalšími náhradními rodiči. Možnost sdílení a vzájemné podpory je pro ně důležitá. Významnou pomoc představuje i podpora příbuzných a přátel.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče potřebují jak spíše profesně zaměřenou podporu a pomoc od neziskových organizací, která spočívá v nabídce různých akcí, seminářů a pobytů, tak i sdílení zkušeností s dalšími pěstounskými a osvojitelskými rodinami. Důležitá je i osobnější podpora přátel a příbuzných.

15. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé pomoc různých odborníků

Pěstouni a osvojitelé často uvádějí, že by potřebovali podporu odborníků, kteří by jim pomohli pochopit problematické projevy jejich dětí a poradili jim, jak s nimi pracovat. Většina z nich nakonec takovou pomoc získala, ale je zajímavé zjistit, jak s ní byli spokojeni, v čem jim vyhovovala a co by si představovali jinak. Pěstounka paní AH by si přála, aby byly služby odborníků **lépe organizované a snáze dostupné**: *„Co by se mi líbilo, kdyby ty různé terapie a podobný věci byly v jednom baráku. Kdyby prostě člověk přišel a měl tam k dispozici všechny ty odborníky. Takhle je musí hledat a vymýšlet neuvěřitelné věci, aby je získal, a občas se to ani nepodaří.“*

Mnozí pěstouni i osvojitelé si myslí, že **odborníkům chybí znalosti a zkušenosti s dětmi žijícími v náhradních rodinách**, které nelze podle jejich názoru srovnávat s dětmi z biologických rodin. Častou výhradou pěstounů a osvojitelů byl nedostatek

specializace oslovených odborníků a jejich nepochopení specifčnosti dětí umístěných do náhradních rodin. Pěstounka paní KM vyjadřuje obecně platný názor náhradních rodičů: „*Aby byla nějaká síť odborníků, kteří budou rozumět i náhradce... ale to nejsou jenom psychologové, ale i pedagogové... oni nemají dostatek informací, neučí se to nikde, takže asi tohle.*“

Všechny osvojitelky i pěstounky mají zkušenost s učiteli, ale jejich názory na **přístup pedagogických pracovníků** k dětem žijícím v náhradních rodinách jsou různé. Pěstounka paní ZR byla s přístupem pedagogů spokojena: „*Tak vlastně nám ta pomoc přicházela skrz ty pedagogy, kteří nás podporovali, pomáhali nám a snažili se dělat to, co my jsme jim říkali, že je správně...*“ Pěstounka paní BCH tak pozitivní názor nemá: „*Co bych tenkrát potřebovala jako úplně jednoduchou věc, aby mě ta škola poslala do SPC, což mě tenkrát nenapadlo, ale jako že to nenapadlo někoho v té zvláštní škole, to teda fakt nechápu, protože pak už s ním i oni měli veliký výchovný problémy.*“ Osvojitelka paní IL se cítí učiteli nepochopena: „*Já myslím, že největší břemeno je, že se ty náhradní rodiče setkávají se všelijakým odmítnutím a že v některých školách jim vyčítají věci, který ty děti třeba neumějí nebo dělají špatně, že to vyčítají těm rodičům, jako kdyby to byla jejich vina.*“ Osvojitelka paní NZ si myslí: „*Já bych řekla, že pedagogové o tom (náhradní rodinné péči) nevědí vůbec nic a stejně jim to nevysvětlíš.*“

Osvojitelka paní MJ navrhuje, **aby pedagogové byli v tomto směru vzdělávání** a mohli tudíž působit kompetentněji: „*Já mám pocit, že to moc nefunguje u těch pedagogů, že tam by bylo dobrý jim nabídnout nějaký vzdělávání, nějakou osvětu, protože pak by třeba s tím dítětem začali jednat od malinka jinak a dítě od té první třídy bude školu vnímat jinak...*“ Stejný názor má i osvojitelka paní LV: „*Každý pedagog by měl mít vzdělání... měl by mít povědomí o deprivaci... aby se nestalo, že mu učitelka řekne – já jsem se s tím nesetkala nebo já jsem o tom nevěděla a absolutně mě nenapadlo, že tyhle děti můžou mít nějaký takový projev.*“ A také pěstounka paní KL: „*Já bych to brala aby o takovýchhle dětech, aby o tom měli jako lepší povědomí třeba v tom školství... My máme někdy problém to vysvětlit, že některý projev mohou být tím, že děcko je deprivovaný nebo bylo deprivovaný. V tom školství to chybí hodně.*“

Náhradní rodiče **nejsou vždycky spokojeni ani s informovaností pediatrů**. Osvojitelka paní LZ si myslí, že pediatři toho o dětech žijících v náhradní rodinné péči moc nevědí: „*Velké mezery jsou celkově ve všech oborech, které pracují s dětmi... Že tam je to téma tý náhradky opomíjený... Když já přijdu k pediatrovi, já nechápu, že ten pediatr není prostě víc v tomhle vzdělán... že neřekne, podívejte se, kdyby byly nějaký problémy, já mám tady kontakt na psychologku, která s téma dětma umí pracovat.*“

Pediatr by měl být informován a měl by umět poradit, což se vždycky neděje. Jak říká osvojitelka paní DV: „*Náš paní doktorka je strašně hodná, všechno, ale tam je jakoby ten problém, že ona nemá tu zkušenost s přijatýma dětma a ona prakticky vždycky všechno zahrála do autu. Já když jsem měla nějaký problém a věděla jsem, že to dítě se prostě nechová normálně a že bych potřebovala aspoň poradit, tak ona vždycky říkala, vždyť všechny děti zlobí, to bude dobrý... Dcera měla abstinenční syndrom po těch drogách (biologická matka byla závislá na pervitinu). Já jsem vlastně netušila, že to je záhada a i kdybych to vykládala naší doktorce dětský, aby mi pomohla, tak by vůbec nevěděla, o co jde.*“

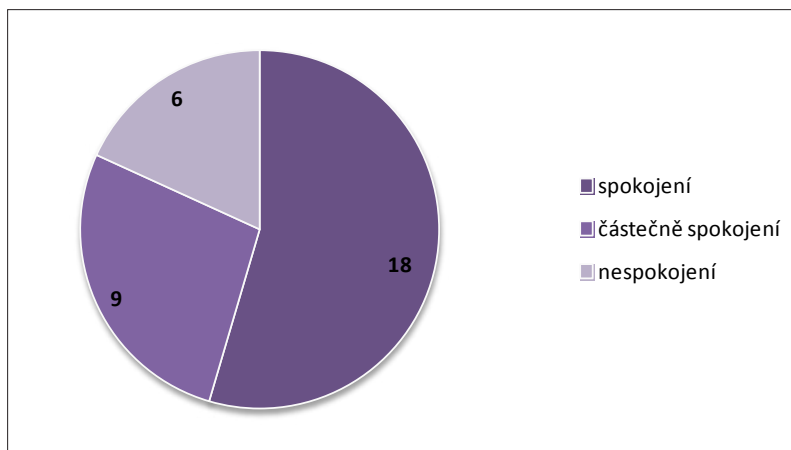
Pěstouni a osvojitelé velmi často potřebují **pomoc psychologů či psychiatrů**, ale vždycky nejsou s jejich pomocí spokojeni. Jak říká pěstounka paní HB: „*Co nám chybělo... no, vím, že u nás je takový chronický nedostatek těch opravdu odborníků na tu náhradku nebo těch dětských psychiatrů, dětských psychologů, kteří opravdu vědí, o čem ta náhradní péče je. Ono nestačí jenom psycholog dětský, ale taky aby měl povědomí o tý náhradní rodinné péči, protože opravdu ty děti mají svůj specifika, který jako každý nedokáže ošetřit.*“ Takového psychologa má osvojitelka paní MCH: „*My máme klinickou psychologku, která pracuje s dětma, který mají problémy... pracuje dlouhodobě s náhradními rodinami... ale těch odborníků není zase tolik.*“ Téhož názoru je i pěstounka paní IC: „*Bylo by fajn, kdyby byl opravdu nějaký odborník, který téměř dětem rozumí a dokáže jim dát to, co potřebují... protože najít dobrýho psychologa pro dítě, a pro dítě traumatizovaný zvlášť, to jako není legrace.*“

Rodiče, kteří mají pocit, že jim psycholog pomohl, mírně převažují. Osvojitelka paní BL byla spokojena: „*Pak jsme chodili k psychologovi, to jsme si platili a to nám pomohlo, on si s námi povídal a spouště věcí, zase nás to posunulo někam... On nám řekl spoustu věcí, jak máme pracovat nebo čeho se vyvarovat, co oceňovat.*“ Pomoc psychologa oceňuje i pěstounka paní GT: „*Tehdy tam byla super psychologka a to bylo strašně fajn... já vlastně nevím, jak jsem na ni přišla... ale s každým děckem i potom jsem šla za ní a vždycky mi o každém něco řekla, i to, co jsme nevěděli z dětského domova, protože ty informace byly nulové... takže jsme nikoho netlačili do jedniček, když ona řekla, že na to nemá... to bylo zase štěstí, že jsem se s ní sprátelila... Díky ní jsem nikdy z ničeho nedělala tragédii...*“

Psycholog pomohl i osvojitelce paní ECH, i když její problém nevyřešil: „*Chodili jsme tam k nějaký psychologce, ta byla teda fajn, já jsem si s ní povíдалa, něco ti řekne, to člověku uleví, ale když to pak máš 24 hodin doma, tak je to jiný...*“ Podobnou zkušenost získala i osvojitelka paní LP: „*My jsme tehdy chodili do kojeňáku k nějaký paní psychologce, to bylo tehdy povinný, na takový kontroly... Ona byla podle mě jedna z těch nejlepších, který jsme potkali... Když začaly potíže s A., tak přišla k nám i domů a strávila tam celý odpoledne... mně pomohlo, když řekla, že to obdivuje, že čtyři děti takhle náročný, že ona by nezvládla... I to její uznání v tu chvíli člověk strašně moc potřebuje. Taková morální podpora spíš, věcná podpora asi nebyla moc možná...*“ A také osvojitelka paní BJ: „*My jsme zkoušeli ty psychology, měla jsem pocit, že se tam akorát já vypovídám, ale že by se to nějak posunulo, to ne.*“ Jen částečně byla spokojena i pěstounka paní ZR: „*Museli jsme si hledat všechno sami, sama jsem musela kontaktovat psychology... paní doktorka to přesně popsala, ale neřekla mi, jak k tomu dítěti přistupovat.*“

Osvojitelka paní JV byla spokojena hlavně s tím, že rozhovor s psychologem nebyl nijak limitován: „*Taky chodím k terapeutce z Rozumu a citu... tady bylo úžasný, že se člověk mohl vypovídat a nebyl tam ten časovej limit... Je úžasný, že to máme zadarmo, tyhle služby, že to nemusíme platit, protože kdybychom tohle museli platit, tak bychom to nezvládli.*“

Pěstounka paní KR nebyla s psychologem spokojena vůbec: „*Paní psychologku hrozně zajímalo, jestli děti nezavírám na záchod nebo do skříně.*“ Příliš spokojena nebyla ani osvojitelka paní KN: „*V době puberty těch dětí jsme marně hledali pomoc, a to byly strašný věci, který jsme prožívali, a prostě pomoc jsme nenašli, museli jsme se tím probíjet sami, přestože jsme našli různý psychology, psychiatry, pomoc jsme nezátkali žádnou.*“ Je otázka, jaká měli tito lidé očekávání a co si představovali, že jim mohou psychologové a psychiatři poskytnout.

(18 rodičů uvedlo, že bylo se službami psychologů spokojeno, 9 bylo spokojeno jen částečně a 6 rodičů spokojeno nebylo)

Graf č. 20 – Míra spokojenosti pěstounů a osvojitelů se službami psychologů

Přes všechny výhrady jsou pěstouni i osvojitelé často přesvědčeni, že oni i jejich děti psychologa potřebují. Takový názor má i pěstounka paní KT: *„Já si dneska myslím, že každé to pěstounské dítě by mělo mít od počátku svého psychologa a že by ti rodiče s každým tím dítětem individuálně měli docházet na nějakou terapii.“* Stejný názor má i osvojitelka paní BC: *„My bychom teď potřebovali psychologku nebo psychologa, který by s ní pravidelně pracoval, protože my na to evidentně nestačíme, my jsme teď největší nepřátelé, když po ní něco chceme, takže na nás nedá.“* Pěstounka paní KCH si také myslí, že by jim zkušený psycholog mohl pomoci: *„Tady vlastně neproběhlo nic po týhlejší stránce, aby někdo s těma dětma intenzivně pracoval na jejich problémech, co je trápí, co potřebují vyřešit a s čím se potřebují smířit, aby se tomu dítěti věnoval jako profík, to si myslím, že tam chybí. Tak já si myslím, že kdyby ta terapie probíhala, tak si myslím, že by na tom mohly být o kousek líp.“*

Dle názoru náhradních rodičů by měl s dítětem pracovat **stále stejný psycholog**, který by je dostatečně znal. Jak říká pěstounka paní ML: *„Myslím si, že jsou některý věci, o kterých by bylo dobrý mluvit s psychologkou nebo s někým, kdo by ji znal dlouhodobě, protože některý její reakce nebo chování nedokážeme rozklíčovat... nejsme si úplně jistí a jako mám pocit, že někdy trošičku tápeme...“* Stejný názor má i osvojitelka paní MV: *„Kdyby to šlo zařídit, aby ty děti chodily k tomu samýmu psychologovi, kterýho znají... Pokud mají nějaký handicap, tak by jim pomohlo, kdyby je mohl mít v péči jeden a kdyby ho uznávaly všechny školy...“*

Pěstounka paní KL u psychologů pomoc nehledala, i když důvodem nebyla negativní zkušenost: *„Pomoc psychologů jsem nevyhledávala, já jsem ani nevěděla kde, já jsem v podstatě nevěděla nic a ani jsem to nechtěla moc rozvádět, protože jsem se bála, jestli nedělám někde chybu...“*

Shrnutí kapitoly: Mnozí pěstouni a osvojitelé si myslí, že odborníkům chybí potřebné znalosti a zkušenosti. Jejich pomoc může být účinná, jen pokud znají specifické problémy dětí žijících v náhradních rodinách. Pomoc psychologa potřebují mnozí náhradní rodiče, ale chtěli by takového, který problému rozumí a který by s jejich dětmi pravidelně pracoval a znal je dlouhodobě. Míra jejich spokojenosti se službami psychologů může vyplývat i z neznalosti možností takové pomoci, vyřešení všech problémů není v silách ani těch nejzkušenějších.

Co náhradní rodiče potřebují: Pěstouni i osvojitelé často potřebují pomoc různých odborníků a myslí si, že by tyto služby měly být lépe organizované a snadno dostupné. Určitý problém pro ně představuje i nedostatečná informovanost. Avšak tito lidé potřebují, aby měli možnost získat odborníka, který má zkušenosti s problematikou náhradní rodinné péče. Mnohdy potřebují, aby se jim psycholog věnoval po všech stránkách a poskytl jim nejenom odborné rady a doporučení, ale i psychickou a morální podporu. Přáli by si, aby jim mohl pomáhat stále stejný odborník, který už rodinu zná a nemusí mu nic vysvětlovat.

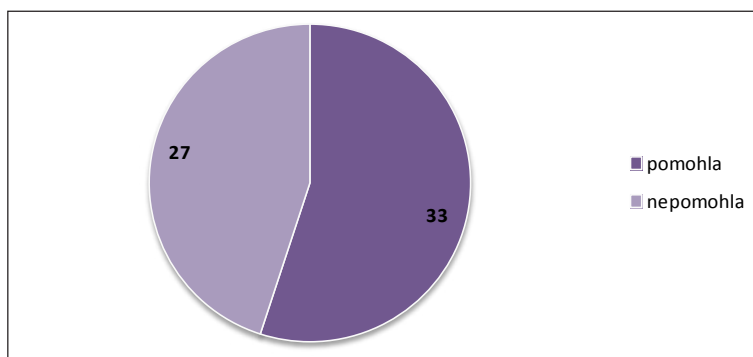
16. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé pomoc sociálních pracovníků

Se sociálními pracovníky přicházeli do styku všichni osvojitelé i pěstouni. Věděli, že ony mohou o mnoha věcech rozhodovat a že mají (nebo by alespoň měly mít) i potřebné informace a dovednosti. Navíc s nimi byli v kontaktu po delší dobu a sociální pracovníci mohly jejich život určitým způsobem ovlivňovat. Sociální pracovníci jsou považovány za osoby, které mají potřebné odborné znalosti a dovednosti, o tom je přesvědčena např. skupina odborníků C. Pallettové (2002). **Sociální pracovníci** byly různé a byly také v jednotlivých oblastech **různě hodnoceny**.

Profesní kompetence sociálních pracovníků – schopnost poradit a pomoci

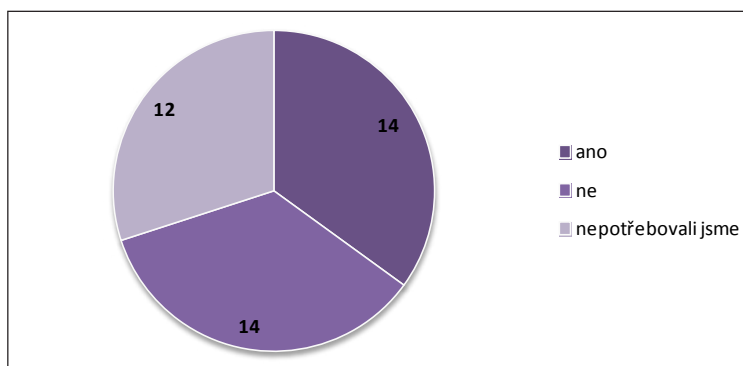
Starší pěstounky si myslí, že jim sociální pracovníci příliš nepomohla. Takový názor má např. pěstounka paní MF: „*Tak tenkrát ta sociální, ta se snažila pomoci... ale většinou ani neškodily, ani nepomohly, i když ta první, co tam byla, ta spíš škodila.*“ Stejný názor má i pěstounka paní BCH: „*Měli jsme hrozně hodnou sociální pracovníci, ovšem ta přijela jednou za rok, vyslechla, co se děje, ale nic z toho dál bohužel nebylo.*“ A stejně tak i pěstounka paní ZR: „*My jsme měli hodnou sociální pracovníci... ta úřednice, která přicházela, nám vždycky řekla, jak nás obdivuje, že zvládáme takhle problémový dítě, všude nás dávala za vzor, ale nepřicházela ta pomoc, která by měla.*“ Sociální pracovníci nepomohla pěstounce paní NL: „*Tenkrát sem přišla sociálka dvakrát za rok a víc jí to nezajímalo a člověk měl i strach se někde ozvat...*“ A ani pěstounce paní KCH: „*Když jsem se byla zeptat na sociálce, tam mi v podstatě nebyli schopný poradit s ničím. Jako ta paní sociální pracovníce byla fajn, byla milá a taková jakoby vstřícná, ale jediný, co mi konkrétně zařídila, že ty rodiče byli zbavený těch rodičovských práv...*“ Pěstounka paní MM spokojena nebyla, ale sociální pracovníci omlouvá: „*My jsme měli vždycky šikovný sociální pracovníci, ale ta informovanost je hrozně špatná...*“ Pěstounce paní KL stačilo málo: „*Sociální pracovníci mě neotravovala a já jsem byla za to vděčná.*“

Důvody pozitivního hodnocení sociálních pracovníků byly různé, náhradní rodiče většinou **oceňovali ochotu poradit a pomoci**. Jak říká pěstounka paní HB: „*Já myslím, že jsme měli štěstí na sociální pracovníci... s ní vždycky byla dobrá spolupráce a vždycky nám dobře poradila... V tu dobu jsem nikoho jiného neměla než tu sociální pracovníci, tak na tu jsem se obracela... Ona se nám snažila pomoci, ale jen v rámci svých možností, a to nebylo nic moc.*“ Pomoc sociální pracovníce oceňovala i pěstounka paní MH: „*Musím říct, že to byl takový náš záchranný kruh... ona nám volala ze začátku a říkala, kdybyste něco potřebovali... Ona nás vždycky podržela anebo se přišla podívat... ten první půlrok to určitě pro nás byla kotva.*“ Sociální pracovníce pomohla i pěstounce paní DR: „*Pravidelně dochází sociální pracovníce, úplně vynikající, dochází pravidelně a máme s ní skvělý kontakt a vždycky mi pomůže, když potřebuju. Můžu za ní kdykoli přijít, to jsme měli velký štěstí... Ta sociální pracovníce mi vždycky pomohla, protože jsme všechno detailně probraly a vyřikaly jsme si tyhle věci...*“

(33 rodin si myslí, že jim sociální pracovníce pomohla, naopak 27 náhradních rodičů je přesvědčeno, že pomoc nebyla dostačující)

Graf č. 21 – Názor pěstounů a osvojitelů na pomoc sociálních pracovníků na počátku

(14 rodin si myslí, že jim sociální pracovníce pomohla i v pozdější době, 14 rodičů si myslí, že jim v této době nepomohla a 12 z nich takovou pomoc nepotřebovalo)

Graf č. 22 – Názor pěstounů a osvojitelů na pomoc sociálních pracovníků v pozdější době

Někteří náhradní rodiče jsou přesvědčeni, že jim **sociální pracovníce neposkytly všechny informace, které by bývali potřebovali**. Takový názor má pěstounka paní LCH: *„Potřebovala jsem víc informací, já jsem si strašně dlouho zjišťovala různé věci, na co mám nárok... Já jsem mohla brát ještě sociální příspěvek a nebrala jsem ho, protože mi úřednice řekla, že už mám peněz dost, že už o to nemám žádat... V tomhle si myslím, že se ti rodiče strašně plácají ... většinou se tyhle informace dozvídáme od jiných maminek, od pěstounek.“*

Mnozí z nich si myslí, že **sociální pracovníce by měly být lépe informovány** i o různých službách a měly by rodičům umět poradit. Jak říká pěstounka paní KG: *„Já si myslím, že by se ta rodina měla dozvědět, co potřebuje a sociální pracovníce by jim měla někoho poradit a smluvit to.“* Stejný názor má i pěstounka paní ET: *„Aby ty sociální pracovníce byly víc informovány, kde je co... Sociální pracovníce mi nepomohla, když jsem zavolala, že budeme potřebovat nějakého psychiatra, řekla mi, že si musíme někoho najít...“* Pěstounka paní MH má stejnou zkušenost: *„Nás sice ta sociální pracovníce podpořila, ale nedala nám ten kontakt, protože ho asi nevěděla...“*

Starším pěstounkám chyběla pomoc s vyřizováním úředních záležitostí. Tu by bývala potřebovala např. pěstounka paní KG: *„Já jsem to neuměla ani napsat, nevěděla jsem, co se tam má napsat a kamarádka mi poradila, že ve středisku to se mnou sepišou... Oni měli předtisk nějakého vzoru, tak to mi vůbec ta sociální pracovníce neřekla, že na to jsou nějaký dokumenty, na který se to má jakoby napsat a jak se tam má napsat... Ta sociální pracovníce vytvořila tu atmosféru, že to děláme kvůli penězům a my jsme se těžko u ní mohli něčeho domáhat... postrádali jsme ty informace... No, ta pomoc tam vůbec nebyla...“*

V pozdější době již tyto služby fungovaly lépe. Pěstounka paní IB byla spokojena: *„Sociální pracovníce nám pomáhala, to fungovalo dobře... Starala se o tyhle právní věci dobře, napsala ty návrhy.“* Spokojena byla i pěstounka paní RP: *„Sociální pracovníce mi pomáhala tu žádost sepsat, já neumím sepisovat, dělá mi to problém... pomohla mi sepsat žádosti a těch lejšter bylo... U nás to není žádný strašák sociálka.“* Sociální pracovníce poskytla pomoc v úředních záležitostech i pěstounce paní EL: *„Pomohla mi hodně třeba u soudu ta sociálka... Další pomoc byla při druhým stání, co bylo o výživným, tam jsme ani nemuseli být. Šla tam a řekla, že je to v pořádku a trošku z nás sejmula nejen strach, ale i tu zodpovědnost...“* U soudu pomohla sociální pracovníce i osvojitelce paní IN: *„Ale taky nám strašně pomáhala, ona nás vždycky u toho soudu vychválila... Dodneška ji potkáváme a vždycky se na holky ptá.“*

Přístup sociálních pracovníc

Pěstouni a osvojitelé **oceňují zájem a ochotu** sociálních pracovníc. Za takový přístup byla vděčná např. pěstounka paní JG: *„Teď tam máme sociální pracovníci, která je opravdu velmi vstřícná, milá, návštěvy si domlouvá, váží si mý práce a jako v tom co může, tak poradí... Nemusím se bát, nemusím hrát na to, že je všechno úplně v pořádku.“* S přístupem sociální pracovníce byla spokojena i osvojitelka paní MV: *„My jsme měli štěstí na sociální pracovníci, všichni byli milí, hodní.“*

Některým pěstounů a osvojitelům vadil u sociálních pracovníc **nedostatek osobního zájmu**. Pěstounka paní ZŘ by bývala **potřebovala větší podporu**: „*To mě jako vždycky chybělo, že sociální pracovníce vždy přicházely do rodiny jako úřednice, který byly třeba hodný, milý, ale já bych potřebovala, aby se tam objevovala sociální pracovníce jako přítelkyně... že by to bylo opravdu takové doprovázení, abych jí mohla všechno říct, abych se jí mohla se vším svěřit a nebrozilo nebezpečí, že to bude zapsáno někde v nějakých zápisech... kdyby do rodiny dlouhodobě chodil nějaký sociální pracovník, který by s nima intenzivně pracoval a viděl by, jak to tam je... aby to nebyl jenom ten kontrolní orgán.*“ Osobní podporu považuje za důležitou i pěstounka paní MH: „*Myslím, že je úplně klíčový, aby jim ta sociální pracovníce dodala nějakou naději nebo aby jim třeba řekla, že když se vám opravdu nebude dařit a bude to hrozný, tak se toho nebojte, vy nejste ti špatní...*“

Pěstouni a osvojitelé si myslí, že by se o rodinu měla starat jedna sociální pracovníce a měla by o ní být dostatečně informována. Takový názor má např. pěstounka paní MH: „*Bylo to neosobní a spoustu věcí neměla zjištěný... podle mě je pro to dítě zatěžující, že tam pořád někdo chodí a pokaždý je to někdo jiný.*“ Častá změna sociální pracovníce vadí i osvojitelce paní VM: „*Navázete nějaký kontakt osobní a pak zase spadnete pod někoho jinýho, kdo o vás vůbec nic neví, takže zase jede tu image na první pohled...*“

Náhradním matkám vadila **určitá netaktnost sociálních pracovníc**. Jak říká osvojitelka paní BC: „*Ta sociální pracovníce, když se u nás byla podívat, ještě než k tomu všemu došlo, tak mě docela šokovala, protože se mě ptala, jestli nemůžeme mít děti, já jsem říkala, že můžeme mít děti a ona mi na to řekla, že by tedy snad bylo jednodušší, kdybychom měli vlastní dítě... Jinak byla milá...*“ Podobně i osvojitelka paní MV: „*Sociální pracovníce se mnou všechno probírala na chodbě a já jsem neměla pocit, že to musí vědět celý oddělení, u tý sociální pracovníce mě to tenkrát naštvalo.*“

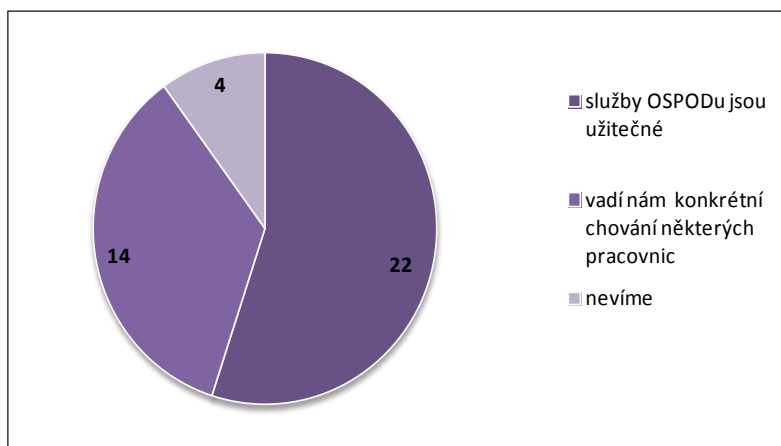
Celkové hodnocení služeb OSPODu

Kontroly sociálních pracovníc v rodině byly nepříjemné zejména starším pěstounům a osvojitelům. Jak říká pěstounka paní JG: „*Ona nás kontrolovala naprosto nepřijatelným způsobem a snažila se vždycky objevit nějakou chybu, což se jí celkem snadno podařilo v početný rodině, když přišla třeba ve čtvrt na osm ráno, v době, kdy je největší šrunc, a pak napsala, jaký tam byl jako nepořádek a neustláno a nádobí na stole...*“ Kontrolní návštěvy prožívala obtížně i pěstounka paní EL: „*Já jsem z toho byla úplně na nervy, když nám tam chodila, musela, že jo, ta sociálka zkontrolovat situaci... my jsme v tom panelákovým 3+1 byli, a to prostě fakt každých 14 dní nějaký kontroly... ono je to vlastně celou dobu o tom narušování soukromí a já doteďka nejsem s tímhle úplně srovnaná.*“ A také osvojitelka paní JN: „*Paní sociální nám pomáhala, to je strašně milá paní, jí bych teda s dovolením vytkla v dobrým jednu věc... ty návštěvy, to byly spíš přepadovky, který mně vadily...*“ Návštěvy sociální pracovníce vadily i osvojitelce paní BM: „*No, abych pravdu řekla, mě ty návštěvy sociální pracovníce jako spíš obtěžovaly. Měla jsem strach, abychom měli naklizeno a tak.*“ Jak říká osvojitelka paní ACH: „*Sociální pracovníce, to bylo spíš takový, že z toho měl člověk brůzu, když byly děti malý, a vždycky měl strach, co najde, co dělám špatně...*“

Osvojitelka paní MV s návštěvami sociální pracovníce problémy neměla: „*Sociální pracovníce byla úžasná, protože jsem si dala bacha, když přišla na kontrolu, abych fakt měla naklizeno a upečeno a takový... ta byla úžasná, protože ta přišla, nekoukala se napravo nalevo, zajímala se o miminko a nebyla žádná jako protivná.*“

Současní pěstouni nemají s návštěvami sociálních pracovníc problémy. Někteří z nich oceňovali, že měla zájem o dítě, že si ho všimla, povídala si s ním, prohlédla si fotky a zajímala se, co již zvládnul a v čem se zlepšil. Vždy na něj myslela a přinesla mu nějakou drobnost. Pocit kontroly neměli a na návštěvu ji dokonce zvali. Jiní náhradní rodiče chápali, že koná, co má stanoveno, aby si mohla něco napsat a pak to založit, ale zase byli rádi, že do ničeho neštourá a mají klid.

V souhrnu lze říci, že náhradním rodičům v současné době nejvíc vadí **neosobní přístup** sociálních pracovníc a pocit, že pouze plní své povinnosti, ale o rodinu nemají zájem. Návštěvy pracovníce OSPODu v rodině se jim zdají formální, nemají dojem, že jim jde o společnou věc. Vadí jim, když sociální pracovníce dává najevo, že je přetížena a nemá zájem o řešení jejich problémů. Časté návštěvy v rodině považují za zbytečné, zejména pokud jsou zaměřeny hlavně na kontrolu skříni nebo pořádku. Myslí si, že by se sociální pracovníce měly zajímat spíše o to, jak se v rodině děti cítí a zda pěstouni něco nepotřebují. Návštěvy v rodinách respektují, ale očekávali by větší takt a předchozí seznámení s rodinou. Sociální pracovníce by mohla před návštěvou rodiny zatelefonovat. Vadí jim časté střídání sociálních pracovníc a jejich neznalost rodiny. **Oceňují, když se sociální pracovníce chová taktně** a nehovoří o dítěti před ním, jako by tam nebylo. Za nevhodné považují, pokud pracovníce nabádá dítě ke kontaktu s biologickými rodiči i když dítě nejeví zájem a pokud mu zdůrazňuje, že dávka na úhradu potřeb dítěte je jen jeho, přestože dítě bydlí u pěstounů.

(22 rodin si myslí, že služby pracovníc OSPODu jsou pro ně užitečné, 14 rodičům vadí chování některých pracovníc, 4 rodiče uvedli, že nedokážou odpovědět)

Graf č. 23 – Názory pěstounů a osvojitelů na služby OSPODu

Z dotazníkového šetření vyplynulo, **které služby OSPODu považují pěstouni a osvojitelé za užitečné:**

- Je to především **pomoc se zorientováním v úředních věcech a s vyřizováním úředních záležitostí**, dokladů, poskytnutí vzorů všech žádostí souvisejících s přijímáním dítěte, vyřizování dávek a při jednání se soudem. Uchazeči by zde měli mít možnost získat celkový přehled o adopci a pěstounství.
- Dále je to **pomoc s kontaktem s původní rodinou** a se zjištěním informací o původní rodině.
- Důležité jsou i **informace a kontakty na organizace** zabývající se náhradní rodinnou péčí, kontakty na odborníky, psychology, psychiatry a zprostředkování odborné pomoci. Měl by zde být k dispozici seznam služeb, které mohou náhradní rodiče využívat.
- Dle názoru současných pěstounů a osvojitelů jsou služby poskytované pracovníci OSPODu plně dostačující.

Pěstounům vadí neustálé změny v zákoně, že se **nemohou spolehnout na platnost daných pravidel**. Takový názor má např. pěstounka paní EL: *„Já myslím, že to jde, pokud stát nezačne blbnout s tou novelou. Vadí mi, jak se furt mění podmínky... jako člověk do něčeho naskočí a najednou se ti to za 5 let změní... Kdyby to bylo pro ty nový pěstouny, že odtedka platí takovýhle pravidla, tak to všechno беру...“*

Zkušená pěstounka paní KL **vidí v novele spíše výhody**: *„Já bych jim spíš řekla, že si vzali dítě v době, kdy už platí novela, což je skvělý, protože jsou ty doprovázející organizace... protože tam je vlastně ta konzultace, to vzdělávání, to je všechno šitý na míru konkrétně k potřebě té rodiny, což mi připadá skvělý. Já si myslím, že mají daleko lepší podmínky než jsme měli my.“* Pěstounka paní ZŘ si nového zákona cení z jiných důvodů: *„Já jsem strašně šťastná, že přišel ten zákon, že si nemusí platit samy sociální a zdravotní, to je veliká pomoc těm pěstounkám.“*

Z hlediska pěstounů je hodně sporné **ustanovení o povinnosti vzdělávání** v rozsahu 24 hodin ročně pro oba rodiče. Jak říká pěstounka paní BN: *„Jako nejvíc mi v té novele vadí to školení, že tam musím chodit já i manžel... Když tady je to školení, jako ten psycholog, my jsme na tý přednášce byli ještě i když to nebylo povinný. Já si ho ráda poslechnu, šla bych tam i kdybych to neměla povinný, ale oni trvají na tom, že tam musíme oba jako pod pohružkou, že když to nesplníme, tak nám ho seberou ... Mě to jako obtěžuje, já jsem si říkala, že nevím, jestli bych do toho dneska šla za těch podmínek...“* A stejně tak i pěstounka paní AH: *„Tak maličko se cítíme pod tlakem těch 24 hodin vzdělávání naplnit, zvlášť manžel, když chodí do práce a ty školení bývají od čtyř hodin, takže by si na to musel brát volno a někdy ani nemůže... na druhou stranu rozumím tomu, proč se to dělá.“* Výhrady má i pěstoun pan RP: *„Jediný, co může dělat problémy, je ten zákonný požadavek 24 hodin školení, to je dost striktní, protože řada těch rodin to nejsou schopný splnit oba manželé... Je spousta školení, který jsou třeba pro ty daný pěstouny zbytečný, protože mají jiný typ problémů.“* V souhrnu lze říci, že pěstouni považují vzdělávání za důležité, ale vadí jim, že je tak striktně vymezené a přikázané pro oba rodiče.

Za další nedostatek nové zákonné úpravy považuje pěstounka paní ZŘ **nedostatečné zajištění péče o starší, nějak znevýhodněné adolescenty**: *„Já jsem zjistila, že je to teď velice dobře nastavená péče do 18 let, ale my všichni, co v této oblasti pracujeme, víme, že v 18 letech nejsou schopný se postavit na vlastní nohy... opravdu ta péče o ně tady prostě není a já sama mám velice špatnou zkušenost s ‚domy na půl cesty‘... ty podmínky jsou tam tak náročné... děti, který mají intelekt od 70 do 90 IQ, nemají nárok na chráněný bydlení, ale nejsou schopný žít samy. V těch ‚domech na půl cesty‘ je to tak přísně nastavený, že oni nejsou schopný to zvládnout.“*

Shrnutí kapitoly: Názory pěstounů a osvojitelů na pomoc sociálních pracovníků jsou různé. Mnozí z nich jsou přesvědčeni, že jim sociální pracovníce příliš nepomohly, leckdy i proto, že neměly potřebné informace. Důležitým aspektem hodnocení je ochota, zájem a osobní přístup sociální pracovníce. Leckdy od ní vyžadují víc než profesní dovednosti. Náhradní rodiče jsou přesvědčeni, že by s rodinou měl pracovat jeden člověk a měl by ji dobře znát. Jak je zřejmé z rozhovorů s náhradními rodiči, v současné době fungují služby sociálních pracovníků lépe než dřív. Zdrojem nesouladu byly dost často návštěvy sociálních pracovníků v rodině, které působily jako obtěžující kontrola narušující jejich soukromí. Navzdory určitým výhradám považuje většina pěstounů a osvojitelů služby pracovníků OSPODu za užitečné a umí si představit, v čem by jim mohly pomoci.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče potřebují, aby sociální pracovníce byly ochotné, nepřístupovaly k nim neosobně, dávaly jim najevo zájem o jejich problémy a byly schopné poskytnout všechny potřebné informace i pomoc s různými úředními úkony. Dost často mají pocit, že jim takové služby poskytují v dostatečné míře. Spokojenost s jejich prací v průběhu času stoupá, mladší náhradní rodiče k nim mají méně výhrad než jejich předchůdci.

17. Názory pracovníků OSPODu na služby poskytované náhradním rodinám

Zajímavé jsou i názory pracovníků OSPODu na služby, které mají či mohou poskytovat náhradním rodinám. Tyto informace jsme získali s pomocí dotazníku, na který odpovědělo ale jenom 10 sociálních pracovníků, takže je lze považovat jen za orientační. Jak je zřejmé z následujícího textu, do určité míry přesahují základní profesní povinnosti.

Pracovníci OSPODu si myslí, že mohou náhradním rodičům pomáhat v různých oblastech a poskytovat jim různé rady:

- V oblasti **právního poradenství a sociálně-právní ochrany**, sepisování právních podání, doprovázení soudním procesem, informace o právech a povinnostech náhradních rodičů, informace ohledně legislativního procesu spojeného se svěřením dítěte do NRP, rady v oblasti dávkového systému a pomoc s vyřizováním různých dokladů.
- **Doporučení na organizace**, které se NRP zabývají a mohou náhradním rodičům pomoci.

- Informace a **zprostředkování různých odborných služeb** (poradenství v péči o děti, při zajištění specializované zdravotní péče, pomoc s hledáním vhodného školského zařízení, v oblasti výchovy dětí, k volbě povolání dětí) a zajištění dětí po dosažení zletilosti.
- **Pomoc při kontaktu s biologickou rodinou.**
- **Rady při řešení různých situací** a poskytování osobní podpory.

Za užitečné považují sociální pracovníce **všechny služby, které mohou rodině nějak pomoci**, zejména doprovázení, klubová setkávání, odlehčovací a vzdělávací služby, doučování dětí, individuální konzultace a vzdělávání, odborné poradenství a terapeutické služby. Dle jejich názoru by mělo být i více možností asistovaného styku s biologickými rodinami. Ve většině oblastí se sociální pracovníce **shodují s názory náhradních rodičů.**

Sociální pracovníce jsou přesvědčeny, že náhradní rodiče nejčastěji potřebují praktické rady: vědět jaký je postup, co mají konkrétně udělat, kam se obrátit a o co konkrétně požádat. Potřebují pomoc při sepisování návrhu dohody o výkonu PP, potřebují i právní rady: např. vědět, jaká práva mají biologičtí rodiče, a potřebují i adresář různých služeb.

Vzhledem k tomu, že návštěvy sociálních pracovníc v náhradních rodinách jsou často zdrojem stresu, bylo zajímavé zjistit, **na co by podle názoru pracovníc OSPODu měla být návštěva v rodině zaměřena.**

- Na zjištění míry adaptace dítěte v novém prostředí, zda je dítě spokojené.
- Na zjištění míry přijetí dítěte ze strany náhradních rodičů a atmosféry v rodině. Zda rodiče novou situaci zvládají a cítí se v ní dobře, na odstranění případné nejistoty a obav, a pokud je třeba, tak nabídnout odbornou radu a pomoc.
- Na zjištění názoru ostatních dětí v rodině (vlastních či dříve přijatých) na novou situaci.
- Na zjištění případných chyb v péči o dítě a jejich odstranění (překrmování, nevhodné oblečení atd.).
- Na zjištění, zda jsou uspokojivě zajištěny všechny záležitosti dítěte (registrace u lékaře, nástup do mateřské školy, do školy atd.) a případné zajištění potřebné péče (psychologa, dětského psychiatra, logopeda, fyzioterapeuta).
- Na zjištění úrovně materiálních podmínek rodiny.
- Na vybudování důvěry mezi sociální pracovnící a náhradní rodinou.

Samy **sociální pracovníce považují pravidelné návštěvy rodiny a rozhovory s dítětem u dlouhodobě bezproblémově fungujících rodin za zbytečné.** Dle jejich názoru je takto dítě v NRP znevýhodněno proti jiným dětem. Sociální pracovníce si myslí, že by byly schopné poskytnout radu i pomoc tam, kde je to třeba, aniž by jim to výslovně určitý paragraf ukládal, a že dokážou vyhodnotit, kdy a kde by to bylo potřeba.

Zajímavé jsou i **názory pracovníc OSPODu na stávající zákony**, které se týkají náhradní rodinné péče. Nejsou s nimi jednoznačně spokojeny a navrhovaly by:

- **Individualizaci potřeb rodiny**, plošné návštěvy v rodině každé dva měsíce zatěžují jak rodiny, tak i pracovníky, bylo by vhodné minimálně prodloužit jejich interval.
- **Zjednodušení legislativního postupu v osvojení** a jeho zkrácení, urychlení procesu přijetí dítěte a zkrácení doby právní nejistoty. Větší ochrana by měla být věnována nezletilým dětem a ne jejich biologickým rodičům. Považovaly by za vhodné vrátit přijetí souhlasu s osvojením do kompetencí OSPODu.
- V novele byla dle jejich názoru příliš **posílena rodičovská práva na úkor práv dětí**. Není vhodné, aby se dítě muselo stýkat s biologickým rodičem, který nebere ohled na jeho potřeby.
- **Konkrétnější vymezení přípravných kurzů** by přispělo k zajištění lepší informovanosti uchazečů.
- Bylo by vhodné **lépe specifikovat kritéria pěstounství**, zejména pro výběr pěstounství na přechodnou dobu. Dohody o výkonu PP se všemi pěstouny bez ohledu na to, zda je potřebují, nebo ne, jsou zbytečné. Zajišťování dalšího vzdělávání u všech rodin je rovněž zbytečné, účelné není ani **povinné vzdělávání pěstounů v daném rozsahu 24 hodin**. Vhodnější by bylo rozhodovat i v tomto případě individuálně.
- Bylo by vhodné **vymezit maximální možný počet případů** na jednu sociální pracovníci.
- Účelné by bylo dát sociálním pracovnícům větší možnost samostatně rozhodovat o nezařazení či vyřazení klientů z evidence.

Jak je zřejmé z předcházejícího textu, názory pěstounů a pracovníků OSPODu se často shodují, takže lze předpokládat, že jejich výhrady mají určité oprávnění a nejde jen o náhodnou nespokojenost s určitým opatřením.

Shrnutí kapitoly: Sociální pracovníci považují za užitečné všechny služby, které mohou náhradním rodinám nějak pomoci, a cítí se schopné je samy zajistit. Myslí si, že by měly mít více pravomoci v rozhodování, což by eliminovalo zbytečné aktivity, např. pravidelné návštěvy v bezproblémových rodinách. Jejich názory se v mnoha oblastech shodují s názory pěstounů. Jejich výhrady k novému zákonu jsou často oprávněné, novela nepřinesla jen zlepšení.

18. Co doporučují zkušení pěstouni a osvojitelé novým uchazečům

Mnohaletá zkušenost je zdrojem důležitých poznatků, které chybí všem začátečníkům. Bylo by vhodné ji využít i v tomto směru, přestože je jasné, že nezkušení nadšenci nebudou radám zkušených příliš ochotně naslouchat. V něčem by jim ale užitečné být mohly.

Zkušení pěstouni a osvojitelé novým uchazečům doporučují, aby si svoje rozhodnutí důkladně rozmysleli.

Jak říká osvojitelka paní ECH: *„Aby si to dobře rozmysleli... jako člověk je rád, že je má, ale já vidím tu chybu, že my jsme do toho šli s takovou euforií a nepídili jsme se detailně po tom, co by mohlo být.“* Stejný názor má i pěstounka paní BH: *„No, vzkázala*

bych jim, **aby to hodně dobře zvážili** a probrali to s někým, aby dali na názor okolí, jakoby zvážít, na co ta jejich rodina má a fakt to dítě trošičku víc poznat...“ A totéž doporučuje i pěstounka paní KR: „**Aby si to dobře rozmysleli, protože je to na celý život... no, myslím, že nevědí, do čeho jdou...**“ A také osvojitelka paní KZ: „**Asi bych jim vzkázala, že by si měli určitě ty zásadní věci rozmyslet... na co si člověk troufne a určitě se, já si myslím, nepřečítovat... spíš si myslím, nechat si nějaký prostor...**“ K opatrnosti je nabádá i pěstoun pan FT: „**Myslím, že neexistuje žádný recept, jak komu poradit... je nejdůležitější nepouštět se do ničeho po hlavě, ale rádně si to promyslet.**“ A také pěstounka paní JL: „**Já jsem si jednou říkala, když jsem o tom takhle přemýšlela, že bych to nikomu nedoporučovala.. Bylo to hrozně těžký v tom, že člověk vůbec neví, co to obnáší...**“ Nebo pěstoun pan RP: „**Musí počítat s tím, že budou okamžiky, kdy si třeba nebudou jistí, jestli to bylo správný rozhodnutí...**“

Měli by vzít v úvahu, zda mají v rodině potřebné zázemí. Jak říká pěstounka paní KL: „**No, ať zváží svoje zázemí, myslím si, že bez toho zázemí to musí být hrozně těžký, kdy to třeba ty prarodiče nepřijmou. Je potřeba mít někoho, nebýt na to sám...**“ Tentýž názor má i pěstounka paní MG: „**Myslíme si, že by bylo dobrý, aby v tý náhradní rodině byli oba dva rodiče, protože je to náročné, a aby se i táta věnoval těm děčkám.**“

Někteří náhradní rodiče si myslí, že není třeba se bát. Takový názor má např. osvojitelka paní AP: „**Nebát se toho, protože co to potřebuje, je krásný kus lidského citu a metrčky zdravého rozumu...**“ A také pěstounka paní MG: „**My si myslíme, že se nemusejí bát vzít si to dítě, protože každý děcko je určitým způsobem obohaceni... i když jsou ty záležitosti pracnější, pořád tam je něco pěkného a dává to smysl, že to dítě tam nezůstane třet v té ústavní výchově.**“ A také osvojitelka paní GL: „**No, ať si ty děti vezmou, že je to hezký přes všechny překážky, že jim to život naplní.**“ Náhradní rodičovství stojí za to i podle osvojitelky paní MJ: „**Vzkázala bych jim, že to rozhodně stojí za to a že je vždycky dobrý do toho jít. Takovýhle dítě dá prostě úplně jiný rozměr tý rodině... je to obohaceni, že vlastně nás ty děti obohatily...**“ Lidé by se neměli náhradního rodičovství bát i podle pěstounky paní AH: „**Aby se toho nebáli, že je to těžký, ale dá se to zvládnout.**“ Osvojitelka paní MT doporučuje: „**Aby si rozmysleli, co od toho očekávají, a když se rozhodnou, tak že to stojí za to, i když jsou tam problémy jako různý a hrozný... že je to šance někomu pomoci a že je to hrozně silný pocit.**“

Měli by se zaměřit na získání všech informací a na novou situaci se důkladně připravit.

Osvojitelka paní JH jim doporučuje: „**Ať se určitě někde připraví... ať ten kurz nepodceňní, pak teda stejně budou zaskočení hrozně, ale ať se nebojí, ať si zjišťují informace, ať jsou aktivní a nečekají, že to za ně někdo udělá...**“ Totéž si myslí i pěstounka paní HB: „**Aby se na začátku snažili získat nějaký informace, aby byli otevřený, když jim někdo radí, aby se snažili setkávat s těma náhradníma rodičema ještě než budou sami náhradníma rodičema a opravdu tam čerpali... aby měli možnost vidět, jak to v tý rodině chodí, nebo i četli tu literaturu... aby trošku věděli, do čeho jdou, i když podle sebe vím, že to stejně člověk neví... Přemýšlet o tom v těch souvislostech a nejtít do toho jen tak srdcem, ale i rozum do toho dát...**“ Osvojitelka paní MT rovněž považuje za nutné se informovat: „**No, tak určitě, aby si o tom zjistili co nejvíc dopředu, aby si uvědomili, že to bude fakt obrovská změna...**“

Vše potřebné by si měli zjistit i podle pěstounky paní SP: „*Pokud zjistíš, že to opravdu chtějí, tak se ještě víc informovat, co to může přinést celé rodině, co jim, co těm (dalším) dětem...*“

Měli by dbát na správný výběr dítěte

Volba vhodného dítěte je důležitá zejména pro osvojitele. Osvojitelka paní MV považuje za důležité „... *aby si vzali co nejmenší dítě, aby s ním mohli navázat užší vztah a aby s ním trávili hodně času...*“. Osvojitelka paní AB si myslí: „*Ani tak nezáleží na tom, jak je to dítě starý, ale že člověk musí být absolutně přesvědčený, že právě tohle dítě chce.*“

Nesmí mít přehnaná očekávání a musí počítat s různými problémy.

Pěstounka paní IC říká: „*Já bych jim asi vzkázala, ať se snaží nemít velký očekávání a spíš být připravený na cokoli, i na to horší... myslím, že je lepší nemít to očekávání, protože ty děti na to vůbec nemusí mít anebo i kdyby na to měly intelekt, nemusí na to mít psychický rozpoložení...*“ Stejný názor má i osvojitelka paní VT: „*Ať se připraví, že to nejsou jenom klady, ale možná bych řekla, že je tam víc záporů a že je to těžký...*“ A také pěstounka paní KC říká: „*No, v podstatě to je hodně těžký... myslím si, že musí počítat se vším a že si to musí prožít... jsou těžký chvíle a jsou i hezký chvíle, ale to je život obecně.*“

Pěstounka paní MCH považuje za nezbytné „... *obrnit se velikou trpělivostí, nevzdávat to, v podstatě si uvědomit, že některé problémy jsou do času, že se ty děti nějakým způsobem poposunou...*“. Pěstounka paní GT považuje za důležité přijmout dítě takové, jaké je: „*Je důležité, aby pochopili, že každé to dítě s něčím přichází a aby po něm nechtěli zázraky, aby ho brali zkrátka takové, jaké je a neočekávali vůbec nic, neočekávali vděk... nebýt naivní zkrátka a říct si, tak já chci pomoci dítěti... Naučit se být nad věcí, nelitovat třeba ty děcka, protože to je to nejhorší... Chválit za každou blbost, najít vždycky něco, na každém se dá něco dobrého najít...*“ Osvojitelka paní LP jim doporučuje: „*Ať do toho jdou jenom v případě, že jsou ochotný vydržet všechno, protože když se to dítě vrací, tak je to životní tragédie strašná... To chce holt tu pokoru, že přes všechnu snahu, aniž je to jejich vlastní vinou, že ty potíže prostě v 90 % přijdou a budou třeba dost velký.*“

Pěstounka paní MH považuje za důležité „... *aby si nepřipadali špatně, když to nejde hned dobře*“. A stejný názor má i pěstounka paní JG: „*No, já myslím, že je strašně důležitý nemít nějaký pocity nedostatečnosti, že já jsem ta nejhorší matka na světě, že je dobrý dělat ty věci tak, jak nejlíp umím, a smířit se s tím, že ty děti mají nějaký svoje limity... Nemít pocit, že za všechno můžu já nebo že za to můžou ty děti.*“ Pěstounka paní ML připomíná: „*Aby se nebáli připustit si, že nejsou dokonalí, že člověk přijde na svoje limity a cítí z toho pocit selhání... jako dělejte maximum, co můžete, ale nečekejte, že to budete dělat bezchybně... a co je nejdůležitější, když je to pár, aby se uměli podržet navzájem.*“

Když se nějaké problémy objeví, neměli by se bát požádat o pomoc

Zkušení pěstouni a osvojitelé vědí, že se nějaké problémy vždycky objeví a považují za důležité, aby se rodina nebála využít veškeré dostupné pomoci. Jak říká pěstounka paní MH: „*Já bych jim vzkázala, aby se **nebáli si říct o tu pomoc hned na začátku.***“ A stejný názor má i osvojitelka paní MV: „*Aby se nebáli mluvit o těch problémech, když přijdou.*“ Osvojitelka paní LZ připomíná: „*Ve chvíli, kdy se vyskytne něco, na čem je třeba pracovat, tak nebyť pasivní a **najít si někoho, kdo pomůže,** zkusit si to načíst, nepanikařit, když někdo nesedí, tak prostě se poptat a jít k někomu jinému...*“ Totéž doporučuje i osvojitelka paní DV: „*Já si uvědomuju, že radit lidem, který jsou na začátku, je brozně ošidný, a že oni stejně nebudou poslouchat... takže k tomu si musí dojít každý sám, a proto jsem říkala, že bych jim přála, **aby poslechl ty, kteří už mají tu zkušenost,** protože těch dětí, který mají problémy, jsou mraky a jsou to problémy, který normálně jako nepotkáš.*“

Osvojitelka paní OCH považuje za důležité **najít vhodnou neziskovou organizaci:** „*Bylo by dobrý, **kdyby se s nějakou nadací spojili,** aby tam měli takový zázemí, protože tam je i právní poradna, psychologická poradna, sociální pracovnice, a je dobrý, když se člověk má možnost spojit s lidma, který jsou ve stejný situaci, s téma pěstounama.*“ Pěstounka paní ML jim doporučuje: „*Ať si najdou **jinou pěstounskou rodinu,** který budou věřit a která je bude ochotná doprovázet v tom a pomáhat jim, tak to mi přijde, že je to to nejcennější. A ať se nebojí spolupracovat s nějakou organizací, která jim zajistí tu supervizi...*“ Požádat o pomoc odborníky považuje za důležité pěstounka paní OCH: „***Aby se nebáli říct si o pomoc odborníkům...** Oni ty odborníci jsou potřeba, aby rozpoznali, kdy se jedná o deprivaci a kdy se jedná o povahu... Oni nejsou spásný, ale pomůžou těm rodičům rozpoznat, co si ty děti nesou z biologický rodiny jako deprivaci a co si nesou jako povahový rysy... **a dají i návody, jak s téma dětma pracovat,** abychom se jako rodina nezhroutili... Někdy může pomoci spojit se s někým, kdo už tu zkušenost má, kdo tím prošel...*“ Pěstounka paní BJ rovněž doporučuje: „*Hledat od začátku tu odbornou pomoc, v tomhle ta naděje určitá je, to si myslím, že se zlepšuje.*“

Měli by si klást přiměřené cíle, nepřecňovat se a myslet i na sebe a na ostatní členy rodiny

Střízlivost a realistický přístup je důležitý, protože všechno nelze zvládnout ani při nejlepší vůli a maximálním nasazení. Jak říká osvojitelka paní IL: „***Je potřeba si klást přiměřené cíle** a myslím si, že takovým přiměřeným cílem je tomu dítěti poskytnout jako kus hezkého dětství nebo kus lepšího života, než by měly v nějakým zařízení.*“ Pěstounka paní EL doporučuje: „*Ať nepřepadají chvílkovým depresím, ale ať nemyslí jenom na děti, ale i na sebe.*“ Aby náhradní rodičovství zvládli, **měli by se starat i o sebe a o svůj partnerský vztah.** Pečovat o partnerství doporučuje i pěstounka paní HB: „*Je taky třeba myslet na manželství... což se taky stalo, že se pěstouni rozvedli, vlastně díky tomu, že se stali pěstouny, tak se to manželství rozpadlo... takže si uvědomuju, že **je důležitý i ošetřovat to manželství,** že to je skoro nejdůležitější.*“

Shrnutí kapitoly: Zkušení pěstouni a osvojitelé novým uchazečům doporučují, aby si svoje rozhodnutí důkladně rozmysleli, protože si nedovedou představit, co všechno budou muset řešit. Zároveň je dost těch, kteří si myslí, že není třeba se bát, protože

náhradní rodičovství přináší mnoho pozitivního. Avšak považují za důležité, aby se na novou situaci dobře připravili a o všem se předem informovali. Nesmí mít přehnaná očekávání a musí počítat s různými problémy. Když se nějaký problém objeví, tak by se neměli bát požádat o pomoc. Neměli by se obviňovat, když výchova přijatého dítěte nebude snadná. Měli by si klást přiměřené cíle a myslet i na sebe a na ostatní členy rodiny.

Co náhradní rodiče potřebují: Náhradní rodiče by potřebovali větší podporu, možnost poradit se s příslušným odborníkem a průběžnou korekci nerealistických očekávání a představ, ať už jsou nadměrně optimistické, či naopak nadměrně pesimistické. Z jejich vyjádření je zřejmé, že přípravné kurzy by měly uchazečům poskytnout potřebné informace a praktické rady a pracovat i s jejich očekáváním. Uchazeč se zde potřebuje dozvědět i to, na koho by se mohl v případě potřeby obrátit.

19. Jak hodnotí pěstouni a osvojitelé vlastní náhradní rodičovství

Náhradní rodiče musí řešit různé problémy, ale i přesto je většina z nich se svým rozhodnutím spokojena a myslí si, že přijaté dítě mělo na jejich rodinu pozitivní vliv. Dítě podle jejich názoru přispělo k pochopení skutečného smyslu života, k jeho naplnění a štěstí, k prohloubení soudržnosti a rodinných vazeb i k vyjasnění budoucích cílů. Pocit uspokojivého zvládnutí náhradního rodičovství ovlivňuje především samo dítě, jeho vlastnosti a projevy (ze 40 %), v menší míře závisí na rodině (15 %). Významnou zátěž představuje kumulace problémů a znevýhodnění, s nimiž dítě do rodiny přichází, a jeho věk, starší děti bývají více poznamenány předcházejícím životem a novému prostředí se hůře přizpůsobují (McDonald et al., 2001; Howard et al., 2004). Někteří náhradní rodiče se domnívají, že je třeba takovému poslání mnohé obětovat, kladou důraz na pozitivní motivaci a na kvalitu vztahu s přijatým dítětem (Ackerman a Dozier, 2006).

Názor na vlastní náhradní rodičovství je trochu jiný u pěstounů a osvojitelů. **Osvojitelé je vesměs považují za přínosné**, i když je nehodnotí jen pozitivně a nepovažují je za bezproblémové. Jejich názory odráží realitu a ve značné míře závisí na problematičnosti přijatého dítěte. Osvojitelka paní BN patří k těm spokojenějším: *„Já jsem šťastná, že jsem ty děcka měla, že jsem si připadala jako užitečná, mně to dělalo radost a já budu šťastná, když se ty děcka postaví do života... když se samy o sebe postarají, tak si myslím, že to má smysl. Doufám, že jsem jim dala alespoň šťastný začátek.“* Svého rozhodnutí nelituje ani osvojitelka paní JZ, i když musela řešit různé problémy a ví, že všechno nemusí dopadnout dobře: *„Já toho nelituju... všechno, co jsme prožili, bylo obrovským **obohacením našeho života** a já si opravdu nedovedu představit, že bychom žili bez těch dětí... Jakmile se člověk nedovede smířit s tím, že dítě bude mít ty různé problémy a poruchy chování, tak vlastně bude nešťastný... **já počítám s tím, že to může dopadnout špatně**, já od nich do budoucna nečekám nějaký vděk, snažím se jim poskytnout co můžu a pracovat s nima a třeba to může dopadnout i tak, že od nás utečou nebo se nebudou umět začlenit do života, s tím vším musím počítat, holt je to krutý a drsný, ale tak to je... Já si myslím, že **nikdy nebudu litovat** toho období, který jsem s těma dětma strávila...“*

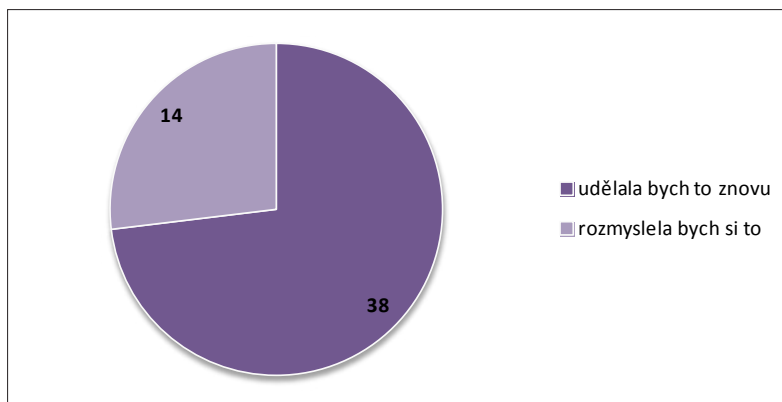
Dítě by si znovu adoptovala i paní DZ, přestože její přijaté děti jsou hodně problematické: „*Já sama za sebe bych do toho šla určitě znovu, ale asi bych si víc vybírala, asi na začátku bych se snažila poslechnout ty zkušený lidi, který mi budou říkat, že ne všechny děti se dají vychovávat a stejně je to pořád sázka do loterie... třeba bych si dýl počkala... ale asi bych se snažila prvního výběr udělat trochu líp, než jsme to udělali my, protože už vím, že jsme byli naivní...*“ Navzdory různým potížím by se pro adopci rozhodla znovu i paní BL: „*Přes veškerý problémy s tím dítětem bych do toho šla znovu, i přesto, že mě to stojí strašně úsilí a síla a vyčerpání. Někdy má člověk pocit, že nikde nemá zastání, protože je strašně jednoduchý říct ,ten je nevychovaný‘, je brozně jednoduchý odsoudit kohokoli, aniž by ten člověk o tom něco věděl...*“

Mnozí osvojitelé i pěstouni měli radost z toho, co se podařilo. Tak tomu bylo v případě pěstounky paní JG: „*Měli jsme radost z toho, jak se ten její život mění, protože když jsem tady byla na vyšetření, tak mi paní doktorka říkala, že kdyby zůstala v kojeneckém ústavu, že by byla nevzdělavatelná, protože by na to její postižení pravděpodobně nikdo nepřišel... Vlastně do dneška mám hlubokou vnitřní radost z toho, že tím, že zůstala u nás, tak ten její život nabyl úplně jiných rozměrů.*“ Pozitivní zážitky měla i pěstounka paní JL: „*Já si nevzpomenu na něco úplně konkrétního, ale člověk s nima zažíval chvíle, kdy jsme si najednou říkali, že je to jako dobře, i když jsme byli úplně vycucnutý.*“ Pro pěstounku paní IC byly nejhezčím zážitkem projevy důvěry přijaté dcery: „*Prostě pro mě jsou nejhezčí takový momenty, kdy člověk vlastně zjistí, že to dítě mu začíná důvěřovat.*“

Hodnocení pěstounství tak jednoznačné není. Někteří pěstouni by se rozhodli stejně a svého rozhodnutí nelitují. Pěstounka paní KL říká: „*Ne, já toho nelituju, stojím to za to určitě, ale nevím, jestli je každý ochoten obětovat svůj soukromý život... Mám dobrý pocit, že dělám něco důležitýho.*“ Za přínosnou zkušenost považuje pěstounství i paní OCH: „*Každopádně to opravdu stojí za to, protože to dítě vás obohatí takovým způsobem, že na spoustu věcí změníte ty měřítka, stanete se tolerantnější...*“

Jiní pěstouni zvažují klady i zápory svého rozhodnutí. Nejednoznačný názor má např. paní MG: „*My jsme neměli tu zkušenost, jak to může dopadnout, ale kdybychom to věděli, tak bychom třeba do toho nešli, ale možná to bylo nějaké obohacení pro nás, pro tu rodinu, protože se mi zdá, že má svůj úkol v té rodině.*“ A stejně tak i paní GM: „*Opravdu je to pro nás těžký, i pro ně je to těžký, a musíme se naučit to přežít a mít se vzájemně rádi, dělo se to takovou, poměrně ryzí a někdy syrovou formou, ale možná bych ani neměnila... Tady narážíš na strašně moc věcí, který jsme s vlastníma dětma nezažili, který jsme museli řešit... Nelituju toho, i když nám ubralo brozně moc sil... Ale já si říkám, tak jak ten náš příběh stál, tak kdybychom o nich víc věděli, tak bychom si to určitě alespoň rozmýšleli, možná bychom to oddalovali a možná bychom to vůbec neuskutečnili.*“ A stejně tak i paní BCH: „*Určitě bych šla do toho znovu... i když kdybych věděla dopředu, co bude s E., tak ne. Do E. bych znovu nešla, ale zpětně si neumím představit, že bychom ho neměli.*“

Někteří pěstouni vědí, že už by dítě do pěstounské péče nepřijali. Takový názor má paní HB: „*Kdybych měla všechny ty zkušenosti, tak by to asi nešlo, to by si to člověk asi rozmyslel.*“ A také paní EK: „*My kdybychom o nich něco věděli, tak si je asi nevezmeme, protože to bylo brozně těžký.*“ Tyto děti byly opravdu problematické a výsledná bilance nemohla být pozitivní.

(38 rodičů uvedlo, že by se znovu rozhodli stejně, 14 by si přijetí dítěte rozmyslelo)

Graf č. 24 – Balance hodnocení vlastního náhradního rodičovství

Shrnutí kapitoly: Hodnocení vlastního náhradního rodičovství osvojiteli a pěstouny je trochu jiné. Osvojitelé je vesměs považují za přínosné, i když je nehodnotí jen pozitivně a nepovažují je za bezproblémové. Pěstouni je nehodnotí tak jednoznačně, mnozí z nich si myslí, že kdyby věděli, jaké problémy budou muset řešit, tak by si přijetí dítěte rozmysleli. Nicméně i oni zároveň říkají, že je tato zkušenost zároveň obohatila. Přijaté děti těchto pěstounů byly opravdu problematické a ani výsledný efekt jejich snahy nebyl uspokojující. Únava a zklamání jsou logickým důsledkem jejich zkušenosti.

20. Shrnutí získaných poznatků a z nich vyplývající doporučení jak saturovat potřeby náhradních rodičů

Potřeby pěstounů a osvojitelů jsou v jednotlivých fázích jejich života více méně stále stejné, v průběhu času se nezměnily. Jsou dány jejich aktuální situací a z ní vyplývajících problémy, které musí řešit. Mění se spíše nabídka různých služeb, které je mohou saturovat. Jedinou výjimkou je v případě pěstounů potřeba pomoci a podpory při zvládnutí kontaktu dítěte s jeho biologickými rodiči, resp. dalšími příbuznými. Jde o novou situaci, kterou vytvořila současná legislativa a v jejímž důsledku vznikl tento problém.

Motivace k náhradnímu rodičovství může být různá, často jde o nadšení, které uchazeče zbavuje schopnosti racionálně uvažovat o svých případných limitech. To vše by mělo být zohledněno v přípravných kurzech. Motivace pěstounů, kteří již rodiči jsou, zahrnuje hlavně potřebu pomáhat a pečovat, ale i v jejich případě je třeba vzít v úvahu, jaké dítě je rodina schopna přijmout a vychovat. Budoucí pěstouni i osvojitelé mají o náhradním rodičovství často nerealistické představy, což později sami přiznávají. Jejich naivita a počáteční nadšení je zároveň silným motivačním faktorem, který by neměl být zcela eliminován. Avšak zvýšit vědomí možných problémů, které jsou s výchovou přijatého dítěte spojené, již v přípravné fázi, by bylo vhodné.

Přípravné kurzy považují nedočkaví pěstouni a osvojitelé často za zbytečné, i když později změni názor. Aby kurzy splnily svůj cíl, je třeba, aby se zde dozvěděli vše potřebné, ale informace by měly být spojeny s **konkrétním doporučením a praktickými příklady**. Pro zvýšení autenticity by měl být **jedním z přednášejících i zkušený pěstoun či osvojitel**. Součástí programu by měl být také **návod, jak pracovat s ostatními členy rodiny**, jichž se příchod dítěte také nějak dotkne (např. s biologickými dětmi a prarodiči). Důležité je i poskytnutí možnosti ke kontaktu s dalšími žadateli, aby si čekatelé mohli sdělit své zkušenosti a sdílet své pocity.

Je třeba vědět, že **první kontakt s dítětem** může probíhat různě, ale je nutné žadatele dobře **přípravit a uvážit, zda jde o vhodnou volbu** (určitého dítěte do určité rodiny). Většina pěstounů a osvojitelů je v této době ve fázi nadšení, a proto bude akceptovat téměř jakékoli dítě a nebude ochotna si připustit, že je nemusí zvládnout. Žadatele je třeba **přípravit i na obvyklý způsob reagování dětí různého věku** na cizí dospělé a vysvětlit jim důvody, proč se takto chovají. **Měli by vědět, jak k dítěti přistupovat**, aby je zbytečně nestresovali, a čeho by se měli vyvarovat.

Žadatelé o osvojení či pěstounskou péči by měli mít možnost **získat o dítěti** a případně i o jeho rodině všechny **informace**. Měli by znát jeho příběh a měli by se připravit na případná rizika. Jejich utajováním nikdo nic pozitivního nezíská. Měli by od někoho, kdo dítě zná, dostat **základní rady, jak s ním zacházet**. Příchod dítěte do rodiny se náhradním rodičům obvykle nejprve jeví jako naplnění jejich přání, ale měli by vědět, že brzy může přijít rozčarování. **Postupné sžívání s dítětem může být náročné** i pro původně nadšenou matku. To znamená, že by v přípravných kurzech měla být věnována pozornost i **průběhu adaptačního procesu všech zúčastněných**. Jde o zásadní změnu jejich života, na kterou si musí nejprve zvyknout. Náhradní rodiče potřebují čas, aby dítě poznali a naučili se rozumět jeho projevům. Adaptační fáze trvá obvykle přibližně jeden měsíc. S příchodem nového člena rodiny se musí vyrovnat i děti, které již v rodině žijí, a také jeho budoucí prarodiče. Jejich případné odmítání nelze podceňovat, protože by se mohlo stát zdrojem zbytečných problémů.

Obecně lze říci, že čím je dítě mladší, tím je adaptační fáze méně problematická. Případné **nápadnosti v chování přijatého dítěte** je třeba chápat jako reakci na ztrátu dřívější jistoty a zvýšení obav ze všeho nového a neznámého. Náhradní rodiče se potřebují v přípravném kurzu dozvědět, jak se mají za takových okolností chovat, aby se dítě uklidnilo. Emoční přijetí a trpělivé vymezení hranic přijatelného chování pomůže problémy v chování zmírnit, ale nemusí je odstranit úplně. U starších dětí je proces vzájemného připoutávání delší a složitější, někdy už ani není úplně možný. Oboustranná nejistota nepřispěje ke zklidnění situace. Náhradní rodiče by měli vědět, že si nebudou vždycky jisti svým přístupem k přijatému dítěti, že budou mít pocity selhání a marnosti vlastní snahy. V tomto období potřebují mít možnost **požádat o pomoc odborníka**. Je třeba jim už v přípravném kurzu opakovat, že úspěchem je leckdy i nepatrné zlepšení. Je důležité, aby si dávali realistické cíle a nesnažili se o zázrak, protože by se dočkali jen zbytečného zklamání. Děti, které přicházejí do náhradních rodin, mohou být v různých oblastech limitovány a ani sebelepší výchova nemusí tyto hranice překonat.

Velmi důležitou fází je v životě pěstounské a osvojitelské rodiny **nástup dítěte do školy** či do mateřské školy. Náhradní rodiče by měli vědět, že děti mohou být přijatelně adaptovány na novou rodinu, ale přesun do nového prostředí nezvládnou. Mohou mít problémy se začleněním do vrstevnické skupiny a s podřízením cizí autoritě, tj. učiteli. Neschopnost plnit náročnější požadavky, ovládat svoje emoce a respektovat nová pravidla může signalizovat rozvoj dalších problémů. Náhradní rodiče by měli být informováni o možnostech přijatého dítěte a **měli by vědět, kde získat potřebnou pomoc**. Měli by být informováni o nejvhodnějším způsobu vzdělávání jejich dítěte i o tom, jak s ním pracovat a jak je motivovat. Měli by se dozvědět, jak rozvíjet jeho pracovní návyky a oceňovat jeho snahu, i když zatím nemá žádoucí efekt.

Chování přijatých dětí bývá dost často problematické a náhradní rodiče potřebují **vědět, co různé projevy mohou znamenat, jaké mají příčiny a jak je třeba s nimi pracovat**. Měli by vědět, na koho se mohou obrátit, pokud se jim bude chování dítěte jevit neúnosné a nebudou si s ním vědět rady. Zvládání záchvatů vzteku a agrese, lhaní a krádeží je značně zatěžující a zákonitě narušuje vztahy mezi dítětem a náhradními rodiči. Náhradní rodiče by **potřebovali supervizi a podporu** někoho, kdo by je naučil, jak s problematickými dětmi zacházet, a pomohl jim pochopit příčiny různých nežádoucích projevů, aby si je nevykládali jako osobní útok. Pěstouni a osvojitelé potřebují vědět, že v době dospívání se problémy v chování dost často ještě zhoršují a může dojít k nutnosti umístit přijaté dítě do diagnostického či výchovného ústavu. Jde o řešení v situaci nouze, kdy je třeba chránit zbývající členy rodiny. Vzhledem k přetrvávajícím závažným problémům v chování může být bilance náhradního rodičovství negativní: rodiče mohou mít pocit, že selhali a cítí se zklamaní a bezradní. Za takových okolností **potřebují odbornou pomoc i oni sami**, protože většinou nejsou viníky vzniklé situace, i když si to myslí.

Důležitým aspektem rodinné pohody jsou uspokojivé **vztahy mezi sourozenci**, v tomto případě většinou nevlastními. Sourozeneckým vztahům je třeba věnovat pozornost od začátku a všimnout si signálů jejich případného narušení. Nepřijetí, žárlivost či agrese nemusí být jen dočasným výkyvem. Rušivé a nepříjemné chování může sourozenecké vztahy ovlivňovat negativně. Náhradní rodiče **potřebují být o takových rizicích informováni** a měli by vědět, kdo jim může s podobnými problémy pomoci. Bez významu nejsou ani **názory prarodičů** na přijetí dítěte do rodiny. Jejich postoje bývají rezervovanější než postoje náhradních rodičů, někdy jsou dokonce odmítavé a mohou narušovat klima náhradní rodiny. Případný konflikt může působit jako další zátěž, a proto je vhodné s prarodiči svoje rozhodnutí předem konzultovat.

Významným faktorem může být i existence biologické rodiny přijatého dítěte, nebo dokonce její zasahování do chodu náhradní rodiny a do výchovy dítěte. Přírodní tendenci přijatých dětí vědět, kdo jsou jejich rodiče, většina osvojitelů chápe, ale přesto se mohou cítit ohroženi. V případě pěstounů je situace ještě složitější. Aktuálně a leckdy nepřiměřeně a necitlivě podporovaný styk dítěte s biologickými rodiči může představovat značný zdroj stresu. Pěstouni mnohdy **potřebují pomoc při úpravě kontaktu dítěte s biologickou rodinou** i při jeho realizaci. Je třeba stanovit určitá pravidla a dbát na jejich dodržování, protože jinak by mohlo dojít ke zbytečnému

nárůstu stresu. Pěstouni mohou plnit své povinnosti jen tehdy, pokud nejsou nadměrně zatěžováni nesmyslným tlakem biologických rodičů a jejich nevypočitatelným chováním. Biologičtí rodiče mohou na dítě působit nežádoucím způsobem (podpora flákání, krádeží, užívání alkoholu apod.) a ničit tak výsledky výchovného působení pěstounů i psychickou rovnováhu dítěte, které si nakonec není jisté, co je správné. Aktuálně nadměrný důraz na práva biologických rodičů považují za nevhodný i zkušené pracovnice OSPODu.

Pěstouni a osvojitelé potřebují pomoc v různých oblastech. Pokud mají více dětí, pomůže jim možnost občasného pohlídání, ale i pomoc s dopravou na **volnočasové aktivity a doučování**. Je jisté, že i oni by měli mít možnost alespoň občas svěřit děti někomu jinému a odpočinout si. Přílišná zátěž může nakonec vést k jejich zbytečnému selhání a rozpadu rodiny. Náhradní rodiče oceňují různé aktivity, které nabízejí neziskové organizace, **pobyty pro celé rodiny**, jež mají výhodu menší finanční náročnosti i vědomí, že ostatní účastníci mají podobně problematické děti. Pomáhá jim i další podpora těchto organizací, ať už **finanční nebo odborná**.

Pěstouni a osvojitelé **potřebují pomoc různých odborníků**, především pedagogů a psychologů, ale přáli by si, aby to byli odborníci, **kteří by měli zkušenosti s dětmi z náhradní rodinné péče**. Potřebovali by, aby je odborníci podpořili a dali jim najevo, že si jejich práce váží. Odbornou pomoc **potřebují občas i oni sami**. Pro náhradní rodiče by bylo přínosné, kdyby poradenské služby byly snadno dostupné, jsou přesvědčeni, že by využili i specializovanou linku důvěry. Důležitým zdrojem podpory a pomoci jsou **kontakty s jinými pěstouny a osvojiteli**, pro jejichž setkávání je prostor např. v klubech neziskových organizací. Neziskové organizace mohou sloužit jako terapeutické zázemí, kde se náhradní rodiče mohou vždycky s někým poradit a získat potřebné informace.

Pěstounům a osvojitelům lze doporučit, **aby si zjistili, jaký přístup k daným problémům jednotlivé neziskové organizace zaujímají** a zvolit si tu, která by jim nejvíce vyhovovala. Měli by se poradit s jinými rodiči a vyslechnout jejich názory a zkušenosti. Neziskové organizace jsou různé a kladou důraz na různé aspekty. Někdy převažuje spíš nadšení a snaha pomoci než odbornost. Některé z nich jsou náhradními rodiči hodnoceny jako příliš manipulativní.

Pěstouni a osvojitelé se často setkávají s nepochopením, a proto si myslí, že by **součástí vzdělávání různých odborníků měla být i problematika náhradních rodin**. Takový podnět je možné akceptovat a příslušným odborníkům takové informace poskytnout již na úrovni vysoké školy. Jejich požadavek, aby se o děti staral stále stejný psycholog či pediatr, je oprávněný. Tato varianta by byla prospěšnější než časté střídání různých pracovníků, protože jde i o **navázání kontaktu a získání důvěry**. Bez významu by nebyla ani **dlouhodobá práce s přijatými dětmi**, které mají nějaké problémy. Naopak náhradní rodiče by měli vědět, co mohou i od zkušených odborníků očekávat, jaké jsou jejich možnosti.

Sociální pracovnice mohou náhradním rodičům pomáhat, ale pěstounům i osvojitelům se jim někdy zdá, že nejsou příliš ochotné, nemají dost informací a o problémy

svých klientů se nezajímají. Mnohdy od nich očekávají i **osobní podporu** přesahující rámec profesionality. Potřebovali by vědět, **co pro ně mají pracovníce OSPODu dělat**, s čím se na ně mohou obracet. Potřeba dlouhodobé spolupráce s jednou pracovnící, která by rodinu znala, je oprávněná.

Rady zkušených pěstounů a osvojitelů lze využít v přípravných kurzech pro nové uchazeče, i když leckterá doporučení nebudou ve fázi nadšení akceptovat. Proti získání co nejvíce informací by ale neměli mít žádné výhrady ani oni. Měli by přijmout i připomenutí, že případné problémy je třeba řešit co nejdříve, a měli by vědět, na koho se v takových případech obrátit. I když bilance pěstounství a osvojitelství není vždycky jen pozitivní, většina náhradních rodičů svého rozhodnutí nelituje, i když připouští, že nyní by k němu přistupovali jinak. Všechny získané poznatky jsou přínosné hlavně proto, že zachycují autentické osobní zkušenosti a prožitky lidí, kteří byli náhradními rodiči.

V. Rozhovory s dětmi v náhradní péči

Marie M. Vágnerová

II. část – Život v náhradní rodině z pohledu přijatých dětí

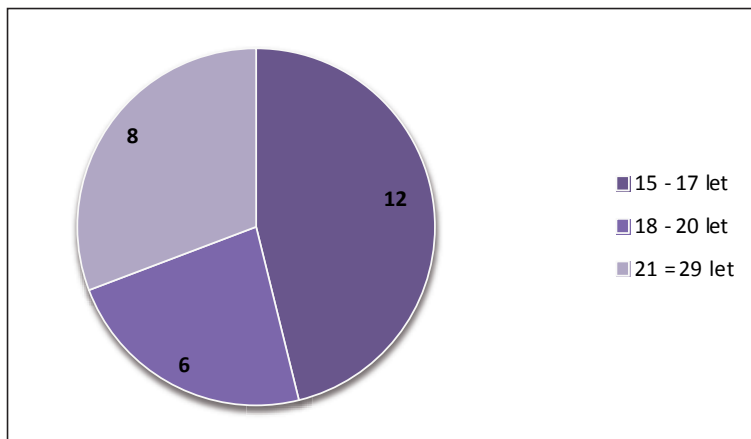
Život v náhradní rodině, jemuž leckdy předchází odnětí z dysfunkční biologické rodiny, dočasný pobyt v nějaké instituci a s tím spojené změny prostředí i pečujících osob, může přinášet různé zátěže. Zkušenosti takových jedinců jsou přinejmenším nestandardní a leckdy i traumatizující. Snadný nemusí být ani příchod do nové rodiny a adaptace na podmínky a pravidla, která zde platí. Vědomí, že nežijí ve vlastní rodině, může změnit i jejich sebepojetí a vztahy k jiným lidem. Je třeba vzít v úvahu i fakt, že tito jedinci mohou být rozdílně disponováni, zatíženi znevýhodňujícím průběhem prenatalního a raného postnatalního života či nedostatečnou péčí biologických rodičů.

Cílem výzkumu bylo zjištění názorů jedinců, kteří vyrostli v náhradní, adoptivní či pěstounské rodině, na sebe sama, svůj život i nejbližší lidi, kteří sice nejsou jejich biologickými příbuznými, ale poskytli jim nový domov. Rozhovor byl zaměřen na zjištění:

- jejich vzpomínek na první kontakt s náhradními rodiči;
- jejich prvních vzpomínek z nového domova, co pro ně bylo v té době nejdůležitější;
- kdo z nové rodiny pro ně byl nejvýznamnějším člověkem a proč;
- jaké byly jejich vztahy s náhradními rodiči a nevlastními sourozenci;
- v čem jim náhradní rodiče nejvíce pomohli, co na nich nejvíce oceňují a co jim případně na nich nejvíce vadí;
- kdo byl v nové rodině jejich vzorem a proč, kdo je nejvíce ovlivnil;
- jaké mají vzpomínky na biologické rodiče a zda o ně mají i v současné době zájem;
- jaké mají vzpomínky na školu, jak se učili a jak vycházeli se spolužáky;
- zda měli problémy v chování, a pokud ano, v čem se projevovaly;
- co by vzkázali dětem, které by měly jít do náhradní rodiny.

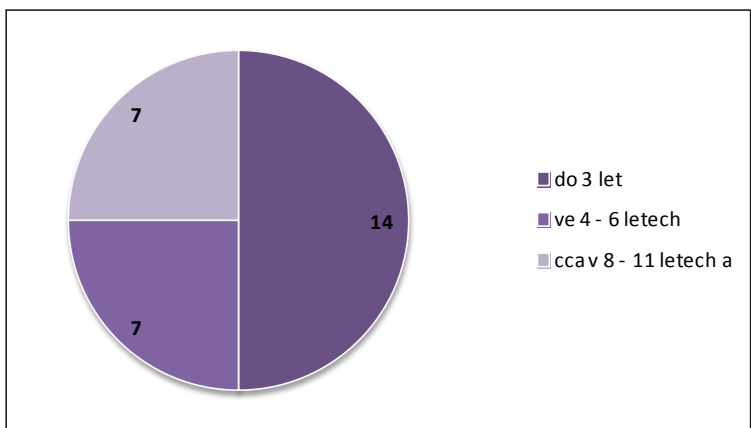
Metodika: Pro získání potřebných informací jsme použili částečně **strukturovaného rozhovoru**, který byl zaměřen na zachycení pocitů a názorů přijatého jedince. Byl věnován té části jeho životního příběhu, která se týkala přijetí v náhradní rodině a soužití s nevlastními rodiči a sourozenci, vymezení důležitých lidí a událostí, které jej v této době podstatněji ovlivnily. Jde i o to, zjistit, co jej v dětství trápilo, s čím si nevěděl rady, co bylo jinak, než očekával, a co by býval potřeboval. Rozhovor byl se souhlasem účastníků nahrán na diktafon a doslovně přepsán. Text byl zpracován metodou obsahové analýzy.

Zkoumanou skupinu tvořilo 28 jedinců ve věku od 15 do 29 let (10 chlapců a 18 dívek), kteří prožili dětství v náhradní rodině (adoptivní nebo pěstounské). Většinou šlo o pěstounské rodiny (21), pouze 7 z nich žilo v adoptivní rodině. I oni se v dětství účastnili programu nabízeného Střediskem náhradní rodinné péče a jednotlivé pracovníky znali. K určitému pozitivnímu zkreslení výsledků přispívá skutečnost, že do skupiny nemohli být zařazeni jedinci, kteří museli být v období adolescence pro své neúnosné chování přemístěni z rodiny do výchovného ústavu.

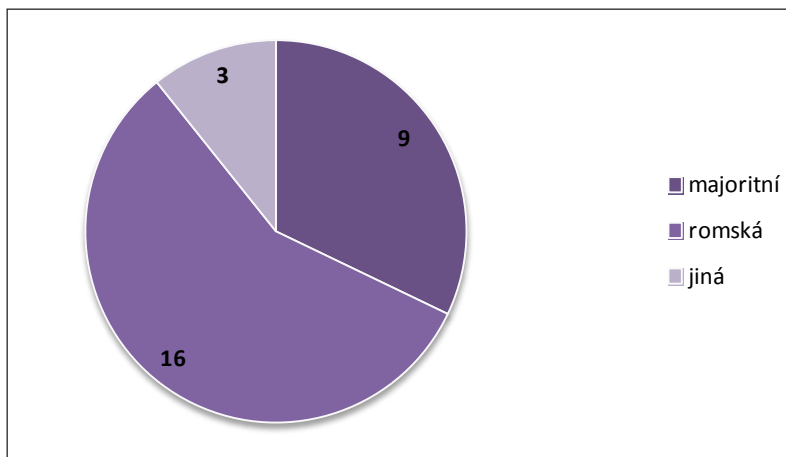
(12 dětí bylo ve věku od 15 do 17 let, 6 ve věku od 18 do 20 let a 8 ve věku od 21 do 29 let)

Graf č. 25 – Věkové složení zkoumané skupiny

(14 dětí přišlo do náhradní rodiny do 3 let, 7 ve věku od 4 do 6 let a 7 mezi 8. a 11. rokem)

Graf č. 26 – V kolika letech přišlo dítě do náhradní rodiny

(9 dětí bylo z majoritního etnika, 16 byli Romové a 3 patřily k jiné etnické skupině)

Graf č. 27 – Etnická příslušnost přijatých dětí

1. Vzpomínky na první kontakt s náhradními rodiči

Vzpomínky na první kontakt s náhradními rodiči a na to, co se dělo po příchodu do nového domova, jsou různé, závisí na věku dítěte i na dění, které jeho umístění do náhradní rodiny předcházelo. Děti, které přišly do náhradní rodiny v raném věku, na tuto událost samozřejmě žádné vzpomínky nemají. Pokud byly již v předškolním věku, tak si něco pamatovat mohou, i když jejich vzpomínky jsou ovlivněny informacemi získanými od rodičů.

Některé děti si nepamatují, že by měly s přijetím nových rodičů problémy, např. AF, která do rodiny přišla ve 4 letech: *„Já jsem byla ráda, že mám tu rodinu, maminku a tatínka... pamatuju se z vyprávění, že si pro mě přijeli jako na návštěvu, šli jsme se projít, taťka mi ukázal auto a já jsem tam prý vlezla a nechtěla jsem za žádnou cenu vylézt, že chci jet s nima.“* Jiné se cítily více nejisté, ale brzy si zvykly, např. dívka MZ, které byly v té době rovněž 4 roky: *„Nikdo mi tenkrát neřekl, že si pro mě přijdou a najednou bylo tolik lidí přede mnou... No, já jsem právě nechtěla, já jsem nechtěla odejít... já jsem pak byla s mladší sestrou v pokoji a docela jsme si spolu vyhrály.“*

O něco starší děti si pamatují, že se necítily příliš jistě, bály se anebo se styděly. Tehdy šestiletá AH se nejprve trochu bála: *„Pamatuju se, že za náma přijeli a hráli si tam s náma venku na hřišti a jednou nám tam přinesli takový korálky z bonbonů... No a to si ještě pamatuju, že když jsem tam jela, že jsem seděla v tom autě jako u okýnka, tak jsem se mačkala na to okno, že jsem se tý mámy jako možná bála anebo jsem se styděla, ale postupem té cesty jsem si tak přisedávala, to si taky pamatuju...“* Šestiletá JZ se cítila podobně: *„Vzpomínám si, když se přišli do toho domova jako se na nás podívat... a právě že to bylo takový dost zajímavý, že jsem se před nima trochu styděla a nevěděla jsem, co povídat... Řekli nám, že to jako budou naši noví rodiče...“*

Nejistá byla i osmiletá RJ: „*Já ani ty pocity nevím, já jsem se i bála, protože to byli noví lidi, tak jsem nevěděla, co mě čeká... Já jsem předtím měla jinou rodinu, co tam za mnou jezdili, jenže teď zase přišla tady ta a bylo to takový mezi, že jsem se tam těšila i netěšila, protože jsem nevěděla, co mě čeká... Moje vlastní rodina za mnou nejezdila vůbec, jenom teta, která mě fakt měla ráda... a pak tam asi po tom roce začala jezdit nějaká rodina, takový jeden starší pán a starší žena, ti byli příjemní, jenže ty jsem naštvála a tak si pro mě už nechodili...*“ Její nejistota vyplývala z vědomí, že lidé přicházejí a odcházejí, a že se to může stát znovu.

Osmiletý KL novou situaci příliš neprožíval: „*Já vím, že tam přišla máma s tátou, to vlastně byli cizí lidi. No a vybírali si tam, jako koukali a potom si vlastně zavolali mě a Honzu... Takhle si to pamatuju, že jsem si myslel, že vlastně koukají na ty děti a že si vyberou a já jsem to ani nějak nevnímal. A potom si nás zavolali do místnosti a já nevím, já jsem rovnou skočil tátovi do klína... Já si pamatuju, že když přišli, tak já jsem řek, že můj je táta a H. (vlastní bratr) je mámy... Víím, že když jsme jeli v autě jako sem, tak jsem zvracel celou cestu... Jako já už na to nijak nemyslím.*“ Jeho pozdější adaptace byla relativně obtížná, citová plochost a problémy v chování přetrvávaly i později.

Vzpomínky starších dětí jsou přesnější a více se v nich odráží způsob, jak novou situaci zpracovávaly a jaký pro ně měla význam. Jak říká MC, která do rodiny přišla v 10 letech: „*Tak první moment to bylo určitě setkání s mamkou na tý ulici, kdy to byl vlastně první člověk, který mě neopustil...*“ Příchod do rodiny mohl být i v tomto věku spojen s nejistotou, zejména pokud dítě mělo nějaké špatné zkušenosti. Tak tomu bylo i v případě TC, která přišla do rodiny v 11 letech: „*Když jsem viděla mamku poprvé, tak jsem si říkala – jéžíši, co je to za paní, ta si mě chce vzít, no tak to k ní nepůjdu... No bála jsem se, jak to tady bude chodit... a nevěděla jsem, jak se na to zeptat...*“ Jednoznačné pocity neměl ani jedenáctiletý MCH, který prožil dětství v dysfunkční rodině: „*Pak za náma začala jezdit mamča (pěstounka) a to jsem jakože pochopil, že asi nás bude mít ona na starosti a že už se asi nedostaneme domů... říkala, že bydlí v Praze a že tedka dělá nějakou tu maminku v tý vesničce... No, byli jsme s ní a s nějakou tetou... tam jsme byli hodně času, tam jsme si třeba povídali a tak, takže to bylo takhle dobrý...*“ I ve školním věku se projevuje nejistota a obavy z dalšího dění, které si dítě vždycky nedokáže představit.

Shrnutí kapitoly: Převažujícím pocitem z prvního kontaktu s budoucími pěstouny či osvojiteli je pocit nejistoty či strach a u mladších dětí i stud. Dítě neví, co se bude dít a co může od těchto lidí očekávat, a podle toho reaguje. Získané poznatky jsou podobné zjištění Sobotkové a Očenáškové (2013), reakce dětí na nové rodiče mohou být různé, i když jsou rády, že mají novou rodinu, tak se také trochu bojí, protože nevědí, co bude dál.

Co přijaté dítě potřebuje: Dítě, které přichází do nové rodiny, by potřebovalo větší podporu, jež by měla vyplývat z jeho poznání a vymezení specifických rizik. Podpora psychologa by umožnila eliminovat zbytečná adaptační rizika.

2. První vzpomínky na nový domov

Situace dítěte, které přichází do pěstounské rodiny v pozdějším věku, může být komplikovanější, může mít zkušenosti z vlastní rodiny, leckdy prošlo i několika institucemi, popřípadě bylo z jiné náhradní rodiny vráceno a neví, co je v nové rodině

čeká. Představovat si může jen to, co už zažilo, což může ovlivnit jeho postoj k novým rodičům a nevlastním sourozencům (Čech a Králová, 2013). Vzpomínky na příchod do nového domova mohou signalizovat, jaký postoj k nové situaci zaujímal.

První vzpomínky na nový domov byly různé, někdy se týkaly jen materiálních věcí, jindy byly spojené s lidmi nebo se zvířaty. Relativně častý důraz na materiální aspekty nového domova nemusí vždycky signalizovat citovou plochost, ale spíš nejistotu vztaženou k lidem. Tehdy desetiletý NF byl nejvíc spokojen s domem, kde rodina žila: „*Já jsem se těšil... nejvíc se mi líbila ta vesnice, kde bydlím, pak barák taky, takovej útulnej...*“ Materiální zázemí se líbilo i šestileté JZ, i když její vzpomínky se týkají i rodičů: „*Nevěděla jsem, jak to tam bude vypadat... a dost jsem byla překvapená jako mile, že byl ten barák lepší, než jsme měli, ale psa jsem se trochu bála... No, asi se mi tam nejvíc líbila zahrada a ten vztah těch rodičů ke mně, že byli hodnější, víc mi dovolili.*“ Spokojený byl i osmiletý KL: „*Tak určitě to bylo jiný než tam, když jsme byli v tom děcáku... měli jsme konečně svůj pokoj, měli jsme tam postel, oblečení, všechno, takže jakoby to bylo docela fajn... Tady jsem si moh dělat, co jsem chtěl, mohl jsem jíst, co jsem chtěl, mohl jsem se vykoupat, kdy chtěl... Ale taky, že jsem byl furt s tátou.*“ Starší děti často konstatují, že si v mnoha směrech polepšily.

Pro většinu dětí byli důležití členové nové rodiny, rodiče i sourozenci. Osmiletá RJ byla ráda, že má novou rodinu, i když si v mnoha směrech nebyla jistá: „*Když jsem začala žít u našich, tak to bylo suprový, takový jako něco novýho to bylo, jakože mám mamku, mám tatku, sourozence, nakupování, lítání, hraní, všechno možný, to bylo úžasný... Bála jsem se, že budou mít taky na mě narážky (nevlastní sourozenci), já jsem nevěděla, že jsou všichni tmaví, já jsem myslela, že budou mít narážky a že se tam se mnou nebude nikdo bavit, že budou říkat – no jo, další cikán do rodiny... Myslím, že jsem se chovala strašně, jako byla jsem taková, že jsem se furt chtěla rvát, mluvila jsem sprostě, furt jsem dělala blbosti.*“ Šestiletá DT se necítila příliš sebejistá: „*To se moc nepamatuju, ale vím, že jsem byla zpočátku taková nedůvěřivá, že jsem brala všechno strašně vážně, že si ze mě i sourozenci dělali srandu... že jsem byla hodně plačtivá, že jsem se hodně mamky držela... mamka potom říkala, že jsem se na každého věšela, že jsem chtěla takový ten fyzický kontakt se všema...*“

Desetiletý RL byl od počátku spokojený: „*Já si pamatuju, že jsem byl strašně nadšený, že mají psy, protože jsem si vždycky přál pejska a hlavně, že mám rodinu, protože jsem si jí přál... Tak pamatuju si na to, že jsem ani nevěděl, jak je oslovit, tak jsem pozdravil – dobrý den, a oni jako, že jim můžu říkat mamko, tatko, tak tady to... Tak líbilo se mi celkově i to městečko, že to je takový větší venkov.*“

Jedenáctiletá TC se zpočátku necítila příliš jistě, ale brzy novou rodinu přijala: „*Tak nejdřív jsem si říkala, že u nich nezůstanu, ale pak, když jsem tady byla na Vánoce, tak jsem se jich zeptala, jestli bych nemohla zůstat, protože jsem tady chtěla být... protože tady ta máma už je na furt a v Klokánku budeš do 18 let a pak už nemáš nic... Tak jako líbilo se mi tady, jak to mamka dělala s holkama, jak s nimi jako zacházela... líbilo se mi tu, tak jsem u ní chtěla zůstat...*“ Dívka zažila ataky matky-narkomanky, a proto není divu, že se zpočátku bála. Pro jedenáctiletého MCH nebyla adaptace na nové prostředí snadná: „*Nejtěžší bylo seznámení s kamarádama, zvyknout si na nový město,*

prostě úplně na všechno... Bylo toho hrozně moc na mě, zvyknout si na novou mámu, na nový byt... Bála jsem se toho, co s náma budou provádět, protože jsem nevěděl, co se od toho dá očekávat.“

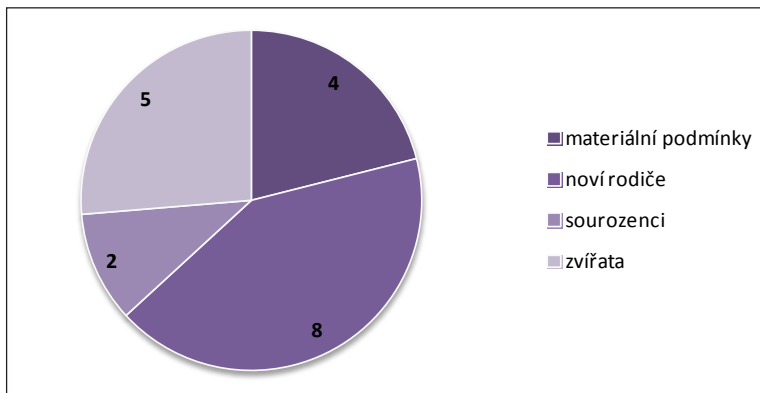
Pro AH, které bylo 6 let, byl podstatný první kontakt s nevlastní sestrou: *„Vím, že měli psa, kterýho jsem se strašně bála, pes byl pro mě takový velký strašidlo, ale už tam byla Z. a s tou jsem si hned začala povídat... Spala jsem se Z. v pokojíčku, tam jsme si hned spolu začaly hrát hry, který nás bavily, takže myslím si, že to bylo takový příjemný, že jsem se tam nebála.“*

Starší děti se někdy bály, že nové rodiče zklamou, že udělají něco špatně a oni je proto opustí. Takové obavy měla např. desetiletá MC: *„Tak já jsem se bála toho, že udělám něco, co bude špatně, že ji (pěstounku) nějakým způsobem zklamou, že prostě něco nebude perfektní a že se budu muset vrátit ke svému tátovi, to byl takový můj velký strach, až do puberty jsem ho měla... protože pro mě to bylo prostě takový, že jsem musela být perfektní a hrozně jsem se tím pak škatulkovala a myslela jsem si, že mě mamka nemá ráda.“* Nepřijetí se bála i AG: *„Bála jsem se, abych do té rodiny zapadla a aby mě tatínek s maminkou měli rádi.“*

Adaptaci mohou dítěti usnadnit zvířata, mohou jim poskytovat oporu i později, zejména pokud má dítě nějaké problémy, ať už emoční či vývojové. Pro AG byl velmi důležitý pes: *„V naší rodině je tradice, že máme vždycky psa... Byl to takový mazek, a když mi bylo zle, tak on za mnou přišel a já jsem si s ním povídala, i když mi neodpovídal, tak mi to stačilo, tak jsem ho hladila a povídala mu, i když jsem byla ještě malá a asi jsem mluvila úplně bláboly, že to nedávalo smysl, ale ten pes to prostě vydržel. A mně to pomohlo.“* Zvířata byla důležitá i pro chlapce IL: *„No, nejvíc mi dělala radost zvířata... já jsem se hodně motal kolem zvířátek vůbec všeobecně a myslím, že jsem se držel kvůli těm zvířatům jako psychicky, strašně mi to ulevovalo u těch zvířat... prostě ty zvířata pro mě znamenala v podstatě všechno.“*

Shrnutí kapitoly: Vzpomínky ukazují, že první pocity bývají leckdy ambivalentní, dětem se něco líbí, ale zároveň se i něčeho bojí. Postupně překonávají počáteční nedůvěru a nejistotu, i když se někdy obávají, že zklamou a budou odmítnuty. Postupné navazování pozitivního vztahu, které je pomalejší u dětí, které byly přijaty v pozdějším věku, popisují i Sobotková a Očenášková (2013). Zvíře či sourozenec podobného věku může být pomocníkem při překonávání počáteční nejistoty a může sloužit jako zdroj jistoty a bezpečí. Adaptace na nový domov není snadná, čím je dítě starší, tím může být obtížnější.

Co přijaté dítě potřebuje: Přijatému dítěti by pomohla cílená podpora jedné osoby, která by umožnila saturovat jeho potřebu jistoty a bezpečí. Je třeba věnovat pozornost i počátečním kontaktům s dalšími dětmi, které v rodině žijí, aby bylo možné minimalizovat zbytečný zdroj stresu na obou stranách.

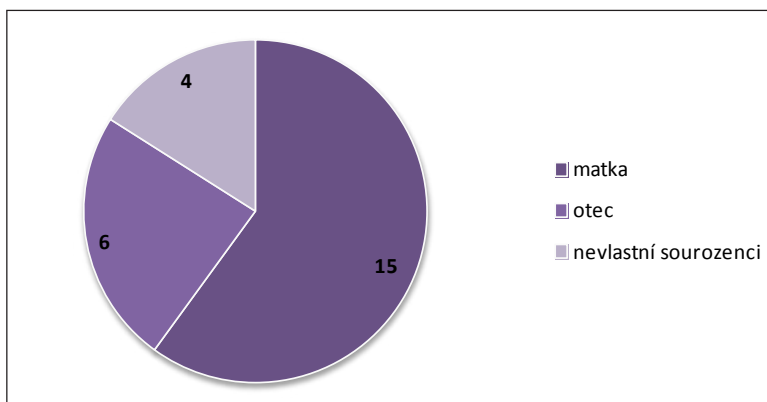

(4 děti si vzpomínaly především na materiální zázemí, 8 z nich na nové rodiče, 2 na nové sourozence a 5 z nich na nějaké zvíře)

Graf č. 28 – První vzpomínky na nový domov, čeho si dítě všímalo

3. Kdo z nové rodiny byl pro přijaté dítě nejdůležitější

Příchod do nové rodiny představuje pro dítě jakéhokoli věku dost zásadní změnu, s níž se musí vyrovnat. Musí se nejprve zorientovat a poznat, jaká pravidla zde platí a jaké jsou vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. Jde i o to, zda příchodu do rodiny předcházela nějaká ztráta, např. původní rodiny, nebo špatné zkušenosti, např. se zanedbáváním, strádáním či vrácením z předchozí péčovské rodiny. Adaptace na nové prostředí může být ovlivněna chováním jednotlivých členů rodiny, především náhradních rodičů. Ti mohou sloužit jako opora, mohou být postupně akceptováni a dítě si k nim může vytvořit citovou vazbu: to znamená, že se stanou osobně významnými lidmi. Tento proces může trvat různě dlouhou dobu a může se z různých důvodů komplikovat.

(pro 15 přijatých dětí byla nejdůležitější matka, pro 6 otec a pro 4 nevlastní sourozenec)

Graf č. 29 – Kdo byl v nové rodině pro dítě nejdůležitější

Nejvýznamnější osobou je pro většinu přijatých dětí náhradní matka. Jak říká např. nyní čtyřřidvacetiletá AF, která je v pěstounské rodině od svých 4 let: „*V rodině asi mamka, jako další taťka, s ním jsem si taky hodně rozuměla, ale nejvíc s mamkou.*“ Stejný názor má i nyní šestnáctiletá BC: „*Tak v tuto chvíli je to máma a táta jako drubej, oba mí rodiče mě hodně podporovali jako malou a i teď mě podporují v něčem, takže je to dobrý.*“ A také sedmnáctiletá ZH: „*No tak asi máma... a ze sourozenců asi A. a brácha R. ... Máma je základ rodiny, a prostě vždycky, když mám nějaký problém, tak jdu za ní a ona to vždycky všechno vyřeší.*“

Matka je nejvýznamnější osobou i pro nyní patnáctiletou BZ: „*No mámu asi... Asi jakože takový ty chvíle s mámou, když jsme jenom spolu a jdeme třeba někam nakupovat, takový ty chvíle v pohodě... Nejvíc mě trápí, když se s mámou hádám a pak jsme třeba na sebe naštvaní a nebavíme se... obě jsme naštvaní, ale obě víme, že nás to mrzí.*“ Otec pro ni tak významný není: „*Nejvíc si rozumím s mámou... jakože s tátou taky, ale s tátou se většinou, když se bavíme, moc neshodneme, že třeba s tátou se hádám víc než s mámou... Jako s mámou se taky hádám hodně.*“ Děvče je dost problematické a její adoptivní matka rozhodně nemá pocit, že by v jejich vztahu převažovalo porozumění.

Matka byla nejvýznamnější osobou i pro nyní 22letého RF, i když otec pro něj byl také důležitý: „*Hlavní byla máma... Táta na nás byl hodnější... máma byla svým způsobem přísnější, protože jako vychovávat deset dětí, to nemůže být člověk usměvavej, milej, to nějaká kázeň tam musí být. Takže já vlastně jakoby svou povahou jsem se mámy vždycky tak trochu bál, takže jsem chodil za tátou, že táta vždycky, že to nějak probereme, v pohodě... ale teď, když jsem se odstěhoval z rodiny, tak vím, že bych se mohl víc opřít o mámu, takže ta máma... že se prostě doma víc baví než třeba táta, zajímá se o mě víc než táta...*“

Pro šestnáctiletou RJ jsou důležití oba rodiče: „*Tak myslím, že mamka s taťkou, ti byli určitě na prvním místě... dávali mi jistotu... v tý rodině mě naučili co a jak, to se nesmí, to se smí... kádybch nebyla u nich, ale byla bych u své mamky, tak bych neudělala devět let základní školy...*“ Její náhled na situaci ovšem neznamená, že by byla bezproblémovým dítětem.

Pro nyní osmnáctiletého KL byl po celou dobu **důležitější otec**: „*Jo, já se s mámou občas pohádám, to patří k tomu, ale s tátou ne, právě s tátou se nehádam... Máma je taková ta velká hlava rodiny.*“ Matka pro něj nikdy nebyla člověkem, k němuž by si vytvořil citovou vazbu. Otec byl významný i pro nyní devatenáctiletého ICH, který těžce nesl, když se rodina rozpadla: „*Já si rozumím se všema... No, táta se rozvedl s mámou, to už je dlouho... To nevím, ale vím, že se hrozně hádali kvůli každý kravině, tak jsem to neunes, byl jsem z toho špatnej, takže se rozvedli a lezlo mi to potom na nervy, to už nešlo, pak jsem se s tím nějak smířil a jako táta mi není schopný zavolat, ať jdu k němu... šťve mě, když jsem v H., tak nevím, jestli tam mám jít, nebo ne... No, tak někdy napíše, ale spíš, když tam chci jít, tak mu vždycky zavolá máma, jestli tam můžu jít.*“ Nyní má pocit, že o něho otec nemá zájem, což vcelku odpovídá skutečnosti.

Sedmnáctiletá AH klade **důraz na celkově dobré vztahy v rodině**: „*Je to takový střídavý. Asi jak kdy, musím říct jak v čem, podle toho, jaký mám problém, ale teď se mi právě v poslední době zdá, že táta mě šťve takovýma věcmá... on to myslí asi nějak z lásky*

nebo z legrace, ale někdy mi je to fakt nepříjemný a mamka jako, když je nás doma hodně, tak je prostě asi brozně unavená, a třeba si to nějak neuvědomuje, a možná je to taky mnou, jak jsem v té pubertě... Jako já musím říct, že se mi nejvíc líbí, že přestože nás je tolik, tak prostě ty vztahy tak nějak fungují, máme se všichni rádi a myslím, že je to hlavně díky tomu, že takoví jsou i rodiče... máme se všichni rádi takoví, jaký jsme, i když třeba nejsme dokonalí.“

Shrnutí kapitoly: Nejdůležitější osobou je zpravidla matka, stejně tak jako v biologických rodinách, i když vztah přijatého dítěte k náhradní matce nemusí být bez komplikací. Někdy si náhradní matky začne víc vážit až v dospělosti. Důležitý bývá i náhradní otec, s nímž si mohou rozumět zejména chlapci. Přesto je většinou rozhodující osobou, která drží rodinu pohromadě, matka.

Co přijaté dítě potřebuje: Je třeba věnovat pozornost rozvíjejícím se vztahům v nové rodině. V počáteční fázi je důležité navázání vztahu přijatého dítěte s jedním člověkem, který by se měl stát zdrojem jeho opory. Pokud je zřejmé, že se vztah s náhradní matkou nerozvíjí tak, jak by bylo třeba, je nutné hledat v rodině jinou osobu, která by dítě akceptovala.

4. Jaké byly a jsou vztahy s nevlastními sourozenci

Adaptace na život v nové rodině je mnohdy spojena s nutností přizpůsobit se novým sourozencům. Přinejmenším je třeba s nimi nějak vycházet, ale někdy je možné s nimi navázat i hlubší vztah. Občas do rodiny přijde další dítě, což nemusí být vždycky snadné, protože příchod nového sourozence naruší dosavadní rovnováhu. Jednotlivé děti se mohou v mnoha směrech lišit, takže vytvoření hlubšího vztahu není vždycky samozřejmé, vždycky si nemusí být blízké. Mohou spolu soupeřit, mohou si být vzorem, ale mohou si poskytovat vzájemnou oporu.

Sedmnáctiletá AH, žijící v početné pěstounské rodině, má vztahy se sourozenci vyjasněné:

- *„No, myslím, že si doteď nejvíc rozumím se Z. (nevlastní sestrou), všechno vlastně děláme spolu... Se Z. si povídáme, jakože se spolu bavíme, ale máme teď takový ty odlišný zájmy, si myslím...“*
- *SP. (další nevlastní sestra) jsem si nikdy moc nerozuměla, my jsme si byly strašně podobný a jakože jsme si asi záviděly, když byla jedna s mámou... s ní jsem si nikdy moc dobře nerozuměla, ale tak ve 12–13 letech se to začalo zlepšovat...“*
- *R. (nevlastní bratr) jsme jako moc nechtěli a pořád jsme si říkali, že se proti němu budeme spikat... no a pak jsme ho různě poznávali, ze začátku si myslím, že to bylo takový dobrý, že jsme se jako snažili, ale po pár týdnech, měsících to bylo, to už bylo pro nás moc, si myslím, že to bylo náročný a já jsem si s R. nikdy moc nerozuměla a ani teď si s ním teda moc nerozumím... jako zdá se mi, že pořád něčím otravuje...“*
- *Jako s T. (další nevlastní bratr) si myslím, že jsem na tom byla mnohem líp... To bylo ze dne na den, kdy k nám přišel a máma dostala šílený horečky, takže se mu vůbec nemohla věnovat a všechno to bylo na nás na dětech, což bylo pro nás ze*

začátku nepřijemný, a on jak prostě přišel, tak si chtěl dělat všechno podle svého, tak to bylo takový zvláštní, ale s J. si rozumím mnohem líp... říká mi, co se děje a já se mu snažím nějak pomoci a vyřešit to nebo tak... Myslím, že si R. hrozně dobře rozumí se Z. a já si teda rozumím víc s T. ...

- **S M.** (nevlastní sestra) **jsem si fakt dobře rozuměla**, to byla taková moje starší sestřička, která se o mě starala, a to myslím, že jsem v té době jako potřebovala.“
Její nevlastní sestra, sedmnáctiletá ZH, má na sourozenecké vztahy trochu jiný názor a navíc se zabývá jen těmi, které jsou aktuální:
- „Ze sourozenců **si asi nejvíc rozumím s A.** (nevlastní sestra) a s R. (nevlastní bratr)... Když přišel R., on byl ze začátku takový tichý, on byl často sám, on si prostě hrál sám a pak jsme si na něj zvykly a bylo to fajn...“
- **Když přišel T., tak to bylo hrozný.** On byl takový strašně hyperaktivní, že pořád někde lítal a R. sváděl na různé kravinu, byl strašně sprostý a bylo to s ním hrozně těžký... Jakože třeba i teď v týhle době mi to přijde fakt hrozný, protože R. je takový sprostější a přizpůsobuje se T. a prostě ho úplně změnil, bych řekla, jako k horšímu, že se dost často hádají a že se jakoby hádají docela i s námi... Ale i T. se hodně zlepšil... **my už rozhodně nikoho dalšího nechceme**, že už jakoby máma na to ani neměla, že už nás má dost... kluci by chtěli, ale my ostatní ne.“

Příchodem nových sourozenců nebyla potěšena ani patnáctiletá NL, ale nakonec se vztahy nějak stabilizovaly: „**Občas jsem byla našťovaná, když k nám třeba přišly nový děcka P., to byl takový hodně velký náraz a dlouho jsem s tím bojovala**, že jsem si občas říkala, že by mi samotný bylo líp, **ale nazpátek vidím, že jsem ráda, že je máme...** třeba o velkých prázdninách, když jsme spolu, tak si uvědomím, že mám strašně velký štěstí a že mám dobrou rodinu.“

Ideální vztah nebyl ani mezi dvěma nevlastními, nyní dospělými sestrami, i když šlo nejspíš hlavně o **důsledek jejich osobnostních rozdílů**. Starší LJ o sourozeneckém vztahu říká: „No, když přišla K... asi 6 let mi bylo, šla jsem do první třídy... Já si pamatuju, jak jsme jí vezly vlakem a pak jako nic. Já jsem jí hrozně chtěla, dokavad u nás nebyla. Pak to nebylo úplně v pohodě... Bylo to jiný, hodně věcí se změnilo... **K. byla hrozně hyperaktivní a nedala se uhlídat... My jsme každá úplně jiná**, jako já moc nevím, o čem bych se s ní měla bavit... já jí mám ráda, jako dobrý, ale ona je prostě jinde než já, úplně jiná, zajímají jí úplně jiné věci než mě... Já si myslím, že máme dobrý vztahy, i když občas jsme se jako docela pobily.“ A mladší sestra TJ má podobný názor: „L. na mě žárčila, ona totiž nechtěla, aby si mamka vzala ještě jedno dítě, takže na mě byla někdy i hrozně hnusná a trvalo to dlouho, než jsme se sblížily jako ségry... **Já jsem jí neměla ráda**, my jsme se nenáviděly, takže dřív pro mě nic neznamenal, ale teď jakoby hodně, je to jako ségra, no... jsem s nima celý život.“

Osobnostní rozdíly a problematické chování ovlivňují sourozenecké vztahy dost často. Nyní čtyřicetiletá AF si vzpomíná: „Když přišla X. (mladší nevlastní sestra), tak jsme si rozuměly, víc jak teď... jsme si spolu hrály, i když mi ségra občas dělala nějaký ty naschvály, tak **jsem jí měla furt ráda**.“ AF je mnohem přizpůsobivější, než byla její nevlastní sestra, u níž se v pozdější době projevil závažné problémy v chování.

Vztahy mezi sourozenci byly složité i v pěstounské rodině, v níž žila nyní patnáctiletá NZ: „Z rodiny jsem si **ted nejvíc rozuměla s V.** (nevlastní sestra), *my si všechno říkáme... ona se svěří mně a já se svěřím jí... No, někdy bych je (sourozence) ani nechtěla, někdy jo, když třeba něco potřebuju, ale někdy si řeknu, proč je mám, proč třeba nejsem jedináček.*“ Její nevlastní sestra VV její vztah opětuje: „**Tak největší vztah mám s N.,** si spolu nejvíc rozumíme, potom s X. (další nevlastní sestra), *nejvíc jsem si rozuměla s bráchou, ale s tím jsem to přestala, protože jsme se nějak nepohodli u jídla, on mě jako všude pomlouvá...*“ Jejich šestnáctiletý bratr R přiznává, že má se sourozenci problémy: „**Teď si s nikým nerozumím, ted' je ta puberta... ale snažím se s nima rozumět, když se s někým pohádám, tak se snažím, abych to napravil.**“

Vztahy s nevlastními sourozenci nemá jednoduché ani patnáctiletá BZ: „**No, na prvního bráchu jsem žárčila trošku, ale na druhýho jakože už v pohodě... My jsme oba dva takový brozně vůdčí typy, takže furt se hádáme o všechno a takhle... S R. se hádám pořád... a s D. nemáme moc důvod se hádat.**“ Komplikované vztahy se sourozenci měla i čtyřiaadvacetiletá, tělesně postižená DT: „*Bylo tam hodně veselo, i se sourozencema, že jsme si pohráli, se ségrou jsme taky blbli a hodně jsme na sebe žárčili... My jsme si dokázaly spolu i vybrát, ale tím, že K. byla mezi těma klukama hodně, tak tihla k těm bráchům... abych zapadla úplně mezi ty sourozence, tak se to vždycky řešilo přes rodiče... Vím, že jsme se neměli moc rádi s nejstarším bráchou K.*“

Dvaadvacetiletý RF svoje názory na sourozence v průběhu času změnil: „*No, ze začátku jsem si nejlíp rozuměl s M. (nevlastní bratr) a pak s K. (nevlastní sestra)... a ted' si rozumím nejlíp s A. (nevlastní sestra)... když jsem tam nedávno byl, tak jsme si dobře popovídali... S K. jsme si vždycky brozně rozuměli, protože ona byla taková praštěná, ono jí vždycky něco napadlo... jako já na K. vzpomínám strašně dobře... Proto mě mrzí, že K. takhle dopadla, je mi to strašně líto, že doma není. Když jsem třeba jel domů, tak jsem se na ní vždycky těšil... K., když chodila domů zhulená, ožralá, zfetovaná, blbla třeba celou noc, tak ta mamka to trpěla asi rok, možná dva roky... já myslím, že 90 % lidí by jí koplo do prdele hned po prvním nějakým řevu, ale mamka ne, to už jsem jí říkal i já – mami, tohle nemá cenu, ona tě vydeptá. Ale oni jí nakonec vrátili, je to nedávno...*“ **Závažné problémy v chování sourozenecké vztahy obvykle naruší,** a tak tomu bylo i v tomto případě. Stejný postoj zaujímá k problematickému sourozenci i čtyřiaadvacetiletá AF: „*P. bydlí v J. na ubytovně, protože my jsme řekli, že už ho tady nechceme, s bráchou jsme mamce řekli, ať ho dá pryč, protože tu rodinu vyložené zneužíval... a hlavně nebylo nám s ním dobře, když přijde, já musím odejít, já ho nemůžu ani vidět, já nevím, jestli je to můj brácha.*“

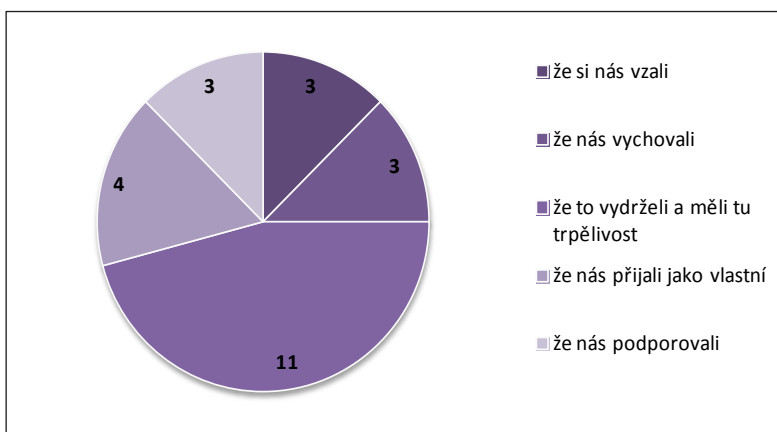
Shrnutí kapitoly: Mezi nevlastními sourozenci vznikají různé vztahy, které se v průběhu času mohou měnit. Příčinou neshody mohou být názorové a osobnostní rozdíly, ale i problematické chování, které narušuje soužití ostatních členů rodiny. Subkategorie problematický sourozenec, kterou popisuje Sobotková a Očenášková (2013), existuje i v naší skupině. Důvodem jeho odmítání je i v tomto případě agresivita a bezohlednost k ostatním. Možnost vyloučit nepřijatelného jedince se zdá být v náhradních rodinách snazší, přinejmenším z pohledu nevlastních sourozenců. Ve velmi početných pěstounských rodinách se občas objeví tendence zabránit příchodu dalšího dítěte, hlavně dospívající děti jsou množstvím kontaktů přesyrceny. Stejně názory měli

i jedinci z početných rodin skupiny Sobotkové a Očenáškové (2013), byli přesvědčeni, že příliš mnoho dětí ovlivňuje vztahy v rodině negativně. Ideální počet dětí v jedné rodině nelze jednoznačně určit, ale je zřejmé, že příliš početná sourozenecká skupina může představovat zátěž nejenom pro rodiče, ale i pro děti.

Co přijaté dítě potřebuje: Přijaté dítě si potřebuje najít své místo i v sourozenecké skupině, což nemusí být vždycky snadné. Potřebuje alespoň jednoho blízkého člena rodiny v podobném věku. Sourozenecké přijetí a sdílení života může představovat významnou oporu a další zdroj jistoty. Pokud by některé z dětí bylo zvláště problematické, je třeba přistupovat k řešení situace i s ohledem na ostatní členy rodiny, včetně dětí.

5. Co na náhradních rodičích přijaté děti nejvíce oceňují

Mnozí náhradní rodiče, zejména pěstouni, mají pocit, že jejich přijaté děti, zejména pokud se neučí nebo mají problémy v chování, vůbec neoceňují jejich péči a snahu je vychovat. Z vnějšího pohledu to tak leckdy vypadá, protože dítě se nemíní nijak omezovat a podřízovat, ale **většina z přijatých potomků** (nyní minimálně adolescentního věku) **si uvědomuje, že pro ně náhradní rodiče hodně udělali**, i když oni sami se vždycky nechovali dobře.

(3 děti oceňují, že si je náhradní rodiče vzali, 3 si cení toho, že je vychovali, 11 si váží toho, že s nimi vydrželi a měli dost trpělivosti, 4 pozitivně hodnotí, že je přijali jako vlastní a 3 si váží jejich podpory)

Graf č. 30 – V čem náhradní rodiče dítěti dle jeho názoru nejvíce pomohli

Nyní dvaadvacetiletý RF oceňuje, že si jej i další sourozence rodiče vůbec vzali: „Že si vzali tolik dětí a že to vydrželi... *Na tátovi obdivuju, že vůbec souhlasil s tím, že mamka chce pěstounský děti...*“ Stejný názor má i šestnáctiletá RJ: „**Oceňuju to, že si vůbec vzali nějaký děcka z domova, a hlavně ty tmavý, že vůbec na to mají sílu a že to vydrží a že jsou prostě takoví, že my by jsme jim měli být vděčný za to, že si nás vůbec někdo vzal, ale my**

furt děláme průšvihy, že je rozčilujeme.“ A také třiadvacetiletá LM: *„Nejvíc mi (matka) pomohla, když si mě vzala.“* Patnáctiletý JK oceňuje *„... že rodiče se o nás starají a že nám dali příležitost jako mají ostatní“.*

Jednadvacetiletý JL je rodičům vděčný, že ho neopustili i když s ním byly problémy: *„No, rozhodně jako na to, jaký se mnou měli trable a problémy a průšvihy a já nevím co všechno, tak rozhodně mi strašně moc pomohli, že se jako na mě nevykašlali, nezavřeli mě někam do nějakýho ústavu nebo něco takovýho, i přes ty problémy, který jsem měl a za to jsem jim strašně vděčný...“* Také šestnáctiletý PV si váží toho, že se rodiče starají, i když jsou s přijatými dětmi problémy: *„... že rodiče zvládnou celou bandu, prostě nás, že se o nás starají... že jsou třeba statečný, i když jsou nějaký těžkosti, tak oni to vydrží, prostě to s námi drží.“* Jejich přístup pomohl přijatým dětem změnit postoj k mnoha věcem, jak říká šestnáctiletá RJ: *„Pomohli mi jiným pohledem na svět, já jsem si myslela, že ten svět je prostě hrozný, žádná rodina, že bych radši zemřela a teď jako jsem taková, to je krásá.“*

Nyní čtyřadvacetiletá AF na rodičích oceňuje: *„Že mají tu trpělivost pořád s náma, že to s náma vydrželi to dětství i tu pubertu a že nás mají pořád rádi, teda hlavně mamka, tatka taky určitě měl a že mamka nás má pořád ráda, že se o nás láskyplně stará a že i když někdo z nás dělá problémy, tak nám dokáže odpustit a jít dál a pomoci.“* A podobně i osmnáctiletá KZ: *„Nejvíc oceňuju, že se mnou mají trpělivost, protože občas si říkám, že to se mnou fakt nejde vydržet.“* Trpělivost oceňuje i sedmnáctiletý MV: *„No, na mámě si cením, že je trpělivá, že za ty problémy, co jsem jí udělal, furt že jí dělám, tak mě má ráda asi furt, jakože prostě nás nenechala, že nás neposlala zpět do děčáku... Já myslím, že je to dobře, že chce, abychom nedopadli jako naši rodiče prostě.“*

Sedmnáctiletá AH si na pěstounech cení: *„Asi to, že nás přijímali stejně jako ty svoje vlastní a že jsou vůči nám strašně trpěliví, i kdy mi třeba něco nejde... že jsou takoví trpěliví vůči nám a věnují nám hodně času.“* Pro devatenáctiletého ICH je důležité, že ho rodina přijala: *„Že mě přijala jako vlastní dítě...“* A stejně tak i pro osmnáctiletou GL: *„Tak hlavně naši mě berou jako vlastní...“* Náhradním rodičům je vděčná i sedmadvacetiletá LM: *„Jako já si vážím toho, co pro mě udělali... já jsem nemohla mít lepší dětství, než jsem měla, takže já je opravdu beru jako vlastní rodiče... Nejvíc si asi cením toho, že mě tak naprosto bezmezně milují, protože takovouhle lásku, kterou já jsem dostala, nemá spousta mých vrstevníků s vlastníma rodičema.“*

Čtyřadvacetiletá tělesně postižená DT si rovněž uvědomuje, co jí náhradní rodina poskytla: *„Já jsem cítila, že mám to štěstí, že mám celou tu rodinu, že nejsem odkázaná být sama, ale že jsem měla oporu u našich jako hodně velikou... ujasnila jsem si už teď, kdo jsou opravdu rodiče, jako že ti, kteří mě nepodrazí, ti, kteří mě povedou a podrží a se kterými je mi dobře... Oceňuju jejich trpělivost, jejich lásku, takovou vstřícnost, péči, prostě takoví, jací jsou k nám všem... Oni mi dali určité zázemí...“* K ocenění náhradních rodičů pravděpodobně přispělo i jednoznačné odmítnutí biologickou rodinou v době jejího dospívání.

A pokud se někdy náhradních rodičů dotkli, tak si to vyčítají. Tak tomu bylo i v případě nyní devětdvacetileté MP: *„Já jsem jednou, když jsem byla v tom hrozným věku, křičela na rodinu, že by mi bylo líp v děčáku a dotedka mě to mrzí, že jsem tohle vůbec dokázala říct... Já jsem se jim pak za to omlouvala... to si pamatuju, že jsem se snažila dát to nějak dohromady, vím, že je to strašně zasáhlo, to je jasný, ale prostě pochopili to určitě,*

vědí, že nejsem takový blb.“ Vědomí, že překročila určitou hranici, u ní vyvolalo výčitky svědomí a přispělo i k udržení této vzpomínky v její paměti. Na běžnou hádku s rodiči by nejspíš zapomněla.

Náhradní rodiče dítě mnohému naučili, to oceňuje i čtyřicetiletá AF: „*Pomohli mi nejvíc v tom, že mě vychovali a že mě naučili věci, který by mě třeba jiný rodiče nenaučili... a že mě dostali na tak dobrý školy.*“ Podobný názor má i osmnáctiletý KL, který rozhodně nebyl bezproblémovým dítětem: „*Tak určitě ze mě udělali jinýho člověka, určitě mě vychovali dobře, protože mohlo to být i jiný, mohlo to být i tak, že jsem mohl být do 18 v dětském domově...*“ Pomoc s přípravou na školu oceňuje i nyní osmnáctiletá KM: „*Oceňuju na mamce, jak je pracovitá a jak to všechno zvládá... Pomohla mi v tom, kde tedka jsem... a pomáhala mi se dostat nahoru i jakoby s přijímačkama na tu konzervatoř, že mi pomohla v tomhle směru.*“ Šestnáctiletou TC pěstounka naučila něco jiného: „*Ona mi pomohla, že když mě něco trápilo, naučila mě jakoby o věcech mluvit, když se něco stane, ona mě naučila, abych o tom mluvila, že se mi uleví.*“

Shrnutí kapitoly: Jedinci, kteří vyrostli v náhradní rodině, si uvědomují, že pro ně noví rodiče hodně udělali už tím, že je přijali a tím jim dali určitou šanci. Že je vychovali a že to s nimi vydrželi, i když oni sami se vždycky dobře nechovali, neučili se a měli různé problémy s chováním. Nyní dospělé, či téměř dospělé děti oceňují i to, že je měli rádi a chovali se k nim, jako kdyby byly jejich vlastními potomky. K podobným výsledkům došly Sobotková a Očenášková (2013), lidé, kteří vyrostli v pěstounské rodině, si cení lásky pěstounů, jejich podpory a pomoci, i spravedlivého přístupu a výchovy, kterou jim poskytli.

Co přijaté dítě potřebuje: Přijaté dítě potřebuje být náhradními rodiči akceptováno, jako kdyby bylo jejich vlastní. Potřebuje mít jistotu, že se od něho neodvrátí, i když se občas chová problematicky. Potřebuje mít jisté a bezpečné zázemí a zároveň je nezbytné, aby se naučilo plnit své povinnosti a respektovat základní pravidla. Aby toho bylo možné dosáhnout, je třeba řešit případné potíže včas, a když je třeba, tak s pomocí zkušených odborníků.

6. Co na náhradních rodičích přijatým dětem vadí

Výhrady, které mají přijaté děti k náhradním rodičům, jsou dost podobné těm, které běžně mají i děti žijící v biologické rodině. Občas se cítí být ve srovnání se sourozenci znevýhodněni, mají pocit, že rodiče nejsou zcela spravedliví, vadí jim příkazy a zákazy, které považují za zbytečné, a rodičovské ulpívání na malichernostech.

Přijatým dětem často vadí **pocit nespravedlnosti a zvýhodňování nevlastních sourozenců**. Znevýhodněn se cítil i dvaadvacetiletý RF, i když uznává, že postoj rodičů tak nespravedlivý být nemusel: „*Jo, na tátovi mi vždycky vadilo, že třeba nadržovali P., to bylo vždycky vidět, že nadržujou P., že ho mají rádi, ale na druhou stranu on si to P. sám vybudoval... P. se učí, umí udělat věci pořádně, taky tam chyby měl, ale rodiče ho měli rádi, že jim vždycky pomoh bez odmlouvání.*“

Pocit nespravedlnosti má i patnáctiletá MZ: „*No, někdy jsem třeba naštvaná, že moji sourozenci mají třeba víc než já... my jsme teď čím dál drzejší a tak mamka je taky na nás*

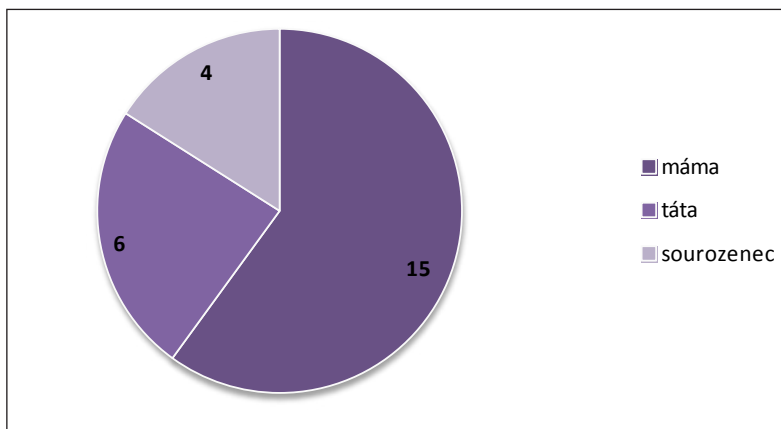
taková protivná... Když něco provedu, tak mně vadí její zákazy. Taky nás to štve, máme v sobě nervy, ale to prostě musíme ustát, když jsme doma, tak se má poslouchat mamka a tatka.“ Její patnáctileté nevlastní sestře N rovněž vadí „... že mamka je trošku náladová“. Patnáctileté BZ **vadí zákazy**, z jejího hlediska zbytečné: „*Tak asi jako každý dítě, když mi něco zakážou, nedovolí a tak.*“ A stejného názoru je i patnáctiletý RL: „*Jo, vadí mi, když mi něco zakážou.*“

Dospívajícím dětem **vadí i koncentrace na bezvýznamné maličkosti**. Jak říká osmnáctiletá KM: „*No, vadí mi i doted, a to je taková blbost, že všechno hrozně moc řeší a že jako se tomu říká, že prostě řeší strašný blbosti... to mi strašně vadí a vytáčí mě to, protože jsem docela výbušná po tátovi, takže jako to nemám ráda, když se takhle něco řeší, jak to, že jsi nezhasla, a řeší to třeba půl hodiny.*“

Shrnutí kapitoly: Většina výhrad, které mají přijaté děti k náhradním rodičům, není v ničem specifické. Většinou se v nich odráží adolescentní potřeba osamostatnění a neochota podřizovat se rodičovským příkazům a zákazům. Méně často se objeví pocit nespravedlivého zvýhodňování někoho ze sourozenců. Přijaté děti potřebují mít pocit spravedlnosti a stejného přístupu ke všem.

7. Kdo v nové rodině byl pro přijaté dítě vzorem

Vzorem může být člověk, který je nejvíce obdivovaný, často bývá i milovaný a dítě by se mu chtělo podobat. Může jím být člověk téhož pohlaví, ale vždycky tomu tak být nemusí. Jak je zřejmé z následujícího grafu, vzorem může být stejně často náhradní otec, matka či nevlastní, obvykle starší, sourozenec.

(pro 15 dětí to byla matka, pro 6 otec a pro 4 sourozenec)

Graf č. 31 – Kdo byl pro přijaté dítě vzorem

Pro jednadvacetiletou MC je vzorem náhradní matka: „*Tak mým vzorem je mamka určitě, protože ona dokázala strašně moc věcí... Naučila mě žít v zásadě, že mě ve všem podporovala, i když ty všechny věci, který jsem dělala, nebyly dobrý... Když jsem byla malá,*

tak jsem si to neuvědomovala, že ona všechnu tu energii dává do mě a do mého učení.“ Je tomu tak i přesto, že v době dospívání si prošla značně problematickou fází, kterou s pomocí náhradní matky zvládla.

Pro osmnáctiletou GL jsou to oba rodiče: „**Určitě oba rodiče. Tak máma, to je největší borec, koho znám, už jenom proto, že si nás vzala, že nás vůbec jako chtěla a že to mohlo být jako těžký už jenom kvůli tomu, že máme jinou barvu a že se všichni budou ptát, jestli jsme její a že to prostě přešla a že i kdyby měla poslední stovku, tak jí dá nám a je hodně rodičů, který si za poslední stovku koupí cigára nebo chlast... Na tátovi taky hodně věcí, on si něco umane a jde za tím.**“ Rodiče jsou vzorem i pro patnáctiletou BZ, přestože s nimi v současné době příliš dobře nevychází: „*Nevím, jako rodiče tak nějak, ale nějak extrémně ne, že bych si úplně říkala, chci být přesně jako máma... Na mámě se mi líbí, že má na všechno řešení... Na tátovi se mi líbí, že je hrozně chytrý a že toho hodně ví úplně o všem.*“ Pro jednadvacetiletého JL je vzorem otec: „**No táta, protože ten mě naučil vlastně většinu věcí a bez něj bych to asi nezvládl, i když jakoby pil a hodně jsem mu to jako vyčítal.**“

Patnáctiletá NL má vzorů víc, **u každého člena rodiny oceňuje něco jiného:** „*Tak mým vzorem je od každého ze sourozenců, když to vezmu, tak se mi líbí nějaká vlastnost... U L. jsem našla, že je taková strašně jakoby trpělivá... Třeba P. ten je takový pořádný a takový cílevědomý... U mamky, že dělá takový sociální směr, že toho hodně ví o psychologii... a tatka, že je takový chytrý, takovou má dobrou logiku.*“

Pro šestnáctiletou TC je vzorem **starší nevlastní sestra**, a to i přesto, že si prošla značně problematickou fází: „*Mým vzorem je L. ... jako že ona je lepší.*“ Pro sedmnáctiletou AH je to také starší nevlastní sestra: „*Asi R., no protože ona to měla vždycky tak, jak jsem zhruba chtěla, že prostě má dobrý vzdělání, má manžela, který jí miluje, který je s ní, má miminko, který je pro ženu hrozně důležitý, má krásný byt, všichni ji mají rádi a co mi přijde na ní hrozně hezký a důležitý, že si myslím, že i ona hrozně dává a sama lidi přijímá takový, jaký jsou.*“ Starší sestře by se chtěla podobat i patnáctiletá NZ: „*Chtěla bych se podobat D. (starší nevlastní sestra). Líbí se mi její chování, její přístup k lidem, je hodná, je spolehlivá i pracovitá, nekašle na práci, taková bych taky chtěla být někdy.*“ Tato dívka je vzorem i pro svou patnáctiletou nevlastní sestru M., i když důvody její volby jsou trochu jiné: „*No, mým vzorem je D. (nevlastní starší sestra). Ona se hrozně hezky oblíká, má dobrou povahu.*“ Pro patnáctiletého DL je vzorem starší bratr: „*No tak když jsem byl malý, tak N. (nevlastní bratr), ale teď spíš K. (nevlastní bratr), protože on má taky těžkou školu a on jako hodně dře a učí se, a mně to moc nejde.*“

Shrnutí kapitoly: Vzorem přijatých dětí bývají jak rodiče, tak nevlastní sourozenci. Jak je zřejmé z jejich vyjádření, oceňují u nich nejenom chytrost, pracovitost a vytrvalost, ale i spolehlivost a ohled na druhé, což jsou vlastnosti, které jsou obecně vysoce ceněné. Ani v tomto směru se přijaté děti neliší od svých vrstevníků.

Co přijaté dítě potřebuje: I přijaté dítě si potřebuje najít v rodině svůj vzor, člověka, kterého si bude vážit a který je bude moci pozitivně ovlivňovat. Je třeba si dát pozor na případný negativní vzor, jímž je nejčastěji problematický sourozenec.

8. Vzpomínky přijatých dětí na jejich biologické rodiče

Vzpomínky na život v původní rodině, eventuálně na biologické rodiče či další příbuzné, jsou různé, v závislosti na tom, kdy a za jakých okolností byly z rodiny odebrány. Některé vzpomínky patří do kategorie „**co bylo, když to ještě bylo dobré**“. Jak si vzpomíná nyní jednadvacetiletá MC: „*Já si vzpomínám na to, když teda můj tatka nebyl opilý, jak jsme chodili do lesa na houby a prožívali takový odpoledne, kdy to bylo v pohodě... a bylo to jako kdybychom byli normální rodina... Jako já jsem k mámě vždycky chodila do postele a bráry jsme si spolu.*“ Rodinná idylka příliš dlouho netrvala, i když dívka přišla do pěstounské rodiny až v 10 letech. Podobné vzpomínky má i šestnáctiletá BF: „*No asi, že jsem si se svojí vlastní mámou hrála v koutě... no a potom přišel ten osudný den a všechno bylo pryč... No, moc si z mého dětství nepamatuju, když jsem měla vlastní mámu.*“ Dívka žila v původní biologické rodině jen do 3 let.

Mnoho vzpomínek nemá ani sedmnáctiletá AH: „*No, tátů jsem nikdy ani neviděla, vůbec nic o něm nevím... Mámu si pamatuju málo, jako vzhledově si jí vůbec nepamatuju... Pamatuju si na tetu, ta myslím s náma trávila nejvíc času, když jsme byli třeba na návštěvách nebo tak... vím, že na ní bylo vidět, že má o nás zájem nebo že nás má fakt ráda... Babičku si taky pamatuju, ta nás taky měla ráda...*“ Tato dívka žila v biologické rodině rovněž do 3 let. Osmnáctiletý KL si z původní rodiny pamatuje jen dědu: „*Já si první rodinu vůbec nepamatuju, jenom dědu... hlavně na něho mám hodně vzpomínek... Dědu jsem poznal hned, dědu jo, ale jakože tetu a strejdu, to ne. Martinu, vlastně biologickou mámu, taky ne.*“ V původní rodině žil jenom do svých 2,5 let.

Vzpomínky jiných adolescentů by se daly spíš charakterizovat „**doma to bylo hrozné**“. Sedmnáctiletý NCH nemá na život v biologické rodině dobré vzpomínky: „*No, žili jsme hrozně bídně, že jsme vůbec neměli na nájem, neměli jsme na jídlo, na nic a když to vezmu, tak jsme si půjčovali peníze a vlastně pak nespláceli a tím nám vznikaly dluhy, exekuce a dopadli jsme nakonec ve finále tak, že nás tedy hodili do toho Klokánku... Já už jsem si jednou myslel, jako když mi bylo kolem těch 10 let, že určitě někam takhle půjdeme, když to nebudeme zvládat, že skončíme v děcáku... Až postupem času nám řekli, že nás tam vzali z toho důvodu, že se o nás rodiče nestarali... Babička nás držela nejvíc nad vodou a pak od té doby, co zemřela, tak to s náma šlo ke dnu. To byl můj nejoblíbenější člověk z rodiny, tu jsem miloval nade vše.*“

Šestnáctiletá RJ žila v biologické rodině do svých 6 let: „*No, já jsem nejdřív byla doma... My jsme bydleli v jednom bytě, já, babička, mamka a ségra, když jsme byly malé, mamka si tam tabala chlapy... babička se starala o mě a o sestru, jenomže ona už dál nemohla a tak mě dala do děcáku... Já si pamatuju, že tenkrát se mamka strašně opila a my jsme jí nechtěli pustit domů, tak ona rozbila dole sklo a tekla z ní krev... tak se připlazila k nám před vchod do bytu a chtěla pít... a tak jsme pro ní museli volat záchranku, to byl takový škaradej zážitek.*“

Shrnutí kapitoly: Vzpomínky přijatých dětí na biologickou rodinu, pokud je vůbec mají, jsou různé. Některé jsou téměř idylické, jiné zahrnují nepříjemné či dokonce traumatické události. Pokud na někoho z rodiny vzpomínají pozitivně, tak to často nejsou rodiče. Podobně jako ve skupině Sobotkové a Očenáškové (2013) jsou pozitivní vzpomínky vázány na někoho z příbuzných, např. na tetu, babičku apod.

Co přijaté dítě potřebuje: Přijaté dítě se potřebuje vyrovnat s negativními zkušenostmi z vlastní rodiny a udržet si pozitivní vzpomínky na ty příbuzné, s nimiž mělo dobré vztahy. Kontakt dítěte se členy jeho biologické rodiny by měl respektovat jeho přání a potřeby, aby nedošlo ke zbytečnému nárůstu stresu a pocitů nejistoty či viny.

9. Zájem přijatých dětí o původní biologickou rodinu

Adoptované děti, které přišly do náhradní rodiny obvykle velmi brzy, **o svých biologických rodičích zpravidla nic nevědí.** Mnohdy ani nemají zájem je poznat a setkat se s nimi, i když by rády věděly, jak vypadají. Dívka ML, která přišla do nové rodiny ve 3 letech, velmi dlouho ani nevěděla, že je adoptovaná: *„Já jsem se to dozvěděla až ve 14 letech, že jsem adoptovaná... mě se na to zeptala kamarádka, tak já jsem jí řekla, jako co blázní, že je to nesmysl, ale když jsem přišla domů, tak jsem se na to začala ptát... furt jsem se na to ptala, až teda mamka povolila. Trvalo to dlouho, nechtěla mi to říct... No tak samozřejmě jsme brečeli všichni, že jo, ale **pro ně to bylo podle mě horší než pro mě...** No, nejdřív to byl šok, protože to člověk tuší, jako když máte mámu modrookou blondýnu, tak jako vám to samozřejmě dojde, že tady je něco špatně... Jenže táta byl zase tmavý... takže ty pochybnosti samy o sobě mi jako nepřišly... Minimálně dvě hodiny jsem to z nich páčila... prostě jsem se to chtěla dozvědět a samozřejmě, i když jsem to chtěla vědět, tak jsem se to asi dozvědět nechtěla. Takže najednou šok, a tak se s tím člověk musí nějak poprat... Postupně jsem se s tím vyrovnala. **Já jsem spíš měla problém ten, že najednou nevím, kdo jsem. Nenapadlo mě, že bych jako měnila něco,** to mě nikdy nenapadlo... Je pravda, že bylo období, kdy jsem fakt byla na ně naštvaná, protože to všichni řešili, že chudáci jako naši, ale nikdo se mě za celou dobu nezeptal, jak mi je nebo jestli něco nepotřebuju... Ale za to jsem si mohla sama, protože já jsem byla naprosto v pohodě... Tak navenek. Je pravda, že já jsem to nebrala opravdu zase tak úplně tragicky, ale jako samozřejmě nějaký ty myšlenky v hlavě 14letýho dítěte jsou... No, já vím, že mě biologická matka nechala v kojeneckém ústavu, pak jsem se dostala do dětskýho domova a že mám 6 sourozenců zřejmě... No tak sourozenci mi nechybí, já to neznám je mít, ale zase nebylo by to špatný... **Zatím teď v současný době nejsem úplně přesvědčená, že bych je jako chtěla přímo vyhledat,** ale rozhodně to nevyklučuju.“*

O své biologické rodiče nemá příliš velký zájem ani GL, která přišla do nové rodiny v jednom roce: *„**Nevím o nich nic a ani mě to nezajímá.** Je mi úplně jedno, proč mě nechali nebo nenechali a taky jim nic dobrýho nepřeju... já mám mámu, tátu mám taky a nic jinýho nepotřebuju.“* O setkání s vlastními rodiči neusiluje ani NCH, která byla osvojena v jednom roce: *„**Přemýšlela jsem nad tím, ale já nechci, nebo jako kdyby mi ty informace někdo dal, tak jako dobrý, tak si to poslechnu, ale abych se o ně sama snažila, tak zase mě to tak nezajímá...** Já bych to mamce vůbec neřekla, protože by jí to ublížilo.“*

Dívka BZ, která byla adoptovaná hned po narození, také nemá o setkání s biologickými rodiči zájem: *„**No, občas jsem o tom přemýšlela, kdo byli moji rodiče, z jedny stránky bych to hrozně ráda věděla, ale zase z druhý, že když prostě mě nechtěli, že bych je ani nechtěla vidět... možná až budu starší, ale teď asi ne...** Spíš jako přemýšlím, co by se na tom změnilo... ale pak si zase uvědomím, **že by to třeba nebylo dobrý, kdybych to věděla.**“*

Děvče ví, že její matka byla závislá na drogách, a tak může oprávněně předpokládat, že by výsledek nebyl příliš uspokojivý.

Dívka MP, která přišla do rodiny v 1 roce, se začala úvahami o vlastní rodině zabývat relativně pozdě: *„No to bylo právě až v dospělejším věku, mně to začalo vrtat hlavou, když mi bylo nějakých 23 let... Já jsem věděla, že mě adoptovali, já jsem to normálně otevřeně říkala, mně to nijak nedělalo problém, mně to připadá úplně normální... To způsobil jeden z kamarádů, to mi bylo 23, on se mě zeptal – hele, víš ty vůbec, či jseš... a v tu chvíli mi to začalo v tý hlavě jako šrotovat, nebo jestli vůbec vím, či jsem... takže prostě jsem nad tím začala přemýšlet a začala jsem shánět informace o tý paní, jela jsem teda na matriku, tam mě táta vezl... Řekla jsem to doma rodičům... Já myslím, že to přijali celkem dobře, hlavně se mi snažili pomoci... Mě to samozřejmě potom omrzelo hledat, ono to vůbec není žádná sranda... Na matrice jsem se podívala do knihy, opsala jsem si to na papír, kdo to teda byl... mě by zajímalo, jak vypadá, mně by stačilo jenom to, jestli je mi podobná... Ale zase prostě, co bych tím získala, nevím... Jsem přemýšlela nad tím, že bych věděla konečně, kdo jsem, ale tedka jsem P., to prostě nikdo jiný není, hlavně jsem já a myslím si, že nebudu mít ani tak třeba možná moc z tý mámy, že už mám výchovu těch rodičů a že to jako bůhví, kdo to byl.“*

Dívka LCH, která byla osvojena v patnácti měsících, se náhodně setkala se svým vlastním bratrem na střední škole a okamžitě projevila zájem o další členy své biologické rodiny, navzdory výhradám adoptivní matky: *„Mamka se bála, že jí opustím, že budu chtít jít k tamté rodině, jakoby k tý pravý, jenomže já jsem jí to furt říkala, že ne, že jako proč bych to dělala, ale nepomohlo to... Trápila se a byla drsná, byla i zlá na mě... No tak já jsem tam jela potají, poprvý jsem řekla, že jedu na oslavu narozenin... Přijela jsem tam a přišlo mi to takový, jakože jsem na návštěvě u cizích lidí, takže to bylo takový zajímavý, a potom jako by postupem času už to bylo všechno super a můžu říct, že si s nima rozumím až teď po 2 letech... Chodím tam, tedka tam jedu v pátek... Mamka už to ví, už jako teď mě tam dokonce i posílá, ale je na mě našťovaná vždycky... Tak já jí (biologickou matku) neřeším... nevím, jak to mám říct, já jsem spíš fixovaná na toho tátu, protože jsem brozně moc po něm jako ve všem, takže spíš k němu mám nějaký vztah...“* Důvodem nově vznikajícího vztahu k otci může být i skutečnost, že v adoptivní rodině je pouze matka a nevlastní sestra, s níž si navíc příliš nerozumí.

Jedinci, kteří žili v pěstounské rodině, svoje biologické rodiče mnohdy znají nebo znají alespoň některé své příbuzné. **Jejich postoj k biologickým rodičům**, resp. celé původní rodině, **bývá různý**. Pokud své rodiče neznají, tak se o ně zpravidla začnou zajímat na počátku dospívání, což je období, kdy se dítě začíná osamostatňovat a vytvářet si svou identitu. Její součástí je i vědomí, komu se narodilo a z jaké rodiny pochází.

Čtyřadvacetiletá AF, která přišla do náhradní rodiny ve 4 letech, svoje biologické rodiče nezná: *„Já jsem nad tím začala přemýšlet na základce asi v 11 letech... mamka si potom se mnou sedla a vysvětlila mi to na rovinu, řekla mi, že není moje maminka, že ta moje pravá maminka měla asi nějaký problém, takže já jsem to tak brala a nějak jsem se s tím smířila... byla jsem ráda za tu novou rodinu, protože mně se tam brozně líbilo... Zajímalo mě, kdo jsou moji rodiče, ale že bych je chtěla vyhledávat, tak to ne... Já nevím, já*

se na to nějak necítím... Já jsem prý měla 5 sourozenců, co jsem se dočetla z těch papírů, a ta moje mamka nebyla asi moc vzorná mamka... Jako chtěla jsem se kouknout do těch papírů, jestli tam o tý rodině něco není, **ale že bych chtěla vidět svoji mamku, to ne** – nevím, co bych jí řekla, kdybych jí viděla... já jsem ráda za tuhle rodinu a ani kdyby mi ta mamka slibovala cokoli, **prostě já zůstanu tady.**“

Sedmnáctiletá ZH, která do náhradní rodiny přišla v 1 roce, také nemá o setkání s biologickými rodiči zájem: „*Jo někdy se o tom bavíme jako s holkama, ale **já je ani nechci vidět...** protože mi to přijde takový, že když už mě prostě odmítli, tak o to nemám zájem já... **Ale třeba fotku bych chtěla vidět,** třeba jak vypadají, to možná jo, ale na vlastní oči bych je nechtěla vidět.*“ O kontakt s biologickou rodinou neusiluje ani patnáctiletý ML, který do náhradní rodiny přišel v jednom a půl roce: „*No, někdy se nad tím zamyslím, ale jako **moc o tom nepřemýšlím,** protože už to tak prostě není a jsem, kde jsem.*“ Příliš velký zájem o ně nemá ani osmnáctiletá JŽ, která přišla do náhradní rodiny ve 4 letech: „*Tak jako **vzpomínala jsem na tu svoji bývalou rodinu** a furt jsem přemýšlela, kde ty rodiče jsou, ale to bylo tak jenom chvíli.*“

Sedmnáctiletá AH, která do náhradní rodiny přišla v 6 letech, by se s biologickou matkou setkat chtěla: „*No, s mámou bych se určitě chtěla někdy v budoucnu sejít nebo ji aspoň vidět... Tátu jsem nikdy ani neviděla, vůbec nic o něm nevím, docela mě to jako zajímá... určitě bych se s ním v budoucnu chtěla alespoň jednou setkat nebo ho vidět nebo se něco dozvědět... No, nevím, jestli bych nějak pátrala po tý minulosti, ale prostě **chtěla bych je poznat, setkat se s nimi...** Teď se mi zdá, že o nich přemýšlím asi trochu víc, jakože v dětství docela hodně, pak byl takový čas, kdy mě to ani moc nezajímalo, už jsem si prostě zvykla na tu rodinu a teď mi v poslední době hrozně chybí ta pravá máma... Jakože mámu (pěstounka) mám ráda, ona mě taky, jsem za ní strašně moc ráda, ale někdy si říkám, že mně hrozně chybí ta pravá máma...*“

Devatenáctiletý FH není se ztrátou biologické matky vyrovnaný dodnes: „*Tak jako povídáme si doma o tom, mě zajímá ta moje první matka, protože kdybych jí potkal, tak bych jí asi zabil, protože co udělala, to jako... když mě jako měla, tak proč to neudělala nějak jinak... protože **já bych chtěl za každou cenu její fotku a tu nemám...** Vrtá mi hlavou, komu já jsem vlastně patřil, protože máma (nevlastní) mi říkala, že mám mámu, ale neví, se s kým mě měla, jako to mě štve nejvíc... Tak víte co, já když jsem se to dozvěděl, tak mě to úplně sebralo... jako štve mě to, protože prostě **chci vědět, kdo je můj otec a moje máma...** No, kdybych jí potkal, tak bych jí řekl jako, ať mi řekne pravdu, jak to bylo a možná bych byl našťouanej nebo bych jí prostě řekl – dobře, mami... ale řekl bych si, je to moje biologická máma, tak jako co... jakože mě prostě odložila do kojeňáku a ani fotku mi nedala, tak to mě prostě našťovalo... **já nemám nic, ani vzpomínky, nic**“ (do náhradní rodiny přišel ve 4 letech).*

Zájem o setkání s biologickými rodiči měla i patnáctiletá NL: „*Když mi bylo 12 let, tak jsem si strašně idealizovala vlastní rodiče a teď si říkám, prostě tak to je, nejsem na ně našťovaná, prostě to беру... Já ani nevím, prostě potřebovala jsem ukázat, že byli dobří, ale něco se s nimi stalo, ale že určitě chtěli, ale radši si nic namlouvat nebudu, že se radši tý pravdě podívám do očí, než potom být z toho na nervy... Víím, že jsem byla sedmý nebo osmý dítě... Já jsem měla jednou takový nápad, že bych se s nimi chtěla setkat, tak přes*

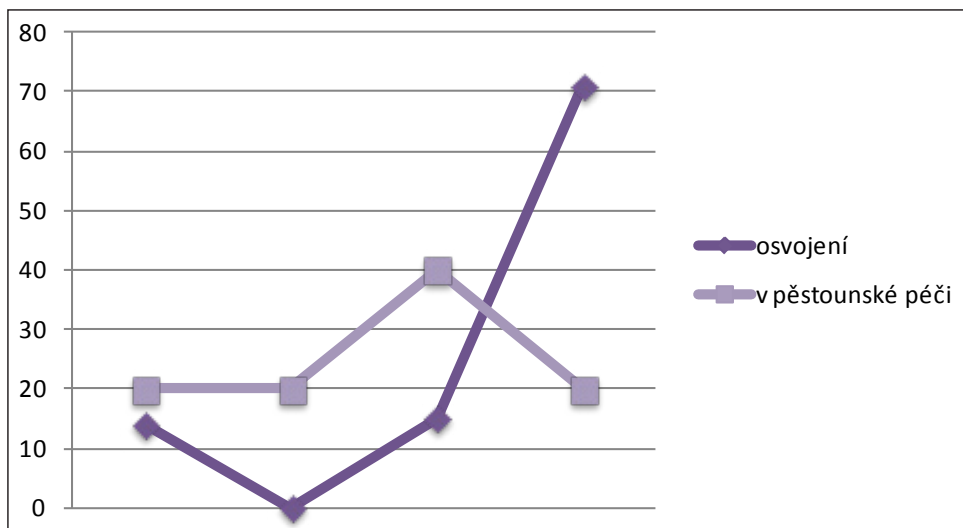
sociálku nám dali adresu, já jsem jim napsala, oni mi odepsali, jo, chceme tě vidět a já jsem si říkala, jo, super a byla jsem strašně ráda, že o mě mají zájem, a potom, když jsem jim napsala, tak jako dobře, tak jo a kdy, a **potom už se odpověď nedostavila. Tak to bylo pro mě hodně těžký... ale teď už to prostě nějak beru a ani mi to nevadí**“ (do náhradní rodiny přišla ve 2,5 letech).

S odmítnutím biologických rodičů se musela v patnácti letech vyrovnat i nyní čtyřiaadvacetiletá DT: „*Asi tak v 11–12 jsem se začala ptát, kdo byli moji rodiče, ale taková ta silná touha být s nimi byla až v těch 15... Jakože člověk chce poznat i ty svoje kořeny... **Měla jsem takovou tu touhu poznat, po kom jsem, a ta touha byla hodně silná... a pomohla mi k tomu sestra, když našla ten rodný list... Všechno jsem bohužel dělala za zády rodičů, neměla jsem tu odvahu jim říct, že se chci s nimi zkontaktovat... Takže jsem jim napsala na svoje patnáctiny a asi po dvou měsících mi přišla odpověď... naše to hrozně ranilo, ale i zaskočilo, říkali, proč jsem vůbec něco neřekla, ale podrželi mě v tomhle, řekli dobře, když to tak chceš... že mi to úplně neschvalují, ale jako že si musím sama ujasnit, co chci... tak jsem se domluvila s našima, že bych je chtěla vidět... Naše první setkání proběhlo v červenci, pak přijeli k nám domů... Přijeli podruhé, pořád to vypadalo jako v pohodě, já jsem žila v naději, že to může být fajn... no a **při třetím setkání nastal obrat, kdy prostě oni pochopili, že bych u nich chtěla být, a oni to nechtěli... No, hodně těžce jsem to nesla, i doma nás to poznamenalo hodně... trvalo to možná i několik let, než se to nějak jakoby uklidnilo a než pochopili, že já od nich odejít nechci... Tak v současné době spolu (s biologickými rodiči) nekomunikujeme, protože každý máme jinou představu o tom, jak bysme spolu mohli mít ten vztah... Já to cítím úplně jinak, takže v tomhle se neshodneme... Já potřebuju tu jistotu, ale tu u nich nemám... **Já jsem dlouho nemohla pochopit, proč mě nechtějí, proč mě nemají rádi... ale prostě se rozhodli žít beze mě a musím to holt akceptovat**“ (do náhradní rodiny přišla v 6 letech).*****

Sedmnáctiletý NCH žil v biologické rodině až do svých 11 let a s rodiči se občas vídá i nyní. Jeho postoj k nim je dost kritický: „*S rodičema jsme se viděli jednou v O. ... To bylo takový divný prostě. Mně se zdálo, že už jsem byl v těch 13 letech chytřejší než moji rodiče... jako mentálně už jsem byl oproti nim jakože vyš, nevím, **matka byla alkoholička a kuřačka, otec alkoholik... matka když dostala výplatu, nějaký dávkky, tak to proclastala, prokouřila a probázela v automatech, což bylo úplně nesmyslný a měla na tom hroznou závislost...**“ S vlastními rodiči by žít nechtěl, i když aktuálně žádné zázemí nemá.*

Osmnáctiletý KL, který přišel do náhradní rodiny až v 8 letech, své biologické rodiče našel: „*Já už ani nevím, kolik mi bylo, když jsem o nich začal mluvit, **nejdřív jsem je určitě nehledal, potom jsem nějak chtěl najít Martinu (vlastní matka), potom zase jsem se na to nějak vykašlal a potom to zase začalo... No vlastně a **pak jsem je našel na Facebooku, tu Martinu a Jiřího (vlastní rodiče) a začali jsme si psát... Už jsme se viděli, my jsme se sešli na Florenci a oni nám všechno povyprávěli, jaký jsme byli, když jsme byli malí, já hlavně a tak...**“ K náhradním rodičům si nevytvořil citovou vazbu a nemá ji ani ve vztahu k biologickým rodičům. Zdá se, že mu vyhovují hlavně svou mentalitou a přístupem k životu.***

Graf č. 32 – Postoj přijatých dětí k biologickým rodičům (hodnoty jsou uvedeny v procentech)

Shrnutí kapitoly: Z rozhovorů vyplývá, že většina lidí, kteří byli v raném věku adoptováni, by rádi věděli, kdo jsou jejich rodiče, chtěli by vědět, jak vypadají, ale velmi často se s nimi nechtějí setkat a už vůbec neuvažují o tom, že by k nim odešli a opustili rodinu, ve které vyrostli. Ke stejným závěrům došla i Cohenová (2008), osvojené jedince motivuje zvědavost, jaké jsou jejich kořeny, potřebují tyto poznatky kvůli vymezení vlastní identity. Leckdy je zajímá i komu jsou podobní a jak žili jejich rodiče. I když pro ně leckdy může být taková informace nepříjemná. Jedinci, kteří přišli do pěstounské rodiny v předškolním či raném školním věku, většinou o své biologické rodiče zájem mají, a najdou se i takoví, kteří by se chtěli do původní rodiny vrátit. Případné odmítnutí je trápí a leckdy jim vlastní rodiče, především matka, chybí, bez ohledu na to, zda mají s pěstouny dobré vztahy nebo ne. Obecně platí, že čím dříve se dítě do pěstounské rodiny dostane a má možnost si vytvořit novou vazbu, tím méně usiluje o kontakt s biologickými rodiči. Pokud přijde do náhradní rodiny až ve školním věku, navázání hlubšího vztahu je obtížnější.

Co přijaté dítě potřebuje: Přijaté dítě potřebuje, aby náhradní rodiče zvládli skutečnost, že má někde i biologickou matku a otce. Prání vědět, kdo byli jeho vlastní rodiče a jací byli, není projevem nelásky k náhradním rodičům. Přijaté dítě potřebuje podporu i v případě, že je biologičtí rodiče z jakéhokoli důvodu znovu zklamou.

10. Jak přijaté děti hodnotí svou školní kariéru

Jedinci, kteří vyrostli v náhradní rodině, měli často problémy s výukou.

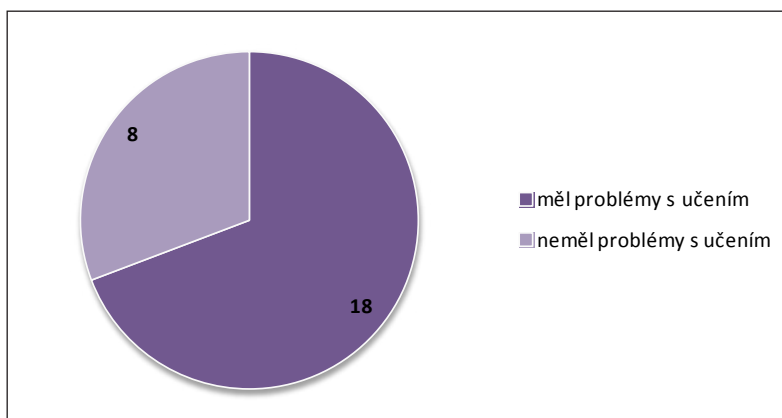
Mnohé děti, které žijí v náhradní rodině, mají problémy se školou většinou proto, že jejich schopnosti nejsou takové, aby požadavky výuky zvládly, ale dost často i proto, že byly zanedbávány a nemohly se v dostatečné míře rozvinout ani jejich autoregulační schopnosti. Tento fakt je běžně známý, jde spíš o to, jak ony samy hodnotí svou školní kariéru a čemu přičítají případné problémy. Mnohým jedincům učení opravdu nešlo, někdy byl jejich neúspěch důsledkem výchovného zanedbání, které s pomocí náhradní matky zvládli, ale někteří přiznávají, že ani neměli zájem se učit. Šestnáctiletá BF si vzpomíná: „**Měla jsem nějaký problémy s učením, ale teď si nepamatuju vlastně s čím... ale to jsem všechno dohnala.**“ Devatenáctiletý MH: „**Měl jsem problémy s matematikou a ten jeden spolužák mi tvrdil, že to nedokážu spočítat, že na to nemám.**“ A stejně tak i patnáctiletá ML: „**Tak matematika mi vůbec nejde, fyzika, chemie, spíš bych měla říct, co mi jde, ale toho moc není.**“

Osmnáctiletá LCH se také příliš dobře neučila, ale časem se s pomocí matky zlepšila: „**No, já jsem se dřív učila hodně špatně, že mi to jako nešlo, to se se mnou učila máma, ale teď, jak jsem na střední, tak to je v pohodě.**“ Matka pomohla i šestnáctileté TC: „**No, teď mi dělá radost, když dostanu jedničku a mamka má radost, prostě mě baví dělat mamce radost.**“

Navzdory výukovým potížím nebyli někteří z nich ve škole neradi, zejména pokud měli dobrý vztah s učitelkou. Např. šestnáctiletá RJ: „**Já jsem se strašně do té školy těšila, já se teda každý rok těším do školy... byla jsem myslím, trošku opožděná, ale jako takový ten zážitek, děcka, všechno možný, taková vyjukaná, taková radostná, veselá a řvala jsem tam a lítala jsem... Jo, pomáhali mi vždycky učitelé... i mamka mi hodně v tomhle pomáhala.**“ Ani dvaadvacetiletý RF nebyl ve škole nespokojený: „**Já jsem nikdy proti škole nic neměl... já na to vzpomínám hodně dobře, protože jsme měli dobrou učitelku, hodnou, milou, jako pamatuju si jenom ty pocity, že jsem se nikdy moc dobře neučil, protože jsem byl to dítě jak má tu poruchu se psaním.**“ Na školu nevzpomíná jednoznačně negativně ani osmnáctiletá JZ: „**Paní učitelku třídní, tu jsem měla brozně hodnou, takže na tu mám dobrý vzpomínky, ale jinak si moc nepamatuju... v tom vyšším ročníku už jsem měla potíže s angličtinou... učení mě štvalo.**“

Sedmnáctiletý MK se ani učit nechce: „**Jo, to trvá i teď, ale mám problémy takový, že se prostě nechci nic učit, a když to řeknu, tak na učení kašlu.**“ Zájem o učení neměl ani osmnáctiletý KL: „**No, já jsem líný člověk, já prostě když si čtu knížku a baví mě to, tak vydržím stejně chvilku, ale já se jinak neučím. Já jsem se učil do 6. třídy a od 6. třídy už jsem prostě na to kašlal a jenom jsem to odseděl ve škole.**“

Naopak patnáctiletý EL s učením problémy neměl: „**Škola dobrý, třída byla v pohodě a učení bylo lehký... ale teď mi učení zabírá hodně času a pak nemám na nic čas.**“ Chlapec je na gymnáziu a necítí se zde příliš dobře. Podobně i patnáctiletá BZ: „**Tak první stupeň v první třídě jsem byla vždycky taková pečlivá, to jsem si furt ořezávala pastelky, aby byly krásný a srovnávala jsem si je podle barev... no to mi šlo učení ještě docela dobře... Na druhým stupni, vlastně do sedmý třídy, to ještě bylo v pohodě a teď, jak jsem na tom gymplu, tak už mám horší známky.**“

(18 dětí přiznává, že měly problémy s učním, 8 si myslí, že se učily docela dobře)

Graf č. 33 – Hodnocení vlastní školní úspěšnosti

Jedinci, kteří vyrostli v náhradní rodině, měli i problémy se spolužáky

Děti, které přicházejí do náhradních rodin, bývají jiné než jejich vrstevníci, často je jejich odlišnost zřejmá na první pohled. Jindy jde spíš o rozdíly v chování, které mohou působit na ostatní nepříjemně, eventuálně o přetrvávání nežádoucích návyků a způsobů reagování.

Dost častým problémem, který jedinci žijící v náhradní rodině uvádějí, je jejich **nepřijetí z důvodu odlišného etnického původu**. Romská dívka TC přišla do náhradní rodiny až v 11 letech a v té době měla ve škole problémy se spolužáky: „*No, já jsem předtím spíš nechodila do školy... tady poprvé děti měly problém jako se mnou, protože jsem Romka... mě to strašně mrzelo, že mě tady takhle berou, no tak jsem to začala řešit s mamkou a mamka jim vynadala, tak oni přestali, teď už je to dobrý, mám všechny kamarádky a je to dobrý...*“ Se spolužáky měla problémy i romská dívka LCH: „*Tak to bylo hrozný... Nevím, já jsem nikdy do školy nechtěla, já vím, že se na to všichni hrozně těšili, ale já ne... vím, že prostě ty lidi jakoby v té škole tam byli všichni bílí, takže mě asi neměli moc v lásce, takže se mi tam moc nelíbilo, a kamarády jsem tam měla až po čase... Tak posmívali se mi, a když se něco stalo, když třeba něco zmizelo nebo tak, tak se to svedlo vždycky na mě... Pak už se to zlepšilo, hlavně já jsem jakoby prošla víc základních škol a tak jsem narážela furt na jiný lidi, takže to vždycky všude bylo jiný.*“

S útoky spolužáků se setkala i sedmnáctiletá Romka MZ: „*No, spíš mi vadí, jak se teď ke mně spolužáci chovají. No, spíš rasistický dost, jako proti Romům furt něco mají... Jeden kámoš, dřív jsme se spolu hodně bavili a teď najednou je proti mně a k němu se přidávají další kámoši... kámoška mi říká, že si toho nemám všimát, ale to se prostě nedá.*“ Příliš dobře akceptovaná nebyla ani NH, která je rovněž romského původu: „*To bylo takový, že se na mě dívali trochu skrz prsty... že se na mě dívali jako, ta je nějaká divná, ale měla jsem vedle sebe O. (nevlastní bratr), takže to bylo v pohodě.*“

S rasově podmíněnou šikanou se setkala i mulatka OP: „*Já si myslím, že tam byl docela dobrý kolektiv, teda až na výjimky... ale pak tam nastal problém asi v 6. třídě, nebo kdy to bylo, kdy si začali ze mě dělat srandu kluci, že jsem jako černoch, jako že jsem tmavší a že mezi ně jako nepatřím, já jsem to brala v tu chvíli jako srandu... Ono to bylo trošku jako rasistický útok, ale učitelé to neřešili... To už bylo na 2. stupni, že jsem chodila s okopanými nohama, s modřinama a takhle, já si myslím, že se to nedá říct jako šikana, ale spíš takový jakože ponižení toho člověka, nebo prostě bození do jiný vrstvy... Jako nevzpomínám si na svoje pocity, ale asi mě to možná mrzelo, že proč mě odsuzují, když jsem stejná jako oni...*“

Problémy se spolužáky měl i MR, který je romského původu: „*No, spolužáci, to byl problém, já si pamatuju, že jsem seděl s jednou holčinou, ona to byla taková ta zbohatlice třídy, takový to nafoukaný dítě... a ona právě začala ve třídě šířit, že jsem z pěstounský rodiny... v tu dobu mě svým způsobem šikanovali, tak se do mě kvůli tomu střefovali a já jsem si po delší době řek, mně je to jedno, oni prostě si ty děti vždycky něco najdou a u mě si našly pěstounskou péči, že nejsem jejich... Já jsem to ani nikomu neříkal, takže jsem se s tím vyrovnal sám, já jsem to nijak nebrotil... I teď, co jsem teď v prváku, tak v ty chvíli mám problémy se spolužákama... No, já jim nic nedělám, ale oni mi nadávají...*“ Problémy se spolužáky má i šestnáctiletý Rom PZ: „*Trápí mě, že ty kluci si o sobě trochu myslí, chtějí být nejlepší a každýho uráží... ubližujou a nadávají, a to mě teď trápí dlouho.*“

Naopak Romka NZ žádné problémy s vrstevníky neměla: „*Bylo to úžasný, protože jsem poznala nový kamarády a hnedka jsem se s nima skamarádila... Byla jsem ráda, že můžeme jet na školu v přírodě, že můžu být s nějakýma holkama na pokoji...*“

Příliš dobře akceptovaná nebyla ani AF, i když důvody jejího odmítání byly jiné a souvisely spíš s jejím zdravotním stavem: „*Já nevím, jestli přímo problémy, ale některý děcka se mi posmívaly, dokonce mě jedna holka shodila i ze schodů... potom už mi dala pokoj, jenom se mi posmívala, ale to už jsem tak nebrala... Hlavně když zjistila, že jsem nemocná, tak se to rozneslo po tý škole, tak to začalo ještě víc... No, že jsem postižená, že jsem nemocná, smály se mi kvůli týhle ruce, ale já už jsem se to potom naučila ignorovat, a bavila jsem se jenom s téma, co mě braly.*“ Problémy s přijetím spolužáky měla i tělesně postižená DT: „*Ale spolužáci moc ne, nepřijali mě, protože jsem byla na vozíku... Ano, to bylo hodně těžký, protože v ty době mě děcka nebraly a byla jsem jakoby odlišná a mně to hodně vadilo, že třeba nemůžu jít s nima běhat...*“

Odmítán byl i DL, který má snížený intelekt a problémy v oblasti sociální adaptace: „*Kromě šikany, kterou jsem prožíval dennodenně, tak jsem ve škole asi žádný problémy neměl... Smáli se mi, a to stačí, že se člověk zbroutí okamžitě. A proto jsem kvůli tomu třeba měl problémy s učením a tak. No, učitelka to viděla a věděla a stejně s tím nic neudělala, kromě toho, že mě přesadila jinam. Já jsem byl psychicky na dně, tak jsem nad tím neuvvažoval a nehodlal jsem to řešit, takže jsem se v tom úplně ztratil.*“

Shrnutí kapitoly: Jedinci, kteří vyrůstali v náhradních rodinách, se dost často necítili ve škole příliš dobře, nepovažovali se za úspěšné, ale oceňovali, když se k nim učitelé i přesto chovali laskavě. Někteří z nich, zejména v době dospívání, ztratili o učení zájem a ani se nesnažili dosáhnout lepších výsledků. Proměna postoje ke škole v době dospívání je běžným vývojovým jevem, i když k němu může přispět skutečnost, že tito jedinci nebyli ani dříve příliš úspěšní. Pozitivním zjištěním je ocenění pomoci

a podpory náhradních rodičů s učením, které může snížit riziko školního selhání. Jedinci, kteří vyrůstali v náhradní rodině, se dost často necítili dobře ani mezi vrstevníky, pamatují si, že byli odmítáni a leckdy i šikanováni. Jejich odlišnost, která většinou nesouvisí s faktem, že žili v náhradní rodině, je znevýhodnila i v této oblasti. Naučili se nepříjemné chování ostatních ignorovat, i když je leckdy dost dlouho trápilo. Někteří z nich oceňují, že jim s šikanou pomohli náhradní rodiče či nevlastní sourozence.

Co přijaté dítě potřebuje: Přijaté dítě potřebuje, aby je náhradní rodiče nezatěžovali většími požadavky, než je schopné zvládnout. Potřebuje vědět, co se od něho očekává a proč. Potřebuje, aby náhradní rodiče chápali jeho případné problémy se spolužáky a poskytli mu potřebnou oporu i důsledné vedení k lepšímu náhledu na situaci a k osvojení žádoucích sociálních dovedností.

11. Jak přijaté děti hodnotí své chování v době dětství

Problémy v chování jsou u dětí v náhradních rodinách dost běžné a mívají různou podobu. Často jde o neschopnost podřídit se autoritě a zvládat frustrující události či příliš stresující požadavky. Lze se setkat s menší ohleduplností k potřebám jiných a nerespektováním běžně platných norem. Je zajímavé zjistit, co si o svém chování myslí oni sami, a zda si uvědomují, že nebylo vždycky bezchybné.

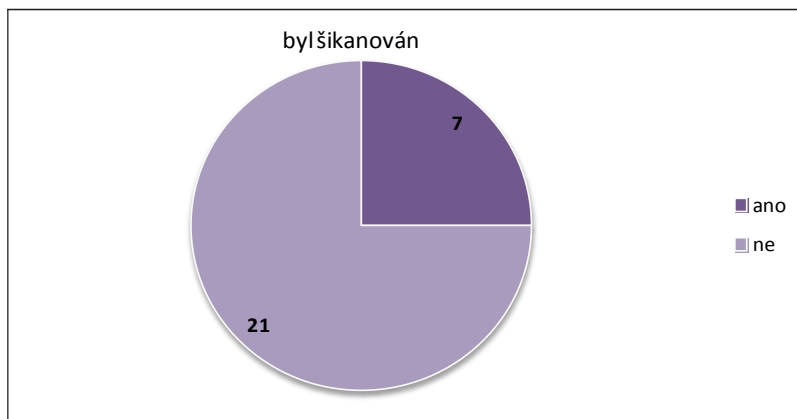
Na své problémy s chováním si vzpomíná šestnáctiletá BF: *„No, tak do školy jsem přišla a většinou jsem řvala anebo se válela po zemi anebo si hrála na koníčka, což teď tomu nemůžu vůbec uvěřit, že jsem to dělala... Byla jsem hodně problematický dítě a jednou jsem něco ukradla, ale na to už vůbec nechci vzpomínat.“* Problémy v chování měl již na počátku školní docházky osmnáctiletý KL: *„Když jsem byl ve druhý třídě, tak to už jsem zlobil... Ve škole byl jeden můj kamarád a s tím jsme fakt jako zlobili. S ním byly průsery... Tak my jsme třeba rušili, povídali si nahlas, o přestávce jsme prostě bonili holky, ale jako sranda byla... Já bych neublížil nikomu, jako kluky trestám, sám jsem to řekl, teď jsem nedávno probodil jednoho kluka výlohou kvůli tomu... kdybych ho nechal být, tak se mi začnou smát, proč jsi ho nezbil, proč jsi to neudělal.“* Je zřejmé, že se u něho kromě neschopnosti sebeovládání projevil i **negativní vliv party**. Pod vlivem vrstevnické skupiny se choval nevhodně i nyní jednadvacetiletý DL, který byl sám obětí šikany: *„Já jsem se začlenil mezi tu špatnou partu a pak už to jelo samo, už prostě to byly různý takový drobný krádeže atd.“*

Hlavním problémem nyní dvaadvacetiletého RF byla jeho nezvladatelnost: *„Ve škole jsem byl hodně drzej... byl jsem takový to problematický dítě, že všichni, to si pamatuju, to mi potom mamka vždycky jakoby říkala, že všichni jí říkali – vrať ho, vrať ho, to dítě tě zničí, to není možný. I moje babička to říkala, oběma babičkám ze mě tekly nervy... Já jsem byl nezvladatelný, že prostě já to dělat nebudu, nechtělo se mi uklízet... to byl se mnou ten problém, že jsem byl hyperaktivní, takže mi mamka často říkala, že mě fakt vrátí. Asi to byla jenom ta výhrůžka, ale tomu dítěti to prostě jakoby nepřijde, že je to jenom výhrůžka, protože kdykoli mi to řekla, tak jsem se rozbrečel... Takže spíš byl ten problém ve mně, že jsem byl jako nezvladatelný... a v ty psychiatrický léčebně se to vlastně srovnalo svým způsobem.“* Jak je zřejmé z jeho vzpomínek, jeho hlavním problémem byla neschopnost sebeovládání.

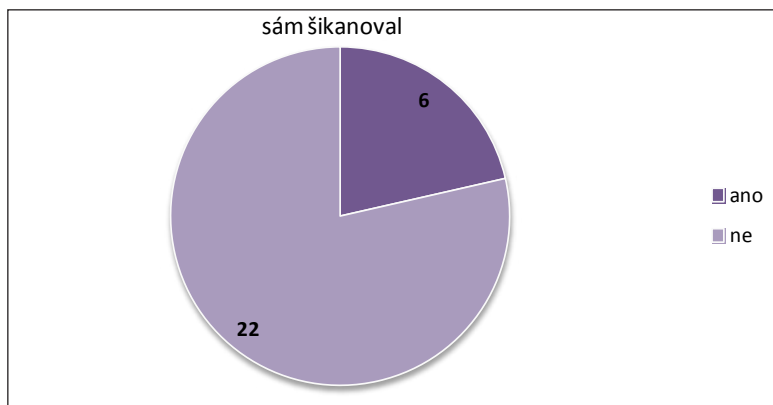
Devatenáctiletý FCH měl **problémy s chováním k vrstevníkům**: „*No, strkal jsem do dětí a vždycky na mě nadávali... Oni se mnou jednali tak, že byli na mě prostě zlí, byli na mě hnusní, a tak jsem se prostě nasral a šel jsem do prdele a nadával jsem sprostě.*“ K vrstevníkům se nechovála vždycky dobře ani MJ: „*Já jsem byla brozný dítě... No, já jsem tam asi trochu terorizovala jednu holku... Je mi to líto, ona i teď, když mě na ulici potká, tak přechází...*“ A také patnáctiletá BZ: „*Tak s dětma jsem měla právě vždycky problém, že jsem mlátila ostatní děti, že jsem byla na děti zlá, já jsem to nešla říct paní učitelce, já jsem rovnou to dítě praštila a bylo mi to jedno.*“

Sedmnáctiletý NCH přiznává, že šikanoval spolužáka: „*Největší problém byl asi ten, že jsem dostal dvojku z chování za tu šikanu, to jsem šikanoval asi o rok staršího kluka... Vlastně nic mě k tomu nevedlo, prostě když si to tak vezmu, tak se mi to jakože líbilo někoho mlátit nebo tak, ale on zase začal tím, že mi začal nadávat... a mně se to fakt nelíbilo a začal jsem ho mlátit... dopadlo to dvojkou z chování a skončil jsem v psychiatrický léčebně v Opařanech.*“

Problémy v chování narůstají v době dospívání, tak tomu bylo i v případě nyní devětadvacetileté NP: „*Puberta jako divočina, spousta lidí, novinky a takovýhle věci a hospoda, takový jako, tak proč do školy, když můžu sedět v kavárně, že jo. Prostě takový ten studentský život, to jsem teda zvládla s pomocí mámy... ta mě hodně podporovala.*“ K nárůstu problémů v době dospívání došlo i v případě patnáctileté MZ: „*Když jsem byla malá, tak jsem byla docela hodný člověk, byla jsem hrozně pohodová, ale teď se chovám nějak nemožně, prostě nevím, co se se mnou stalo, prostě mě ovládají ti noví kamarádi, který nejsou slušní, prostě chci být jako oni, snažím se to nějak napravit, ale prostě mi to nějak nejde a teď čím dál víc lžu.*“

(7 dětí udává, že byly šikanovány, 21 tuto zkušenost nemá)

(6 dětí přiznává, že samy někoho šikanovaly, 22 nepřiznává, že by se k ostatním takto chovaly)

Graf č. 34a, b – Přijaté děti bývají jak oběti šikany, tak samy někoho šikají

Shrnutí kapitoly: Mnozí z oslovených přiznávají, že měli problémy s chováním, ale připouštějí je v mnohem menší míře, než jak se jeví jejich náhradním rodičům. Méně často přiznávají, že byli agresivní, téměř nikdo nemluví o krádežích, které jsou v této skupině běžné atd. V souhrnu lze říci, že jedinci, kteří vyrůstali v náhradní rodině, si uvědomují, že se často nechovali dobře, ale příliš si nepřipouštějí, že by jejich chování mohlo být pro rodiče leckdy neúnosné.

Co přijaté dítě potřebuje: Náhradní rodiče by si měli uvědomit, že přijaté dítě není vždycky dostatečně sebekritické, ať už je důvod jakýkoli. Ale i toto dítě potřebuje, aby rodiče jeho problémy v chování účelně řešili a činili tak se znalostí situace i jeho osobnosti. Celková nejistota a neschopnost řídit se běžnými sociálními normami může negativně ovlivnit i vztah k náhradním rodičům, a proto je třeba postupovat citlivě a využít i konzultace s odborníky.

12. Co by vzkázali dětem, které by měly jít do náhradní rodiny

Pěstouni a osvojitelé si mnohdy myslí, že si jejich přijaté děti nové rodiny neváží a že neoceňují, co pro ně udělali. Jak je zřejmé z vyjádření oslovených, není tomu tak. Většina z nich si uvědomuje, že jim možnost vyrůstát v rodině dala větší šanci, která není samozřejmá. Jejich názor se projevuje v doporučeních, která dávají svým následovníkům.

Náhradní rodina je lepší než dětský domov

Jak říká šestnáctiletá BF žijící v pěstounské rodině: „Vzkázala bych jim, ať se nebojí náhradní rodiny, ať se nebojí ničeho, že **náhradní rodina je super, lepší než děčák.**“ A stejného názoru je i její nevlastní bratr MF: „Tak bych jim řekl, že rodina je lepší.“ A také jejich další nevlastní bratr RF: „**Ať si to užijou, že mají rodinu... když jsem se poohlídl nazpátek, tak jsem si řekl, já mám fakt štěstí, že si mě vzala rodina, milující rodina a přetřpěla mě svým stylem, že jsem nešel do děčáku...**“

Neměly by se nových rodičů bát a měli by s nimi mluvit o svých problémech

Sedmnáctiletá ZK, která žije v pěstounské rodině, jim vzkazuje: „*No, aby se rozhodně nebály a aby se mohly na to těšit, že jim to úplně změni život a že toho hodně zažijou a tak.*“ Stejný názor má i patnáctiletá MZ: „*Já bych jim řekla, aby se ničeho nebály a aby byly rády, že někdo o ně stojí... že prostě mají šanci být s rodičema, že se jim můžou svěřit s címkoli... že si to doma prostě užijí, aspoň nebudou samy, třeba budou mít nějaký sourozenec...*“ Totéž si myslí i jednadvacetiletá LD, která vyrostla v pěstounské rodině: „*Jako já bych řekla, že se určitě nemají bát, že nesmějí zklamat... co je hrozně důležitý, aby se nebály s těma pěstounama komunikovat a říct si, co potřebují a proč určitý věci dělají... aby se nebály to říct, když je něco trápí a aby mluvily o těch problémech...*“

Je to pro ně šance, které je třeba si vážit a být vděčný

O tom je přesvědčená čtyřicetiletá AF, která vyrostla v pěstounské rodině: „*Aby si vážily těch rodičů, co si je vzali, a aby byly vděčný za to, co pro ně maminka a tatínek udělá, a aby si toho vážily a byly na ně hodný a v budoucnu jim to oplatily, snažily se jim to nějak oplatit...*“

Patnáctiletý FL žijící v pěstounské rodině je podobného názoru: „*Tak hlavně aby toho využily, že je to pro ně strašně velká šance a ať si toho váží a ať nedělají těm rodičům problémy, když jim jako tu šanci dali.*“ Totéž si myslí i patnáctiletá osvojená BZ: „*Že by měly být spokojeny, že jsou v tý rodině, protože je to vlastně pro ně něco lepšího, než být někde v tom domově, že je to vlastně pro ně nějaká nová šance do života, že by si toho měly vážit a vážit si těch rodičů a chovat se tak, aby si to něčím zasloužily tam takhle být.*“

Patnáctiletá ML žijící v pěstounské rodině si rovněž myslí, že by si měly nové rodiny vážit, i když je zároveň upozorňuje, že všechno nemusí být tak snadné: „*Rozhodně, že jim to přeju... a ať si váží toho, že tu šanci mají... velký plus je to, že jsou v tý pěstounský rodině, že si budou muset něčím projít, že nejsou normální, ale když budou chtít, tak vlastně můžou mít skvělý život.*“

Začátek může být těžký, ale je třeba dát oběma stranám šanci

Osmnáctiletá JZ, která vyrostla v pěstounské rodině, upozorňuje, že na počátku nemusí být společné soužití snadné: „*Tak určitě, že ze začátku si můžou myslet, že ti rodiče, ke kterým přijdou, jsou hrozný a takhle, ale že se to změni.*“ Podobný názor má i sedmnáctiletá AH: „*Jako asi že to nebude ze začátku vždycky úplně nejlehcí, že třeba ne s každým si prostě sedne... ale je to rodina, je to budoucí rodina a myslím si, že se to tam vždycky nějak spraví...*“ Devětadvacetiletá MP, která byla adoptována, jim radí: „*Ať dají těm rodičům šanci, protože si myslím, že ten rodič potřebuje šanci, jako když ji dává tomu dítěti. Já vím, že to nemůže být vůbec žádná sranda přijmout vlastní cizího člověka... i když se do něj zamílují na první pohled... ale furt je to cizí element v tom jejich životě, tak jako dát jim prostě šanci, těm rodičům...*“

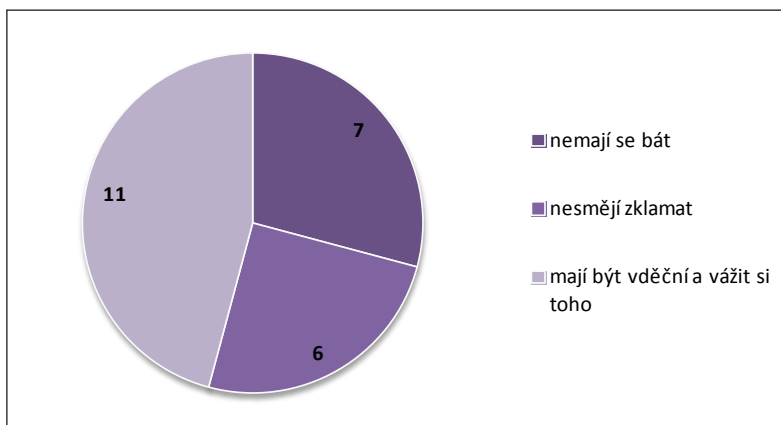
Jednadvacetiletý IL, který vyrostl v pěstounské rodině, říká: „*No, rozhodně bych jim řek aspoň to, ať se snaží s těma rodičema vycházet, protože pokavád s nima budou vycházet, tak budou mít samy problémy.*“ Totéž si myslí patnáctiletá MCH žijící

v pěstounské rodině: „*No, tak určitě **nedělat blbosti jako já**, prostě snažit se uchovat tu důvěru k těm rodičům, že se jim ta důvěra bude hodit...*“ Dvaadvacetiletý RF, který vyrostl v pěstounské rodině, by jim poradil: „*Aby se dobře učily a s tou rodinou měly dobrý vztahy, protože **rodina je to jediný, co budeš vždycky mít...** že se o ně můžeš vždycky opřít.*“

Je to šance, že je bude mít někdo rád

Jak říká sedmnáctiletá AH, která vyrostla v pěstounské rodině: „*No, já bych jim asi řekla, že ta rodina, do který jdou, když si ho chce vzít, tak ho prostě musí mít nějak ráda nebo prostě něco tu rodinu na něm přitahuje, že se může cítit nějak milovaný...*“ Téhož názoru je i osmnáctiletá osvojená KJ: „*To je důležitý, když si je vezmou, protože **je aspoň někdo takhle bude mít rád, tak ať si toho váží...***“ A také čtyřiaadvacetiletá DT, která vyrostla v pěstounské rodině: „*Tak určitě se toho nebát, protože ta **pěstounská rodina dokáže milovat i ty děti, které nejsou pokrevně jejich...** pokud ty děti mají tu pěstounskou rodinu opravdu dobrou, že to zázemí je tam přívětivé, tak opravdu být rády za to, co mají.*“

(7 dětí si myslí, že se nemají bát, 6 z nich připomíná, že nesmějí zklamat, a 11 si myslí, že by měly být vděčné a vážit si toho, že je náhradní rodiče přijali)

Graf č. 35 – Co by vzkázali dětem, které mají přijít do náhradní rodiny

Shrnutí kapitoly: Není pochyb o tom, že přijatí jedinci oceňují možnost žít v rodině a považují takovou variantu za lepší, než vyrůstat v ústavním zařízení. Jsou přesvědčeni, že náhradním rodičům patří vděk a dítě by se mělo snažit, aby je nezklamalo a nedělalo jim problémy. Nemělo by se nové rodiny bát a mělo by se snažit překonat počáteční potíže. Náhradní rodiče je nakonec budou mít rádi stejně, jako kdyby bylo jejich vlastní. A ono může mít rádo je. Měli by dát šanci novým rodičům, protože i oni si na ně musí zvyknout. Starší jedinci si uvědomují, že pro rodiče může být přijetí cizího dítěte náročné.

Co přijaté dítě potřebuje: Je zřejmé, že si přijaté dítě uvědomuje potřebu zázemí jako zdroje jistoty a bezpečí rodiny jako skupiny, do níž by mohlo patřit. Uvědomuje

si, že zde může být akceptován a milován, jako kdyby byl vlastním potomkem náhradních rodičů. Ví, že mu náhradní rodina dává šanci uspokojit mnohé psychické i jiné potřeby, které by jinak saturovány nebyly.

13. Shrnutí získaných poznatků a z nich vyplývající doporučení

Přijaté děti **potřebují uspokojit svou potřebu jistoty a bezpečí**. Vzpomínky na první setkání s náhradními rodiči a na nový domov potvrzují počáteční nejistotu a obavy přijatých dětí, ale nesvědčí pro jejich traumatický průběh. U většiny z nich došlo k postupnému vytvoření vazby na novou rodinu, i když pocity nejistoty mohly po nějakou dobu přetrvávat. U dětí, které přišly do náhradní rodiny až ve školním věku, je vytvoření pevnější vazby obtížnější, což může vést k dalším problémům, především v oblasti chování.

Přijaté děti **potřebují podporu jedné osoby**, která by se pro ně stala zdrojem jistoty a bezpečí. Nejvýznamnější osobou je i v náhradní rodině většinou matka, přestože důležitý bývá i otec. Náhradní rodiče jsou pro přijaté dítě dost často i vzorem, který jim něčím imponuje a jehož si váží. Uznávaným vzorem bývá i starší nevlastní sourozenec. Vztahy s nevlastními sourozenci mohou být různé, určitou roli zde hraje dispoziční rozdílnost a z ní vyplývající obtíže ve vzájemném porozumění. Přijaté děti **potřebují být akceptovány i sourozeneckou skupinou**. Pokud je sourozenecká skupina početná, děti obvykle už o další sourozence nestojí, i když se s nimi většinou nakonec smíří. Závažné problémy v chování některého z dětí může jejich vztahy zásadně narušit a jsou to nakonec oni, kdo usiluje o vyloučení nepřizpůsobivého jedince z rodiny. Vzhledem k potřebě udržení dobrých sourozeneckých vztahů by bylo vhodné posuzovat dítě před umístěním do rodiny i z tohoto hlediska a brát v úvahu jeho přijatelnost pro budoucí nevlastní sourozence.

Přijaté děti si v době adolescence a mladé dospělosti uvědomují, co všechno pro ně náhradní rodiče udělali a že jim možností žít v jejich rodině dali určitou šanci. Oceňují, i když leckdy až dodatečně, jejich trpělivost a lásku, kterou jim poskytli, přestože se ony samy mnohdy nechovaly, jak by měly. Cení si i toho, že je vychovávali, jako kdyby byly jejich vlastní děti. Ke stejnému závěru došly i Sobotková a Očenášková (2013), že většina jedinců, kteří vyrostli v pěstounské rodině, vnímala pěstouny jako své rodiče. Výhrady, které mají přijaté děti k náhradním rodičům, jsou banální a podobné těm, které mají dospívající děti k vlastním rodičům, a signalizují spíše stabilizaci jejich vztahů. Přijaté děti **potřebují být náhradními rodiči akceptovány jako kdyby byly jejich vlastními potomky**.

Většina z přijatých dětí si na své biologické rodiče nepamatuje, a pokud na někoho vzpomínají, tak je to spíš jiný příbuzný, např. babička či teta. Pokud byly z biologické rodiny odebrány až na konci předškolního či ve školním věku, tak na ni vzpomínky mají, ale jsou převážně negativní a zahrnují různé strádání i traumatické události. Tito jedinci nemají ani později o kontakt s biologickými rodiči zájem. Děti, které žily od raného věku v náhradní rodině, by mnohdy rády věděly, kdo jsou jejich rodiče a jak vypadali, ale setkat se s nimi většinou nechťejí a už vůbec neuvažují o tom, že

by náhradní rodinu opustily. U jedinců, kteří přišli do pěstounské rodiny až na konci předškolního věku či ještě později, se častěji objevuje touha po vlastní matce. Pocit jejího chybění je možné chápat jako signál méně pevné vazby na náhradní rodiče, resp. matku, i když oni sami říkají, že ji mají rádi a jsou jí vděční. Případný nezáměr biologické matky či rodičů o setkání prožívají těžce, ale dokážou se s ním smířit. Pocit porozumění s vlastními rodiči, s nimiž se setkali až v adolescenci, vyplývá spíše ze souladu v přístupu k životu a ze značné tolerance k jejich chování. Nově vzniklé vztahy se členy biologické rodiny jsou vesměs povrchní a nezávazné, ale je možné, že právě to adolescentům, kteří si žádnou pevnou vazbu nevytvořili, vyhovuje. Zájem o případný kontakt s biologickou rodinou by měl vycházet z přání dítěte a neměl by být vynucován, protože za takových okolností by působil jako stresující. K podobnému závěru dospěly i Sobotková a Očenášková (2013). Přijaté děti se potřebují vyrovnat s faktem, že je vlastní rodiče opustili. **Potřebují, aby případný kontakt s biologickou rodinou zbytečně nezvyšoval jejich stres a pocit nejistoty.**

Problémy se školou a s chováním, které trápí většinu náhradních rodičů, přijaté děti přiznávají, i když je samy hodnotí jako méně závažné. Vědí o svých nedostacích, ale příliš se jimi netrápí, v některých případech si vůbec nepřipustí, že by šlo o něco nepřijatelného. Ony samy více prožívají problémy s vrstevníky mimo rodinu, kterým zase nevěnují tak velkou pozornost rodiče. Jejich jinakost může zahrnovat jak skutečnost, že jinak vypadají, tak fakt, že nevyrůstají ve vlastní rodině. Nabídka odborné pomoci by měla z této skutečnosti vycházet. Přijaté děti **potřebují, aby na ně náhradní rodiče neměli nadměrné požadavky** a zároveň aby byli důslední.

Ve vzkazech pro další děti, které by měly jít do náhradní rodiny, se rovněž plně projevuje vědomí, že rodina je důležitá a že by si měly takové šance vážit. Zkušené jedinci je upozorňují, že sžívání s novými rodiči nějakou dobu trvá, ale nakonec mohou být stejně milované, jako kdyby byly jejich vlastními potomky. V době, kdy jsou dospělé, nebo téměř dospělé, si uvědomují, že ani pro rodiče není snadné se s takovou situací vyrovnat a že potřebují čas, aby cizí dítě přijali. Není pochyb o tom, že většina jedinců, kteří vyrostli v náhradní rodině, ji vnímá podobně, jako kdyby byla jejich vlastní, a že pro ně představuje důležité zázemí. Z výsledků je zřejmé, že **přijaté děti potřebují rodinné zázemí** a že jejich potřebu jistoty a bezpečí může saturovat i náhradní rodina.

LITERATURA

---

1. Ackerman, J. P., Dozier, M. (2006): Good investment: Foster parent representations of their foster children. In: Mayseless, O. (ed.): Parenting representation: Theory, research and clinical implications. Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-82887-1.
2. Barber, J. G., Delfabbro, P. H., Cooper, L. L. (2001): The predictors of unsuccessful transition to foster care. *Journal of Children Psychology and Psychiatry*. 42: 785–790.
3. Barone, L., Lionetti, F. (2011): Attachment and emotional understanding: a study on late-adopted pre-schoolers and their parents. *Child: Care, Health and Development*. 38: 690–696.
4. Cohen, M. J. (2008): Adoption. In: Rutter, M., Bishop, D. et al. (eds.): *Rutter's Child and Adolescent Psychiatry*, Blackwell Publ. ISBN 978-1-4051-4549-7.
5. Čech, T., Králová, M. (2013): A comparison of views of children and foster parents on the integration of a child into a family. *Journal of Nursing, Social Studies, Public Health and Rehabilitation*. 1–2: 57–62.
6. Daniluk, J. C., Hurtig-Mitchell, J. (2003): Themes of hope and healing: Infertile couples' experiences of adoption. *Journal of Counseling and Development*. 81: 389–399.
7. Dozier, M., Lindhiem, O. (2006): This is my child: Differences among foster parents in commitment to their young children. *Child Maltreatment*. 11: 338–345.
8. Dozier, M., Stovall, K. C., Albus, K. E., Bates, B. (2001): Attachment for infants in foster care: The role of caregiver state of mind. *Child Development*. 72: 1467–1477.
9. Dozier, M., Higley, E., Albus, K. E., Nutter, A. (2002): Intervening with foster infants' caregiver: targeting three critical needs. *Infant Mental Health Journal*. 23: 541–554.
10. Fields, E. S., Meuchel, J. M., Jaffe, C. J., Jha, M., Payne, J. L. (2010): Post adoption depression. *Archives of Womens Mental Health*. 13: 147–151.
11. Garwood, M. M., Close, M. (2001): Identifying the psychological needs of foster children. *Child Psychiatry and Human Development*. 32: 125–135.
12. Howard, J. A., Smith, S. L., Ryan, S. D. (2004): A comparative study of child welfare adoption with other types of adopted children and birth children. *Adoption Quarterly*. 7: 1–30.
13. Chamberlain, P., Price, J. M., Reid, J. B., Landsverk, J., Fisher, P. A., Stoolmiller, M. (2006): Who disrupts from placement in foster and kinship care? *Child Abuse and Neglect*. 30: 409–424.
14. James, S. (2004): Why do foster care placement disrupt? An investigation of reasons for placement change in foster care. *Social Service Review*. 78: 601–627.

15. James, S., Landsverk, J., Slymen, D. J. (2004): Placement movement in out-of-home care: patterns and predictors. *Children and Youth Services Review*. 26: 185–206.
16. Kepler, L. (2012): *Svědčte ohně*. Brno: Host, s. 152.
17. Konečná, H. (2003): *Na cestě za dítětem. Dvě malá křídla*. Praha: Academia.
18. Konečná, H., Bubleová, V., Janků, V. (2009): *Reprodukční zdraví 2009*. Praha: Galén.
19. Konečná, H., Bubleová, V., Janků, V. (2010): Motivy k rodičovství. *Československá psychologie*, LIV: 126–137.
20. Leathers, S. L. (2006): Placement disruption and negative placement outcomes among adolescents in long-term foster care: The role of behavior problems. *Child Abuse and Neglect*. 30: 307–324.
21. Leslie, L. K., Hurlburt, M. S., Landsverk, J., Rolls, J. A., Wood, P. A., Kelleher, K. J. (2003): Comprehensive assessment for children entering foster care: A national perspective. *Pediatrics*. 112: 134–142.
22. Linares, L. O., Rhodes, J., Montalto, D. (2010): Perception of coparenting in foster care. *Family Process*. 49: 530–542.
23. MacDonald, G., Turner, W. (2005): An experiment in helping foster-carers manage challenging behaviour. *British Journal of Social Work*. 35: 1265–1282.
24. Matějů, I., Weiss, P., Urbánek, V. (2005): Psychologické příčiny neplodnosti. *Čs. psychologie*. 2: 131–139.
25. McDonald, T. P., Propp, J. R., Murphy, K. C. (2001): The postadoption experience: Child, Parent and family predictors of family adjustment to adoption. *Child Welfare*. LXXX: 71–94.
26. McMillen, J. C., Zima, B. T., Scott, L. D., Jr., Auslander, W. F., Munson, M. R., Ollie, M. T., Spitznagel, E. L. (2005): Prevalence of psychiatric disorders among older youth in the foster care system. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 44: 88–96.
27. Minnis, H., Everett, K., Pelosi, A. J., Dunn, J., Knapp, M. (2006): Children in foster care: Mental health, service use and costs. *European Child and Adolescent Psychiatry*. 15: 63–70.
28. Newton, R. R., Litrownik, A. J., Landsverk, J. A. (2000): Children and youth in foster care: disentangling the relationship between problem behaviors and number of placements. *Child Abuse and Neglect*. 24: 1363–1373.
29. O'Connor, T., Zeanah, C. (2003): Attachment disorders: Assessment strategies and treatment approaches. *Attachment and Human Development*. 5: 223–244.
30. Oosterman, M., Schuengel, C., Slot, N. W., Bullens, R. A. R., Doreleijers, T. A. H. (2007): Disruption in foster care: A review and meta-analysis. *Children and Youth Services Review*. 29: 53–76.
31. Pace, C. S., Zavattini, G. C. (2010): Adoption and attachment theory, the attachment models of adoptive mothers and the revision of attachment patterns of their late-adopted children. *Child: Care, Health and Development*. 37: 82–88.

32. Pallett, C., Scott, S., Blackeby, K., Yule, W., Weissman, R. (2002): Fostering changes: A cognitive-behavioural approach to help foster carers manage children. *Adoption and Fostering*. 26: 39–48.
33. Pears, K. C., Fisher, P. A. (2005): Emotion understanding and theory of mind among maltreated children in foster care: Evidence of deficits. *Development and Psychopathology*. 17: 47–65.
34. Racusin, R., Maerlender, A. C., Jr, Sengupta, A., Isquith, P. K., Straus, M. B. (2005): Psychosocial treatment of children in foster care. *Community Mental Health Journal*. 41, 199–221.
35. Rushton, A., Dance, C. (2006): The adoption of children from public care: A prospective study of outcome in adolescence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 45: 877–883.
36. Rushton, A., Minnis, H. (2008): Residential and foster family care. In: Rutter, M., Bishop, D. et al. (eds.): *Rutter's Child and Adolescent Psychiatry*, Blackwell Publ. ISBN 978-1-4051-4549-7.
37. Rushton, A., Mayes, D., Dance, C., Quinton, D. (2003): Parenting late-placed children: The development of new relationships and the challenge of behavioural problems. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. 8: 389–400.
38. Rushton, A., Monck, E., Upright, H., Davidson, M. (2006): Enhancing adoptive parenting: Devising promising interventions. *Child and Adolescent Mental Health*. 11: 25–31.
39. Senecky, Y., Agassi, J., Inbar, D., Horesh, N., Diamond, G., Bergman, Y. S., Apter, A. (2009): Post-adoption depression among adoptive mothers. *Journal of Affective Disorders*. 115: 62–68.
40. Siegel, D. H. (2013): Open adoption: Adoptive parents' reactions two decades later. *Social Work*. 58: 43–52.
41. Sinclair, I., Wilson, K. (2003): Matches and mismatches: The contribution of carers and children to the success of foster placements. *British Journal of Social Work*. 33: 871–884.
42. Singer, E., Krebs, M. (2008): Assisting adoptive families: Children adopted at older age. *Pediatric Nursing*. 34: 170–173.
43. Smith Stover, C., Connell, C. M., Leve, L. D., Neiderhiser, J. M., Shaw, D. S., Scaramella, L. V., Conger, R., Reiss, D. (2012): Fathering and mothering in the family system: linking marital hostility and aggression in adopted toddlers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 53: 401–409.
44. Sobotková, I., Očenášková, V. (2013): *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrůstli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3821-4.
45. Unrau, Y. A. (2007): Research on placement moves: Seeing the perspective of foster children. *Children and Youth Services Review*. 29: 122–137.
46. Vágnerová, M. (2005): *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

47. Vágnerová, M. (2007): *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
48. Vágnerová, M. (2012): *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
49. Vorria, P., Papaligoura, Z., Sarafidou, J., Kopakaki, M., Dunn, J., Van Ijzendoorn, M. H., Kontopoulou, A. (2006): The development of adopted children after institutional care: a follow-up study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 47: 1246–1253.
50. Ward, H., Skuse, T. (2001): Performance targets and stability of placements for children long looked after away from home. *Children and Society*. 15: 333–346.
51. Wegar, K. (2000): Adoption, family ideology, and social stigma. Bias in community attitudes, adoption research, and practice. *Family Relations*. 49: 363–370.
52. Wilson, K., Petrie, S., Sinclair, I. (2003): A kind of loving: A model of effective foster care. *British Journal of Social Work*. 33: 991–1003.
53. Zezulová, D. (2012): *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

**VI. Skupinová diskuse
(focus group) s pracovníci OSPOD
a doplňující individuální rozhovory
(Postoj ke změně v institucionálním
nastavení náhradní rodinné péče)**

Olga Šmídová-Matoušová

Názory sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí na zákon č. 395/1999, o sociálně-právní ochraně dětí, a jeho implementaci v praxi

Výzkumná zpráva se věnuje výsledkům, které přinesla skupinová diskuse v rámci takzvaných ohniskových skupin (focus groups). Skupinová diskuse byla uspořádána v červnu roku 2013, tedy necelý půlrok po „spuštění“ novely zákona č. 395/1999, o sociálně-právní ochraně dětí. Již tehdy byl také znám obsah nového občanského zákoníku, který se týká oblasti náhradní péče o děti a mládež, jak vyplynulo i z vyjádření pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD).⁴

Skupinová diskuse (focus group) sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí a její průběh

Diskuse se zúčastnilo celkem devět pracovníků v oblasti NRP: sedm sociálních pracovníků (včetně vedoucích) OSPOD, jedna pracovnice – psychologka z krajského úřadu působící v oblasti NRP a jedna sociální pracovnice neziskové organizace v oblasti NRP (se zkušeností s prací v OSPOD na magistrátu). Přítomni byli také dobrovolnice SNRP a praktikant OSPOD. Sociální pracovnice OSPOD byly až na jednu výjimku z MÚ z různých pražských městských částí, tedy celkem šest pražských. Důvodem nižší než plánované účasti byly právě probíhající povodně, které komplikovaly cestu, resp. spojení mimopražským sociálním pracovnícím do Prahy. Předmětem zájmu byly především názory a zkušenosti se změnami, které přinesla implementace zákona v oblasti náhradní rodinné péče v praxi, tak jak jsou reflektovány z hlediska sociálních pracovníků OSPOD. Příspěvek je zaměřen především na jejich vnímání změn koncepce a zajištění NRP (názory jiných účastníků budou proto odlišeny jak v analytickém textu, tak v úryvcích).

Hlavní otázka našeho průzkumu zněla: na co půl roku po „spuštění“ novely zákona naráží implementace (tak, jak je to patrné ze **zkušeností sociálních pracovníků**) či na co ještě dál může narážet (**očekávání**, přesvědčení, postoje), tak zněla i ústřední výzkumná otázka. Jaké naděje a očekávání transformace NRP zakotvená v zákoně přináší? Předmětem průzkumu i námětem skupinového zaměřovaného rozhovoru (focus group) byly **bariéry a rizika** či výzvy a katalyzátory, jež působí při zavádění reformy zosobněné a vyvolané novelizací zákona (deinstitucionalizace), jak je rozvedeno níže.

Skupinový rozhovor (ohnisková skupina) byl zaměřen na to, jakým způsobem vnímají a hodnotí změny v oblasti náhradní péče o děti samotní pracovníci, resp. pracovnice sociálně-právní ochrany dětí. Jaké vidí klady a zápory v zavádění novelizovaného zákona do praxe, jaké možnosti či šance a jaká rizika či překážky spojují s reformou v oblasti náhradní rodinné péče.

Další tematické okruhy se týkaly vnímání potřeb pěstounských rodičů a dětí a dále konkrétních příkladů, resp. případů zdárného řešení situace dětí a jejich rodin

⁴ Termín konání skupinové diskuse s pracovníky OSPOD byl červen 2013, konala se ve Středisku NRP Praha a moderovaly ji Olga Šmídová-Matoušová a Věduna Bubleová.

v kontextu NRP. V diskusi se objevila i další témata: spolupráce OSPOD s dalšími subjekty, zejména s neziskovými organizacemi, náměty na zlepšení sociálních služeb pro pěstounské rodiny – podrobně viz scénář fokusní skupiny v příloze.⁵

Konfrontace stávající reálné dostupnosti služeb rodinám a dětem v NRP s aktuální legislativní úpravou nároků na služby a podporu by měla odhalit míru pokrytí zjištěných potřeb rodin a dětí odpovídajícími službami. Jde, dlužno říci, ovšem o ty potřeby rodin, které vnímají jako důležité ze svého úhlu pohledu právě pracovnice OSPOD, jejichž agenda, úloha, postavení či kompetence se i z hlediska legislativního v mnohém od sociálních pracovníků neziskových organizací a dalších aktérů na poli náhradní rodinné péče dosti zásadně liší (kol. autorů, 2009; Vyskočil, 2013).

Obecné hodnocení zákona a jeho vlivu na činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí

Zákon či přesněji situaci zavádění novely zákona do praxe (spolu s novou úpravou oblasti v občanském zákoníku, který měl v době konání diskuse teprve vstoupit v platnost) asociačně charakterizovaly pracovnice OSPOD nejčastěji výrazy jako „chaos“, „zmatek“. Poněkud odlišného rázu jsou metafory užitě k vystižení změny zákonného rámce konotující zásadní přeměnu pojetí a přístupu v oblasti NRP a obrat v myšlení a jednání subjektů, jako jsou výrazy „revoluce“, zásadní „změna filozofie“, „změna myšlení“ či „obrat o 180 stupňů“. Těmito metaforami vystihují subjektivní smysl změn, které přinesla novela. Sociální změny v oblasti náhradní (rodinné) péče považují za hluboké a závažné, spojují je sice převážně s nejistotou, obavou, pochybnostmi a rozpaky. Některé ze sociálních pracovníků působících dosud v oblasti sociálně-právní ochrany dětí – i když výjimečně spojují novou právní úpravu i s nadějí na změny k lepšímu.⁶

Situaci chaosu, která jim i klientům komplikuje a ztrpčuje život, vysvětlují tím, že v praxi OSPOD a v oblasti náhradní péče nebyly změny zákonného rámce a jeho filozofie fakticky připraveny nebo nebyly připraveny v dostatečném předstihu. Pracovníci a tedy i klienti se na ně nemohli včas připravit, nebyli s nimi seznámeni, neměli vždy čas je pochopit ve smyslu způsobů aplikace a fungování opatření v každodenní praxi.

⁵ Skupinový rozhovor byl doplněn o čtyři kontrolní individuální rozhovory s mimopražskými pracovnicemi OSPOD z krajů a s jedním sociálním pracovníkem a jednou sociální pracovnící v oblasti NRP, kteří působí v neziskovém sektoru v Praze. První verze této analytické zprávy byla komentována Bc. Šárkou Novákovou, sociální pracovnící OSPOD v Praze a vedoucí sociální pracovnící paní Alenou Vávrovou. Za jejich nesmírně cenné připomínky k textu jim děkuji. Bez této triangulace s odborníky z praxe by tato studie nebyla zdárně dokončena. Jejich rozšiřující komentáře k textu uvádím pod čarou.

⁶ V míře optimismu a otevřenosti změnám, které přináší novela, se projevil rozdíl mezi jednou z účastnic – pracovnící, která sice má zkušenost s prací na magistrátním OSPOD, ale již delší dobu působí v oblasti NRP v neziskové organizaci, a pracovnicemi OSPOD. Mezi účastnicemi, které působí v současnosti v OSPOD, byla jen jedna mladá mimopražská sociální pracovníce, která i přes kritický postoj k nepřipravenosti podmínek pro implementaci novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, změnu jednoznačně vítala a brala jako příležitost k navázání lepších a otevřenějších vztahů s klienty a jako výzvu pro sociální pracovníky OSPOD dělat věci lépe a prospěšněji.

Z průběhu diskusní skupiny (i z doplňujících individuálních rozhovorů) je patrná značná dávka nejistoty, jak mají jednotlivé instituty a předpisy chápat a jak s nimi zacházet. A jak si mají vysvětlovat jejich smysl a dokonce jejich realističnost, tedy míru možnosti jejich uvedení v život. Pro mnohá opatření nevidí sociální pracovníce po půl roce působnosti ani základní podmínky pro jejich zavedení. Jindy vznikají dohady, jak mají pravidlo či normu vykládat ve světle praxe a reálných typových situací svých klientů, se kterými mají své zkušenosti.

Informace a metodiky se k sociálním pracovnícům na úřady dostávaly pozdě, když už byla reforma spuštěna a pracovalo se „*za pochodu*“, často si materiály a instrukce dokonce odporovaly. Pracovníci nebyli v předstihu připraveni, proškoleni. Chaos se podle sociálních pracovníků týkal i nově zavedených dohod o výkonu pěstounské péče s pěstouny (srov. Vyskočil, 2013) a byl spojen s jejich financováním, které bylo nepřipravené a zmatečné. Peníze pro klienty přicházely se značným zpožděním a instrukce o formě a obsahu dohod a o tom, na co mohou klienti prostředky použít, byly značně rozporné. Nejistota pracovníků o správném postupu byla značná, u některých převládá pocit „ponechanosti“.

Nejasnosti panovaly i v otázce dělby kompetencí příslušných institucí a úřadů v oblasti náhradní péče, se kterými OSPOD spolupracují.

Tato situace samozřejmě dopadala nejvíce na sociální pracovníce OSPOD, kdy agenda státní sociální podpory, ač formálně oddělená a nyní nově již v kompetenci úřadů práce, se na sociální pracovníce OSPOD fakticky „*přenášela*“. Ocitly se v roli „*nárazníku*“ mezi úřadem a klientem. Nejistota a zpoždování dávek a příspěvků ohrožovaly důvěru jejich klientů v sociální pracovníce a zhoršovaly životní situaci pěstounů, kteří jsou často na dávkách existenčně závislí a nemají větší finanční rezervy.

Moderátorka: *A jak oni (klienti) se s tím vyrovnávají, když to nedostávají včas?*

SP OSPOD: *Telefonují, pořád telefonují, obrací se na nás, oni jsou nešťastný, oni nevědí, kam se obrátit, my máme několik těch příbuzenských, že máme příbuzenských ty babičky, ty prarodiče v těch pěstounských péčích, a ty jsou vlastně i jakoby závislí na těch dávkách v pěstounské péči, takže bydlení a všechno se od toho odvíjelo, tak to bylo docela krušný, bych řekla, ten leden, únor, už jenom v té agendě, ne naší, ale v té agendě státní sociální podpory, která to teda na nás jakoby přenášela.*

Jinde zmatky a zpoždování plateb – to vše solidárně napravovaly pracovníce úřadu práce, které mají tuto agendu nově v gesci, chodily do práce o víkendy.

Tyto a další „*zmatky*“ spolu s nedostatečnou přípravou pro samotné zavádění (implementaci) reformy do praxe, které by spolu s výkladem smyslu reformy mělo být samostatnou kapitolou přípravy každého pracovníka, evidentně zasáhly v té či oné míře všechny pracovníce OSPOD.

V jednom případě vedly až k pochybnostem o reformě jako takové, její životnosti a uskutečnitelnosti. K pochybnostem, zda to není jen „*papírová reforma*“, psaná lidmi „*od stolu*“, která v praxi nemůže dojít naplnění, ba k přesvědčení, že je to reforma „*ideální*“, ale nereálná v praxi, „*protože naráží v tý praxi skoro na všechno*“.

Druhý, optimistický pól obecného hodnocení reformou reprezentují jen dvě sociální pracovnice (pominu-li jednu z účastnic, která v oblasti pracuje, ovšem jako psychologka na kraji). Jedna sociální pracovnice s předchozí zkušeností práce na magistrátě, která však působí nyní v neziskové sféře NRP, sice reflektuje, tak jako ostatní sociální pracovnice, dosavadní zmatky spojené s implementací reformy, jakožto i obtíže s realizací nových opatření spojených i se změnou kompetencí úřadů, orgánů státní správy i soudů, ale vidí vše přesto jako zásadní „*krok kupředu*“, jako kýženou revoluci „*k něčemu lepšímu*“, která časem zásadně změní naše myšlení, která přináší „*přerod toho myšlení všech*“. Naději na onen obrat k lepšímu vyjádřila i jedna mladá sociální pracovnice působící aktuálně na OSPOD – autorka metafory „*obrat o 180 stupňů*“.

Počáteční zmatek a nepřipravenost implementace novely vedly zřejmě ostatní účastnice ke zdrženlivému vyčkávacému postoji k možným přínosům reformy. Při úvodním obecném hodnocení změn, které reforma přinese, mnoho pozitiv na adresu nového zákona nezaznělo. V následné diskusi o konkrétních proměnách situace náhradních rodičů a jejich dětí a pokrytí potřeb klientů službami, které s reformou NRP pracovnice OSPOD spojují, však přesto projevily některá nadějná očekávání a nově otevřené možnosti a prezentovaly pozitivní zkušenosti s některými změnami, které v poslední době pozorují ve své každodenní praxi.⁷

Dvě strany Janusovy tváře reformy – onu negativní chaotickou z perspektivy sociální pracovnice jakožto „úřednice“ i onu pozitivní, kterou představuje právě pro sociální pracovnice OSPOD šanci bližší vztah spolupráce s klienty, prezentuje z pohledu sociální pracovnice pregnantně účastnice diskuse z Jihočeského kraje, která v diskusi představovala jednoznačně výjimečně otevřený a vstřícný postoj ke změně v oblasti náhradní péče.

SP OSPOD: *Já bych to vzala ze dvou stran, protože tam mám ten chaos, tak jednak bych to vzala to, co vzniklo z té novely, my jsme si udělali u nás skupinu pěstounů, nefušíme vám do řemesla, ale spíš (se orientujeme na – pozn. aut.) na to vzdělávání, aby teda nemuseli jezdit někam daleko a hledat si různé akreditované semináře, tak jim nabízíme, doufáme, že je to kvalitní aspoň pro ně a oni se tam poznávají přesně, jak tady bylo řečeno, trochu i to, že nemají jenom oni ty problémy a prostě ten vztah se tam navázal trochu užší i s námi i mezi sebou ti pěstouni, takže v tomhle tom trochu vidím, že se nebojí mnozí o těch problémech mluvit, to je pravda a ten chaos teda vidím zase z pozice nás jako úředníků, protože ta novela byla nepřipravená, každou chvíli chodí různé metodické pokyny, které, neříkám, že jeden vylučuje druhý, ty metodické pokyny jsou nepromyšlené nebo jsou jenom polovičaté a za týden přijde jiný pokyn a teď nevíte, jestli platí tohle nebo tamhleto a s těmi dohodami, s tím financováním těch pěstounů, v tom je strašný zmatek a v tomhleto vidím tady opravdu ten chaos a tu nepřipravenost, kdyby se to prodloužilo nebo ta platnost*

⁷ Zde je ovšem třeba vzít v potaz přinejmenším návaznost novely na úpravu z roku 1999 a souvislost s připraveným občanským zákoníkem. Tato návaznost je postižena ve studii Právní úprava NRP v ČR (Vyskočil, 2013). Účastnice se vyjadřovaly ke změně, kterou přináší celková normativní úprava oblasti náhradní rodinné péče jak novelou, tak občanským zákoníkem, se kterým byly pracovnice již seznámeny.

byla klidně o půl roku pozastavená, tak se vůbec nic nestalo a v klidu se to mohlo připravit, protože my de facto těm klientům, oni teda se ptají, jestli ty peníze přišly a na co přišly a jestli už můžou čerpat a my vlastně jim říkáme, ano, že jsme to teda poslali, ale že peníze ještě nejsou a de facto tady jeden orgán říká, že se můžou použít na tohle a druhý zase, že úplně ne na tohleto, takže nikde není vyspecifikováno úplně přesně, abychom jim mohli říct...

Vzhledem k obtížím se zaváděním reformy „za pochodu“ kvituje pozitivně změny nastavení vztahu ke klientům a s klienty další sociální pracovnice: „*máme blíž ke klientům a oni k nám*“, „*jsou více nastavený spolupracovat*“. S tímto přínosem, který je podle některých již zřejmý, se ztotožňují i další účastnice a konkretizují jej.

Ze strany klientů – náhradních rodičů, zejména pěstounů – jde o to, že nyní budou (či již zřetelně jsou) otevřenější, nebojí se „*přiznat ty problémy s dítětem*“, jít s nimi na veřejnost, zatímco dříve se ostýchali a obávali, že by se na ně pohlíželo jako na ty, kteří selhali. To otevírá možnost hledat pomoc a podporu a využít nabídek poradenství a služeb například ze strany neziskovek a věnovat více pozornosti terénní práci s rodinami a dětmi, na kterou se pracovnícím OSPOD nedostává času.

Problém, který do jisté míry (ale jen do jisté míry) novela řeší, je ono dvojaké postavení sociálních pracovníků působících na OSPOD, ukotvené dosud v systému, kdy plní jak pomáhající, tak kontrolní funkci a rozhodují i o životní a finanční situaci klienta.

Je zajímavé, že účastnice diskuse se vehementně ohrazovaly proti tomu, že by se jich dosud klienti (náhradní) rodiče a děti snad báli a nedůvěřovali jim. Z výrazů, jež ženy užíly, je zjevné, že obavy klientů přiznat sociálním pracovnícím působícím na OSPOD problémy (tak, aby je mohly řešit) tak, jak je reflektují, se snížily. Důvěra jako podmínka dobré spolupráce mezi klienty a sociálními pracovníci se i v této sféře za nových podmínek po novelizaci lépe navazuje, i když nelze říci, že by se pomocné-podpůrné, rozhodovací a kontrolní role pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí zcela oddělily (Vyskočil, 2013).

„Ponechanost“ a nejistota OSPOD, jak si mají smysl nové úpravy vykládat a tedy aplikovat na konkrétní situace a případy, se točí zejména kolem nového důrazu na biologickou rodinu a vztah dítěte s biologickou rodinou. V souvislosti s tímto důležitým aktuálním tématem NRP řešily sociální pracovnice zejména dilemata, jakým způsobem by měl být vztah fakticky organizován a jak na to připravit pěstouny a dítě. Některé by přivítaly nějaký návodný jasný postup, jiné nějakého nezávislého odborného mediátora, který by měl tuto agendu na starosti. Zazněly argumenty, že si se stykem s biologickými rodiči pěstouni nevědí rady a nevětají ho.

Zdálo se však, že si s „praktickým výkladem“ či překladem principu reintegrace a funkce biologické rodiny v systému náhradní (rodinné) péče nevědí příliš rady ani zkušené sociální pracovnice, neboť představuje zásadní změnu myšlení i způsobu organizace a zajištění NP (např. formou stálé asistence a práce přímo v ohrožených rodinách formou pomocnic-asistentek v domácnosti, dostupnosti sociálního bydlení apod.).

Řada sociálních pracovníc OSPOD – až na jednu výjimku, která se týkala pracovnice neziskové organizace – vyjadřovala obavu, ba „strach“ o děti v pěstounské péči, pro které je podle převažujícího názoru mnohdy lépe zapomenout na biologické rodiče, zejména pokud nejeví soustavný zájem. Dětem v náhradní péči tento nespolehlivý a střídavý zájem biologických rodičů podle nich může přinést zklamání a také vnést neklid do náhradní rodiny.

Upozorňují na problematickou zkušenost pěstounů, kterým jsou „*měněna pravidla hry za hry*“: Doposud zavedení pěstouni nebyli dříve na kontakt s biologickou rodinou připravováni (v rámci rekrutace a příprav) a nemají ani s kontaktem faktickou zkušenost. Argumentují tím, že „zasahování“ biologické rodiny – soudě podle jejich dosavadní zkušenosti – demotivuje osvědčené stávající pěstouny.

SP OSPOD: ... *ona je ta nepřipravenost jako ze všech stran a asi to ukáže až doba nebo já nevím, protože dřív, že jo, automaticky dělalo zbavení rodičovských práv, když teda do pěstounské péče dítě, tak to bylo nejlepší, zbavení rodičovských práv, aby tam žádný rodiče nebyli, nefigurovali a byla ta dlouhodobá pěstounská péče a jak říkáš ty, teď je ta situace úplně opačná a jde o to, jestli to pro ty děti bude dobře, možná ano, ty děti jsou většinou deprivovaný a pěstouni nevědí, jak s nima zacházet.*

Jediná z účastnic, která ovšem jako pracovnice OSPOD na úřadě nepůsobí, ale působí v neziskovém sektoru a pracuje s osvojiteli a pěstouny, argumentovala naopak pro prospěšnost průběžného styku dítěte s biologickými rodiči, i když nejsou zrovna spolehliví a působí děcku zklamání, neboť si pěstounské děti včas utvoří realistický pohled na své rodiče. Dětem pak nehrozí efekt „růžových brýlí“, kdy si děti v náhradní péči obecně své původní rodiče idealizují a pak v pubertě či dospělosti jim, když je vyhledají, stejně hrozí zklamání – zklamání často o to větší a fatálnější.

Stejně tak se sociální pracovnice obávají a varují před tím, že nové pojetí místa či role biologické rodiny v NRP odradí nové zájemce o náhradní péči – potenciální pěstounské rodiče – od toho, aby o pěstounství uvažovali.

Pěstounství do značné míry pro pěstouny znamenalo onu „skrytou adopci“ a biologičtí rodiče dosud často bývali zbavováni rodičovských práv nebo se prostě sami ze života dítěte vytrahli a nezajímali se prokazatelně o ně, zkrátka pěstouni se dosud biologickou rodinou nemuseli zabývat. Toto chápou sociální pracovnice jako „upřednostňování“ biologické rodiny a jako zásadní překážku při rozhodování se potenciálních zájemců pro pěstounskou dráhu. Odrazuje a brzdí podle nich rekrutaci zájemců do (relativně) nové formy přechodného pěstounství, které je nově novelou jasně vymezeno jako dočasné a pohotovostní, jako „provizorium“, které má zajistit včasný zásah, zklidnění situace a vytvoření podmínek pro dobré trvalé umístění podle potřeb dítěte.

Argumentují zpravidla tím, že rozloučení se s dítětem (odpoutání se), ke kterému se pěstoun/ka citově připoutal/a, bude i v přechodné profesionalizované pěstounské formě pro náhradní rodiče neúnosné a odrazující. Pro ostatní pěstouny či předpěstouny bude návrat dítěte do sanované biologické rodiny „zraněním“, které může negativně

poznámenat jejich motivaci být nadále pěstounem. Tato překážka zavádění přechodného pěstounství, která demotivuje profesionální pěstouny, je reflektována i dalšími odborníky (srov. Szabóová, Mališková 2013).⁸

Dlouhodobá zkušenost z jiných zemí, např. z Velké Británie, s touto krátkodobou pěstounskou profesionální péčí ukazuje, že problém zřejmě tkví především v naší kultuře a stereotypech a tedy i v našich očekáváních a představách, které pěstouny chápou spíše jako rodiče, nikoliv „pečovatele“ (foster carrers). Pěstounství stále znamená „něco jako adopci“, sociální či ne-biologické rodičovství, nikoliv individuálně pomáhající profesi, jako například ve Velké Británii (Šmídová-Matoušová, 2013a). Organizační kultura pracovišť sociální práce, jako je OSPOD v oblasti NRP, je zapuštěna v širší kultuře. Není její alternativou, ale je obecnému pojetí rodičovství, dětství, péče o dítě zjevně poplatná (Novák, 2013). Nepředstavitelnost a odmítavý postoj k udržování zachování vztahu s biologickou rodinou tam, kde je to možné jak ze strany sociálních pracovníků, tak i pěstounů a dalších aktérů na poli náhradní rodinné péče, úzce souvisí s konceptem „skryté adopce“ se státní podporou. Podobně jako při (dosavadní) adopci jsou sociální vazby s původní rodinou a prostředím zcela právně, sociálně i psychologicky zpretrhány.

Až na výjimku mají sociální pracovníci OSPOD dojem, že důraz na ochranu biologické rodiny je v zákoně příliš akcentován – podle díkce mnohých až nespravedlivě na úkor ostatních (ohrožených dětí, pěstounů, osvojitelů, ...).

Moderátorka: ... *v tom zákoně, že je (biologická rodina – pozn. aut.) teď jakoby vyložene vyzdvížena.*

Respondentka A, SP OSPOD: *Ale to se dělalo vždycky, to si myslím, že je jenom přehnaná ochrana tý biologický rodiny. Oni by potřebovali, aby jim někdo zajistil bydlení, brali pravidelný dost vysoký příjem. Bez námahy.*

Respondentka B, SP OSPOD: *Já nevím, podle mě se spíš dbá víc na práva těch biologický rodičů než práva těch dětí, který by potřebovaly ochranu, protože ta biologický rodina dostala šanci x krát, kterou stejně nevyužila.*

Dosavadní právní i sociální praxe upozadění biologický rodičů z obzoru náhradní rodinné péče i vžité představy veřejnosti i odborníků o pěstounství a náhradním rodičovství, které se vyvíjely dlouhá desetiletí, bude zřejmě obtížné změnit ze dne na den, ačkoliv jsou – vedle již daleko více zažité preference rodinné či komunitní péče před ústavní – jádrem nové filozofie či politiky deinstitucionalizace (Paleček, 2013).

V jiné souvislosti, v kontextu jiného tématu (rekrutace kvalitních pěstounů pro profesionální přechodnou péči a v příkladných případech úspěchů náhradní rodinné péče), kde jsou dočasnost náhradní péče a nutnost odpoutání jasně zahrnutý v podmínkách dohody, přitom mnohdy sociální pracovníci samy reflektují, že je možné odpoutání od dítěte za určitých podmínek zvládnout. Jedna z účastnic uvádí příklad z praxe, kde se daří zvládat nároky na zvládání citů při odchodu dětí z péče. Jiná účastnice diskuse uvádí příklad jisté pěstounky, která navíc s uspokojením pomáhá

⁸ Jedna sociální pracovníce vyjádřila obavu z dopadu tohoto odpoutání naopak na dítě a jeho zdárný vývoj, zejména v kritických psychosociálních vývojových stadiích.

biologické matce zvládnout obtížnou situaci a vrátit dítě do původní rodiny. Jinak řečeno sociální pracovníce paradoxně v konkrétní rovině možnost zvládnout odpoutání od dítěte přechodnými pěstovankami reflektují, v rovině obecné ji však zpochybňují.

SP OSPOD: *Tak já třeba za svoji konkrétní pěstovanku, tam máme teď pěstovanku na přechodnou dobu, která už má v péči druhý dítě a při tom prvním odvedla tedy velice dobrou práci s tím, že šlo do její péče dítě z porodnice a předpokládalo se, že matka dá po 6 týdnech souhlas k osvojení a už se teda pro dítě hledala vhodná náhradní rodina, ale matka si to rozmyslela a chtěla tedy si udělat takový podmínky, aby mohla dítě do své péče převzít, a pěstovanka, ač se toho z počátku trošku bála, tak začala teda pod vedením ty její doprovodný organizace umožňovat kontakt matky s dítětem, navázala s ní velice pěkný vztah, našly k sobě cestu a asi po 5 měsících teda bylo dítě předaný do péče biologický matky s tím, že pěstovanka s tou matkou zůstala v kontaktu neformálním a víceméně jí provází tím jejím životem a ta matka z ní čerpá takovou tu jistotu...*

Bez zajímavosti není to, že pracovníce ve své běžné praxi často registrují zájem jiných sociálních pracovníc („kolegyň“) stát se profesionálními pěstovankami, podobně jako zaznamenávají zvýšený zájem „tet“ z Klokánek a dětských domovů a dalších zařízení náhradní péče o tuto novou profesi. Explicitně je jako cílovou (rekrutační) skupinu, kde profesionální pěstouny (přechodné) hledat, však samy nejen nepreferují, což by bylo vzhledem k jejich zkušenostem v oblasti náhradní péče pochopitelné, ale ani je jako jednu z možných cílových skupin profesionálních pěstounů – za předpokladu případného doplnění – nedefinují. Převládá obecný názor, že vhodné profesionální pěstouny bude velmi těžké hledat, ačkoli mnohé příklady z praxe nasvědčují tomu, že o tuto profesi je mezi pracovníky v oblasti sociálních služeb zájem. Přesvědčivé argumenty pro skeptické tvrzení, že pěstouny-profesionály nebude v dostatečném množství možné získat, však chybí. Zdá se, že je to spíše předpoklad či očekávání než praxí prověřená zkušenost. Z výpovědí je každopádně evidentní, že zde chybí sdílená jasná představa o tom, jaký by profesionální pěstoun či pěstovanka měl/a vlastně být, jasná představa o požadovaném profilu a odborných i osobnostních kompetencích pěstouna-profesionála, od kterého by se odvíjela koncepce rekrutace. Jinak řečeno pracovníce nemají jasno v tom, jaký typ člověka hledají, který by je dovedl k poznání, kde takové lidi hledat a jak je nejlépe motivovat a také na profesi připravit.

Rekrutace a cílová skupina pěstounských rodičů

Účastnice diskuse shodně vítají, že se z pěstounství stává skutečná profese, že se profesionalizuje, a doufají, že se časem dostane do povědomí veřejnosti a že získá zasloužené uznání. Také kvitují, že se vytríbilo a vyjasnilo společenské postavení pěstounů, kteří budou srozuměni s tím, „do čeho jdou“, a pěstounství přestane být zájemci chápáno jako „skrytá adopce se státníma dávkama“.

Jako jednu z bariér reformy, a to očekávanou i odvozenou z dosavadní zkušenosti, uvádějí sociální pracovníce OSPOD jednohlasně nedostatek pěstounů, resp. vhodných zájemců o pěstounství, zejména o pěstounství přechodné.

Představy o kvalitách pěstounů, jejichž prošetření a evidence jsou součástí jejich agendy, jsou ovšem definovány spíše negativně – kdo není vhodným adeptem, jaké charakteristiky by neměl či nesmí mít –, nikoli vyjádřeny pozitivně – jaké charakteristiky by žádoucí typ pěstouna a pěstounky měl mít. Zdá se, že představa vhodných cílových skupin pěstounů dosud nevykristalizovala, natož aby se ustálila a byla široce sdílena. To může být překážkou náboru a vést k výběru adeptů podle subjektivních představ a vkusu těch, kdo o tom na tom kterém místě rozhodují.

Podíl vyhovujících zájemců, resp. zájemkyň o přechodnou formu je nyní jednou účastnicí diskuse odhadován na zhruba třetinu z těch, kteří se hlásí. Ostatní sociální pracovníce se do přesných odhadů nepouštějí, ale souhlasí, že je jich málo (v jednom ze zastoupených krajů je nyní např. pouze jedna profesionální přechodná pěstounka).

Nevhodnými jsou podle sociálních pracovníc „matky“ či páry (o mužích, což je zajímavé, reálně nikdo neuvažuje), které jsou na standardní (dlouhodobou) pěstounskou péči již příliš staré, zejména pro malé děti. Jedna z účastnic hovoří o hranici cca 40 let a tento názor na horní hranici prezentuje jako názor nás všech, jako názor konsenzuální. Žádná z kolegyň na tuto neformální věkovou normu pěstounky nereaguje kriticky.

SP OSPOD: *Všichni chceme, nikde to není v zákoně, ale ten 40. rok na ty miminka, zůstáváme konzervativní, já totiž jsem starší matka, tak vím, co to obnáší...*

Široce je účastnicemi diskuse sdílen záměr omezit pěstounství věkem, aby „nám děti nevychovávaly ty babičky“, zejména co se týče svěřeni do náhradní péče ve velmi raném věku.

SP OSPOD: *... abychom měli pěstouny tady pro ty malé děti, které budou třeba od toho půl roka, protože většinou naši pěstouni chtějí děti, který už jsou instituciovány, že s nimi budou doma a potom tu rodinu už to nezatíží, aby mohly teda děti do školky a budou to teda opravdu pěstouni, který budou mít ty děti malé a tam hraje (rolí) věk, zase chceme, aby ti žadatelé byli mladší, aby nám je nevychovávali rodiče věku už potom babiček, který k tomu mají jiný přístup.*

Zajímavé je, čím sociální pracovníce OSPOD argumentují – poptávkou mladších pěstounů po mladších dětech, resp. požadavkem na svěřeni mladších institucionalizovaných dětí do pěstounské péče: „... protože většinou naši pěstouni chtějí děti... (takové a takové – pozn. aut.).“ Z dikce je bohužel patrné, že umísťování a párování se dosud odvíjí od preferencí zájemců – pěstounů, nikoliv od potřeb a preferencí dětí, které je třeba umístit. K podobnému závěru o obráceném přístupu k párování hovoří Jan Paleček i v případě sociálních pracovníků v oblasti neziskové.

Argumentem proti „babičkám“ – zde ovšem již proti ženám okolo čtyřiceti padesáti let (*sic!*) – je sám jejich věk; věk „jako takový“, nikoliv zdravotní stav, výchovné kompetence a zkušenost, rodinný stav (vdaná s dospělými dětmi) apod. Argumentem proti starším pěstounům pro malé děti je pouze onen „jiný přístup“ k výchově, zejména k výchově pubescentů, na které pak, když děti vyrostou, výchovně babičky již nestačí, „nezvládají to“.⁹

⁹ Zajímavé je, že podle odhadu byla nejméně polovina účastnic skupinové diskuse ve věku kolem padesáti let.

Zajímavé je i to, že babičky reálně i podle odhadu účastnic výzkumu tvoří v kra-
jích a městských částech 85–90% pěstounů, neboť většina dětí jde do příbuzenské
pěstounské péče prarodičů, prakticky však babiček (popř. spíše výjimečně babiček
s dědečky). Babičky a jejich péče jsou sociálními pracovníci vesměs oceňovány,
výchovné problémy však podle nich mívají s dospívajícími dětmi v pubertě, na které
jim již psychické a fyzické síly často nestačí. Situace těchto příbuzenských pěstounů,
„babiček“, se podle nich i díky novele mění k lepšímu, je jim věnována větší pozornost
a rozšiřuje se nabídka služeb, vzdělání a podpory, zatímco dřív byl kontakt sociálních
pracovníků s nimi spíše obvykle formální a řídký. Prarodiče či příbuzní-pěstouni tento
zájem o jejich práci nyní podle diskutérek oceňují.

Na pozadí zkušeností se zemí z delší tradicí deinstytucionalizace, jako je třeba
Velká Británie (Šmídová-Matoušová, 2013a; Vyskočil, 2013), je zajímavé i to, co
účastnice nezmiňují jako problém pokračující finanční znevýhodnění příbuzenských
pěstounů – babiček – oproti jiným pěstounům, které na tom nejsou, vzhledem k nízké
úrovni starobních důchodů v České republice, finančně dobře. To, že babičky mají
samy hluboko do kapsy a nadto mají omezenou možnost si peníze přivydělat, si ovšem
samy sociální pracovníci dobře uvědomují. Nerovnost postavení těchto dětí v péči
příbuzných – z hlediska zajištění jejich materiálních potřeb i potřeb celé pěstounské
rodiny, od které se welfare dětí odvíjí, si však neuvědomují, a už vůbec jej nechápou
jako diskriminaci.¹⁰ Ani případnou závislost příbuzenských pěstounů na dobré vůli
a iniciativě pracovníků OSPOD jim nenárokovou odměnu za péči o děti v náhradní
péči přiznat nereflktují.

Za nevhodné budoucí pěstounky (zejména na přechodnou dobu) považují pra-
covnice OSPOD také „tety“ z Klokánků a jiných zařízení náhradní péče, které sice
podle nich mají zájem pomoci dětem a dobrý vztah k nim, „*mají to srdíčko*“, ale nemají
znalosti a potřebné profesionální kompetence, zejména pro výkon profesionální pře-
chodné pěstounské péče.

SP OSPOD: *Já taky nechci Klokánky tady nějak, ale ty tety do toho jdou, že si to dítě
berou do hostitelské péče a jdou spíš do stálé pěstounské péče, nejsou teda prověřeny, ne-
projdou přípravu a někdy si myslím, že se to nemusí vyplatit, protože ty tety mají teda
srdíčko, ale ty děti jsou jiné, ty jsou prostě problémové a ty tety to nemusí zvládnout, ale
to zase ten kraj ty tety toho hodně využívají.*

Dále je tu skupina pro sociální pracovníci zcela nepřijatelných zájemců o tuto
novou profesi i o pěstounství vůbec, a to jsou ti, kteří tím řeší svou nezaměstnanost
nebo nepříznivou příjmovou či majetkovou situaci, například exekuci na dům apod.

Obavy, že zájemci o pěstounskou péči, zejména nepříbuzenskou, volí toto poslání
ze zistných důvodů, jsou téměř všeobecné a všudypřítomné. Zaznívají často nejen

¹⁰ Vedoucí sociální pracovníce Mgr. A. Vávrová ze SNRP toto komentuje následovně: „Prarodiče jsou v ne-
výhodě oproti běžným pěstounům, jim je odměna vyplácena pouze na základě doporučení příslušného
OSPOD – je podmíněna jeho kladným stanoviskem.“ Právě zde přetrvává ono dvojaké postavení sociál-
ních pracovníků, kdy rozhodují o osudu rodiny a dítěte a současně pomáhají. Tato situace neposiluje roli
příbuzného pěstouna jako klienta, ale jeho závislost.

ve skupinových, ale i individuálních rozhovorech. Podezření ze zneužívání finanční podpory státu se mnohdy nevyhnou ani příbuzní. Podezření, že zanedbávání a odchod matky od dítěte a přechod péče na jeho babičku jsou či mohou být jen předstírané a spekulativní, se například v individuálních rozhovorech objevilo opakovaně. Znepokojující není tolik možnost spekulace klientů, ale spíše často tichá rezignace pracovníků OSPOD kontrolovat, zda jsou sociální dávky a příspěvky oprávněně vynakládány v souladu s předpisy a skutečně využité ku prospěchu dítěte.

SP OSPOD: ... *ale já jako trošku jsem se děsila teď na poradě, kdy nám vyzdvihovali ostravský kraj nebo co to je severomoravský kraj, jak jsou nejlepší z celých Čech, že tam mají 80 pěstounů na přechodnou dobu a že je to skvělý, nejlepší, já se toho strašně bojím, protože já vím, kdo mi chodí, tady v Praze kdo chodí jako žadatel o tubletu přechodnou péči, prostě 2/3 těch lidí vyhazují od dveří a v tý Ostravě je nevyhazují, já se děším, kdo bude vychovávat ty chudáky děti a myslím si, že jako lepší nějaká rodina než žádná, tohle to beslo já teda nezastávám, nikdy jsem to nezastávala a jako opravdu to bude záležet strašně na úhlu pohledu, koho ještě jo jako pěstouna a koho už ne, v tom já vidím jako brozný riziko.*

SP OSPOD: *To jednou z Klokánku přišla a ta řekla, Klokánek se asi bude rušit, tak chci dítě, ale nemám peníze, tak chci dítě, tohle když mi prostě někdo řekne, tak já už proti ní jsem zaměřená.*

Tato skupina nepřijatelných pěstounů však – jak se zdá, dosti častých zájemců o pěstounství – se ovšem rozšiřuje o ty potenciální adepty, kteří „nemají podmínky“. To ovšem často znamená jen, že jsou relativně chudí, mají malý byt a nízký příjem. Bývají z náboru a priori vyloučeni proto, že mají hypotéku na dům či byt, což je ovšem dnes dosti běžný způsob financování bydlení, zejména mladšími generacemi potenciálních náhradních rodičů, které jsou pro malé děti podle pracovníků vítanými náhradními rodiči. To okruh zájemců omezuje.

SP OSPOD: *Dá, určitě, ale teď tam musíte mít ten lidský přístup, protože jsou to lidi, kteří do toho třeba někteří jdou, že opravdu chtějí pomoci, ale ty podmínky nemají, někdo do toho jde, ta motivace je už vám jasná od těch dveří, ale u někoho ano, ale ty podmínky prostě nesplňují, tam jsou i velké hypotéky, copak hypotéka, ale exekuce, exekuce na dům, a to je jedna z podmínek, že tady ta rodina by měla být materiálně natolik zabezpečená, aby se nám nestalo, že exekutor jim prodá dům.*

Problém chudoby, bytové poměry rodiny je sice v novém zákoně jako možný důvod odebrání dítěte a umístění do NP výslovně vyloučen, podobně jako je novým zákonem vyzdvižena priorita uspořádání poměrů v původní rodině (tzv. sanace rodiny) a návratu dítěte do ní. Konkrétní příklady z praxe, které byly uváděny během skupinové diskuse pracovníky OSPOD, o rychlé cestě k nápravě a ve prospěch skutečné realizace „ducha zákona“ ovšem nesvědčí. Tento závěr lze ovšem podpořit i nálezy obsaženými v rozsáhlejších reprezentativních výzkumech zadávaných ministerstvy (kol. autorů, 2009; Ripka a kol., 2013; Šmídová-Matošová, 2013b a další). Řada problémů, které jsou i pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí, pediatri, pedagogy a dalšími zástupci institucí chápány jako zanedbávání péče, je

s chudobou bytostně spojena (nevhodné bydlení např. na ubytovně, místo pro samostatné spaní dítěte a nerušenou školní přípravu, topení, jídlo a léky, školní potřeby a pomůcky pro dítě atd.).

Svědčí to však také – a to je pozitivní signál – o reflexi bariér, které řešení situace bídy a sociálního vyčlenění rodin a jejich dětí fakticky znemožňují. Sociální pracovníce výslovně nepřipouštějí chudobu jako důvod odebrání dítěte a umístění do náhradní péče, což zákon explicitně vylučuje. Přesto si uvědomují, že chudoba a bída představují mnohdy takřka nepřekonatelnou překážku pro nápravu – pro znovuzачlenění a sanaci sociálně slabých rodin a především pro prevenci ohrožení saturace potřeb dětí. Za hlavní okolnosti bránící řešení obtížné situace či krize biologické rodiny a návratu dítěte do ní označují pracovníce OSPOD nedostupnost sociálního bydlení a rozšířené zadlužení rodin. Rodiče s dětmi, často matky-samoživitelky, končívají v azylových domech či na předražených většinou soukromých ubytovnách, což je prostředí zcela nevhodné pro výchovu dětí (Havlíková, Hubíková, 2007). V individuálních rozhovorech s pracovníci sociálně-právní ochrany dětí z několika pražských městských částí zaznělo, že roste počet řešených případů dětí, které nejsou z té které městské části, nemají zde trvalé bydliště. Rodiče s nimi přijíždějí z různých koutů republiky a bydlí na ubytovnách a v laciných podnájmech, tedy obvykle v podmínkách, které pro dítě nejsou vhodné.

Na druhé straně sociální pracovníce hovoří i o nových formách sociální podpory a asistence v rodině, které reforma podporuje a které se v poslední době nově objevují, jež působí přímo v rodině ohrožené sociálním vyloučením. Ty již, ač zatím výjimečně, začínají zajišťovat některé neziskovky, jejichž činnost OSPOD nyní koordinuje. Jak vyplynulo z individuálních rozhovorů, spoléhají v této sanační činnosti pracovníci OSPOD, zdá se, spíše na neziskové organizace. Nechápou přímé působení na dítě a rodiče a dlouhodobou práci v rodině a s rodinou jako svůj primární úkol, často s poukazem na zahlcení řadou různých agend.

Kompetence agendy a vztah mezi subjekty na poli náhradní péče

Jako pozitivní přínos novely zákona vidí účastnice jasné vymezení kompetencí mezi orgány státní správy a úřady a nepřekrývání agend, které podle názoru pracovníc zamezí či omezí zdvojování agendy např. při rozhodování o umístování dětí do rodin paralelně ministerstvem (MPSV) i dalšími subjekty (kraji), jež může vážně narušit průběh přijetí a výchovy dětí v náhradní rodině, jak dokládá názorně na příkladu jedné rodiny jedna z účastnic diskuse.

Na druhé straně některé účastnice vyjadřují obavy z toho, že „politické tlaky“ v jednotlivých kauzách mohou, ač v menší intenzitě než dosud, pokračovat např. formou „*takového doporučení v uvvozovkách*“, například ze strany Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

Obávají se evidentně také širšího politického tlaku na rychlý a co nejširší (masový) nábor pěstounů a na překotné umístění dětí do pěstounské péče, zejména přechodné, a to bez ohledu na dostatek způsobilých a kvalitních pěstounů. Zdá se, že sociální pracovníci OSPOD nechápou pozici OSPOD v systému jako dostatečně autonomní anebo nemají podporu nadřízených, fakticky nevidí možnost takovým politickým tlakům reálně čelit.

SP OSPOD: *Ano, ale když to bude politická zakázka, aby bylo co nejvíc pěstounů, co nejvíc pěstounů na přechodnou dobu, pokud to bude politická zakázka, tak se nějaký kritéria přehlídne, to jako, já prostě v tomhle jsem skeptická.*

Ve výčtu rizik a bariér, které uskutečňování reformy v praxi brzdí či zamezují, jak uváděly sociální pracovnice během diskuse, figurovaly ještě následující:

- přehlcenost a pomalost soudů, na něž přecházejí některé dosavadní rozhodovací pravomoci, které měly dříve OSPOD, což bylo podle sociálních pracovnic pružnější, rychlejší, tedy ve prospěch včasného řešení situace dítěte¹¹;
- prodlužování některých lhůt (např. na předběžný souhlas biologické matky s umístěním do NP, lhůt pro přiznání některých dávek) a zejména s ohledem na pomalý a komplikovaný proces rozhodování biologických rodičů o zapojení se do péče a vyjádření zájmu o dítě;
- časová náročnost nové dokumentace (zejm. dohod) a vykazování (přemíra „papírování“), na kterém „se bazíruje“ a na které se soustřeďuje pozornost kontrol. Sociální pracovnice toto rozbujelé „papírování“ chápou jako „nutnost“ či danost, i když je často podle nich zbytečně duplicitní a neefektivní (srov. též kol. autorů, 2009);
- nedostatek pracovníků vzhledem k nárůstu agendy a přetíženost pracovníků OSPOD, kterou potvrzuje rozsáhlé šetření MPSV (kol. autorů, 2009);
- nedostatek kapacit a času na terénní sociální práci s rodinami, dětmi;
- nedostatečná spolupráce rezortů (přetrvávající rezortismus);
- na základě své dosavadní zkušenosti viděly pracovnice OSPOD rezervy také ve spolupráci se školami, zdravotnickými zařízeními a lékaři a úřady při výkonu N(R)P.

Výčet pozitivních okolností, podmínek či faktorů, které výkon náhradní péče usnadňují, je stručnější:

Spolupráce s neziskovými organizacemi a možnost nasmlouvání potřebných služeb často „na míru“ specifických potřeb dítěte podle požadavků orgánů sociálně-právní ochrany dětí a rozvoj poradenství, jakož i rozšíření spektra služeb pro pěstouny i děti ve všech fázích procesu náhradní péče kvitovali jako dobré podmínky uskutečnění reformy a zlepšení kvality NRP vůbec.

Bezproblémově jsou vnímány i podmínky vzdělání a dalšího vzdělávání pěstounů a jako dobrá a zlepšující se je viděna úroveň příprav na pěstounství.

Pozitivně jsou viděny i další podpůrné a rozvojové aktivity, které se v poslední době objevují, jako kluby pěstounů, svépomocné skupiny, společné rekreačně osvětové pobyty náhradních rodin apod.

Některé sociální služby, zejména pro náhradní rodiče, zvláště pěstouny, nejsou z hlediska sociálních pracovnic sice ještě dostatečně dostupné a rozvinuté vzhledem

¹¹ Před novelou bylo i bez rozhodnutí soudu možné na základě předběžného opatření uskutečnit odebrání dítěte a jeho umístění do náhradní péče, které bylo v kompetenci OSPOD.

k potřebám dětí a pěstounských rodin, ale je vnímán posun k lepšímu s nadějí, že se brzy rozvinou (například odlehčovací péče, možnost zastupování atp.).

Potřeby pěstounských rodičů a dětí, služby a podpora – klady, zápory, omezení a podpora reformou¹²

Jak vnímají míru naplnění a kvalitu služeb a podpory pěstounům či pěstounským rodinám sociální pracovníce OSPOD? Co podle OSPOD pěstounským rodinám chybí, jaké potřeby nejsou dostatečně naplňovány, které služby se naopak slibně rozvíjejí a přinášejí dobré výsledky?

Pokud budeme postupovat ve výkladu po linii procesu náhradní péče, dostaneme se od získávání pěstounů a vyhledávání dětí, evidenci přes prověřování, přípravu a vzdělávání, párování a uzavírání dohod a tvorbu individuálních plánů, podporu, pomoc, poradenství a služby fungujícím pěstounským rodinám při výchově a péči o děti a při řešení problémů a obtíží až k pomoci při opuštění péče.

O problémech s vyhledáváním (vhodných) pěstounských rodičů, které jsou jak pocítované, tak do budoucna očekávané, byla již řeč. Posun si pracovníce OSPOD slibují od široké kampaně ministerstva. Svoji roli v tomto procesu vidí v kontextu agendy OSPOD spíše v prošetření a přijímání pěstounů, nikoli v aktivním vyhledávání potenciálních pěstounů a jejich rekrutaci OSPOD. Když uvádějí příklady řešení svých případů, je zjevné, že především v Praze (odkud bylo nejvíce respondentek) se budoucí pěstouni „rekrutují sami“ po síti příbuzných a známých, a to zejména v církevní komunitě. To má podle nich tu výhodu, že se s tím, „co to obnáší“, seznamují zkušenostně přes příbuzné a známé.

SP OSPOD: *No, ona se dozvěděla ze svého blízkého okolí, asi to všichni víme, že jsou pěstouni na přechodnou dobu vlastně provázaný, ať už tady v Praze, jsou provázaný příbuzensky anebo vlastně v té církvi. Takže tam odtud se dozvěděla, že tento institut pěstounský péče na přechodnou dobu existuje a ona sama má teda velký výchovný zkušenosti se třema dospělýma zdravýma dětma a jednou dcerou devatenáctiletou slepou, kterou dokázala přivést teda k naprosté, k téměř naprosté samostatnosti.*

Moderátorka: *Takže z toho jste usuzovali, že bude dobrá.*

SP OSPOD: *A věděla dopředu, ona vlastně u své příbuzný už věděla, co to pěstounská péče na přechodnou dobu znamená, byla tomu přítomná, takže věděla, do čeho jde a věděla i, že bude muset spolupracovat s biologickou rodinou, bude-li to vhodné teda u toho dítěte, já jsem to prve řekla asi trochu špatně, že ona se nebála spolupráce s biologickou matkou, ale bála se toho, že to ta matka nezvládne, ale dobře to dopadlo, takže to byl takový hezký případ, který se nám dobře řešil.*

Také bývalé sociální pracovníce a „tety“ z náhradní péče jsou, zdá se, „populací“, ze které se rekrutují i pěstounky na přechodnou péči, přestože – jak víme – nejsou zcela jednoznačně preferované.

¹² To je předmětem následující podkapitoly, proto byla dosud (v souvislosti s hodnocením přínosu novely zákona) zmíněna vnímaná pozitiva a negativa změn jen souhrnně.

Tyto trendy „sociální síťové sebe/rekrutace“ by jistě, podobně jako v jiných státech (například ve Velké Británii), jistě nebylo obtížné dále stimulovat: například zapojením stávajících zkušených pěstounů do rekrutace odměnou za získání dalšího pěstouna, ale i uplatněním sociálního marketingu zaměřeného na další vytipované cílové skupiny, jako jsou např. zkušené náhradní matky – padesátnice s odrostlými dětmi pro přechodnou ranou i akutní péči. Vidíme tedy, že ty věkové cílové skupiny – starší zkušené ženy, které jsou na obecné paušalizující úrovni vyloučeny ze hry, figurují v konkrétních příkladech dobré praxe jako výborné pěstounky pro malé děti na přechodnou dobu. Osvědčily se i v tom, jak emocionálně zvládly odchod dítěte z péče.

SP OSPOD: *My zase víme z republiky, protože pracujeme s pěstouny teda po celý republice, že ti, kteří třeba už měli ty naše děti, jak jsem říkala, ty starší ty už jim vyrostly a jsou to třeba ženy kolem, já nevím, 55 let, 50 let a už nechtějí mít dítě třeba do dlouhodobé pěstounské péče, tak naopak ty jdou teď do ty přechodný pěstounský péče, ti mi přijdou teda úplně senzační.*

Základnu pro nábor dobrých pěstounů by bylo jistě možné hledat a nalézt i v potenciálu komunity nejen příbuzných, ale i známých ohroženého dítěte, o které je ochoten se starat někdo, kdo je dobře zná, například sousedé, jeho vychovatel nebo, jak zaznělo z jednoho příkladu, matka kamaráda chlapce, který by jinak byl umístěn k cizím lidem či do ústavu. Hostitelská péče rodiny posléze přešla v poručenskou. V tomto případě se ovšem zájemkyně sama přihlásila, o možnosti věděla.

SP OSPOD: *... to máme dvě hostitelské péče, nám přešla v poručenskou péči a to opravdu krásně, kdy ti hostitelé se nekontaktovali na toho chlapečka přes svého syna, který byl jeho spolužákem ve škole.*

Optimální by však byla aktivní mobilizace sítě a cílená rekrutace přímo v komunitě, která je zákonem potencována, ale dosud není v praxi cílené rekrutace pěstounů příslušnými orgány a organizacemi zapracována a realizována.

Rezervy sociální pracovnice zřejmě dlouhodobě spatřují ve vyhledávání dětí a rodin ohrožených sociálním vyloučením a dezintegrací, mnohé to pocítují jako deficit a mrzí je to. Jak patrně z výzkumu MPSV z konce minulé dekády (kol. autorů, 2009), pracovnícím OSPOD citelně chybí právě čas na vyhledávání dětí a pěstounů a také na terénní práci s ohroženými rodinami, většinou matkami. Vítají proto spolupráci s neziskovými organizacemi („*nestátovkami*“) a terénní programy v oblasti pomoci (biologické) rodině a dětem řešit krizovou situaci například asistentkami (pomocnicemi) v rodině.

SP OSPOD: *Jo, teďka se třeba rozjíždí ten program, že by jako něco podobného, jako dělá Střep, ale ne úplnou sanaci rodiny, ale že by jako trošku ty maminky nějakým způsobem vedli, taky, který jsou tam třeba v náhradě (matky, které mají dítě dočasně umístěné v NP – pozn. aut.) a tak, že budou mít dvě sekce, že budou mít jakoby na děti a na ty maminky.*

Bariéry prevence vyloučení a návratu dítěte do biologické rodiny

Účastnice diskuse připustily, že řešení situace v rodině ohrožené sociálním vyloučením a udržení či návrat dětí do biologické rodiny je i u těch rodin (často osamělých matek s malými dětmi), které „se snaží“ a mají zájem krizi řešit, komplikován bytovou nouzí a nedostatkem finančních prostředků, jež by vedle služeb asistence v rodině (pomocnice) pomohly rodině zásadnějším způsobem.

SP OSPOD: *Na to jako poukazujeme 20 let, že když ty lidi nebudou mít jako práci a k tomu kde hlavu složit, tak jako to nikdo a ústavní soud nám stokrát může říkat, že ekonomický poměry a já nevím, jaký nejsou důvodem.*

Pro ženy z azylových domů, pro matky s dětmi, nezřídká týrané, které se chtějí postavit na vlastní nohy, chybí možnost získání sociálních bytů. Jedna z účastnic diskuse z OSPOD hovoří o „zázraku“, kdy jim byly letos prvně přiděleny od městské části tři takové sociální obecní byty, které ženám-matkám s dětmi až po deseti letech cirkulace po azylových domech, přidělili „na zkoušku“. Upozorňuje také na to, že tyto institucionalizované osamělé matky postrádají běžné sociální kompetence, jako schopnost si něco zařídit či vyřídit na úřadě. Zdá se, že však nedostatek sociálních kompetencí spojují s osobními vlastnostmi a schopnostmi jednotlivých matek. Sociální pracovnice individualizují tyto absentující sociální kompetence, připisují je výhradně charakteru či osobnosti matek. Zdá se, že je chápou spíše jako vrozené než získané socializací – pobytem v zařízeních ústavního typu (v „azylech“) s jejich „ústavnickou kulturou“ (Goffman, 1961).

Psycholožka KÚ: *Já nechci brát slovo, ale protože nepracuji úplně v tom terénu, jako pracujete vy a vidíte ty horší, ale my zase někdy vidíme ty maminky, který teda by se o to dítětko třeba rády staraly a ten náš stát prostě není na tu rodinnou politiku a já někdy bojuju s tím, že když vidím, že péstounka na přechodnou dobu dostane 20 tisíc a maminka, kdyby měla třeba půl roku 20 tisíc, tak si to dítě nechá, takže to jsou maminky, ale to je jeden případ, který já vidím ten lepší, vy vidíte samozřejmě to, co pracujete, ale tady já si myslím, že jak to individuálně rozlišit, ale vím, že je to nad tou maminkou, že ona píše tomu dítěti dopis, že se nemůže teď o něj starat, protože nemá partnera, ale ona má svoje čtyřletý dítě, který vychovává, má byt, žije jenom z tý mateřský, který zůstalo stejně jenom těch 7 tisíc a ona to druhý dítě a teď jsem schizofrenní, mám to dítě tak ráda, že bych se tak uskrovnila, že bych ze 7 tisíc Kč žila, ale já jsem to nikdy nezkusila, vždycky jsem měla partnera, takže jsem nikdy nežila jenom ze 7 tisíc Kč, měla jsem širší rodinu, teď se do tý maminky vžít, ale říkám si, že ty péstouni to dostanou a ta maminka ne, takže s tím já teda jako vnitřně, to je takový můj pocit.*

Situace těchto institucionalizovaných lidí, kteří odvykli či „byli odvyknuti“ aktivně řídit svůj život a zvládat běžné životní záležitosti a upadli po letech do tzv. „závislosti na péči“ či „ústavní závislosti“ (Tollarová, 2008), by podle mě vyžadovala větší pozornost sociální teorie i praxe a praktiků. Týká se pochopitelně také celé skupiny dětí, které po dosažení plnoletosti opouštějí náhradní (i náhradní rodinnou) péči. Podle statistik takových zařízení pro lidi bez příštěší, jako je Naděje, je podíl mladých bezdomovců,

kteří prošli náhradní, zejména ústavní péčí, vysoce nadreprezentován. Nový zákon těm, kdo opouštějí NP či NRP, sice přiznává finanční příspěvek na cestu do života. Praktická a psychosociální příprava na samostatnost by měla začít již dříve, zejména u dětí v péči institucí (včetně SOS vesniček). Sociální služby, podpora a doprovázení jsou již v agendě řady neziskovek (např. domy na půl cesty), ale jejich doplnění a rozšíření – zejména v oblasti tzv. prevence sociálního vyloučení a vyčlenění z komunity a udržení sociálních kompetencí biologických rodin a dětí – bude nezbytné.

SP OSPOD: *My teď máme tři, protože je před volbama, tak jsme získali z městský části tři obecní byty po 10 letech, neuvěřitelný. Tři byty pro tyhle ty maminky, který přišly, všechny tři už 10 let chodí po azyláčích, opravdu mají ty igelitky a střídají azyl za azyl, jsou to mámy s dětma, ta jedna má tři, ty druhý mají po jednom, opravdu mají ty igelitky, teď dostaly od městský části před měsícem byt, každá z nich, to jsme si naběhli teda, to, co musíme s nima opravdu je vodit, oni neumí nic, nemají nic, takže my sbíráme nábytek, my sbíráme, protože nikoho na naší městský části nenapadlo, že když dostanou byt, že nemají už nic jinýho, takže my jim sbíráme všechno, takže teď to je taková zkouška, jestli tyhle maminky, který teda se léta potácely po těch azyláčích a my jsme jim vždycky dodali nějakou službu, jestli to vydrží v těch nových bytech, kde jim zase dodáme ten nábytek, oblečení a všechno, děti vezmeme na tábor a tak, takže ono to není o tom, jakože nemají podmínky, ony se tam nějak dostaly a málo která z nich, máme tu jednu s téma třema dětma, to je týraná osoba, děti bitý, ona bitá, ze Slovenska utekla, takže ta opravdu se snad do toho dostala jako ne úplně vlastní vinou a taky se teď ukazuje, že ta je schopná si zařídit sama dávku, sama ty nejlevnější spotřebiče, aby na to tu dávku dostala, a je schopna.*

SP v neziskové organizaci: *Já jsem jenom chtěla říct, že možná řada těch maminek sama prošla třeba nějakou ústavní péčí a že možná by jsme měli pomyslet na potřeby dětí, který odchází jak z pěstounský péče, kdy někdy opravdu ty děti opouští tu pěstounskou rodinu a ti pěstouni už k nim nemají, já nevím, jaký povinnosti a děti, který opouští dětský domovy, jestli teda nezačít tam a i v dětských domovech vlastně ta terapie, kterou jsme třeba zmiňovali teda, tak vlastně chybí, kdy by mohla být dětem už v tom dětským domovu poskytovaná taky ještě v bezpečným prostředí, kde teda jsem nějak ošetřeny a ne že až vypadnu, já nevím, dneska s 25 tisíci, ale jsem puštěný jako do světa bez ničeho, tak jestli tam nenasměrovat nějaký služby.*

Sociální pracovnice v nestátní neziskové organizaci (Non-Governmental Organization – dále NGO) upozorňuje na důležitý fenomén, který vyžaduje pozornost, jakým je reprodukce sociálního vyloučení care-leavers, které je způsobeno dosavadním systémem náhradní ústavní péče a „naučené závislosti“ spojené se ztrátou sociálních kompetencí dětí, které prošly zde a nyní náhradní péčí, k vlastnímu rodičovství a závislosti na péči a podpoře státu.

V diskusi zmiňuje několik účastnic také problémy, které mají rodiny s nízkým příjmem, týkající se možnosti často navštěvovat dítě v ústavní péči, jež mají zájem přijmout do péče a de facto zálohovat přijetí dítěte, na něž dostanou dávky až po rozhodnutí, které je nově dáno až vykonatelností. Mnozí zájemci o NP zkrátka nemají

finanční rezervu, kterou by mohli do založení pěstounské rodiny investovat, a sociální pracovníci OSPOD jim v tomto stadiu pomoci nemohou. Podobný problém se ovšem týká i sociálně slabých biologických rodičů, kteří neztratili zájem o děti na náhradní péči, a dojíždka za nimi do často dosti vzdálených dětských domovů pro ně představuje velký výdaj. Umístění dětí do náhradní péče, ať ústavní či rodinné, v dosavadním prostředí či v jeho bezprostřední blízkosti (tam, kde je to s ohledem na rozvoj dítěte vhodné), není dosud pro sociální pracovníky reálnou prioritou, ale spíše ideálem. Odvolávají se na kapacity zařízení, jako jsou dětské domovy a kojenecké ústavy a rezervu dostupných pěstounů v místě, jak vyplynulo z individuálních rozhovorů.

Dohody o výkonu pěstounské péče, vzdělávání a přípravy pěstounů

Při výběru pěstounů a umisťování dětí – párování – spoléhají pracovníci OSPOD hlavně na „dojem“, věří hlavně své „intuici“ (ovšem v mantinelech daných zákonnými kritérii pěstouna či jiného náhradního rodiče).

Nové formy dohod o výkonu pěstounské péče a individuální plány sociální pracovníci chápou jako pro klienta prospěšné, dávají jim větší prostor pro nabídku, resp. poptávku, služeb (které jsou zajišťovány dalšími subjekty hl. NGO) v místě a podle vlastní volby. Dohody sice evidentně rozšiřují agendu, a tak se zjevně mnohé pracovníci OSPOD, které se našeho průzkumu účastnily, na ně specializují. Tato specializace agendy je v rámci pracovišť OSPOD zjevně rozšířená. Je otázkou, zda nemá i stinné stránky, neboť sociální pracovník nemůže pak mít kontinuálně a trvale na starosti totéž dítě, resp. případ, a lépe sledovat proces jeho socializace a kvalitu jeho života.

Oproti situaci v přípravách na roli pěstounů a dalším vzdělávání v minulosti byla hodnocena nynější náplň a kvalita příprav pěstounů a její rozšíření i na příbuzenské pěstouny jako posun k lepšímu.

Jedna z účastnic diskuse, která přípravy aktivně organizuje, hovoří o dobré zkušenosti se stávajícími zkušenými pěstouny, kteří předávají své zkušenosti s pěstounstvím adeptům. Adepti, kteří „to slyší od těch pěstounů“, tak přímo získávají realistickou představu o tom, co pěstounství obnáší a „do čeho jdou“. Podobně dobrou zkušenost se zaváděním účasti pěstounů v přípravách vyjadřují i další účastnice.

SP OSPOD: *Oni mohou být účastni té přípravy, že vám do toho skáču, nám se třeba ten subjekt té přípravy, my jsme chtěli, aby tam zakomponovali třeba aspoň tříhodinové setkání s pěstounama nebo s osvojitelskou rodinou, která se neobává ohledně té anonymity, všichni to máme teoreticky, já nevím kdo z nás během té přípravy, nikdo není pěstoun a takhle to slyší od těch pěstounů, kteří o tom musí mluvit, jsou kultivovaní a jenom ne narůžovo, ale říkají jim všechny ty problémy, protože krádeže, pomočování, to si můžeme nakopírovat a oni teprve tam se třeba dozví, že to opravdu je, že to není jenom, že my jim to říkáme, protože...*

Vzdělávání a další vzdělávání, které již v poslední době absolvují i příbuzenští pěstouni, se podle názoru všech zlepšilo. Modely či formy dalšího vzdělávání se rozšiřují o další méně formální typy či formy průpravy, které se osvědčily, jako jsou svépomoc

a pravidelná setkání pěstounů a dalších náhradních rodičů, kteří si zde navzájem vyměňují zkušenosti. Velkou předností setkání podle sociálních pracovníků pak je, že se pěstounští rodiče více „otevřou“ a překonají stud a obavu, společně „sdílejí ty obavy“. A pak, přítomný sociální pracovník díky tomu lépe rozumí jejich těžkostem, potřebám a může jim cíleně a včas pomáhat.

Následující příklad dobré praxe – organizace klubu náhradních rodin, setkání náhradních rodin, workshopů a diskusí na téma, které je palčivé či pro pěstouny a jiné náhradní rodiče důležité, vystihuje také dobře ono „mít blíže ke klientům a oni k nám“, které OSPOD přináší reforma. Stinnou stránkou je, že pro tuto činnost často sociální pracovníci OSPOD nenacházejí v rámci své agendy dosti prostoru a dělají ji jaksi dobrovolně nad rámec, o víkendech, jak říká jedna obětavá pracovníce OSPOD v diskusní skupině: *No je to brozná příprava se s tím dělat, to děláte o víkendu, protože jindy se to nedá* – srov. též nálezy MPSV ČR ve studii *Analýza současného stavu...* (kol. autorů, 2009).

SP OSPOD: *Já ještě k tomu, my vlastně ten klub, to je něco, akorát říkám, že to vzdělávání nebo takový ty přednášky nebo ty workshopy spíš, protože ono to opravdu pak sklouzne do té debaty, tak tam právě ti pěstouni, jak jsem říkala, že s tím chlapcem, tak až tam se otevřeli, až tam přiznali, že vlastně to byl problém, protože nikdy jako předtím, všechno bylo v pořádku, když jsme s nima mluvili, tak všechno bylo v pořádku, ale až tam, když zjistili, že tableta babička má taky problém.*

... a taky říkám, taky je tam složení těch pěstounů různých od těch profesionálních teda, nebo vlastně dlouhodobých, ne profesionálních, ty zatím nemáme, ale až po ty prarodiče a oni jako vlastně, jak slyší, že ty problémy jsou různé v těch rodinách i s téma biologickými vlastně rodičema, tak oni pak se do toho zapojí taky.

Celkově je současná příprava, resp. přípravy, vnímána nyní jako stále „kvalitnější a zajímavější pro ty klienty“. Oceněno je také rozšíření příprav na další skupiny účastníků NRP oproti dřívější době, o děti pěstounské i děti vlastní a o příbuzenské pěstouny, kteří tvoří dodnes gros pěstounů.

Co však evidentně volá po ošetření, je nejistota a nepřipravenost mnohých stávajících pěstounských rodičů i dětí, kteří byli na svou roli připravováni ve starém předreformním režimu a citelně jim chybí mnohé informace, které se týkají ponejvíce možných řešení dilematu, jak komunikovat s biologickou rodinou a jak podpořit vztah dítěte se svými biologickými rodiči či příbuznými a jaké služby v tomto ohledu mohou využít. K nápadům, jak věc řešit, patří odborná mediace a terapie. Je otázkou, nakolik má a může OSPOD tuto agendu a odpovědnost za ni, ukotvenou v zákoně, předat jiným subjektům.

Jaké služby, které pěstouni nejvíce potřebují během péče o děti, stále chybí?

Jsou to podle sociálních pracovníků především psychologové a terapeuti. Podle odborníků na N(R)P nestačí, aby to byl prostě psycholog či dětský psycholog, musí mít zkušenosti s NP. Také psychologové z pedagogicko-psychologických poraden nepokrývají plně potřeby dětí, neboť řeší jen školní zralost. Na rozdílná měřítká vývojové zralosti

a psychické normality upozorňuje jedna z účastnic, která poukazuje na necitlivost testů a nekompetentnost psychologů-nespecialistů na náhradní péči k projevům dětí z DD a kojeneckých ústavů, které jsou podle jejich kritérií brány jako opožděné, doslova „mentálně retardované“, ačkoliv nejsou. Jsou podle nich pouze „institucionalizované“, což zřejmě není považováno za tak závažné (*sic!*) zpoždění. Dítě má podle nich šanci v rodinné náhradní péči zpoždění (do jisté míry) dohnat. To je důležité především při přemísťování dětí z dětských domovů a kojeneckých ústavů do náhradní rodinné péče.

A: ... přesně jak jste říkala, psychologové ať jsou dětští, ať jsou opravdu odborníci, tak neumí pracovat s dětma, který jsou do náhradní rodinné péče, testy dokazují něco jinýho, to se vůbec nedá použít viz na dítě z dětského domova, protože musíte porovnávat, ano, my máme normy na českou populaci, ale tady ty děti jsou jiné, a když to potom dělá psycholog z poradny, tak vám přijde dítě, že je mentálně retardovaný, ale vy vidíte, že mentálně retardovaný není.

Problém tkví především v opožděné pomoci odborníků – psychologů a terapeutů, protože objednáací doby jsou dlouhé i několik měsíců, ale problém je přitom akutní.

Za „evergreen“ označují sociální pracovníce některé trvajících problémy při naplňování potřeb pěstounských dětí a rodičů v součinnosti se školou. Problémy přetrvávají obvykle podle pracovníků OSPOD hlavně ve financování pomoci a podpory vzdělávání a výchovy zejména formou osobních a pedagogických asistentů pro děti se zvláštními potřebami. Problematická je i včasnost vyřízení osobní asistence školskými úřady. Najdou se však zjevně i výjimky, kde to díky spojení odboru sociálních věcí a školství funguje dobře.

Jako příklad dobré praxe uvádí jedna z účastnic výbornou spolupráci s dětskou psychologičkou, která pracuje jak na školách, kde tipuje děti s problémy, tak současně pracuje pro OSPOD a pro ohrožené i náhradní rodiny v jejich gesci. Jde ovšem o malý obvod, kde je možné vyhledávací diagnostickou a terapeutickou činnost za spolupráce dalších odborníků i díky zapojení a koordinaci OSPOD spojit.

SP OSPOD: *My máme tu dětskou psychologku pod náma, tak to máme tak nastavený, že vlastně dopoledne funguje pro školy, dělá nám tam jakoby tu depistáž, ty děti jí tam všichni znají ze školy, týká se to jakoby i dětí, co jsou v náhradní rodinné péči, takže děti už jsou na ni zvyklý, je to taková mladá holka, chodí tam za ní, má třeba jeden den v pondělí tady tu školu, úterý tady tu školku, odpoledne je zase u nás a děláme jakoby ty děti vhodný nám třeba vyhledává, řekne, hele, tamhle mám takový dítě, něco se mi nezdá, tak se na něj podíváme.*

SP NGO: *To je úžasný.*

SP OSPOD: *No ale ono je to úžasný, ale ono je to 300× procent práce a ona když přijde s tím seznamem vždycky a já potřebuju tohle a tohle a já mám ještě tady nějaký resty a já říkám, běž s tím... za chvíli ale, je to výborný, protože vlastně máme spolupráci, máme to hodně doprovozený i s téma učitelama, i s téma dětma, odpoledne jakoby s téma rodičema, máme možnost i nějaký tý terapie odpoledne u nás a tak.*

Ostatní diskutérky vidí takové řešení jako optimální, ale ne všude proveditelné. Jakýsi „styčný důstojník“ na školách je však potřebný, v tom panuje všeobecná shoda.

SP OSPOD: *My jsme totiž chtěli vymyslet už předtím, ještě než jsme ji přijímali (psycholožku – pozn. aut.), tak jsme jako furt vymýšleli, co by jsme tam mohli, tak říkám, potřebujeme nějakýho styčného důstojníka, jako je mezi školou a náma, ale aby to nebyl OSPOD a aby to nebyl učitel, který vlastně jako je z té pozice autority, ale OSPOD jakoby sociálka, že jo, takže někoho takovýho prostředníka, ono se to jakoby povedlo, ale docela fakt hodně dobře to funguje.*

SP NGO: *Takže vlastně to dítě ve škole má někoho svého, kdo ho hájí, nějaká taková spolupráce by ale do budoucna třeba opravdu šla vymyslet.*

Oceňována je ze strany pěstounů podle pracovnice OSPOD hlavně služba doučování dětí v rodině a jejich provázení „staršími kamarády“, většinou studenty, ve volném čase, které je doménou neziskových organizací. Občas je však služeb přechodně nedostatek a lhůty jsou příliš dlouhé, neboť „*mezitím může dítě zvlčít*“. Pěstouni velmi vítají programy na míru, doučování, volnočasové aktivity pro děti (Barevný svět dětí, Pětka, Lata, Bestial a další), letní tábory apod. – srov. též výzkum potřeb pěstounů v publikaci *Pěstouni mají právo na služby* (kol. autorů, 2007).

Převládá názor, že nejvíce pomoci a podpory potřebují babičky, které v jistém věku na vnuky již nestačí fyzicky, psychicky, ani znalostmi a „*výchovnou zdatností*“. Argumentováno je nejen věkem, ale i tím, že babičky „*to teda nezvládly ani u těch svých dětí*“, tedy selháním péče o vlastní dítě či děti (s tímto kategorickým argumentem se lze setkat opakovaně u řady sociálních pracovníků).

Obecně lze říci, že OSPOD kladou důraz na pomoc a podporu odborníků jako reprezentantů expertního vědění, zejména lékařů pediatričtů, psychologů či psychiatrů a terapeutů, jako na pomoc nepotřebnější, ne-li nezbytnou.

Otázky po dostupnosti odlehčovací služeb a nároku na dovolenou (čtrnáctidenní) či na zástup v nemoci apod. se podle účastnic „*zabíhá*“. Poněkud nekonkrétně pracovnice OSPOD tvrdily, že „*teprve to začíná*“, což je ve světle zákona, který o nároku pěstounů na dovolenou a nemocenskou hovoří jasně, zvláštní. Zdá se, že pěstouni nemají odlehčení prakticky zajištěné a zaručené. Svědčí to o oné nepřipravenosti implementace a řešení „*za pochodu*“. Je otázkou, zda právě pro pěstouny nejsou tyto služby prioritou.

V otázce po zájmu rodin, zejména babiček, o asistenci přímo v rodině (pomocnice v domácnosti), ať již ohrožené či náhradní, vzniklo v komunikaci s moderátorkou zjevné nedorozumění. Pod „*asistencí*“, tak jak je obvyklá v mnoha státech, dokonce i v Polsku, chápali zřejmě tradiční sociální práci s rodinou, kterou lidé v souladu se stereotypem „*Zubaté*“ chápou obvykle jako ohrožující dohled a dozor, nikoli zcela praktickou pomoc s chodem domácnosti a výchovou dítěte.

Po objasnění smyslu tohoto institutu účastnice připustily, že o služby nasmlouvané na míru potřeb rodiny, např. vodění dětí do školy, doprovod na terapii, k lékaři, při pomoci se cvičením s postiženým děckem (fyzioterapie), s provozem domácnosti, by zřejmě zájem byl. Zájem ze strany náhradních rodin, zejména ze strany pěstunek-babiček nebo pěstounů s postiženými dětmi, by zjevně byl značný, tím spíše, že jsou poskytovány neziskovými organizacemi a role OSPOD je spíše koordinační a zprostředkovatelská (Šmídová-Matoušová, 2013c).

Shrnutí – hlavní výzkumná zjištění

Co přinesla novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí?

Negativní nebo rezervované vnímání změny pracovníky sociálně-právní ochrany dětí

- Pracovníci OSPOD změnu buď *nevítají, anebo jsou k její dosavadní praktické realizaci kritičtí*. Kritizují chaotičnost a nepřipravenost, která jim komplikuje práci, vnáší zmatek a narušuje jistoty klientů. V praxi podle mnohých naráží na řadu bariér.
- Kritizují přílišný důraz novely na biologickou rodinu, kterou často hodnotí jako její přehnanou ochranu, jako upřednostňování jejích zájmů před zájmy dítěte a pěstounské rodiny.
- *Nové pojetí pěstounství (zejm. přechodného) naráží na dosavadní představy o pěstounství jako „skryté adopci“ s dávkami*. Pracovníci OSPOD se obávají problémů spojených s nepřipraveností pěstounů na odpoutání se a rozluku se svěřeným dítětem.
- *Udržení vztahu dítěte s biologickou rodinou je pro ně dilematem*, jak kontakt v praxi organizovat a jak na tento úkol připravit stávající (i budoucí) pěstouny.
- *Převládá skeptický názor, že zejm. profesionální pěstouny bude těžké hledat*.
- Pracovníci OSPOD změnu z hlediska klientů chápou pozitivně, jako příležitost k navázání bližšího otevřenějšího vztahu. Reflektují, že *nyní mají ke klientům blíže a oni k nim*.
- Vítají možnosti, kterou otevírají nové smlouvy s pěstouny, *nastavit služby na míru potřeb dětí a rodin a s pomocí NGO využít celého spektra služeb*.
- Sociální pracovníci oceňují, že se *vyjasnilo sociální postavení pěstounů a stalo se profesí* spojenou s přípravou a stanovením podmínek výkonu povolání (kdy vědí, „do čeho jdou“).
- Jako pozitivní přínos novely *vidí jasné vymezení agendy a kompetencí jednotlivých* orgánů a institucí, což zamezuje dosavadnímu zdvojování agend, jako negativní hodnotí *pokračující rezortismus*.
- Ve výčtu rizik, na která naráží implementace reformy v praxi, figuruje také *riziko prodlení včasného zásahu ve prospěch ohroženého dítěte*, kdy OSPOD již nadále nemůže bez rozhodnutí soudu na základě předběžného opatření umístit dítě do náhradní péče.
- Pracovníci OSPOD *kritizují nárůst* často nesmyslného duplicitního dokumentování (*papírování*), pro které nemají kapacity na terénní práci a prevenci.

Nejasnosti v uzavírání dohod a ve financování služeb

- *Vlivem zmatků a nepřipravenosti nových postupů nebyli ani pracovníci OSPOD ani pěstouni o podmínkách uzavírání dohod dostatečně informováni, platby odměn a příspěvků se zpoždovaly. Sociální pracovníce sociálně-právní ochrany dětí neměly instrukce, jak postupovat a jak naléhavou situaci s klienty řešit.*
- *Pracovníci úřadů práce nápor nové agendy v důsledku nepřipravenosti implementace zákona nestíhali, i když pracovali i o víkendech.*

Podpora MPSV a krajů

- *Pracovníci OSPOD vnímali v červnu 2013 (tedy ještě před změnou vlády) MPSV a kraje (KÚ) nejen jako oporu, ale možný zdroj nepřímých politických tlaků, který by mohl vést k překotnému neuváženému rozšíření pěstounské péče „za každou cenu“.*

Změna přístupu pracovníků OSPOD k pěstounské péči

- *Roste zájem pracovníků OSPOD o pěstounskou péči. V rámci činnosti OSPOD se někteří pracovníci na uzavírání smluv s pěstouny specializují.*
- *Pracovnice OSPOD vítají skutečnost, že se pěstounství po novele definuje jako skutečná profese. Profesionalitu odvozují hlavně od vzdělání a příprav, méně od výchovných zkušeností adeptů.*

Bariéry rozšíření přechodné pěstounské péče

- *OSPOD nepřístupují k ustavení a rozšíření přechodné pěstounské péče koncepčně, nemají ujasněný profil a kompetence žádoucích pěstounů, nemají jasně vymezené cílové skupiny pro jejich rekrutaci.*
- *Pracovnice OSPOD nemají vytvořený ani obecný profil pěstouna, nesdílí představu o odborně a osobnostně vhodných typech pěstounů. Nemají vytvořenu sdílenou představu, natož standard pěstouna pro děti s různými typy potřeb a charakteristikami (např. výchovné problémy, děti odlišného etnika, ...).*
- *Pokud sociální pracovníci obecně definují vhodné adepty, pak negativně, mají vcelku jasno v tom, kdo není vhodný pro tuto profesi.*
- *Představa pracovníc OSPOD o vhodném vychovateli-pěstounovi je ukotvena v mnohých neformálních věkových, genderových a dalších stereotypch. Tyto apriorní předsudky jsou široce sdíleny.*
- *Mezi zájemci o přechodnou pěstounskou péči se podle zkušeností sociálních pracovníc často objevují sociálně slabé rodiny, jejich motivace je podle názoru pracovníc OSPOD pouze finanční. Problém či překážku svěřením dítěte do náhradní péče ovšem představuje z hlediska pracovníc i běžná hypotéka na rodinný domek zájemců o pěstounskou péči.*

- *materiální a sociální podmínky budoucích pěstounů nejsou jasně vymezeny, není definováno, kdo je natolik „sociálně slabý“, aby se za splnění ostatních podmínek o pěstounství nemohl úspěšně ucházet. O tom by měla proběhnout širší diskuse.*
- *Nepříjemnou motivací pro profesi pěstouna je z hlediska pracovníce OSPOD také hledání práce po ztrátě zaměstnání, a to i u pracovníků v oblasti péče o děti.*
- Výběr pěstounů *není založen na jasně a srozumitelně stanovených kritériích*, pracovníce OSPOD ale toto jako problém samy nevidí, což je problém sám o sobě.
- *K náhradní (rodinné) péči sociální pracovníci OSPOD nepřístupují jako k procesu „kariéry péče“, neřeší dostatečně návaznost* na přechodnou péči a hledání trvalé náhradní rodinné péče anebo návrat do rodiny a řešení krize v biologické rodině.
- *Sanace biologické rodiny*, paralelní řešení krize v rodině dítěte v náhradní péči, je agendou, na kterou OSPOD nesoustřeďují úsilí a kapacity. Pracovníci OSPOD v tomto ohledu spíše spoléhají na součinnost NGO.
- Novela výslovně zakazuje odebírat *děti rodičům z materiálních*, zejména **bytových poměrů a z důvodů jejich chudoby**. Praxe bohužel svědčí o opaku. Na vině je i nedostatek či neexistence sociálních bytů v místě a nedobrá spolupráce s obcemi. Sociální pracovníci poukazují na případy, kdy jsou přes zájem matek děti z těchto důvodů odebírány a umisťovány do náhradní péče nadále.
- Nevhodným „východiskem“ z tíživé situace je *dlouhodobý (mnohaletý) pobyt matek s ohroženými dětmi v azylových domech*, kdy se stěhují z jednoho do druhého azylového zařízení a ocitají se v začarovaném kruhu „závislosti na péči“, *ztrácejí sociální kompetence, jsou sociálně vylučovány*.
- *Roste počet ohrožených dětí (zejména v gesci pražských OSPOD), které zde žijí na pochybných ubytovnách a v nevyhovujících podnájmech* a rodiče nejsou v místě trvale hlášeni. Přístup k umisťování dětí do pěstounské péče (např. přechodné) a práce s rodinami není zatím nijak ustálen, jde o novum.
- Problémem je také **nešetřenost procesu opouštění náhradní péče**, a to v době, kdy adolescent nedosáhl plné sociální zralosti a bez opory blízkých a finančního zajištění. U dospělých dětí, které prošly náhradní (zejména ústavní) péčí, se projevuje závislost na péči a nesamostatnost.
- Neschopnost řešit běžné problémy. Pomoc, včasná a *průběžná podpora a provázení institucionalizovaných dětí a rodin, zejména těch, kdo opouštějí (či mají opustit péči)*, včetně matek s dětmi z azylových domů, vyžaduje podle sociálních pracovníků zvýšenou pozornost sociální práce a služeb.

Problematické podmínky příbuzenské pěstounské péče

- Nová zákonná úprava klade *na příbuzenské a nepříbuzenské (profesionální) pěstouny obdobné nároky*. Příbuzenští pěstouni, nejčastěji lidé v penzijním věku s nízkými příjmy, jsou finančně znevýhodněni, *podmínky obou typů pěstounů*

jsou nerovné, diskriminují příbuzenské pěstouny. Pracovnice OSPOD ovšem toto jako zásadní problém nevidí, neboť jim odměnu mohou přiznat (to ovšem podporuje udržování mocenské asymetrie vztahu klient–sociální pracovník).

Potřebná podpora pro (náhradní a biologické) rodiny a pro děti v náhradní rodinné péči

- *Ne/spolupráce pěstounských rodin s rodinami biologickými* je jedním z *palčivých a zásadních témat*. Sociální pracovníci si s udržováním běžného kontaktu dětí s biologickými rodiči zatím nevědí příliš rady, vidí spíše v něm velké riziko pro dítě i pro stávající pěstouny. Pojetí dětí v náhradní péči jako „sociálních sirotků“ je v naší kultuře i instituci NP hluboce zaryté.
- *Pěstouni se styku svěřeného dítěte s rodiči obávají*, nemají s ním zkušenosti a často si dítě brali s tím, že vztah k biologické rodině je přerušen jako u adopce. V tomto ohledu budou nejen pěstounské rodiny, ale i pracovníci OSPOD potřebovat podporu a průpravu.
- Sanace biologických rodin v ČR, práce s rodinou i během náhradní péče zatím prakticky nefunguje. Orgány sociálně-právní ochrany dětí *na sanaci nemají kapacity a ani ji nepovažují za prioritní agendu, spoléhají na neziskové organizace.*

Příprava náhradních rodičů

- Příprava pěstounů se podle pracovníků OSPOD postupně zkvalitňuje. Přibližuje se více *praxi pěstounské péče*, a to jak obsahem, tak zážitkovou formou, není již tak teoretická.
- Pěstouni, a to i příbuzenští, vítají zřizované *kluby pěstounů a podpůrné skupiny pěstounů* (za přítomnosti profesionálů), kde si navzájem vyměňují zkušenosti a sdílejí starosti. Angažovaní pracovníci OSPOD je ovšem organizují víceméně nad rámec své běžné agendy a nejsou za tuto a podobnou činnost (např. víkendová setkání či pobyty pěstounských rodin) oceněni.

Párování dětí a náhradních rodičů

- Hledání co nejvhodnějších náhradních rodičů naráží na tradiční „poptávkový“ koncept párování, kdy se *vyhledávají děti vhodné pro rodiče, aby náhradní rodiče byli spokojeni*. Hledat by se však měli naopak pěstouni vhodní vzhledem k potřebám dítěte. Pracovnice OSPOD si tuto zatíženost své představy o správném párování neuvědomují. Při párování se sociální pracovníci spoléhají hlavně na vlastní intuici.

Podpora dětí v pěstounské péči

- *Dítě, resp. „potřeby dítěte“, je sociálními pracovníci stále chápáno převážně jako objekt péče*, nikoliv subjekt, který je schopen své potřeby reflektovat a vyjádřit svá přání.
- Při posuzování potřeb dítěte se *pracovníci spoléhají především na expertizu odborníků* (dětských psychologů, lékařů, ...).
- Stále citelně *chybějí experti v této oblasti, zejm. dětské psychologové*, kteří jsou specializováni na specifický vývoj dětí v náhradní institucionální i rodinné péči. Lhůty jsou dlouhé, což je překážkou včasného zásahu a řešení (např. výchovných) problémů pěstounů.

Podpora náhradních rodin

- Pro náhradní rodiny je důležité *sdílet zkušenost s dalšími pěstouny a konzultovat ji s profesionály*. Tato úloha vzhledem k omezeným kapacitám případně zřejmě NGO.
- *Pěstouni potřebují podpůrné služby a dle zákona na ně mají nárok*: odlehčovací služby, osobní asistenci, doprovod na kroužky, doučování a další podporu. Zajištění odlehčovacích služeb a dovolené pro pěstouny jsou podle pracovníků OSPOD v počátcích, rozvíjejí se se zpožděním.
- *Podporou stále též sociálního pracovníka*, pokud možno během celé kariéry péče, nechápou sociální pracovníci OSPOD jako zásadní podmínku úspěchu. Na pracovištích OSPOD se naopak rozvíjí specializace pracovníků na různé agendy NRP a etapy (např. pouze na uzavírání smluv).
- *Přetrvává problém náhradních rodičů v součinnosti se školou*, vážne často včasná pomoc a podpora formou osobních pedagogických asistentů.

Spolupráce nestátních neziskových organizací a orgánů sociálně-právní ochrany dětí a jejich místo v systému náhradní péče o děti.

Kompetence NNO a OSPOD

- Pracovníci OSPOD počítají s tím, že mnohé agendy, které řeší *nově rozpoznané a uznané potřeby rodin a dětí v pěstounské péči*, jako jsou odlehčovací, asistenční terapeutické služby a další, svěří (resp. objednají u) NGO. *Nepočítají s tím, že by měli dostatek kapacit je řešit sami. Otázka vymezení kompetencí a odpovědnosti NGO a OSPOD, jak se zdá i z individuálních rozhovorů, není dořešena.*

Literatura:

---

1. Gilbert, N., Parton, N., Skivenes, M. (eds.) (2011). *Child protection systems international trends and orientations*. New York: Oxford University Press. ISBN 0199793352, 9780199793358.
2. Goffman, E. (1961). *Asylums, Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Book.
3. Kol. autorů (2007). *Pěstouni mají právo na služby. Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Rozum a cit.
4. Kol. autorů (2009). *Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů*. MPSV. Závěrečná zpráva o řešení projektu HR170/08. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
5. Havlíková, J. Hubíková O. (2007). Rovnoprávný uživatel: nový trend v sociálních službách na bedrech pracovníků pobytového zařízení. *Biograf* (42): 74 odst. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4202>
6. Navrátil, P., Janebová, R. a kol. (2010). *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-038-2
7. Navrátilová, J. (2011). Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí). *Sociální práce*, č. 2, s. 40–55.
8. Novák, O. (2013). Vnímání pěstounské péče ve vybraných zemích – výsledky mezinárodního výzkumu. In: Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F., Zuman, J., Bubleová, V. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: SNRP. ISBN 978-80-87455-15-9.
9. Paleček, J. (2013). Úvod. In: Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F., Zuman, J., Bubleová, V. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: SNRP. ISBN 978-80-87455-15-9.
10. Ripka Š. a kol. (2013). Otevřený dopis akademických a výzkumných pracovišť, asociací a organizací ministrům MMR a MPSV.
11. Szabóová, M., Mališková, Z. (2013). *Pohľad odborníkov z oblasti starostlivosti odieťa na profesionálnu rodinu*. Sociální práce 1/2013. Deinstitutionalizace sociálních služeb s. 92–103.
12. Šmídová-Matoušová, O. (2013a). Velká Británie – Anglie a Wales. Systém náhradní péče o děti ve Velké Británii. In: Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F., Zuman, J., Bubleová, V. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: SNRP. ISBN 978-80-87455-15-9.
13. Šmídová-Matoušová, O. (2013b). *Nechceme další lágry! Posudek výzumné zprávy „Sociální ubytovny jako dlouhodobé bydlení pro sociálně slabé“*. Ústav územního rozvoje ČR“ (zadavatel MMR ČR).

14. Šmídová-Matoušová, O. (2013c). Polsko. Systém náhradní péče o děti v Polsku. In: Novák, O., Paleček, J., Šmídová-Matoušová, O., Vyskočil, F., Zuman, J., Bubleová, V. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku*. Praha: SNRP. ISBN 978-80-87455-15-9.
15. Tollarová, B. (2008). *Naučená závislost: specifický problém integrace asylantů*. Dizertační práce Praha: ISS FSV UK.
16. Vyskočil, F. (2013). „*Právní úprava NRP v ČR*“. Praha: SNRP. Výzkumná zpráva.
17. *Zpráva odborné skupiny o přechodu od institucionální péče na péči komunitní* (2009). Evropská komise. Generální ředitelství pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti. [online] [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/8387/Zprava-Ad-hoc-expertni-skupiny.pdf>

**VII. Skupinové diskuse se zástupci
neziskových organizací
(Náhradní rodinná péče v ČR po novele
zákona o sociálně-právní ochraně dětí
v reflexi pracovníků nestátních
neziskových organizací)**

Jan Paleček

I. Výzkum

Novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, vnesla do náhradní péče o děti zcela nové mechanismy a prvky. Po půl roce jeho fungování je možné reflektovat, jak nově navržený systém náhradní péče o děti funguje, v kterých momentech naráží na praktické obtíže a v čem tyto obtíže spočívají. Zároveň již reflexe ukazuje, že zákon obsahuje i momenty, které je třeba začít přehodnocovat (aniž by bylo nutné zpochybňovat hlavní smysl zákona, jímž je opouštění ústavní péče a rozvoj náhradní rodinné péče).

Středisko náhradní rodinné péče proto realizuje kvalitativní výzkum současného stavu náhradní rodinné péče v České republice. Tato část výzkumu se zabývá reflexí současného stavu, kterou provádějí profesionálové z oblasti náhradní rodinné péče, působící v nestátních neziskových organizacích (dále také „NNO“). V rámci studie NNO proběhly v červnu 2013 dvě „ohniskové“ diskusní skupiny (focus groups) s pracovníky (resp. většinou s pracovnicemi) NNO.¹³ V obou skupinách byli zastoupeni poskytovatelé různých služeb pro pěstouny, pro děti v nebo po pěstounské péči; v některých případech šlo o sdružení, v nichž působí samotní pěstouni.¹⁴ Jedné diskuse se účastnilo čtrnáct, druhé dvanáct respondentů – celkem z 20 různých organizací.

Diskuse profesionálů o reorganizaci náhradní péče o děti a o tom, jak vstupují do systému nové prvky, umožnila uvažovat o chybějících službách i o tom, co a jak by v systému mohlo fungovat lépe. Právě to bylo cílem skupinových diskusí s pracovníky neziskových organizací – aby profesionálové z terénu na základě svých zkušeností přišli se svými návrhy na to, jak systém péče o děti dále zlepšovat – jednak dalšími inovacemi systému péče, ale i dalšími úpravami zákonných norem.

Výzkum si kladl tři základní otázky.

- 1) Co profesionálům z oblasti náhradní péče o dítě přinesly nové zákonné podmínky?
- 2) Jaká podpora (prvky, aktivity, služby) je potřeba pro to, aby náhradní rodinná péče dobře fungovala?
- 3) Jaké místo v systému náhradní péče o děti mají mít orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a NNO?

Tomu odpovídá členění následujícího textu na hlavní kapitoly. Kapitola II. se věnuje tomu, jak zástupci nestátních neziskových organizací vnímají současné přelomové období po nabytí účinnosti novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a jejich zkušenostem se změnami v praxi. Kapitola III. je věnována potřebám náhradních i biologických rodin a dětí v náhradní péči, resp. službám a podpoře, které by na tyto potřeby mohly reagovat. Kapitola IV. se pak věnuje spolupráci nestátních neziskových organizací a orgánů sociálně-právní ochrany dětí a tomu, jaké místo by v systému náhradní péče o děti měly mít. Kapitola V. přináší souhrn hlavních zjištění.

¹³ Skupinové diskuse se zástupci NNO se konaly v Informačním středisku Mikuláš v Praze, jednu moderovali Jan Paleček a Věduna Bubleová, druhou Petr Vrzáček s Alenou Vávrovou.

¹⁴ Seznam neziskových organizací, jejichž zástupce se účastnili skupinových diskusí, je v příloze na konci tohoto textu

II. Co přinesla novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí?

V této kapitole se budeme zabývat tím, jak profesionálové z NNO vnímají změnu a jaké efekty podle nich novelizace zákona přinesla.

Pozitivní vnímání změny

Jak aktéři z NNO vnímají současnou situaci v oblasti náhradní rodinné péče?

V úvodu diskusí byli zástupci NNO vyzváni k tomu, aby pojmenovali současnou situaci jedním slovem. Nejčastějším výrazem bylo slovo „chaos“, ale i významově podobné „zmatek“, „nejistota“ a „kolotoč“ či „nedostatečnost“. Metafory odkazující k neuspořádanosti se opakovaly celkem 15krát (z 26 vyjádření). Tato označení podle účastníků reprezentují nejen neusazenost změny, ale rovněž nepřipravenost na změnu. Sami profesionálové z NNO se v nové situaci plně neorientují, chybí informace, pravidla hry, nevědí, co přesně mohou a co nikoli. Systém služeb se teprve vyvíjí, služby „*teprve zjišťují, co je potřeba, jak to dělat, jaká pravidla nastavit*“. Všechno se „*dělá až za pochodu, až když vyvstane problém*“. Chybí koncepční, metodické vedení ze strany ministerstva i z úřadu práce: co s dohodami, co lze platit z příspěvků na dohody? Tyto informace chybějí jak NNO poskytujícím služby, tak pěstounům, kteří „*chtějí nemožné z těch peněz*“. Zároveň pěstouni nevědí, co se od nich očekává, a někdy mají pocit, že změna přináší především větší nároky na ně.

Zdůrazněme, že účastníci diskuse, kteří hovořili o chaosu, byli v zásadě optimističtí. Chaos pro ně nebyl znakem toho, že se situace v náhradní péči mění k horšímu. Naopak: chaos je podle nich přechodný, jde jen o komplikovaný začátek celkově pozitivní změny. Současně se ale v debatě objevilo i varování, aby takový stav netrval příliš dlouho, aby se nevyčerpala vůle a ochota „*spolupracovat, přemýšlet nově*“, „*pracovat novými způsoby*“. Je potřeba „*to nějak najít a táhnout za jeden provaz*“.

Zbylých jedenáct zástupců neziskového sektoru použilo přímo metafory spojené se změnou a pozitivním očekáváním: „*inovace*“, „*zlom*“, „*rozcestí*“, „*rozruch*“, „*budoucnost*“, „*naděje*“, „*cesta*“, „*sladování*“, „*celek*“, „*zájem*“. Autoři těchto pojmenování dále vysvětlovali, že se „*štouchno do stojatých vod*“, probudil se zájem veřejnosti o pěstounství, pěstounům se otevřela možnost využívat podpůrné služby, o pěstounskou péči se začínají zajímat i romské rodiny. A přestože na jedné straně řadě pěstounů informace chybí, na druhou stranu se objevil i efekt osvěty spojené s novelou: pěstouni jsou v některých případech informovanější, lépe vědí, na co mají nárok a na co ne. Více jsou informováni i – dříve upozaděni – příbuzenští pěstouni. Začaly spolu komunikovat OSPOD, neziskové organizace i ministerstva. Zlepšilo se finanční zabezpečení služeb. Pěstounské rodiny mají díky změnám možnost „*dostat se do roviny partnerské, ne do podřízené*“. Do centra zájmu se dostává dítě. A přestože je současná situace náročná, „*za pár let bude fungní systém, který bude pomáhat*“.

Nejasnosti v uzavírání dohod a ve financování služeb

Nová právní úprava přinesla zcela nový prvek: dohodu o výkonu pěstounské péče. Tento dokument má upravovat práva a povinnosti pěstounů na základě konkrétních potřeb dítěte a rodiny. Na dohody je současně vázán nový nástroj systémového financování: státní příspěvek na výkon pěstounské péče, který obdrží subjekt pověřený k výkonu sociálně-právní ochrany za každou uzavřenou dohodu (ve výši 48 000 Kč/rok/dohoda). Dohody s pěstounskou rodinou mohou uzavřít obecní úřady obcí s rozšířenou působností, krajské úřady, obecní úřady a osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Právě nestátní neziskové organizace (nejčastěji občanská sdružení) zabývající se podporou náhradních rodin, péčí či podporou dětí v pěstounské péči mají často pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a jsou tedy oprávněny dohody uzavírat.

Účastníci skupinových diskusí reflektovali uzavírání dohod v několika ohledech. Nová pravidla vstoupila do značně nepřipraveného „terénu“ náhradní rodinné péče. Pěstouni – jak přibuzenští, tak nepřibuzenští – nebyli často o uzavírání dohod dostatečně informováni, nerozuměli smyslu uzavírání dohod. Není dosud jasné, co vyplývá z uzavření dohody pro financování služeb pro pěstounskou rodinu, pokud dohoda není uzavřena přímo s organizací poskytující služby:

My jsme vlastně taky organizace, která poskytuje tyto odlehčovací služby v rámci těch víkendových pobytů pro pěstouny a potom v rámci vlastně letních táborů. S tím je spojen i ten zmatek, ta nedostatečnost informací, kdy jsme opravdu objeli třináct OSPODů a kdy jsme jim nabízeli tyto odlehčovací služby, v rámci financování jsme se ptali, jak to bude, a (bylo dohodnuto) opravdu hodně variant toho, jak se tato odlehčovací služba bude platit v rámci toho příspěvku: kdy vlastně ta dohoda není uzavřená s námi, kdy ji má uzavřený OSPOD, tam byly varianty, kdy, já nevím, pěstoun nebude platit nic, kdy pěstoun bude platit skoro všechno tak, jak jsme to vypočítali, kdy jsme smlouvali cenu, kdy to jede na třetiny ta částka. Takže i v tomto je jasně nedostatečný, že oni se odvolávají na to, že jim nikdo nic neřekl, že zákon je tak, jak je postavený, takže je to tak různé, zmatek.

Na samotné uzavírání dohod je také málo času.

Podpora Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky

Pracovníci NNO vnímají Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR v současném procesu změn jako oporu. Ministerstvo s nimi dobře komunikuje, reaguje na dotazy. Jeden ze zástupců NNO (který je zároveň pěstounem) popisoval i podporu při získání dávek na pěstounskou péči, na něž podle místních úředníků neměla pěstounská rodina právo.

Podle pracovníků neziskových organizací MPSV podporuje i kraje, jimž chybí čas i odbornost pro podporu a které nemají ani kapacitu radit pěstounům a obecním orgánům sociálně-právní ochrany dětí:

Ministerstvo je obrovskou podporou pro kraje, od nichž se paradoxně čeká, že budou radit těm OSPODům a těm neziskovkám, a oni vlastně teď všechny ty svoje dotazy valí, se dostanete instančně stejně na to ministerstvo a na to, že oni jsou teď úplně tvrdě (...) pod starvem.

Zároveň pracovníci NNO vnímají ministerstvo jako garanta změn¹⁵:

Ministerstvo práce a sociálních věcí to vidí jako jednu ze svých hlavních priorit, což je velmi důležité, ta rodinná péče. Což nikdy nebylo a možná už nikdy nebude.

Změna přístupu pracovníků OSPOD k pěstounské péči

Podle některých pracovníků NNO přinesly legislativní změny i změny v přístupu pracovníků OSPOD k pěstounské péči. Přinejmenším se o pěstounskou péči museli začít zajímat, protože to vyžaduje novela zákona:

(Nová situace přinesla) zkompetentnění pracovníků OSPOD, kteří se do této doby moc nezajímali o pěstounskou péči jako takovou, a teď je zákon nutí a oni se ptají a v podstatě od nás získávají nové informace, které doteď neměli.

Další z účastníků diskuse hovořil o „navýšení zájmu sociální pracovníce pro tady tu oblast“ (pěstounské péče).

Omezení při rozvoji přechodné pěstounské péče

Významným inovativním prvkem novely zákona č. 359 je pěstounská péče na přechodnou dobu. Její hlavní smysl (tak jak byl zamýšlen v novele, ale i tak, jak jej vidí účastníci diskuse z NNO) je prevence institucionalizace: dítě nemusí projít ústavní péčí – ať už v kojeneckém ústavu nebo v dětském domově. Zároveň ale účastníci diskusí upozorňovali na to, že v praxi je přechodná pěstounská péče málo podporovaný, nedoceněný a někdy i potlačovaný prvek nového systému péče. Pracovníci NNO referují o neochotě krajů (které jsou často zřizovateli kojeneckých ústavů) přechodnou pěstounskou péči podporovat. Kraje podle pracovníků NNO stanovují limity na počet přechodných pěstounů (řádově v jednotkách), a přestože jsou děti v kojeneckých ústavech, počet těchto pěstounů zatím neplánují zvýšit.

Dalším problémem je, že mezi zájemci o přechodnou pěstounskou péči se často objevují sociálně slabé rodiny, jejichž motivace je pouze finanční (jedna z účastnic diskusí odhaduje jejich podíl mezi žadateli na 60 %). Tyto rodiny navíc někdy žijí v nevyhovujících bytových podmínkách.

Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí je nejdelší možná doba setrvání v pěstounské péči jeden rok. Zatím však není jasné, jaká bude návaznost, zda budou včas vytvořeny možnosti a podmínky pro to, aby děti přešly do trvalé pěstounské péče.

Co s ním (s dítětem) bude za rok, to je otázka. (...) Pokud tam není důsledná a paralelní práce na tom, to dítě umístit, ať už s biologickou rodinou, nebo nějaké aktivní

¹⁵ Diskuse ovšem probíhala těsně před tím, než byl na konci června 2013 odvolán ředitel odboru rodiny a ochrany práv dětí MPSV Miloslav Macela, významný aktér reformy náhradní péče o děti na ministerstvu, a před tím, než v zářijovém tiskovém prohlášení ministr práce a sociálních věcí v prozatímní vládě František Koniček uvedl, že „v náhradní rodinné péči musí existovat rovnováha. Své místo má jak péče pěstounská, tak ústavní. (...) Měla by se dát možnost pěstounům i ústavům, pokud pro to mají kvalifikaci a vztah, aby se obě formy uplatňovaly“.

vyhledávání náhradní rodiny (...), tak to bude průšvih. (...) Ono se tady taky čeká, jak to vůbec v té praxi dopadne. Jestli budou ty děti fakt odcházet do další náruče nebo co s nimi bude, to já sama teď nevím.

A už vůbec se podle pracovníc NNO nelze spoléhat na sanační práci s biologickou rodinou:

... pokulhává právě ta sanace rodiny, když jsme u toho, kam to dítě za rok, ano, je tady myšlenka: mezitím se sanuje rodina a půjde tam. Ale nedoneslo se ke mně, že by se v té sanaci něco dělalo.

Podle dalšího účastníka debaty není ani jasné, kdo by měl na této návaznosti pracovat, protože sociální odbory jsou zahlcené a některé mají dokonce zájem „ať se všechno vrátí zpátky“.

Koncept přechodné péče je tedy v pohledu pracovníků NNO „pěkná myšlenka“, která ale v praxi zatím naráží na nepřipravené a nedostatečné podmínky k tomu, aby mohla být úspěšně uskutečněna.

Odmítání povinného vzdělávání ze strany pěstounů

Novela zákona č. 359 zavádí pro pěstouny povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v rozsahu minimálně 24 hodin ročně. Pracovníci NNO zmiňovali, že častou první reakcí při sepisování dohody o výkonu pěstounské péče je zamítavý postoj právě k této povinnosti, a to ze strany příbuzenských pěstounů (jichž je mezi pěstouny většina). Nechápu, proč by se po letech, kdy už se starají například o svoje vnouče, najednou měli vzdělávat. Vzdělávání přijímají až ve chvíli, kdy je jim nabízeno spíše jako podpora při řešení problémů, které při výchově dětí zažívají. To ovšem vypovídá spíše o potřebě určitého typu podpory než vzdělávání:

Pokaždé, když přijdou sepsat dohodu, tak první, co je, že se zkrátka vzdělávat nebudou. A když jim ale potom řekneme, že to takhle není, že budeme dělat besedu o problémech, které mají, (...) pak odcházejí až za dvě hodiny a nasybou na nás ty problémy a vlastně zjistí, že to není až tak nejhorší.

Naopak profesionální nepřibuzenští pěstouni mají pro vzdělávací nároky zákona pochopení, jsou zvyklí se sami vzdělávat. Jejich přístup je profesionálnější, někdy mají dokonce za to, že 24 hodin vzdělávání ročně je příliš málo.

Většinou ti pěstouni, kteří si vzali dítě z ústavu, se sami vzdělávají. Nehledě na to, jestli byla novela nebo nebyla, tak si čtou knížky, chodí na semináře, zajímají se o to, opravdu jako to berou vážně jako poslání, profesi. A babičky, ty prostě jsou babičky.

Pro případnou odmítavou reakci nepřibuzenských pěstounů mají pracovníci dvě vysvětlení. Jednak špatnou konotaci slova vzdělávání obecně („jak se někomu řekne vzdělávat se povinně, tak si představí základní školu, představí si učitelku, která ho tyranizovala“). A jednak dřívější zkušenost profesionálních pěstounů se vzděláváním při přípravě na pěstounskou péči:

Jsou prostě špatně a nefunkčně nastavené ty výběry a školení. (...) (Pěstouni) prošli přípravou, která byla nanejvýš, přišel tam genetik (...) nebo imunolog. No co to je?

Pracovníci NNO přinesli také řadu postřehů a návrhů k tomu, jak by měla příprava a vzdělávání pěstounů probíhat. Budeme se tomu věnovat v podkapitole „Příprava náhradních rodičů“.

Problematické podmínky příbuzenské pěstounské péče

Pracovníci NNO oceňují, že se příbuzenské pěstounské rodiny staly součástí systému, „že se o ně někdo stará“, věnuje se jim. V novém systému pěstounské péče se příbuzenští i nepříbuzenští pěstouni ocitají na stejné úrovni, co se týče nároků na přípravu, uzavírání dohod a průběžné vzdělávání, a tedy i co se týče pozornosti, která je jim věnována. Vystává tu však otázka, zda tento přístup zákona k příbuzenským i nepříbuzenským pěstounům odpovídá jejich rozdílné situaci a odlišné motivaci a vztahu k pěstounství. Jak bylo vidět z již popisovaných reakcí příbuzenských pěstounů na povinnost vzdělávání, reagují spíše odmítavě. V diskusi s pracovníci NNO se objevil názor, že toto sjednocení nároků na profesionalizaci obou typů péče není přiměřené:

Ta příbuzenská, pěstounská péče by měla být jakoby vyčleněna nějak jinak, protože ono je to psychologicky v podstatě něco úplně jiného, než (profesionální) pěstounská péče.

Kromě toho, navzdory stejným nárokům na profesionalizaci, nejsou příbuzenští pěstouni ve stejné pozici jako ti nepříbuzenští, co se týče nároku na odměnu za péči. Ta totiž náleží příbuzenským pěstounům pouze „v případech hodných zvláštního zřetele“, jak říká zákon. Nejenže tak nemají stejné podmínky příbuzenští a nepříbuzenští pěstouni, nerovné podmínky vznikají i mezi nepříbuzenskými pěstouny samotnými – podle toho, v jakém regionu žijí. O tom, zda krajská pobočka úřadu práce přízná nárok příbuzenskému pěstounovi na odměnu, se totiž rozhoduje na základě vyjádření obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Jak je vidět z vyjádření tří pracovníků NNO, praxe je v tomto ohledu různá:

Ti, co byli (příbuzenští pěstouni), tak okamžitě přechází do dávek u nás, nestalo se, ani jedinou rodinu nemám, že by se stalo, že by jim to nedali.

Já z poraden vím, že to není tak automatický.

Ted' skutečně závisí na těch sociálních pracovnících, na její dobré vůli, jestli jim to odsouhlasí.

Jinými slovy, pracovníci NNO upozorňují na následující problém: nová zákonná úprava sjednocuje (nejspíš ne zcela přiměřeně) profesionální nároky na oba typy péče, a současně pro ně vytváří nerovné podmínky, co se týče finanční podpory.

Nedostupnost podpory pro adoptivní rodiny

Jako jednoznačně negativní důsledek novely pracovníci NNO uváděli to, že nová pravidla opomíjejí adoptivní rodiče. S rodiči-osvojiteli se – na rozdíl od pěstounů – neuzavírají žádné dohody o výkonu péče, na něž se váže financování orgánů sociálně-právní ochrany a organizací pověřených podporou pěstounů. Na podporu adoptivních rodičů

tudíž nedostávají organizace žádné „systémové“ peníze. Pokud chtějí s adoptivními rodiči pracovat, musejí získávat prostředky jinak, např. z grantů. To se ale nepodaří vždy a NNO jsou nuceny rodiče-osvojitele odmítnout:

(Adoptivní rodiče) si připadají v roli žebráků, že musí někam chodit a vyžebravat si, jestli je nějaká neziskovka zaštití, vezme, jestli nadační fond jim přispěje.

Já jsem slyšela právě o těch adoptivních (rodičích), že už je v podstatě jako vysoupli: nezlobte se, my na vás prostě nemáme finance.

Adoptivní rodiče jsou odmítáni navzdory tomu, že někdy potřebují dokonce specializovanou podporu:

Vypadly úplně adoptivní rodiny z toho systému a strašně si na to stěžují, jsou z toho nešťastné. (...) Přitom jsou rodiny, které mají v adopci dítě, které dostaly zdravé, údajně zdravé. To dítě je prostě teď velké, nesamostatné, handicapované, mentálně postižené, a oni nemají prostě pro něj služby, nemají kam se obrátit.

III. Potřebná podpora pro (náhradní a biologické) rodiny a pro děti v náhradní rodinné péči

Pro co nejlepší průběh sociálně-právní ochrany dětí (a v užším slova smyslu náhradní rodinné péče) je zapotřebí zajistit vhodnou podporu celého procesu. Zkušenosti pracovníků neziskových organizací ukazují, kde se v současné náhradní rodinné péči vyskytují problémy, na co je potřeba se zaměřit a jaké prvky, aktivity či služby by mohly proces náhradní rodinné péče zkvalitnit. Pracovníci NNO tu přitom vycházeli nejen z reflexe změn zákonných úprav, ale především ze svojí dlouhodobé zkušenosti.

Výběr náhradních rodičů

Pro úspěch náhradní rodinné péče je neopominutelnou podmínkou dobrý výběr náhradních rodičů. Tato podmínka však nebývá vždy splněna a „díky nějakému rozhodnutí krajského úřadu se stanou pěstouny lidé, kteří by jimi neměli být“. Z hlediska pracovníků NNO je s těmito „problematickými pěstouny“ „hodně těžká práce“. Pěstouni „mají pocit, že mají svoji pravdu“, „nejsou vůbec ochotni spolupracovat a naslouchat nějaké sociální pracovníci“, jsou „úplně zaslepení“. Pracovníci NNO však problematickost pěstounů vidí především jako důsledek jiného problému, a sice že jejich výběr není založen na jasných kritériích, že nároky na náhradní rodiče nejsou nikde srozumitelně stanoveny:

Ti posuzovatelé nám ještě pořád neřekli a nevyjmenovali, co vlastně se po těch lidech chce, jací mají být, jaké mají mít předpoklady, co mají prostě prokázat, aby byli uznáni coby ti správní uchazeči.

Pěstouni (přestože vybraní orgánem SPOD jako vhodní) se pak v praxi mohou ukázat jako nevhodní. Například když na děti ve svojí péči kladou příliš vysoké nároky ohledně vzdělání:

Mají přehnané nároky na děti, na školu, že chtějí, aby měly vysokou, vzdělání, ale to je to poslední, co ty děti potřebují. A to je fakt příklad z mé praxe a byli to pěstouni vybráni prostě magistrátem jako vhodní, ale nebyli vhodní vůbec. A potom téměř lidem to vysvětlovat, že to mají špatně nastavené, to je téměř nadlidský úkol, fakt, to je akorát vám těch dětí líto.

Dalším důsledkem nejasně nastaveného výběru náhradních rodičů může být automatické upřednostnění příbuzenských pěstounů, bez ohledu na to, jak kvalitně mohou naplnit roli náhradních rodičů:

Kolikrát mám pocit, že sice babičky třeba mají přednost, protože je to rodina, ale myslím si, že kolikrát by dětem bylo lépe v úplně cizí pěstounské rodině, než zrovna s toulhle babičkou. Takže špatné posuzování i soudem.

Nejasná kritéria výběru někdy vedou i k opačnému výsledku, než je umístění dítěte do nevhodné rodiny. Stává se, že zájemci projdou přípravou a jsou vybráni jako potenciální (tedy vhodní) náhradní rodiče, současně jsou však považováni pracovníky OSPOD z nějakého důvodu za nevhodné a „potom se to jako úplně někde zasekne a čekají třeba tři roky“. Sociální pracovníce používají jakousi zdržovací strategii, kdy (již připraveným) rodinám říkají, že „dětí nejsou“, zatímco, jak poznamenala jedna z účastnic debaty NNO, „v našem nejmenovaném kojeneckém ústavu taky jsou“. Vhodnost či nevhodnost zájemců o náhradní rodinnou péči tak není výsledkem transparentního posuzovacího procesu s jasným závěrem, ale stává se součástí hry s neprůhlednými pravidly:

Já jsem se právě taky kolikrát setkala s tím, že (...) mimo takovou tu rovinu, že ta sociální pracovníce řekne: ale oni prošli tou přípravou, ale my tam to dítě nedáme. (...) Proč to tedy nešetří tak, že jim to prostě neřeknou jako zpětnou vazbu?

Jindy jsou zase zájemci sociálními pracovníci OSPOD rovnou odmítáni z důvodů, které - z pohledu pracovníků NNO - nejsou legitimní: například že mají žadatelé malé děti nebo že je žadatelka rozvedená. Tato pro zájemce demotivující odmítnutí přicházejí dokonce ještě před psychologickými testy.

Výběr náhradních rodičů se také komplikuje neexistencí kritérií volby mezi adopcí a pěstounskou péčí: není určeno, v jakém ohledu a kdy je jeden druh péče vhodnější než jiný.

Pro zkvalitnění výběru náhradních rodičů je tedy třeba srozumitelně stanovit, jaké nároky mají vlastně splňovat, aby se mohli stát vhodnými pěstouny (případně adoptivními rodiči). Samotný výběr by pak měl probíhat skutečně na základě těchto kritérií.

Příprava náhradních rodičů

Kromě jasných kritérií může ke zkvalitnění výběru budoucích náhradních rodičů do jisté míry přispět i dobře nastavená příprava. Účastníci diskuse NNO byli kritičtí k běžně používaným formám školení, které představuje „naležvárnu“ skládající se z teoretických přednášek, např. o genetice či imunologii. Podle účastníků diskuse je

„katastrofální“ situace v Praze. Příprava pěstounů tam není kvalitní, pěstouni se však bojí způsob přípravy otevřeně kritizovat z obavy, že by dítě do péče nakonec nedostali. Ke zkvalitnění přípravy by přispělo, kdyby přípravu provádělo více organizací a fungovala tak konkurence.

Přínosnější pro přípravu by byla forma zážitková, protože „deset přednášek nenahradí jedno zážitkové cvičení“. V této souvislosti debatující připomínali program PRIDE – komplexní systém pro nábor, výběr, přípravu a následné vzdělávání náhradních rodičů, který se nyní v ČR pilotně ověřuje a který pracuje právě se zážitkovými formami přípravy:

... abyste byli zaměřeni na svoje kompetence, zažít si, co to znamená naplňovat potřeby dítěte. Ne, že budu vědět o jeho genetické anamnéze, ale že budu vědět, že má tři různé věkové struktury, že je fyziologicky na jiné úrovni, než sexuálně, než třeba psychologicky, a budu schopný tohle reflektovat. (...) Takže si tohle zažít, zkusit, co je to ztráta, zkusit si, jaká je ztráta pro mě, jak já ji prožívám, protože pak se konfrontuju se ztrátou dítěte a se ztrátou svou, jako pěstouna.

Příprava neomezená na pouhé podávání informací, ale zaměřená i zkušenostně, by nakonec měla přispět k tomu, aby rozhodnutí samotných zájemců angažovat se v pěstounské péči bylo uvážené a kompetentní. Jedna z účastnic to shrnula výrokem: „Dobrá příprava je sama o sobě výběr.“

Párování dětí a náhradních rodičů

Párování, tj. hledání takové rodiny, která by nejlépe naplňovala potřeby dítěte, naráží podle pracovníků NNO v současnosti na různé bariéry. Zásadní bariérou při párování se zdá být zdravotní postižení dětí. Děti se zdravotním postižením jsou běžně považované za „neumístitelné“ do rodin. „Neumístitelnost“ je však spíše následkem neumístování, než že by byla jeho příčinou. Dlouhodobá hegemonie ústavní péče pro děti vedla spolu s hegemonií ústavní péče pro lidi se zdravotním postižením k tomu, že se děti se zdravotním postižením skutečně do pěstounské péče téměř nedostávaly a pěstouni ani nebyli na takové situace připravováni. Výsledkem je, že i když „víme ty potřeby (dítěte s postižením), najednou tady není, koho k tomu dát, aby byly naplněné“. Navíc většina zájemců „chce dítě zdravé, bílé, ale o ty postižené není zájem“. Z debaty pracovníků NNO však vyplývá, že bariérou pro párování zdravotně postižených dětí s vhodnými pěstouny není zdravotní postižení samo o sobě. V praxi je překážkou spíše nedostatek osvěty a vysvětlování, že péče o dítě se zdravotním postižením je zvladatelná – s podporou specializovaných služeb.¹⁶ To současně ukazuje i na důležitost dostupnosti podpůrných služeb pro děti se zdravotním postižením:

¹⁶ Zkušenosti z jiných zemí, např. z Velké Británie, ukazují, že lze vyvinout schémata péče, v nichž se i těžce postižené děti dostávají do pěstounské péče, resp. že dokonce nemusejí odcházet z vlastních rodin, protože existují pěstounské rodiny, které si berou takové děti na přechodné pobyty (viz Šmídová-Matoušová, Olga. 2013. Systém náhradní péče o děti ve Velké Británii – v Anglii a Walesu. In: Ondřej Novák, Jan Paleček, Olga Šmídová-Matoušová, Filip Vyskočil, Jakub Zuman, Věduna Bubleová: Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku. 2013: 64–96. Praha: SNRP. ISBN 978-80-87455-15-9).

Tvrdili jí (pěstounce) v kojeňáku, že to dítě má určité postižení, ona by si na to netroufala, ale na druhou stranu, když zjistila, jaké jsou v tom kraji služby, že je tam třeba škola pro nedoslýchavé děti, že o to dítě bude postaráno, že bude mít kvalitní péči, že ho nebude muset vozit někam bůhví kam, tak i toto rozhodlo (...), tak si na tuhle diagnózu troufla, že ty služby jsou opravdu hodně důležité, že kdyby bydlela někde, a tohle by neměla, tak třeba takové dítě by si nevzala.

Podle pracovníc NNO však někdy namísto informování pěstounů o tom, že dítě má nějaké zdravotní postižení, dochází naopak k tomu, že se informace o zdravotním stavu dítěte k pěstounům nedostanou:

Tady šlo skutečně třeba o autismus a problém tam pěstouni viděli v tom, že s tím dítětem léta nikdo nepracoval tak, jak by se mělo ku prospěchu toho dítěte, protože netušil, že to není dítě (...) zlobivé nebo asociální, ale že je to nějaká porucha, s kterou lze nějak pracovat. Takže až po „x“ letech se na to přišlo, takže vlastně dost pozdě, a ti pěstouni to pak vnímají jako malou pomoc pro to dítě, že oni mu třeba nedali to, co mu mohli dát, kdyby se vědělo, že je to tak a tak.

Jedna z pracovníc dokonce mluvila o tom, že „se tady záměrně utajují informace, aby se děti dobře umísťovaly, neříkají se vlastně celé diagnózy“. Jiná pracovníce upozorňovala na to, že i když pěstouni informaci o diagnóze dostanou, není jim dostatečně vysvětlena:

Pěstouni popisovali třeba, jaký mají problém s dítětem, že třeba nerozumí tomu a tomu. A když se podíváte do té lékařské zprávy, tak tam třeba bylo napsáno „fetální alkoholový syndrom“. A třeba u té jedné paní, ta holčička, (...) to bylo fakt vidět, fakt to bylo vidět, a té paní to nebyl schopný nikdo vysvětlit, (...) ona tu lékařskou zprávu viděla, a ta paní doktorka, ony se nad tím jakoby nepozastavily, ta paní doktorka jí neřekla: Podívejte se, Lenička má FAS, to znamená tohle a tohle a když se s holčičkou bude takhle a takhle pracovat, tak ono se vám to takhle vyloupne a bude to prostě šikovná holka.

To vše poukazuje na to, že zdravotní postižení dětí je citlivé téma, které je zatím při párování dětí s náhradními rodiči spíše potlačované. Přitom efektivní párování předpokládá pravý opak: informování náhradních rodičů, zhodnocení jejich možností se o takové dítě starat, zohledňování dostupnosti služeb v místě, kde náhradní rodina žije. Aby mohly být děti se zdravotním postižením „umísťované“ a tedy „umístitelné“, je potřeba s tímto tématem pracovat mnohem otevřeněji a intenzivněji. Právě s ohledem na speciální potřeby dětí se zdravotním postižením je potřeba posuzovat vhodnost pěstounů nebo adoptivních rodičů.

Hledání co nejvhodnějších náhradních rodičů ovšem naráží na tradiční koncept párování, kdy se vyhledávají „děti vhodné pro rodiče, aby ti (náhradní) rodiče byli spokojení“. Takto zaměřené plánování je ale z hlediska pracovníků NNO orientováno opačně, než by tomu mělo být: hledat by se měli vhodní pěstouni, vhodní s ohledem na potřeby dítěte. Právě potřebami dítěte (a to nejen těch se zdravotním postižením) se ale současný systém zabývá zcela nedostatečně:

Tady není ucelený nějaký formalizovaný, minimální rámec, jak vyhodnotit situaci dítěte, jak vyhodnotit jeho potřeby a jak je vlastně dát do kupy, aby se na základě toho mohlo třeba párovat.

Přitom právě dítě a jeho potřeby „by měly být zásadní pro jakýkoli proces párování“. Zjišťování potřeb dítěte a získávání informací o pěstounech či adoptivních rodičích by mělo být navzájem vyvážené.

Možnosti párování jsou rovněž výrazně omezeny tím, že párovat děti s náhradními rodiči je možné pouze v rámci kraje. Neexistuje celostátní registr (ani dětí ani pěstounů), z něhož by bylo možné čerpat informace pro zprostředkování náhradní rodinné péče. Neexistence celostátního registru znemožňuje hledat vhodné náhradní rodiče s ohledem na potřeby dítěte mimo kraj (což by zvyšovalo šance dítěte na získání adekvátní pěstounské péče).¹⁷

Podpora dětí v pěstounské péči

Z diskuse s pracovníky NNO vyplynulo, že náhradní rodiče někdy vznášejí na děti ve svojí péči nepřiměřené nároky a jejich přístup může děti poškozovat. Například již zmiňované nároky pěstounů na vzdělávání mohou být přehnané:

My, když řekneme slovo doučování, tak všichni chtějí doučovat, ale já vždycky říkám: My nedoučujeme děti, které mají trojky, protože předtím měly dvojku, ale děti, které propadají.

Pracovnice NNO zároveň naznačuje, že ochrana dítěte před nepřiměřenými nároky spočívá vlastně v práci s náhradními rodiči:

Spíš se snažíme vysvětlovat těm pěstounům, že některé věci, které nám líčí o těch dětech, že jsou normální, že to není úplně nějaká vada toho dítěte, že má trojky nebo čtyřky.

Stejně tak je tomu i v případech příliš úzkostlivé kontroly dětí ze strany příbuzenských pěstounů. I tady ochrana dítěte spočívá především v práci s rodiči:

Taková (...) potřeba je právě práce (...) s těmi příbuzenskými pěstouny, s těmi babičkami, už staršími, dědečky, kteří mají svoje největší trápení, aby teď neselhali, když selhali při výchově třeba té dcery nebo toho syna. To znamená, že tam je nutná potřeba s nimi pracovat, a doteď se s nimi ve většině případů vůbec nepracovalo (...) a třeba i tím pádem jejich výchova je úplně hrozná, co oni dělají, jak chtějí chránit ty děti. Teď mám jeden případ sourozenců a to je síla, jak oni jim ubližují vlastně tím, jak oni je úplně přecitlivěle drží, čekají na ně před školou, vozí je, nemohou jet k druhým dětem a tak dál. Takže tohle, pracovat s nimi, oni (pěstouni) potřebují tu pomoc.

Podpora dětí v náhradní rodinné péči, jejich ochrana před nadměrnými nároky náhradních rodičů se tedy v těchto případech uskutečňuje prostřednictvím podpory náhradních rodičů. Cílem této práce je zvýšit sebereflexi rodičů, schopnost vyhodnotit ne/adekvátnost vlastního působení či vlastních požadavků vůči dětem v péči.

¹⁷ Od roku 2014 bude ovšem situace jiná – evidence dětí má být vedena celostátně.

V diskusi se však objevilo i další problémové téma – malý nebo žádný prostor pro vlastní vyjádření dětí v náhradní péči. Podobně jako nejsou potřeby dětí v centru pozornosti při párování s náhradními rodiči, není v průběhu náhradní rodinné péče příliš zohledňován orgánem sociálně-právní ochrany jejich hlas:

OSPODák vidá rodinu, a on by měl vidět to dítě. (...) To dítě, (...) když už má (...) třeba 15, 16 let a nelíbí se mu v tom umístění, nemá možnost, nemá vůbec hlas být slyšeno. Má stejného sociálního pracovníka, jako mají ti pěstouni nebo ti adoptivní rodiče a absolutně (...) to je neprůstředné, s tím dítětem nemluví nezávislá osoba, maximálně mu dají letáček ve škole, že dětská práva cé zet. (...) Vlastně nikdo se neptá toho dítěte, jestli jemu je dobře, jestli jemu se tam líbí, co by se mělo zlepšit z jeho pohledu.

Pracovnice NNO jednak navrhuje zvýšit pozornost pracovníků OSPOD k samotnému dítěti. Ale navrhuje i další, systémovější způsob, jak podpořit děti v náhradní rodinné péči ještě jinak, než skrze práci s rodinou: mluví o nezávislém dětském ombudsmanovi.

Podpora dospělých dětí po odchodu z pěstounské péče

Pěstounská péče (stejně jako jakákoli forma náhradní péče) končí, jakmile se dítě stane dospělým, tedy v jeho 18 letech. Ukazuje se však, že tato arbitrární legální hranice neodpovídá potřebám mladých dospělých:

Hrozně je důležité, aby to děcko vědělo, že se má kam vrátit, že ho vlastně ten pěstoun skoro nekopne do pr... A já bohužel tam mám řadu klientů, kterým se tohle stalo, a je to fakt hrozně, když ty děcka potom opravdu tam s vámi sedí a je jim 26 let a už to jsou vlastně dospělí lidi a oni neví kam, neví co, neví nic vlastně, nepatří nikam.

Je tedy potřeba zvážit, zda by pěstounská péče neměla v nějaké podobě fungovat i po dosažení plnoletosti dítěte v péči.

Kromě toho však účastníci debaty upozorňovali na to, že chybí „přechodový stupeň, ta péče následná po té náhradní péči, jak po pěstounské, tak vlastně po děčáku“. Děti odcházející z péče totiž „potřebují co největší podporu, opravdu mít někoho, na koho se mohou napojit, mít ty dobré vztahy, protože to je prostě základ“. Tomuto typu podpory se zatím věnuje jen několik organizací. Přitom podporu dětí po ukončení pěstounské péče nevyřeší pár ojedinělých intervencí, nýbrž dlouhodobá kontinuální práce v řádu let, zaměřená na mnoho oblastí: na vztahy s lidmi, na zaměstnání, bydlení, kontakt s biologickou i pěstounskou rodinou, rodinnou výchovu, finanční gramotnost, dluhové poradenství apod.

Podpora náhradních rodin

Jako základní se jeví potřeba náhradních rodičů mít možnost s někým o zkušenosti náhradního rodiče mluvit – ať už s profesionály nebo s dalšími náhradními rodinami:

Potřebují si normálně obvykle pokecat, aby nám řekli, jak se cítí v tom, protože neznají třeba v okolí nikoho, kdo má tu pěstounskou péči taky.

Pracovníci NNO popisovali užitečnost svépomocných skupin náhradních rodičů, ale i neformální způsoby naplňování potřeby sdílení zkušeností při vzdělávací akci, kdy bylo „nejrušněji při přestávkách“. Sdílení zkušeností přináší jak sdílení praktických návodů („toble řeším takhle, a toble neřeš, to je úplně jednoduchý, to zmákneš takhle“), ale i problémů („že se na ně ta vesnice dívá přes prsty, protože to jsou ti, co mají těch hodně dětí, co si vzali jiný, cizí děti“).

Při debatě o tom, jakou podporu potřebují náhradní rodiny, se znovu objevovalo téma dětí se zdravotním postižením. Pěstouni a adoptivní rodiče takových dětí potřebují zajistit další podpůrné služby: odlehčovací služby, osobní asistenci, pomoc dobrovolníků např. při doprovodu na kroužky nebo při pobytových akcích náhradních rodin, pomoc odborníků na konkrétní zdravotní postižení. Zmíněna byla rovněž potřeba kontinuální psychoterapeutické podpory pěstounů s dětmi se zdravotním postižením.

Dlouhodobost a stabilita podpory – nejen psychoterapeutické – je ostatně obecnějším tématem. Osvědčuje se dlouhodobé provázení pěstounských rodin, „jeden stálý pracovník, který tu rodinu zná v nějakém důvěrném vztahu a který doporučuje služby, který zprostředkovává už další věci“.

Kontinuita podpory by dokonce podle pracovníků NNO měla začínat už při přípravě a výběru náhradních rodin:

Teď už je ten trend, že organizace, které teď doprovázejí pěstouny, mají našlápnuto, aby dělaly i přípravy. Že se jako zjišťuje, že se to jedno bez druhého nedá úplně dělat. (...) Ale rozhoduje o tom kraj, vybírá subjekt na přípravu. A zatím neslyší na to, jak to neziskovky cítí.

Protože taková kontinuita zajištěna většinou není, dochází k tomu, že po ukončení přípravy musejí náhradní rodiče „někde navazovat znovu a znovu vysvětlovat, té své sociální pracovníci, my jsme to dělali proto a proto“, místo aby proces přípravy a podpory náhradní rodiny probíhal v jedné organizaci, s podporou téhož sociálního pracovníka.

Při debatě o přechodné pěstounské péči pracovníci NNO reflektovali, že přechodná pěstounská péče je „pole, které bude potřeba ještě nějak zregenerovat“, protože má svoje zvláštnosti a tedy i specifické nároky na podporu. Jedním z takových specifíků je intenzivnější spolupráce pěstounů s biologickou rodinou a napětí s tím spojené:

Hodně složité je, pokud mají dítě, které se má vrátit do biologické rodiny, kde ta práce s tou biologickou rodinou, kde ta matka je třeba nějaká alkoholička, přijde si pro to dítě, je tam ten kontakt a ta paní přijde v podnapilém stavu (...) když ona (pěstounka) má doma ještě své biologické děti, má ještě své nějaké problémy a k tomu nemá tu podporu, takový to zázemí, někoho, kdo by jí fakt poradil, přijel by tam, pomohl by, rozhodl by (zda má v tu chvíli dojít ke kontaktu s biologickou matkou, nebo ne).

Intervence sociálního pracovníka (rozhodnutí o tom, zda má ke kontaktu vlastní matky s dítětem v dané situaci dojít, nebo ne) pěstounovi umožňuje biologického rodiče nehodnotit a zároveň z něj snímá odpovědnost za rozhodnutí, kvůli němuž by se vzájemné vztahy mohly zkomplikovat. Sociální pracovník se v tomto imaginárním příkladu objevuje jako nestranný rozhodčí situace. Bez ohledu na to, zda by taková

intervence byla v daném okamžiku uskutečnitelná, ukazuje tento příklad na to, že ne/spolupráce pěstounských rodin s rodinami biologickými bude pro sociální práci v náhradní rodinné péči jedním ze zásadních témat. Mimo jiné i proto, že vztah náhradních a vlastních rodičů může narážet na problémy i v obecnější rovině: pro náhradní rodiče bývá obtížné mít k biologickým rodičům dítěte kladný vztah, a tak „někdy prostě neumí budovat v tom dítěti pozitivní (...), nebo prostě v tom dítěti zachovat, aby mělo pozitivní vztah k těm biologickým rodičům“.

Podporu pěstounských rodin je podle účastníků debaty potřeba zaměřit i na vlastní děti pěstounů, které mohou po příchodu nového dítěte do rodiny zažívat trauma ze ztráty ze změny vlastní pozice v rodině. Samotná příprava v tomto ohledu nestačí – nestačí s vlastními dětmi pěstounských rodin dopředu mluvit o tom, že do jejich rodiny přijde jiné dítě. I když tato (důležitá) fáze přípravy na náhradní rodinnou péči proběhne a biologické děti pěstounské rodiny jsou informovány a s příchodem dalšího dítěte souhlasí, nedokážou si dopředu představit, co všechno jim to může přinést:

To děcko neví, do čeho jde, ono neví, že se bude dělit o rodiče, a pak se s tím má vyrovnávat a má ten handicap toho zdravého dítěte, v uvozovkách, v rodině, protože (...) všichni se věnují tady tomu – a ještě nedej bože postiženému (dítěti) – a já jsem zdravý, biologický, tak já mám utrum a mám smůlu.

Pozornost sociálních pracovníků by se proto měla orientovat i tímto směrem, přestože (nebo právě proto, že) někdy může být mimo jejich možnosti situaci řešit:

To biologické děcko na sebe upozorňovalo, ta holka dělala problémy, dokonce až i začvat předváděla, ale to všechno byla potřeba neuspokojená v té rodině. A my to tam nevyřešíme za ty tři dny.

Jako další možný typ podpory se nabízí organizování svépomocných skupin pro biologické děti pěstounských rodin, kde by měly prostor sdílet a řešit svoji případnou frustraci.

Sanace biologické rodiny

S tím, jak se bude rozvíjet přechodná pěstounská péče, bude vzrůstat potřeba sanace biologické rodiny. Avšak „konceptně v České republice sanace nefunguje“. Orgány sociálně-právní ochrany dětí, které by měly sanaci provádět, na to nemají kapacitu, a do sanačních programů neziskových organizací se rodiny dostávají příliš pozdě – ve stavu, kdy už je změna prakticky nemožná:

Měly by jí (sanaci) dělat OSPODy, měly by ji koordinovat jako multidisciplinární tým. Dělají to neziskovky a ty dělají ty jobovky, které vyhnijí. (...) Deset, patnáct procent můžeme fakt nazvat sanací z té práce, protože je (do NNO) referovaná řada (...) naprosto nevhodných sanací, které měly být stanoveny třeba 5, 7 let zpátky.

Programy sanace biologické rodiny je tedy potřeba rozšiřovat a především musí sanace v rodinách začínat včas, jinak nemůže být účinná.

IV. Spolupráce nestátních neziskových organizací a orgánů sociálně-právní ochrany dětí a jejich místo v systému náhradní péče o děti

Zákonný nárok na uzavírání dohod přispívá ke komunikaci úřadů s neziskovými organizacemi, začíná se mezi nimi vytvářet „více partnerský vztah“. Spolupráce při uzavírání dohod ovšem není vždy jednoduchá, jak ukazuje další kapitola.

Spolupráce při uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče

Protože subjektů, které mohou dohody uzavírat, je celá řada, dochází v současné době k rozdělování „trhu“ s dohodami. Procesy tohoto rozdělování se liší místo od místa. Někde jsou neziskové organizace k uzavírání dohody obecními či krajskými OSPOD k uzavření dohod vybízeny, jinde naopak OSPOD pověřeným neziskovým organizacím v uzavírání dohod brání. V debatě účastníků diskusních skupin se objevily následující momenty ne/spolupráce NNO a OSPOD při uzavírání dohod:

- 1) OSPOD se snaží uzavírat všechny dohody s náhradními rodiči, nechce to přenechat jiným organizacím. Důvodem je příspěvek organizaci ve výši 48 000 Kč, spojený s uzavřením dohody s pěstounskou rodinou.

My máme zkušenost takovou, že nám ty OSPODy klienty nechtějí pouštět, že rodiny by chtěly s námi uzavřít dohodu, ale je tam velký problém s tím, začne se tam do toho vkrádat takový moc obchodní duch tržní, že oni prostě říkají, my to máme napočítáno na ty peníze, pustíme vám je po půl roce, vysvětlíte to těm rodinám, to dostaneme ty příspěvky, protože když mají dítě v péči aspoň půl roku, tak dostanou příspěvek na celý rok. (...) OSPODy začaly moc jako počítat a kalkulovat.

- 2) Při přetahování o klienty může docházet i k nátlaku na pěstouny. Jednak ze strany OSPOD:

Nám volají klienti, kteří s námi dlouhé roky spolupracují – zrovna s jedním jsem mluvila včera, že opravdu se moc omlouvá, ale nemůže tu dohodu sepsat, protože byli u něho z klientky (z OSPODu) na kontrole, jako u těch pěstounů, pán volal, že prostě to je pod výhrůžkou atd. (...) Ta neziskovka, která má to pověření dělat dohody, musí dát schválit ten návrh dohody na ten OSPOD a oni okamžitě zareagují a jdou k tomu pěstounovi a okamžitě ho masírují.

Podobně však může docházet k nátlaku ze strany NNO, kdy nestátní organizace podmiňuje poskytování služeb uzavřením dohody a odmítá poskytovat služby v případě, že rodina uzavře dohodu s OSPOD:

Já jsem zase měla případ, kdy rodina spolupracovala s neziskovou, byla spokojená s její odlehčovací službou, na tu pracovníci byla zvyklá rodina i dítě, a pak zvažovali, jestli dohodu podepsat tam, anebo na OSPODu. Ale protože mají prostě dalších „x“ problémů, tak se rozhodli pro OSPOD. A ta neziskovka řekla, že ale tím pádem prostě už jí nedá žádnou službu. Takže trošku ten tržní ekonom, prostě buď chcete všechno a budeme vám k službám, anebo prostě nic. A cítila to rodina, jakože má

prostě nůž u krku, protože chtěli tuto konkrétní službu a bylo to pro ně hodně důležité, ale zároveň prostě potřebovali i nějaké jiné věci (...) a cítili se v tom jako zahnaní v koutě a velice nepříjemně.

- 3) Děje se však i to, že OSPOD se uzavírání dohod o výkonu péstounské péče vyhýbá:

OSPOD se snaží za každou cenu, aby co nejvíce dohod bylo uzavřeno právě s neziskovými organizacemi, protože nemají na to kapacitu takovou.

Podle účastníků debaty dochází i k tomu, že OSPOD náhradní rodiny ani neinformuje o možnosti uzavřít dohodu s OSPOD, a snaží se rodiny přimět k tomu, aby dohodu uzavíraly s organizací, kterou vůbec neznají:

Mrzelo mě, že jsem se dozvěděla, že to těm péstounům, kteří do toho nevidí, tak že se jim to dalo striktně – prostě tady jsou tři organizace (s nimiž lze uzavřít dohodu mimo OSPOD), ani jim je (pracovnice OSPODu) nepředstavila, ani jim nenabídla ten program těch organizací, co jim mohou zprostředkovat, a řekla: jednu z nich si vyberte. Ale vůbec jim neřekla, že si mohou zvolit zůstat pod OSPODem, že oni (OSPOD) to mají přímo jako povinnost. A teď ti lidé mají podepsanou dohodu s někým, kdo je 80 km daleko, vůbec nevědí, nikdo se jim neozval a jsou z toho zmatení.

Jedna z účastnic diskusí uváděla, že OSPOD uzavírá dohody s rodinami, u nichž je potřeba méně intervencí, zatímco rodiny vyžadující intenzivnější podporu přenechává neziskové organizaci:

Když už se dostaneme k nějaké té dohodě přes ten OSPOD, (...) jsou to problémovější rodiny. (...) OSPOD si nechává takové bezproblémové, kdy s nimi uzavře dohodu a nemá s nimi celý rok práci. A nám tedy přehodil dohodu, kde chodíme denně, to doprovázení je dennodenní, třeba v rámci doučování, doprovázení do školy, kdy to dítě, ta práce opravdu je komplexní.

- 1) OSPOD a NNO se samozřejmě o uzavírání dohod také navzájem dělí, aniž by to vyvolávalo nějaké napětí:

Někde je to takové napětí, že si (OSPOD) sepíše pár dohod třeba, aby jim nějaké peníze zůstaly. Ale stejně pro ty služby hledají potom nějakou organizaci zvenčí, která jim je dodává, zejména školení, ostatní zřejmě neřeší zatím.

Kompetence NNO a OSPOD

Zintenzivnění spolupráce mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí a neziskovými organizacemi přineslo větší rozsah vzájemné komunikace, ale i různá vzájemná očekávání. Podle pracovníků NNO přicházejí pracovníci OSPOD za NNO s nerealistickou představou o jejich kompetencích a možnostech.

Mám ještě problém, že si pořád pletou mě a sebe a naše kompetence a co mi dohoda dává za pravomoci, možnosti, práce. (...) OSPODačka k nám přitáhla klientku s tím, že jí dáme byt nebo to nějak vyřešíme. (...) Nevím, jak s nimi mám mluvit, protože jenom koukám s otevřenou pusou, co po mně chtějí: že tam vtrhnu a donutím je (pěstouny) chodit k psychologovi.

My teda máme podobnou zkušenost, že když nám tam OSPOD přivede klienta (mladého člověka, který prošel náhradní péčí), tak si myslí, že mu hnedka druhý den seženu práci, bydlení a zařídím perfektní život jako s perfektní budoucností – to je představa, kterou mají.

Tyto až anekdotické popisy zároveň ukazují, že pracovníci OSPOD někdy vnímají potřeby rodin a dětí v pěstounské péči velmi naléhavě a že sami mají málo prostředků k jejich řešení.

Někteří účastníci diskuse tematizovali rozdílnost kompetencí NNO a OSPODů. Zatímco NNO jsou především poskytovateli služeb (příprava a vzdělávání pěstounů, podpora náhradních rodin a dětí), OSPOD disponují navíc pravomocemi, které NNO nemají. Jedna z účastnic navrhovala důsledně oddělovat pomáhající a kontrolní roli při práci s rodinami s tím, že „pomáhající“ by měla být NNO, zatímco „kontrolní“ OSPOD:

Jsem ráda, když ta neziskovka může být ta pomáhající, plnit tuhle funkci, a tu kontrolní aby měl prostě OSPOD. Že ten vztah (mezi pracovníkem NNO a pěstounskou rodinou) se tam může utvářet (...) ale ve chvíli, kdy je potřeba, jak tu biologickou rodinu, tak pěstounskou, nějak kontrolovat, nebo restrikce, nebo něco, tak to už by měl dělat někdo jiný.

To souvisí s otázkou, co z rozdílnosti rolí vlastně plyne pro spolupráci v náhradní rodinné péči. Podle jednoho návrhu by OSPOD měly plnit jakousi řídicí roli i vůči NNO poskytujícím služby.

To nabízení služeb nebo těch dohod státní a nestátní organizací prostě je nesrovnatelné, oni (OSPOD) mají kromě služeb, které mají poskytnout, taky nějaké pravomoci, které my (NNO) prostě nemáme. Já bych si pořád představovala, že by oni (pracovníci OSPOD) měli být dejme tomu nějakými těmi manažery, kteří budou ty nestátní terénní pracovníky nějak řídit a sjednocovat.

Kolem tohoto návrhu se rozvinula diskuse a jako alternativa řídicí role OSPODů vůči NNO byla navržena role koordinační, která by byla založena spíše na partnerském vztahu NNO a OSPOD.

Objevilo se také téma nové odpovědnosti NNO, která plyne z prostého faktu, že NNO vůbec může uzavírat dohody. NNO by měly převzít část odpovědnosti za dopad jimi poskytované podpory pěstounským rodinám na výchovu dítěte.

Mělo by prostě zaznívat více nějaké poselství toho, že ty dohody nejsou jenom služby, které ta či ona organizace nabízí na zakázku těch rodin, ale že zároveň to má mít nějaký výchovný dopad, (...) spousta těch neziskových organizací si to třeba samy neuvědomují, že tou dohodou by měly převzít i část té zodpovědnosti za ten dopad výchovný.

Uzavřít dohodu by podle toho znamenalo i do určité míry ručit za kvalitu péče v konkrétní rodině, s níž NNO dohodu uzavřela.

Shrnutí – hlavní výzkumná zjištění

A) Co přinesla novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí?

Pozitivní vnímání změny

- Pracovníci NNO změnu *vítají*. Přes chaotičnost a nedostatečnou připravenost ji chápou jako příležitost.

Nejasnosti v uzavírání dohod a ve financování služeb

- *Pěstouni nebyli často o uzavírání dohod dostatečně informováni*, nerozuměli smyslu uzavírání dohod.
- *Není dosud jasné, co vyplývá z uzavření dohody pro financování služeb* pro pěstounské rodiny, pokud dohoda není uzavřena přímo s organizací poskytující služby.

Podpora MPSV

- Pracovníci NNO vnímali v červnu 2013 (tedy ještě před změnou vlády) *MPSV jako oporu* v procesu změny a v reformním úsilí.

Změna přístupu pracovníků OSPOD k pěstounské péči

- *Zvýšil se zájem* pracovníků OSPOD o pěstounskou péči.

Omezení při rozvoji přechodné pěstounské péče

- *Kraje nepřístupují k přechodné pěstounské péči koncepčně*, nezvyšují počty přechodných pěstounů.
- *Mezi zájemci* o přechodnou pěstounskou péči se často objevují *sociálně slabé rodiny*, jejichž motivace je pouze finanční.
- *Není řešena návaznost* na přechodnou péči (ani sanace biologické rodiny ani hledání trvalé náhradní rodinné péče).

Odmítání povinného vzdělávání ze strany pěstounů

- Na povinnost vzdělávání *reagují příbuzenští pěstouni zprvu odmítavě*, není jim srozumitelná.
- Nepříbuzenští pěstouni mívají špatnou zkušenost se vzděláváním při přípravě na pěstounskou péči.

Problematické podmínky příbuzenské pěstounské péče

- Nová zákonná úprava *ne zcela přiměřeně sjednocuje profesionální nároky na příbuzenské a nepříbuzenské (profesionální) pěstouny*.
- Současně novela vytváří pro příbuzenské a nepříbuzenské pěstouny *nerovné podmínky, co se týče finanční podpory*.

Nedostupnost podpory pro adoptivní rodiny

- S rodiči-osvojiteli se neuzavírají žádné dohody o výkonu péče, a tudíž na podporu adoptivních rodičů *nedostávají organizace žádné „systémové“ peníze*.
- Dožadují-li se adoptivní rodiče pomoci, *jsou odmítáni* (navzdory tomu, že někdy potřebují dokonce specializovanou podporu).

B) Potřebná podpora pro (náhradní a biologické) rodiny a pro děti v náhradní rodinné péči

Výběr náhradních rodičů

- Výběr pěstounů ani adoptivních rodičů *není založen na jasně a srozumitelně stanovených kritériích*. Vhodnost či nevhodnost zájemců o náhradní rodinnou péči tak není výsledkem transparentního posuzovacího procesu s jasným závěrem, ale stává se součástí hry s neprůhlednými pravidly.
- Děti se tak někdy *dostávají do rodin, které pro ně nejsou nejvhodnější*.
- Jindy *pracovníci OSPOD nepovažují již schválené zájemce o poskytování péče za vhodné podle svých vlastních kritérií* (např. že mají žadatelé malé děti nebo že je žadatelka rozvedená, z důvodu věku apod.) a používají *zdržovací strategie* („děti nejsou“), případně rovnou takové zájemce *odmítají*.
- *Není určeno, v jakém ohledu a kdy je adopce vhodnější než pěstounství*.

Příprava náhradních rodičů

- Příprava pěstounů je mnohdy nekvalitní. Obsahuje příliš mnoho přednášek na *témata velmi vzdálená praxi pěstounské péče* (genetika, imunologie apod.).
- Přínosnější pro přípravu by bylo *poskytování přiměřených informací a propojení se zážitkovou formou*.
- Zážitkově zaměřená příprava může sama o sobě *přispívat ke kompetentnímu rozvažování a rozhodování zájemců* o tom, zda se skutečně mají stát pěstouny.

Párování dětí a náhradních rodičů

- Hledání co nejvhodnějších náhradních rodičů naráží na tradiční koncept párování, kdy se *vyhledávají děti vhodné pro rodiče, aby náhradní rodiče byli spokojeni*. Hledat by se však měli naopak pěstouni vhodní vzhledem k potřebám dítěte.
- Možnosti párování jsou omezeny dosavadní faktickou neexistencí celostátního registru dětí a pěstounů. *Párovat děti s náhradními rodiči je možné pouze v rámci kraje*.
- Při párování dětí s náhradními rodiči je *téma zdravotního postižení spíše potlačované*, aktéři s ním neumějí zacházet (dochází k nedostatečnému informování o problémech, zatajování informací, není přihlíženo k možnostem a schopnostem náhradních rodin). Přitom efektivní párování předpokládá pravý opak: informování náhradních rodičů, zhodnocení jejich možností se o takové dítě starat, zohledňování dostupnosti služeb v místě, kde náhradní rodina žije.

Podpora dětí v pěstounské péči

- Podpora dětí *spočívá někdy hlavně v práci s pěstouny* (např. když uplatňují na dítě nepřiměřené nároky ve vzdělávání nebo když ho nepřiměřeně a úzkostlivě kontrolují).
- *Děti v náhradní péči mají malý nebo žádný prostor pro vlastní vyjádření*. Jejich hlas (podle pracovníků NNO) není příliš zohledňován orgánem sociálně-právní ochrany dětí, např. se ho nikdo neptá, jak je v rodině spokojeno.

- Měla by se *zvýšit pozornost pracovníků OSPOD k samotnému dítěti*, k ochraně zájmů dětí by mohlo přispět zřízení institutu *nezávislého dětského ombudsmana*.

Podpora dospělých dětí po odchodu z pěstounské péče

- *Legální hranice ukončení pěstounské péče (18 let) neodpovídá potřebám mladých dospělých*. Je tedy potřeba zvážit, zda by pěstounská péče neměla v nějaké podobě fungovat i po dosažení plnoletosti dítěte v péči.
- *Chybí následná péče po péči náhradní (jak po pěstounské, tak ústavní)*. Podporu dětí po ukončení pěstounské péče nevyřeší pár ojedinělých intervencí, nýbrž dlouhodobá kontinuální práce zaměřená na oblasti vztahů s lidmi, zaměstnání, bydlení, kontakt s biologickou i pěstounskou rodinou, rodinná výchova, finanční gramotnost, dluhové poradenství apod.

Podpora náhradních rodin

- Pro náhradní rodiny je základní potřebou *sdílet svoji zkušenost s profesionály i s dalšími pěstouny*.
- *Pěstouni a adoptivní rodiče dětí se zdravotním postižením potřebují zajistit další podpůrné služby*: odlehčovací služby, osobní asistenci, pomoc dobrovolníků např. při doprovodu na kroužky nebo při pobytových akcích náhradních rodin, pomoc odborníků na konkrétní zdravotní postižení, kontinuální psychoterapeutickou podporu.
- Osvědčuje se *dlouhodobé provázení pěstounských rodin v jedné organizaci, s podporou téhož sociálního pracovníka*, pokud možno již od výběru a přípravy náhradních rodin.
- *Ne/spolupráce pěstounských rodin s rodinami biologickými* bude v budoucnu pro sociální práci v náhradní rodinné péči *jedním ze zásadních témat*. I v této oblasti budou tedy pěstounské rodiny potřebovat podporu.
- Podporu pěstounských rodin je potřeba *zaměřit i na vlastní děti pěstounů*, které mohou po příchodu nového dítěte do rodiny zažívat trauma ze změny vlastní pozice v rodině. Nabízí se např. organizování svépomocných skupin pro biologické děti pěstounských rodin.

Sanace biologické rodiny

- Sanace biologických rodin v ČR zatím téměř nefunguje. Orgány sociálně-právní ochrany dětí *na sanaci nemají kapacitu* a *do sanačních programů neziskových organizací se rodiny dostávají příliš pozdě* – ve stavu, kdy už je změna prakticky nemožná.

C) Spolupráce nestátních neziskových organizací a orgánů sociálně-právní ochrany dětí a jejich místo v systému náhradní péče o děti.

Spolupráce při uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče

- V roce 2013 docházelo k rozdělování „trhu“ s dohodami mezi subjekty, které v náhradní rodinné péči působí. *Procesy vyjednávání o tom, která organizace má uzavírat jaké dohody, se liší místo od místa.* Někde jsou neziskové organizace obecními či krajskými OSPOD k uzavření dohod vybízeny, jinde naopak OSPOD pověřeným neziskovým organizacím v uzavírání dohod brání, v některých místech probíhá rozdělování dohod bez většího napětí. Při přetahování o klienty může docházet i k nátlaku na pěstouny.

Kompetence NNO a OSPOD

- Pracovníci OSPOD někdy *vnímají potřeby rodin a dětí v pěstounské péči velmi naléhavě*, přičemž sami *mají málo prostředků k jejich řešení*. Obracují se proto na NNO s velkými a někdy nesplnitelnými očekáváními.
- Zatímco NNO jsou především poskytovateli služeb, OSPOD disponují navíc pravomocemi, které NNO nemají. *Není však zcela zřejmé, v čem přesně se jejich role liší ve vztahu k pěstounům.* (Měly by být NNO důsledně pomáhající a OSPOD kontrolní?)
- *Není jasné, co z nestejně role NNO a OSPOD plyne pro jejich spolupráci a vzájemné vztahy* v náhradní rodinné péči: mají mít OSPOD řídicí či koordinační roli? Do jaké míry?
- To, že NNO mohou uzavírat dohody, přináší také *nový druh odpovědnosti za dopady podpory pěstounů na kvalitu výchovy dítěte.*

Příloha 1

Seznam neziskových organizací, jejichž zástupci se účastnili skupinových diskusí

1. Nadační fond J&T
2. Komunitní centrum pro rodinu DOMINO – Zlín
3. Sdružení pěstounů v Ostravě
4. Vzájemné soužití, o. s.
5. Sdružení pěstounských rodin
6. Fond ohrožených dětí
7. ANR ČR
8. V zájmu dítěte, o. s.
9. Náhradním rodinám, o.p.s.
10. Lumos
11. Salinger, o. s.
12. Janus, o. s.
13. Centrum pro NRP
14. RC Pexeso
15. Domus – centrum pro rodinu
16. Host Home Start
17. Nadace Táta a Máma
18. Pěstounské rodiny kraje Vysočina
19. Dobrá rodina, o.p.s.
20. Informační středisko Mikuláš, o.p.s.

O autorech

Mgr. Ondřej Novák vystudoval obor sociologie na FSV UK, působil jako výzkumný pracovník ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí a později v oblasti výzkumu trhu a veřejného mínění (Factum Invenio). V současnosti pracuje v oblasti marketingového výzkumu.

Prof. PhDr. et RNDr. Marie M. Vágnerová, CSc., vystudovala jednooborovou psychologii a jednooborovou biologii se specializací na genetiku. Věnuje se především zdravotně postiženým či jinak znevýhodněným dětem a jejich psychickému vývoji, dětské psychologické diagnostice a poradenství, včetně práce s rodinou takových dětí (ať už by šlo o rodiny vlastní, nebo náhradní). Publikovala např. *Psychopatologii pro pomáhající profese* (2004), *Vývojovou psychologii* (2005 a 2007), *Školní poradenskou psychologii* (2005), *Poradenskou psychologickou diagnostiku dětí a dospívajících* (s Jarmilou Klégrovou, 2008), *Náročné mateřství – být matkou postiženého dítěte* (s Ivou Strnadovou a Lenkou Krejčovou, 2009) a *Psychologii osobnosti* (2010). Pracuje v Psychiatrickém centru Praha a od roku 2007 spolupracuje se Střediskem náhradní rodinné péče.

Mgr. Jan Paleček je sociolog, vystudoval pražskou Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy. Věnoval se výzkumu psychiatrické péče, studiu náboženských zjevení, zabývá se reformou a deinstitucionalizací sociálních služeb. Pracoval v sociálních službách s lidmi s duševní nemocí. V sociálních službách působí také jako inspektor kvality, lektor a konzultant.

PhDr. Olga Šmídová-Matoušová, Ph.D., vystudovala sociologii a ekonomii. Působí jako pedagožka na katedře historické sociologie, katedře řízení a supervize FHS UK a dále jako výzkumnice v rámci Univerzitního centra pro výzkum kolektivní paměti. Zabývá se dlouhodobě kvalitativními metodami společenskovedního výzkumu. Věnuje se hlavně tématům kolektivní paměti a sociální konstrukce identit, diskursivního utváření sociálních nerovností a transformaci organizační kultur. Je spoluautorkou monografií: *„Rudé právo psalo...“*, *Identita restituce a restituce identity Rudého práva v roce nula* (2012), *Organizační kultura v sociálních službách jako předmět výzkumu* (2011) a *Sociální konstrukce nerovností pod kvalitativní lupou* (2009).

Mgr. Filip Vyskočil absolvoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze (1994–2010). V současnosti pracuje jako samostatný advokát. Specializuje se na oblast práva rodinného, občanského a trestního.

PhDr. Věduna Bubleová vystudovala sociologii na FFUK, dlouhodobě se věnuje problematice dětí žijících mimo vlastní rodinu, zdravotně a sociálně znevýhodněných dětí a jejich rodinám. Působila v klinických zařízeních, výzkumných pracovištích a nestátních organizacích, které se věnují ohroženým dětem. V roce 1994 založila občanské sdružení Středisko náhradní rodinné péče, jehož je dosud ředitelkou. Podílela se na tvorbě a realizaci mnoha alternativních programů a inovativních projektů na pomoc dětem žijícím mimo vlastní rodinu a systémových změn v oblasti péče o dítě a rodinu v ČR. Je členkou odborných komisí, významných nestátních organizací, odbornou garantkou i hodnotitelkou projektů na pomoc ohroženým a znevýhodněným dětem. Je autorkou a spoluautorkou řady publikací, výzkumných zpráv, článků a jiných publikačních materiálů o problematice NRP a ohrožených dětí.

Ondřej Novák, Marie M. Vágnerová, Jan Paleček, Olga Šmídová-Matoušová,
Filip Vyskočil

Odborná garantka: Věduna Bubleová

VÝZKUM PRAXE NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICCE A ZKUŠENOSTI AKTÉRŮ S TOUTO PRAXÍ
